

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA YAPILAN KONFERANSLAR VE
TÜRKİYE

Yüksek Lisans Tezi

Burak SÜLÜN

Ankara-2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA YAPILAN KONFERANSLAR VE
TÜRKİYE

Yüksek Lisans Tezi

Öğrencinin Adı

Burak SÜLÜN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hakan UZUN

Ankara-2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA YAPILAN KONFERANSLAR VE
TÜRKİYE

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hakan UZUN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....(Başkan)

.....

..... (Danışman)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi .....

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'ya saldırması ve İngiltere ve Fransa'nın 3 Eylül 1939'da Almanya savaşı ilan etmesi ile başlayan İkinci Dünya Savaşı, 7 Aralık 1941'de Japonya'nın ABD'ye saldırması ile birlikte sadece bir Avrupa savaşı olmaktan çıkmış ve bir dünya savaşı haline gelmiştir. Bu savaş boyunca Türkiye'nin tek ve hayati amacı ise savaşa katılmamak olmuştur. Modern donanımdan yoksun ve zayıf bir orduya sahip olan Türkiye, böylece toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumayı hedeflemiştir.

Fransa'nın 22 Haziran 1940'ta bütün dünyayı şoke eden yenilgisi savaşı farklı bir boyuta taşımış ve Almanya hemen hemen bütün Avrupa'ya hâkim olmuştur. Ancak ABD'nin savaşa katılması ile Müttefik ordularının güçlenmesiyle ve Stalingrad'da Kızıl Ordu'nun zaferiyle birlikte Alman ordusu gerilemeye başlamıştır.

1943 yılı ile birlikte savaşın Müttefik devletlerin zaferiyle sonuçlanacağını belli olmasıyla önce ABD ve İngiltere arasında düzenlenen konferanslara daha sonra Sovyetler Birliği de katılmış ve savaşın gidişatıyla ilgili önemli kararlar alınmıştır. Alınan kararlar bakımından Türkiye'yi de yakından ilgilendiren bu konferanslar 1943 yılı başında Kazablanka'da başlamıştır. Adana'da yapılan İnönü-Churchill görüşmesi ile devam eden bu konferanslar boyunca Türkiye'nin savaşa girmesi yönünde yapılan Müttefik baskıları giderek artmış ve üç büyük devletin dışişleri bakanları arasında yapılan Moskova Konferansı'nda doruk noktasına ulaşmıştır. Tahran'da alınan karar gereğince İsmet İnönü, Roosevelt ve Churchill tarafından Kahire'ye davet edilmiş ve son bir kez Türkiye'den İkinci Dünya Savaşı'na katılması yönünde talepte bulunulmuştur.

İkinci Kahire Konferansı ile değişime uğrayan Türk Dış Politikası, ilke olarak savaşa girmeyi kabul etmekle birlikte, Müttefiklerden talep ettiği askerî yardımların kendisine ulaşmasını şart koşmuştur. Böylece ülkenin savaşa girmesi geciktirilmeye çalışılmıştır. Ancak Yalta Konferansı'nda savaşa katılmayan devletlerin Birleşmiş Milletler Örgütü'ne de katılmayacağı yönünde bir karar alınması, Türkiye'nin savaş dışı kalma çabalarından vazgeçmesine neden olmuştur. 23 Şubat 1945'te Almanya ve

Japonya'ya savaş ilan eden Türkiye, Birleşmiş Milletler'in kurucu üyelerinden olmuştur.

1939-1945 yılları arasında izlediği politika Türkiye'nin savaş sonrası düzende bulunacağı yeri de belirlemiştir. İkinci Dünya Savaşı boyunca İngiltere ve ABD ile yakın ilişkiler kuran Türkiye, savaştan sonra iki eksene ayrılan dünyada Batı Bloku'nda yer almıştır.

Anahtar kelimeler: Adana, ikinci cephe, İkinci Dünya Savaşı, Kahire, Kazablanka, konferans, Mihver devletler, Moskova, Müttefik devletler, Potsdam, Quebec, Tahran, Yalta.

ABSTRACT

The World War II, which was started when Germany attacked to Poland in 1 September, 1939, and England and France declared war against Germany in 3 September, 1939, became not just a European War but a World War when Japan attacked to USA in 7 December, 1941. During that war Turkey's one and vital purpose was not to engage the war. In this way Turkey, with its weak army which was lack of modern equipments, targeted to maintain its territorial integrity and independence.

The shocking defeat of France in 22 June, 1940 carried the war to another dimension and Germany took almost all of Europe under control. However, the retreat of the German Army started when the power of the Allies ascended by the engagement of the USA and the victory of the Red Army in Stalingrad.

In 1943, when the upcoming victory of the Allies became obvious, USSR decided to attend the conferences summoned by USA and UK and they bring up important resolutions about the course of war. These conferences which had resolutions that are directly concern Turkey, started in 1943 in Casablanca. These conferences continued with a meeting between İnönü and Churchill which was took place in Adana and the Allies increased the pressure on Turkey about its engagement to the war. These pressures reached to top in Moscow Conference which was summoned by the secretary of states of the three super powers. İsmet İnönü was invited to Cairo by Roosevelt and Churchill in accordance to the decision taken in Tehran and for the last time Turkey has demanded to engage the World War II.

Turkish Foreign Policy, which was going through changes by the Second Cairo Conference, was agreed in principle about engaging to the war under the circumstances of a military aid which was requested from the Allies. In this way, Turkey tried to delay its engagement to the war. But Turkey renounced the efforts of staying out of war after the decision made in Yalta Conference which was forbidding the UN membership of the states that were not engaged to the war. Turkey became one of the founding members of the UN after declaring war on Germany and Japan in 23 February, 1945.

The policy of Turkey from 1939 to 1945 also identified its post-war position. After having close relations with UK and USA during the World War II, Turkey took place in the Western Block of the post-war world.

Keywords: Adana, second front, World War II, Cairo, Casablanca, conference, The Axis, Moscow, The Allies, Potsdam, Quebec, Tehran, Yalta.

ÖNSÖZ

İkinci Dünya Savaşı, her ne kadar merkezinde Avrupa devletlerinin yer aldığı bir savaş olsa da, sınırları Avrupa'yı aşmış ve etkileri tüm dünyaya yayılmıştır. Savaşın sonlarına doğru muhtemel galiplerin belli olmaya başlamasıyla birlikte savaş sonrası düzen oluşturulmaya çalışılmış ve bu çalışmaya ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği öncülük etmiştir. Yeni düzen ise 1943 yılında düzenlenmeye başlanan konferanslar dizisi ile oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu dönemde ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında Almanya'ya karşı Avrupa'da ikinci bir cephenin açılması yönündeki tartışmalar yoğunluk kazanmış ve bu noktada ise Türkiye'nin önemi artmıştır.

Türkiye'nin öneminin artmasıyla birlikte konferansların gündeminde Türkiye'yi savaşa sokma planları da yer almıştır. İngiltere'nin Balkanlar'ı nüfuzu altına almak için ikinci cephenin bu bölgede açılması yönündeki isteği ile savaşın neredeyse bütün yükünü çeken Sovyetler Birliği'nin üzerindeki bu yükü azaltma isteği, Türkiye üzerindeki baskıların artmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla bu konferanslarda Türkiye ile ilgili alınan kararlar büyük önem arz etmektedir.

Türkiye'nin savaşa sokulması yönündeki karar esas olarak Kazablanka Konferansı'nda alınmış ve bu kararın uygulaması olarak Churchill Adana'ya gelerek İsmet İnönü ile görüşmüştür. Churchill Adana'da çok ısrarcı olmamış ve daha çok Türk yöneticilerin savaşa ve Sovyetler Birliği'ne yönelik endişelerini gidermeye çalışmıştır. Ancak ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında Moskova'da düzenlenen konferansta, özellikle Sovyet ısrarları sonucunda, Türkiye'ye savaşa girmesi yönünde bir kez daha talepte bulunulması kararlaştırılmıştır. Bu kararın uygulaması ise Birinci Kahire Konferansı olmuştur. Kahire'de İngiltere, Türkiye'den savaşa girmesini istemiş ancak Türkiye bu teklifi reddederek tarafsızlık politikasına devam etmiştir.

Türkiye'nin savaşa girmesi yönündeki Müttefik baskıları devam etmiş ve üç büyükler arasında düzenlenen Tahran Konferansı'nda bu baskıların arttırılması kararlaştırılmıştır. Bu karar İnönü, Churchill ve Roosevelt arasında düzenlenen İkinci

Kahire Konferansı'nda Türkiye'ye iletilmiş ve Türkiye ilkesel olarak savaşa girmeyi kabul ederek dış politikasında önemli bir kırılma gerçekleştirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında düzenlenen ve bir kısmından yukarıda bahsedilen konferanslar ve bu konferanslarda alınan kararlar karşısında Türkiye'nin tutumu, bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Böylece hem söz konusu konferanslarda alınan kararlar, hem de bu kararların Türkiye'ye yansımaları ve Türkiye tarafından nasıl algılandığı incelenmiştir.

Bu çalışmanın tamamlanmasında yardımlarını benden esirgemeyen isimlere teşekkür etmek ödevini de yerine getirmek isterim. Tek tek isimlerini saymak maalesef mümkün olmamakla birlikte, bazı isimlere yer vermemek olmaz. Öncelikle yirmi dört saat boyunca kahrımı çeken ve gönlümü sürekli hoş tutmak için elinden gelen her şeyi yapan eşim Yasemin'e, sürekli desteklerini hissettiğim annem, babam ve ağabeyime ve açık yüreklilikle fikirlerini benimle paylaşan sevgili dostum Mert Kip'e teşekkür ederim. Ayrıca tezin yazımı sırasında yaptıkları önerilerle sağladıkları katkı nedeniyle yüksek lisans tez jürisi üyeleri Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan ile Prof. Dr. Necdet Hayta'ya ve Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü çalışanlarına da teşekkür etmek isterim.

Ancak en büyük teşekkürü tez danışmanım Prof. Dr. Hakan Uzun'a etmek isterim. Her konuşmasında ufkumu genişleten ve benden hiçbir yardımı esirgemeyen Sayın Hocam'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Burak SÜLÜN

Ankara, 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ: YÖNTEM VE KAYNAK TAHLİLİ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEMİN GENEL ÖZELLİKLERİ VE TÜRKİYE

1.1. Geçici Barış Dönemi.....	7
1.2. Geçici Barışın Sonu ve Yeni Bir Savaşa Doğru.....	13
1.3. İki Savaş Arası Dönemde Türkiye.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞA YÖNELİK YAPILAN KONFERANSLAR VE TÜRKİYE

2.1. Atlantik Bildirisi ve 1941 Moskova Konferansı.....	47
2.2. Arcadia Konferansı ve Birleşmiş Milletler Deklarasyonu.....	56
2.3. Kazablanka Konferansı.....	63
2.4. Adana Konferansı.....	78
2.5. Washington Konferansı.....	97
2.6. Birinci Quebec Konferansı.....	103
2.7. Moskova Konferansı.....	115
2.8. Birinci Kahire Konferansı.....	139
2.9. Tahran Konferansı.....	153

2.9.1. Konferans Öncesi ve Churchill ve Roosevelt'in Kahire Toplantısı...	153
2.9.2. Tahran Konferansı'nda Görüşülen Konular	157
2.9.2.1. İkinci Cephe Meselesi ve Türkiye	157
2.9.2.2. Polonya Meselesi	162
2.9.2.3. Almanya Meselesi	164
2.9.2.4. Diğer Meseleler	165
2.10. İkinci Kahire Konferansı	170
2.11. İkinci Quebec Konferansı	189

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞ SONRASI DÜZENE YÖNELİK YAPILAN KONFERANSLAR VE TÜRKİYE

3.1. Dumbarton Oaks Konferansı	191
3.2. 9 Ekim 1944 Churchill-Stalin Görüşmesi ve Yüzdeler Anlaşması	191
3.3. Yalta Konferansı	193
3.3.1. Konferans Öncesi ve Churchill ve Roosevelt'in Malta Toplantısı	193
3.3.2. Yalta Konferansı'nda Görüşülen Konular	196
3.3.2.1. Almanya Meselesi	196
3.3.2.2. Polonya Meselesi	199
3.3.2.3. Ortadoğu ve Uzakdoğu Meseleleri	201
3.3.2.4. Diğer Meseleler	201
3.3.2.5. Boğazlar Meselesi, Birleşmiş Milletler ve Türkiye'nin Savaşa Girmesi	202
3.4. San Francisco Konferansı	211
3.5. Potsdam Konferansı	215
3.5.1. Potsdam Konferansı'nda Görüşülen Konular	217

3.5.1.1. Boğazlar Meselesi	217
3.5.1.2. Almanya Meselesi	220
3.5.1.3. Polonya Meselesi.....	221
3.5.1.4. Nükleer Silahlanma Meselesi	222
3.5.1.5. Diğer Meseleler	223
SONUÇ	226
KAYNAKÇA.....	231
EKLER.....	248
ÖZGEÇMİŞ	269

KISALTMALAR

A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Apr.	: April (Nisan)
B.C.A.	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz.	: Bakınız
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Jul.	: July (Temmuz)
Mar.	: March (Mart)
Mr.	: Mister (Bay)
Sep.	: September (Eylül)
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Vol.	: Volume (Cilt)

Yön. : Yöneten

GİRİŞ: YÖNTEM VE KAYNAK TAHLİLİ

İkinci Dünya Savaşı, imparatorluk kurmak isteyenlerle imparatorluğunu korumak isteyenlerin savaşıdır. Bu özelliğiyle, istisnasız, dünyada yaşayan her insanın hayatını derinden etkilemiştir. Bu etkiyi savaş coğrafyasında yaşayanlar doğrudan ve bütün zararlarıyla hissetmekle birlikte, bu coğrafyanın dışında yaşayanlar da savaşın her an kendilerine sıçrama ihtimalinden derin endişe duymuşlardır. Sınırlar değişmiş, devletler yıkılmış, ekonomiler sarsılmış, hayat standardı düşmüş, insanlar memleketlerinden göç etmek zorunda kalmış ve hepsinden önemlisi milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Bu sebeple, altı yıl süren savaşın her günü insanlar için bir ömür gibi geçmiştir. Bir ihtiras uğruna, sömürgecilik hırsıyla başlayan savaş, kâğıt üzerinde ABD ve Sovyetler Birliği kazanmış olsa da, aslında bütün tarafların kaybettiği bir savaş olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla başlayıp, bundan iki gün sonra da İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesiyle Avrupa savaşına, 1941 yılının sonlarında Japonya'nın Pearl Harbour'a saldırması sonucunda ise bir dünya savaşına dönüşmüştür. Bu döneme kadar da Almanya, İtalya ve Japonya'dan oluşan Mihver devletleri savaşta üstün durumda olmuşlardır. Ancak ABD'nin İngiltere'nin yanında savaşa girmesiyle Müttefik devletler Mihver karşısında yaklaşık iki yıllık bir denge kurmuşlardır. 1943 yılından itibaren ise Müttefik devletler üstün duruma geçmişler ve buna bağlı olarak aynı yıl içinde savaşın gidişatı ve yapılacak hamlelerle ilgili bir dizi konferans düzenlemişler, 1945 yılı ile birlikte muzaffer tarafın belli olmasıyla da savaş sonrasına ilişkin toplantılar yapmışlardır. Bu konferansların hemen hepsinde Türkiye gündeme gelmiş ve Müttefik devletler Türkiye'yi savaşa sokmanın çarelerini aramışlardır. Bu çalışmanın konusu da düzenlenen bu konferanslarda, hem Türkiye, hem de diğer gelişmelerle ilgili alınan kararlar ve bunların karşısında Türkiye'nin tavrıdır.

Bu noktada İkinci Dünya Savaşı sırasında yapılan konferansların ve bunların karşısında Türkiye'nin izlediği politikaların sıradan bir konu olduğu ve bunun doğal sonucu olarak konuyla ilgili hazırlanacak çalışmanın da sıradan olmaktan kurtulamayacağı gibi bir eleştiri yapılabilir ki, ilk anda düşünüldüğünde bu doğrudur da. Ancak şu hususu göz ardı etmemek gerekir ki, İkinci Dünya Savaşı sırasında

yapılan konferansların bir arada incelendiği ve bunların aynı zamanda Türkiye açısından değerlendirildiği bütün bir araştırma bulunmamaktadır. Nitekim konferansların incelendiği eserler siyasi tarih eserleridir ve takdir edilmelidir ki genelde 1789 Fransız İhtilali ile başlayan bu eserlerde konferanslar konusu çok az bir yer tutmaktadır. Ayrıca konunun bir bütün olarak incelendiği eser bulunmadığı gibi, bahsi geçen siyasi tarih eserlerinde de, bu eserlerin mahiyetleri ve yazılış amaçları gereği, konuyla ilgili detaylara çok nadir rastlanılmaktadır. Bu alışma hazırlanırken de buna dikkat edilmiş ve çok büyük bir alana dağılmış olan önemli noktalar bir kuyumcu titizliği ile bulunarak işlenmiştir. Nitekim bu çalışmanın amacı da bu eksikliğe naızane bir katkıda bulunmaktır.

Bu alışma beş farklı kaynağın harmanlanması sonucu ortaya çıkmıştır: yerli ve yabancı literatür, hatıralar, gazeteler, arşiv belgeleri ve T.B.M.M. Zabıt Cerideleri.

Çalışmanın hazırlık aşamasında yerli ve yabancı literatürün önemli kaynakları taranmıştır. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kütüphaneleri ile Milli Kütüphane ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde araştırma yapılmış, özellikle TTK Kütüphanesinde epeyce vakit geçirilmiştir. Bu kütüphanelerde ulaşılabilen yabancı kaynaklardan konuyla ilgili detaylı araştırma yapılmıştır. Bu arada seçilen eserlerin kendi alanlarında birincil kaynaklar olmalarına ve konuya katkı yapmış olmalarına zen gösterilmiştir. Bu noktada Selim Deringil'in Denge Oyunu İkinici Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası¹ isimli kitabı yararlanılan ana kaynaklar arasında yer almıştır. Çünkü bu eserde dönemin Türk dış politikasının denge politikası olduğu çok iyi bir Şekilde tarif edilmiştir. Bu çalışmada yararlanılan diğer eserlerin yazarları da savaş boyunca Türkiye'nin dış politikasının denge politikasına dayandığını belirtmekle birlikte, çalışmasına bu ismi vererek konuyu denge politikası üzerine temellendiren tek yazarın Selim Deringil olduğu grlmştir. Bu çalışmanın bir başka ayırt edici özelliği de konunun basında nasıl yer aldığına geniş yer vermesidir.

Çalışmada sıkça atıf yapılan bir diğer kaynak, İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in ortaklaşa çalışması sonucunda ortaya çıkan ve iki cilt halinde yayımlanan Dış Siyaseti

---

¹ Selim Deringil, **Denge Oyunu İkinici Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.

ve Askerî Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si² isimli kitaptır. Ancak bu kitabın ikinci cildi İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye ekonomisini incelediği için sadece birinci cildinden faydalanılmıştır.

Bu çalışmada faydalanılan bir başka önemli kaynak, Mahmut Goloğlu'nun Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-III Milli Şef Dönemi (1939-1945)³ isimli kitabıdır. Bu eserin ayırt edici özelliği ise TBMM'deki görüşmeleri içermesi ve bu bakımdan konunun TBMM'de nasıl ele alındığını aktarmasıdır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bu eserin asıl amacı İkinci Dünya Savaşı'nı değil, İsmet İnönü dönemi Türkiye'sini incelemektir.

Bir başka önemli kaynak Baskın Oran'ın editörlüğünü yaptığı ve kolektif bir çalışmanın eseri olan Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar⁴ isimli eserdir. Üç cilt halinde yayınlanan bu eser hem Türkiye'de, hem de dünyada Türk dış politikasını en kapsamlı şekilde ele alan tek eserdir. Nitekim önemi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Ancak bu çalışmada, incelenen dönem gereği eserin sadece birinci cildinden faydalanılmıştır.

Ayrıca araştırma sırasında incelenen birçok eserde Edward Weisband'a olumlu ya da olumsuz sıkça atıf yapıldığı görülmüş ve bu yazarın Milliyet Gazetesi'nde yayınlanan 2. Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası⁵ isimli yazı dizisi ile Turkish Foreign Policy: Small State Diplomacy and Great Power Politics⁶ isimli kitabı da dikkatle incelenmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında dikkatle incelenen bir başka kaynak da dönemin önemli isimlerine ait hatıralar olmuştur. Hatıraların tarihî gerçeklerin yanında, hatta bazen bunlardan daha çok, öznel değerlendirmeleri içerdiği kabul edilmekle birlikte, gelişmelerle ilgili bilimsel eserlerde bulunmayan detayları içerdiği

---

² İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Dış Siyaseti ve Askerî Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, İletişim Yayınları, Cilt 1, İstanbul, 2013.

³ Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-III Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

⁴ Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, İletişim Yayınları, Cilt 1, İstanbul, 2008.

⁵ Edward Weisband, "2. Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası", **Milliyet**, 10 Ocak-27 Ocak 1974.

⁶ Edward Weisband, **Turkish Foreign Policy 1493-1945: Small State Diplomacy and Great Power Politics**, Princeton University Press, New Jersey, 1973.

de yadsınamaz bir gerçektir. Bu sebeple çalışmada hatıralar, bu olumlu yönü göz önüne alınarak incelenmiştir. Bu doğrultuda özellikle altı cilt halinde yayınlanan Winston Churchill'in İkinci Dünya Savaşı'na dair hatıraları⁷ ile ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt'in oğlu Elliott Roosevelt'in⁸ ve Feridun Cemal Erkin'in hatıraları⁹ incelenmiş ve konuyla ilgili bilinmeyen noktalarla ilgili önemli detaylar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın bir başka kaynağı olan dönemin gazeteleri ise gün gün incelenmiştir. Ulus ve Cumhuriyet gazeteleri başta olmak üzere dönemin ulaşılabilen neredeyse bütün önemli gazetelerinden alınan bilgiler bu çalışmada yer almaktadır. Bu noktada, dönemin köşe yazarlarının yazdıkları bütün yazılar titizlikle okunmuş ve konuya katkı sağladığı düşünülen bilgilere yer verilmiştir. Dönemin yöneticilerinin izlediği dış politikanın ve dış politika olaylarının basında nasıl yorumlandığı üzerinde durularak konuya farklı bakış açıları aranmıştır. Ayrıca ilerleyen dönemlerde konuyla ilgili yazılan yazı dizileri de incelenmiştir. Bu noktada çalışma, ayrıca bir basın taraması niteliği de taşımaktadır.

Basın incelemesi sırasında, bazı konferanslara dair haberlerin ve köşe yazılarının, diğer konferanslara göre gazetelerde daha fazla yer aldığı tespit edilmiştir. Bu sebeple, basında yer alan ve katkı sağlayacağı düşünülen bütün haberlere bu çalışmada yer verilmesi amaçlanmakla birlikte, özellikle Kazablanka, Adana, Moskova ve Birinci ve İkinci Kahire Konferansları ile ilgili haberler çalışmada daha fazla yer tutmaktadır. Ayrıca yabancı basında yer alan haberlere ise ulusal basında aktarıldığı kadarıyla yer verilmiştir.

Bir tarih çalışmasının olmazsa olmazı arşiv belgeleridir. Bu çalışmada da bu gerçek göz ardı edilmemiş ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde geniş bir arşiv taraması yapılarak konuyla ilgili bulunabilen belgelere yer verilmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki, düzenlenen konferanslarla veya Türkiye'nin bu konferanslar karşısındaki tutumuyla ilgili belgelere maalesef rastlanılamamıştır. Dolayısıyla

---

⁷ Winston S. Churchill, **The Second World War**, Houghton Mifflin Company, New York, 1986.

⁸ Elliott Roosevelt, **İfşa Ediyorum!**, Çev. Semih Yazıcıoğlu, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1958.

⁹ Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar**, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

çalışmada yararlanılan belgeler konunun esasıyla ilgili olmaktan ziyade tamamlayıcı ve tali niteliktedir.

Bunların dışında T.B.M.M. Zabıt Cerideleri de incelenerek dönemin dış politikasının ve dünyadaki gelişmelerin nasıl değerlendirildiğine dair çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır. Bu noktada, İsmet İnönü başta olmak üzere dönemin siyasi isimlerinin Meclis'te yaptığı konuşmalardan devletin takip ettiği dış politikanın ve dünyadaki gelişmelere nasıl tepki verdiğinin incelemesi yapılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında yapılan konferansları ve bu konferanslar karşısında Türkiye'nin tutumunu inceleyen bu çalışma üç bölüm halinde hazırlanmıştır. Birinci bölümde iki savaş arası dönemde yaşanan gelişmelere yer verilmiştir. Böylece çalışmanın ilerleyen bölümlerinde aktarılan gelişmelerin daha sağlam bir temele dayandırılması amaçlanmıştır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'nın sebepleri iki savaş arası dönemdeki yaklaşık yirmi yıllık zaman zarfına yayılmıştır ve hem savaşın sebepleriyle, hem de savaşın kendisiyle ilgili daha doğru bir değerlendirme yapabilmek için bu dönemin iyi irdelenmesi gerekmektedir. Bu bölümde ayrıca iki savaş arası dönemde Türkiye'nin izlediği dış politika incelenmiştir. Böylece İkinci Dünya Savaşı sırasında düzenlenen konferanslarda alınan kararlara karşı Türkiye'nin verdiği tepkinin daha iyi anlaşılacağı düşünülmüştür.

Burada şunu belirtmek faydalı olacaktır. Çalışmada Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında tarafsız olduğundan sıkça bahsedilmektedir. Ancak bu tarafsızlık politikası, Müttefik devletler lehine¹⁰ uygulanan bir politikadır. Nitekim tarafsızlığın tanımının, bir devletin savaş esnasında, kendisini fiilî ve hukuki olarak savaşın dışında tutması ve savaşan taraflara yardım etmekten kaçınması¹¹ olduğu dikkate alındığında, Türkiye'nin böyle bir politika izlemediği görülecektir. Türk yöneticilerin, Müttefik veya Mihver devlet yöneticileri veya temsilcileriyle yaptıkları görüşmelerde, Türkiye'nin tarafsız olduğundan bahsederken kastettikleri tarafsızlığın sözlükteki anlamı olsa da, uygulamada böyle olmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada

¹⁰ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, Der Yayınları, İstanbul, 2008, s. 842.

¹¹ Ülke Arıboğan, Gülden Ayman, Beril Dedeoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der. Faruk Sönmezoğlu, DER Yayınları, İstanbul, 2005, s. 631.

Türkiye'nin tarafsızlığından anlaşılması gereken, Türkiye'nin savaşa girmediği ancak tarafının da belli olduğudur.¹²

Çalışmanın ikinci bölümünde, İkinci Dünya Savaşı'na yönelik yapılan konferanslar ve bunlara karşı Türkiye'nin politikası ele alınmıştır. Bu bölüm 1941 yılında yapılan Atlantik Konferansı ile başlamakta ve sırasıyla Arcadia, Kazablanka, Adana, Washington, Birinci Quebec, Moskova, Birinci Kahire, Tahran, İkinci Kahire ve İkinci Quebec Konferansları incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde savaş sonrası düzene yönelik yapılan konferanslar ele alınmıştır. Burada ise sırasıyla Dumbarton Oaks, Yalta, San Francisco ve Potsdam Konferansları ve Türkiye'nin bu konferanslarda alınan kararlara karşı izlediği politika ele alınmıştır. Ayrıca konuyla ilgisi bakımından Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı krom satışını durdurması ve artık Mihver devletlerden tamamen uzaklaşarak Müttefiklere yaklaştığının bir göstergesi olarak Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun görevinden istifası da bu bölümde aktarılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında düzenlenen konferansların bir kısmı iki taraflı, bir kısmı ise çok taraflı olmuştur. Bu noktada iki taraflı düzenlenen toplantılar görüşme olarak da nitelendirilebilir. Ancak hem bu toplantılara ayrıca askerî ve siyasi temsilcilerin katılması ve bu temsilcilerin önemli birer danışman rolünde olması, hem de literatürde söz konusu toplantıların genellikle konferans olarak nitelendirilmesinden hareketle, bu çalışmada da katılan taraf sayısına bakılmaksızın toplantılardan konferans olarak bahsedilmiştir.

Yukarıdaki plan çerçevesinde ilerleyen bu çalışmada, İkinci Dünya Savaşı sırasında yapılan konferansların hem genel olarak savaşın, hem de özel olarak katılan tarafların aralarındaki ilişkiler bakımından hangi şartlar altında yapıldığının, bu şartların alınan kararlara nasıl tesir ettiğinin ve kararların nasıl uygulamaya sokulduğunun araştırılması amaçlanmıştır. Ancak bu amaç çalışmanın bir yönünü oluşturmaktadır. Türkiye'nin bu konferanslar ve sonrasında yaşanan gelişmeler karşısındaki tavrının incelenmesi ise çalışmanın bir diğer ve tamamlayıcı amacıdır.

---

¹² Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 654.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEMİN GENEL ÖZELLİKLERİ VE TÜRKİYE

1.1. Geçici Barış Dönemi

Avusturya-Macaristan Veliahdı François Ferdinand'ın Saray-Bosna'ya yaptığı seyahat sırasında, Princip adında bir Sırp milliyetçisi tarafından 28 Haziran 1914 tarihinde düzenlenen suikast sonucu eşiyle beraber öldürülmesiyle başlayan Birinci Dünya Savaşı,¹³ Avrupa siyasi haritasını ve güçler dengesini tamamen değiştirmişti. Aslında bu değişiklik yeni sorunlara gebeydi.¹⁴ Savaş sonunda tüm Avrupa'nın ekonomisi çökmüş ve toplumsal refah her yerde azalmıştı. Savaşın bedeli, on milyon insanın ölümü ve yirmi milyon insanın da yaralanmasıydı; maddi olarak ise sadece Avrupa kıtası için 350 milyar dolardı.¹⁵

Büyük kayıplara mal olan Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra, devletler bir kez daha böylesine büyük bir savaşın yaşanmaması için tedbirler almaya çalışmışlar ve 1939'da İkinci Dünya Savaşı başlayana kadar, sadece yirmi yıllığına da olsa geçici bir barış dönemi¹⁶ tesis edebilmişlerdi. Bu yirmi yılın ilk yarısında Avrupa'da barışın sürdürülebileceği yönündeki umutlar artmış, ikinci yarısında ise bu umutların boşuna olduğu ortaya çıkmıştı. Bu geçici barış döneminin ilk on yılında Avrupa devletlerinin aldığı en önemli tedbir ise Milletler Cemiyeti'ni kurmalarıydı. Milletler Cemiyeti Misakı, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 25 Ocak 1919 tarihinde toplanan Paris Barış Konferansı'nda hazırlanmış ve misak 28 Nisan 1919'da kabul edilmişti. Örgütün resmen kurulması ise 10 Ocak 1920'de gerçekleşmişti. Bu fikri aslında dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson ortaya atmıştı. Bu örgütün kurulmasındaki amaç dünya üzerinde kalıcı barışı sağlamaktı.¹⁷ Ancak örgüt bu amacını gerçekleştiremedi. Çünkü Milletler Cemiyeti'ni kuran devletler, örgütün

---

¹³ Uçarol, **a.g.e.**, s. 563; Oral Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**, Cilt 1, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 344; Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2: 1914-1995)**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 102.

¹⁴ Uçarol, **a.g.e.**, 635, 636.

¹⁵ Sander, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 393-398.

¹⁶ Barış döneminin geçici olmasının sebebi, Rus Çarlığı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Alman İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla bozulan ve savaş sonunda düzenlenen Paris Barış Konferansı'nın sadece harita üzerinde oluşturduğu düzenin, uluslararası sisteme aktarılamaması sonucu Avrupa güç dengesinin tekrar tesis edilememesiydi. Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 151, 152.

¹⁷ Uçarol, **a.g.e.**, s. 638-640.

amaçlarını gerçekleştirme konusunda isteksizdi; dolayısıyla örgüt çalışmalarına katılım tam anlamıyla sağlanamadı. Örgütün kurulmasını sağlayan ABD bu örgüte üye olmamış,¹⁸ Sovyetler Birliği ise örgütün dışında bırakılmıştı. Böylece örgüt İngiltere ve Fransa önderliğinde sadece Avrupa örgütü olarak kaldı. Bu iki devlet ise örgüte farklı amaçlar atfetmişlerdi; Fransa, örgütü Almanya'ya karşı bir güvenlik önlemi olarak, İngiltere ise Almanya'nın da dâhil olacağı bir yapı olarak görüyordu.¹⁹ Ayrıca Avrupa devletleri gündemdeki sorunları çözmekte uzlaşma sağlayamayınca, Milletler Cemiyeti amacına ulaşamadı; barışı tehdit eden devletlere gerekli yaptırımları uygulayamayınca da tamamen işlevsiz kaldı.²⁰ Nitekim örgütün bu işleve sahip olması da pek mümkün görünmüyordu. Çünkü saldırgana karşı uygulanacak yaptırım ve saldırıya uğrayana yapılacak yardımlar konusunda belirsizlikler vardı.²¹ Ayrıca örgütün ve uluslararası ilişkilerin karmaşık yapısı devletlerin çıkarlarının uzlaştırılmasını engellediği gibi, örgütün çıkacak anlaşmazlıkları çözebilecek kabiliyetten yoksun kalmasına da sebep olmuştu. Nitekim esas olarak tavsiye kararları vermeye yetkili olduğu düşünüldüğünde örgütün, barışı koruma amacına ulaşması daha da zorlaşmış ve Almanya'nın revizyonist hareketleriyle ise bunun imkânsız olduğu ortaya çıkmıştı.²²

Aslında Milletler Cemiyeti'nin önce başarısız, daha sonra ise yok olmasına giden yol daha örgüt kurulurken açılmıştı. Çünkü 26 maddelik Milletler Cemiyeti Misakı'nın, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra toplanan Paris Barış Konferansı'nda, savaşı kaybeden devletlerle imzalanan antlaşmaların ilk kısımlarında yer alması,

---

¹⁸ Aslında bir dünya örgütü olması planlanan Milletler Cemiyeti'ne ABD'nin üye olmaması çelişkili gibi görünüyordu. Çünkü örgüt, Başkan Wilson'ın inisiyatifi ile kurulmuştu. Ancak yapılan seçimlerde Wilson'ın yerine Warren Harding'in ABD Başkanı olmasıyla ABD, Avrupa işlerine karışmama politikasını benimsemişti. Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, Cilt 2, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s. 35.

¹⁹ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 35, 36.

²⁰ Norman Davies, **Avrupa Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2011, s. 1012, 1013.

²¹ Paris Barış Konferansı'nda Milletler Cemiyeti konusu görüşülürken Fransız lider Georges Clemenceau birden söze girmiş ve hızlı bir şekilde konuşarak hiç kimsenin örgütün kurulmasına muhalefet etmediğini ve Milletler Cemiyeti Misakı'nın oy birliği ile kabul edildiğini söylemişti. Hatta Clemenceau o kadar hızlı konuşmuştu ki, tercümanlar bu hıza yetişememişti. Adeta bir oldubittiyeye getirilen bu görüşmeye bakıldığında, örgütün amaçlarına ne kadar önem verildiği de ortaya çıkmaktaydı. Dolayısıyla kendisine bu kadar inanılan bir örgütün ne kadar başarılı olacağı da tartışmaya açık bir konuydu. S. Bakruşin, A. Efimov, E. Kosminski, I. Mitz, A. Naroçnitski, A. Pankratova, V. Sergenyev, S. Sakazin, V. Kvostov, N. Koltchanovsky, E. Tarlé, **Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)**, Yön. Vladimir Potyemkin, Cilt 3, Çev. Attila Tokatlı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2009, s. 59, 60.

²² Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000, s. 510.

örgütün, çok ağır hükümler içeren bu antlaşmaların bir anlamda koruyucusu olduğunu ve dünya barışının sağlanması için bu antlaşmaların böyle hükümler içermesi gerektiğini ima ediyordu. Böylece uluslararası barışı koruma amacındaki örgüt aslında bu barışı oldukça adaletsiz bir zemin üzerine inşa ediyordu.²³ Bir başka deyişle Milletler Cemiyeti kazananların kurduğu bir örgüttü ve amacı barışı korumaktan ziyade barış antlaşmalarıyla kurulan düzeni korumaktı. Bu sebeple 1919'da Paris'te boyun eğen devletlerin daha sonra bu düzene karşı çıkmalarının da yolu açılmıştı.²⁴

Dönemin önemli gelişmelerinden biri de Almanya'nın borçlarının yapılandırılarak bu ülkeye nefes alma olanağı tanınmasıydı. Ağustos 1924'te kabul edilen ve Dawes Planı olarak adlandırılan dört yıllık bu yapılanma sayesinde Almanya borcunu esnek taksitlerle ödemeye başlayacaktı. Charles G. Dawes'in planına göre dört yıl içinde Almanya, 250 milyon dolardan başlayan ve giderek artan taksitlerle borcunu ödeyecek ve Almanya'ya 200 milyon dolarlık borç verilecekti. Ayrıca Fransa, 1923 yılının başında işgal ettiği Rhur bölgesinden çekilecekti.²⁵ Böylece Dawes Planı Almanya ve Fransa arasındaki ilişkilerin düzelmesine katkıda bulunmuş ve Lokarno Antlaşması'na giden yolda ilk adım da atılmıştı.²⁶

Sovyet lider Joseph Stalin bu plana karşı çıkmış ve arkasında başka amaçlar olduğunu ifade etmişti. 18 Aralık 1925'te Dawes Planı'nı eleştirirken bu konuya değinen Stalin, "Avrupa Amerika'ya, Almanya da Avrupa'ya borçludur ve Avrupa Amerika'ya olan borcunu, Almanya'dan alacağı tazminatlarla ödemek istemektedir." demiş ve Almanya'nın borcunu ödeyebilmesi için Sovyet pazarlarının bu ülkeye tahsis edileceğini belirtmişti. Konuşmasının devamında Stalin bunu reddettiğini ifade ederek, bu durumda Sovyetler Birliği'nin bir başka ülke çıkarına tarım ülkesi olarak kalacağını söylemiş ve bunun kabul edilemez olduğunu belirtmişti. Bu sebeple Dawes Planı "çamurdan temeller üzerine kuruluydu."²⁷

---

²³ Mehmet Hasgüler, Mehmet B. Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005, s. 49, 50.

²⁴ Gönübol, **Uluslararası Politika**, s. 509.

²⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 158, 159.

²⁶ **a.g.e.**, s. 159.

²⁷ Potyemkin (Yön.), **a.g.e.**, Cilt 3, s. 320.

Almanya bu sırada dış politika alanında hamlede bulunmaya da başlamış ve 16 Nisan 1922'de Sovyetler Birliği ile Rapallo Dostluk Antlaşması'nı imzalamıştı. Böylece Almanya Versailles Antlaşması'nın, Sovyetler Birliği ise ülkesinde gerçekleşen devrimin getirdiği yalnızlıktan kurtulmak için ilk adımlarını atmıştı. Bu sebeple pek de önemli hükümler içermeyen bu antlaşma siyasi açıdan çok önemliydi.²⁸ Bundan yaklaşık dört yıl sonra, 24 Nisan 1926'da ise taraflar imzaladıkları Berlin Antlaşması ile içlerinden biri saldırıya uğradığı takdirde diğerinin tarafsız kalması konusunda mutabakata varmışlardı.²⁹

İki savaş arası dönemdeki barışı sağlamaya yönelik bir başka adım 5 Ekim 1925 tarihinde atıldı. Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika Polonya ve Çekoslovakya arasında Lokarno'da bir konferans toplandı. Bu konferansın toplanmasına Almanya ve Fransa ön ayak olmuştu. Ancak taraflar Avrupa barışından ziyade kendi çıkarları için böyle bir yol izlemişti. Almanya birinci savaşın getirdiği tazminat borçları sorunuyla boğuşurken biraz rahatlamak istiyordu. Bu sebeple 1925 Şubatında Fransa'ya güvenlik paktı kurulmasını önerdi. Fransa ise hem Almanya ile olan sınırını güvence altına almak istiyor, hem de bu ülkenin Fransa'nın müttefiki Polonya aleyhine genişlemesini engellemeye çalışıyordu.³⁰ Nitekim ABD Senatosu'nun Versailles Antlaşması'nı onaylamaması Fransa'nın Almanya karşısında güvenlik endişesini daha da arttırmış ve bu ülke başka güvenlik arayışları içine girmişti.³¹ Fransa bunun için ilk olarak İngiltere ile bir ittifak kurmaya çalıştıysa da bunda başarılı olamamış ve bunun sonucunda sorunu Milletler Cemiyeti aracılığıyla çözmeye çalışmıştı. Fransa bu hamlesinde de başarısız olunca doğrudan Almanya ile bir anlaşma sağlamaya çalıştı ve Alman önerisiyle aradığı fırsatı da bulmuş oldu.³²

Konferans 16 Ekim'e kadar sürdü ve antlaşma 1 Aralık'ta Londra'da imzalandı. Bu antlaşmaya göre Almanya, Fransa ve Belçika ile olan sınırı kabul ediyor ve bu konuda anlaşmazlık çıkması halinde kuvvete başvurulmayarak sorunun

---

²⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 166.

²⁹ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 22, 23.

³⁰ Uçarol, **a.g.e.**, 641, 642.

³¹ Paul Kennedy, **The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict From 1500 to 2000**, Vintage Books, New York, 1989, s. 682.

³² Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 160, 161.

Milletler Cemiyeti bünyesinde çözüleceği karara bağlanıyordu.³³ Ayrıca Almanya'nın batı sınırı ve bu arada Ren bölgesi silahsızlandırılacak ve Almanya, Belçika ve Fransa'ya saldırdığı takdirde İngiltere bu devletlere yardım edecekti. Antlaşmanın bir başka hükmü de Almanya, Fransa, Belçika ve Çekoslovakya arasında çıkacak anlaşmazlıklarda hakeme başvurulacağına dairdi. Yine bir başka hükme göre ise Almanya, Çekoslovakya veya Polonya'ya saldırırsa, Fransa bu devletlere yardım edecekti.³⁴

Böylece Dawes Planı ile başlayan Almanya'nın Avrupa devletler ailesine kabul edilmesi aşaması tamamlanmış oluyordu. Versailles Antlaşması ile kurulan düzen ise artık geçerliliğini kaybetmeye başlamış ve bu düzenle ezilen Almanya, silahlanma yasağı ve askerden arındırılması dışında diğer Avrupa devletleri ile eşit konuma gelmişti. Ayrıca Lokarno Antlaşması ile hem Almanya ile Fransa arasındaki gerginlik azaltılmış, hem de Alman-Sovyet yakınlaşmasının önüne geçilmişti ki, Avrupa devletleri özellikle Rapallo Antlaşması'ndan sonra bu yakınlaşmanın daha da artması ihtimalinden çekinmeye başlamışlardı.³⁵

İki savaş arası dönemin bir başka önemli gelişmesi Briand-Kellogg Paketi'nin imzalanmasıydı. 6 Nisan 1927 tarihinde Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand, ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişinin onuncu yıldönümü münasebetiyle verdiği demeçte, Fransız Hükümeti'nin ABD Hükümeti ile savaşı yasa dışı kılacak her türlü anlaşmayı yapmaya hazır bulunduğunu söylemişti. 20 Haziran'da ise Briand ABD'nin Paris Büyükelçisine bu yönde bir teklifte bulundu. Briand'ın böyle bir teklifte bulunmasında ekonomik, askerî ve siyasi amaçları vardı. Böylece Briand'a göre, Fransa'nın ABD'ye olan borçları daha elverişli koşullarda yeniden yapılandırılabilir ve ABD'nin desteğini alan Fransa, Avrupa'da çıkacak sorunlarda daha fazla söz sahibi olabilecekti.³⁶ Ayrıca Briand'ın bir başka amacı, ABD ile yakınlaşmak ve yaptığı bu hareketle itibar sağlamaktı. Nitekim bu iki devlet arasında sonu savaşıyla sonuçlanacak bir husumet de yoktu. Bunun üzerine ABD Dışişleri Bakanı Frank Brillings Kellogg, Fransa'nın bu önerisinin tüm devletlerce

³³ Uçarol, **a.g.e.**, s. 642.

³⁴ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 32-34.

³⁵ Edward Hallet Carr, **International Relations Between the Two World Wars, 1919-1939**, Macmillan, London, 1990, s. 95-97.

³⁶ Potyemkin (Yön.), **a.g.e.**, Cilt 4, s. 63, 64.

imzalanacak bir antlaşmada yer alması teklifinde bulundu. Böylece 27 Ağustos 1928 tarihinde ABD, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, Japonya, Belçika, Çekoslovakya ve Polonya arasında imzalanan Briand-Kellogg Paktı'na yılsonuna kadar Sovyetler Birliği de dâhil olmak üzere kırk altı devlet daha katılmıştı.³⁷

Briand-Kellogg Paktı'na göre taraflar, çıkacak uluslararası anlaşmazlıklarda savaşa başvurmayı yasaklamışlar ve sadece barışçı yollara başvurmayı kabul etmişlerdi. Ayrıca her devlet bu pakta katılabilecek ve bunun için başvurularını ABD Hükümeti'ne iletenecekti.³⁸

Bu dönemde, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan doğan borçlarıyla ilgili bir gelişme daha yaşanmıştı. Dawes Planı'nın öngördüğü dört yıllık süre dolduktan sonra konu tekrar gündeme geldiğinde, Almanya'nın borçlarını ödeyemeyeceği bir kez daha anlaşılmıştı. Gerçi Almanya, Dawes Planı sayesinde ekonomisini bir derece düzene oturtmuştu. Ancak yine de ödeyeceği borç çok fazlaydı ve Almanya'nın bunun altından kalkması mümkün değildi. Ayrıca 1929 ekonomik krizinin de etkisiyle Almanya'nın borçlarını ödeyebilmesi pek gerçekçi görünmüyordu. Bu sebeple Ocak 1930'da Owen D. Young'un hazırladığı Young Planı kabul edildi. Buna göre Almanya 22 yıl boyunca yıllık 391 milyon dolar ödeyecekti.³⁹ Ancak Almanya bu taksitleri de ödeyemedi. Bu da Young Planı'nın, 1929 ekonomik krizi göz ardı edilerek hazırlandığını gösteriyordu. Bunun üzerine ABD Başkanı Herbert Hoover'ın adıyla anılan ve Almanya borçlarının bir yıl ertelenmesini öngören Hoover Memorandum'u 20 Haziran 1931 tarihinde kabul edildi. Özellikle Fransa'nın, memorandumun Young Planı'na aykırı olduğu yönündeki itirazları oldu. Ancak Alman ekonomisinin neredeyse tamamen çökmesi sebebiyle Fransa bu itirazını fazla sürdürmedi.⁴⁰ Fakat bu çözüm de Almanya'ya çare

---

³⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 222, 223. Türkiye ise pakta 19 Ocak 1929'da dâhil olmuştu. İlhan Uzgel, *"Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye"*, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 308; **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 3, Cilt 7, s. 58, 19.01.1929.

³⁸ Potyemkin (Yön.), **a.g.e.**, Cilt 4, s. 66.

³⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 159.

⁴⁰ S. Bakruşin, A. Efimov, E. Kosminski, I. Mitz, A. Naroçnitski, A. Pankratova, V. Sergenyev, S. Sakazin, V. Kvostov, N. Koltchanovsky, E. Tarlé, **Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)**, Yön. Vladimir Potyemkin, Cilt 4, Çev. Attila Tokatlı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2009, s. 86.

olmayınca Haziran 1932’de Almanya’nın 750 milyon dolar ödemesine ve böylece Almanya’nın savaş tazminatından doğan borçlarının silinmesine karar verildi.⁴¹

1.2. Geçici Barışın Sonu ve Yeni Bir Savaşa Doğru

Geçici barış döneminin ikinci on yılı, kurulan yeni düzenin hızla bozulmasına sahne olarak İkinci Dünya Savaşı’nın nedenlerini oluşturmuştu. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra yaklaşık on yıl devam eden barış dönemi 1929 yılının sonlarında ABD’de yaşanan ekonomik krizle bozulmaya başlamıştı. Bu zamana kadar Avrupa’da yatırım yapan ve Almanya’ya kredi sağlayan ABD, krizin patlak vermesiyle bundan vazgeçti. Böylece ABD’den aldığı yardımla İngiltere ve Fransa’ya savaş tazminatını ödeyen Almanya artık borcunu ödeyemez duruma gelmişti. Bunun sonucunda ise İngiltere ve Fransa, ABD’den aldıkları borçları ödeyemez oldular. Ülkelerin girdiği bu ekonomik sıkıntı, Avrupa’daki dengeyi koruyabilecek tek güç konumundaki ABD’nin yalnızcılık politikası⁴² izleyerek Avrupa meselelerinden uzak kalmasıyla birleşince, kısa sürede iç ve dış piyasalara nüfuz etti ve bütün Avrupa’ya sirayet etti. Böylece zaten dengesiz durumdaki barış düzeni büyük bir darbe yemiş oldu.⁴³ Dünya ticaret ve finans sisteminin aldığı bu büyük darbe siyasi krizlere de davetiye çıkardı. Ekonomik kriz işsizlik ve aşırı yoksullukla birleşince birçok ülkede radikal gruplar ve katı milliyetçiler güç kazanmaya başladı.⁴⁴

Bu koşullar altında Avrupa barışını etkileyen önemli gelişmelerden biri İtalya’da yaşandı. İtalya Birinci Dünya Savaşı’ndan büyük bir ekonomik buhranla çıkmıştı. Bu, Avrupa’nın genel olarak yaşadığı ekonomik krizle birleşince enflasyon ve işsizlik kontrolden çıktı. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı’na büyük ümitlerle girmiş olmasına rağmen bu savaştan eli boş çıkması, İtalya’nın emperyalist politikalar

---

⁴¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 159, 160.

⁴² Yalnızcılık politikası, bu politikayı takip eden devletin diğer devlet ve diğer uluslararası hukuk kişileriyle en alt seviyede ilişki kurmasını ve dünya ile ilgili sorunlara mümkün olduğunca az karışmasını ifade etmektedir. Bu politikayı izleyebilmesi için bir devletin ilk olarak, ulusal kaynakları bakımından kendi kendine yetmesi gerekmektedir. Bunun dışında yalnızcılık politikası izleyen devlet, psikolojik olarak bu politikayı sürdürebilmeli, coğrafi yapısı ve uluslararası koşullar da buna uygun olmalıdır. Ahmet Emin Dağ, **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü**, Anka Yayınları, İstanbul, 2005, s. 276; Arıboğan, Ayman, Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 709, 710.

⁴³ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 41, 42.

⁴⁴ Antony Best, Jussi M. Hanhimäki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, **International History of the Twentieth Century and Beyond**, Routledge, New York, 2008, s. 156.

izlemesinin de önünü açmıştı.⁴⁵ Üstelik İtalya’da bu sorunları çözecek istikrarlı bir hükümet de kurulamamıştı; 1919 ile 1922 yılları arasında iki kez seçim yapılmış ve dört kez de hükümet değişmişti. Bu gelişmeler, ekonomik sıkıntılarla birleşince halk arasında büyük bir hoşnutsuzluk yarattı ve katı milliyetçi kesim güçlenmeye başladı; ifadesini ise 1920 yılında kurulan Ulusal Faşist Partisi’nde buldu. İki yıl sonra 200.000 faşist Roma’ya doğru yürüdü ve İtalya Kralı Vittorio Emmanuelle, faşist Benito Mussolini’yi 30 Ekim 1922’de Başbakanlığa getirmek zorunda kaldı. Bu gelişmeden sonra ise Mussolini muhalefeti ortadan kaldırdı ve hızla güç kazandı.⁴⁶

Roma İmparatorluğu’nu yeniden canlandırma hayalinde olan Mussolini ülkedeki sorunları çözmeye çalıştı ve bir ölçüde başarılı da oldu. Ancak işsizliği azaltmak için hızla silahlanma ve sömürge bulma arayışına girmesi, İtalya’yı yayılmacı politikalar üretmeye itti.⁴⁷ Nitekim Mussolini, aynı Adolf Hitler gibi, İtalya’nın Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra haksızlığa uğradığını düşünüyordu ve bunun telafi edilmesi gerekiyordu. Mussolini’nin en büyük hedefi ise Akdeniz’in tamamen İtalya’nın kontrolüne geçmesiydi; zira Mussolini Akdeniz için “mare nostrum”, yani “bizim deniz” diyordu. Bu ise İtalya’nın Avrupa dışına yayılması ile mümkündü.⁴⁸ Ayrıca nüfusun hızla artması da İtalya’yı emperyalist politikalar izlemeye yöneltmişti. Çünkü dünyadaki ekonomik kriz sonucu ABD, artık İtalyan göçmenleri topraklarına sokmuyordu ki, İtalya fazla nüfus sorununu bugüne kadar vatandaşlarını ABD’ye göndermekle çözmüştü. Bunun dışında İtalya, gelişen sanayisi için hammadde de bulmak zorundaydı.⁴⁹ Bu noktada İtalya’nın dış politikası Balkanlar’ı ve Kuzey Afrika’yı kontrol altına almak, Akdeniz’deki İtalyan hâkimiyetini arttırmak, İtalya ile sömürgeleri arasındaki engelleri ortadan kaldırarak hammadde teminini kolaylaştırmak ve vatandaşlarının başka ülkelere göç etmesini sağlamak için imkân yaratmak olarak şekillendi.⁵⁰ Bundan sonra ise İtalya ilk olarak gözünü Balkanlar’a dikti. Önce Yugoslavya ve Yunanistan üzerindeki nüfuzunu arttırmaya çalıştıysa da bunda bir dereceye kadar başarı sağladı; daha sonra ise Arnavutluk’a yöneldi. Bu ülkeyle 26 Kasım 1926’da Dostluk ve Güvenlik Paktı’nı,

---

⁴⁵ Uçarol, **a.g.e.**, s. 645.

⁴⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 171, 172.

⁴⁷ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 25.

⁴⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, 173.

⁴⁹ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 51, 52.

⁵⁰ Potyemkin (Yön.), **a.g.e.**, Cilt 3, s. 398.

22 Kasım 1927'de ise Tirana Antlaşması'nı imzaladı. Böylece Mussolini'nin İtalya'nın güvenliği için çok önemli olduğunu düşündüğü Arnavutluk tamamen İtalyan nüfuzuna girmişti; 7 Nisan 1939'da ise bu ülke İtalya'nın işgaline uğradı.⁵¹

Bu sırada Habeşistan'ın giderek güçlenmesi ve İtalya'nın sömürgesi olan Eritre ve Somali'de baskı kurmaya başlaması, yayılma amacıyla olan Mussolini'ye aradığı fırsatı verdi. 5 Ekim 1935'te başlayan saldırılar, Mayıs 1936'da İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesiyle sonuçlandı. İngiltere, üzerinde İtalyan tehdidinden çok Alman tehdidini hissettiği için bu işgale ses çıkarmadı.⁵² Fransa da benzer şekilde Almanya'nın güçlenmesinden ve kendisini tehdit etmesinden çekiniyordu. Bu sebeple İtalya ilişkilerini iyi tutmaya çalıştığından, bu ülkenin Habeşistan'ı işgaline karşı çıkmadı.⁵³

Bu saldırı karşısında Milletler Cemiyeti İtalya'yı saldırgan ilan etmek ve bu ülkeye karşı zorlama tedbirleri alınması yönünde karar vermekle yetinmişti. Buna göre İtalya'ya silah satılmayacak, kredi açılmayacak ve bazı hammaddelerin bu ülkeye satışına son verilecekti.⁵⁴ Ancak bunun yeni bir savaşa yol açabileceği endişesiyle Milletler Cemiyeti, 30 Haziran'da yaptığı olağanüstü toplantıda İtalya'ya sadece askerî yaptırım uygulama kararı aldı. Fakat bu yaptırım da tam anlamıyla uygulanmadı.⁵⁵

İtalya'nın Habeşistan'ı işgali bir anlamda Almanya'ya fayda sağladı. Bu karışıklıktan faydalanan Hitler, Milletler Cemiyeti'nin üstlendiği görevi yerine getiremediği ve bu sebeple Almanya'nın kendisini koruması gerektiği bahanesiyle Ren bölgesini silahlandırdı. Ayrıca Almanya, Milletler Cemiyeti'nin İtalya'ya karşı uyguladığı zorlama tedbirlerine katılmadığı için iki ülke arasında bir yakınlaşma da oldu. İtalya'nın deniz aşırı sömürgelerini elinde tutabilmek için güçlü bir devletin desteğine ihtiyaç duyması ve iki devletin de faşist bir rejime sahip olması, bu yakınlaşmayı daha da arttırdı.⁵⁶ Ekim 1936'da İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano'nun Almanya'yı ziyaret etmesi ve burada çok iyi karşılanması, Kasım 1936'da

⁵¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 173, 174 ve 293.

⁵² Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 52, 53.

⁵³ Uçarol, **a.g.e.**, s. 652.

⁵⁴ Potyemkin (Yön.), **a.g.e.**, Cilt 4, s. 231.

⁵⁵ **a.g.e.**, s. 258, 259.

⁵⁶ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 53, 54.

ise Mussolini'nin Berlin-Roma çizgisinin barış yanlısı her Avrupa devletinin etrafında toplanabileceği bir mihver olduğunu söylemesi ile Berlin-Roma Mihveri kurulmuş oldu.⁵⁷

Avrupa'da düzenin bozulmaya başladığı 1930'larla birlikte Uzakdoğu'da da hareketlenmeler başlamıştı. Japonya 19 Eylül 1931'de Mançurya'ya saldırdı; amacı ise topyekûn bir savaş içerisinde rahat hareket etmesini sağlayacak kaynak yaratmaktı.⁵⁸ 1 Mart 1932'de ise Japonya, bu ülkeyi tamamen işgal etmişti. Japonya daha sonra burada kendisine bağlı Mançuka Devleti'ni kurdu. Çin, Japonya'nın bu saldırısı karşısında Milletler Cemiyeti'ne şikâyette bulundu.⁵⁹ Ancak Milletler Cemiyeti'ne taşınan bu sorunun çözümünde anlaşma sağlanamaması sonucu Japonya, 27 Mart 1933'te örgütten ayrıldı.⁶⁰ Böylece Milletler Cemiyeti'nin barışı korumadaki yetersizliğinin ortaya çıkması bir yana, Japonya'nın bu saldırısına sessiz kalınması İngiltere, Fransa ve ABD'nin de ortak bir karar almada ne kadar az samimi olduklarını gösteriyordu. Bu da üç devletin, kendi çıkarları söz konusu olduğunda saldırganlığın önlenmesi hususunda sessiz kalabileceklerini göstermişti. Dolayısıyla örgütün saldırgan devletlere yaptırım uygulayacak bir mekanizmasının olmadığı ve bu konuda üyelerinin silahlı kuvvetlerine bağımlı olduğu ve bu kuvvetlerin ise örgüt amaçları ya da dünya barışı için değil, devletlerin kendi çıkarları için kullanılacağı bir kez daha ortaya çıkmıştı.⁶¹ Ancak bu gelişme Sovyetler Birliği'ni İngiltere, Fransa ve ABD'ye yaklaştırmıştı. Çünkü Sovyetler Birliği iki revizyonist devletin arasında kalmıştı. Ayrıca şimdilik savaşa dönüşmeyen gerginliğin tarafları da belli olmuştu. Alman ve Japon yayılcılığı İngiltere, Fransa, ABD ve Sovyetler Birliği'ni tehdit ediyordu. Bunların sonucunda ABD, Ekim 1933'te Sovyetler Birliği'ni resmen tanıdı; 1934 Eylülünde ise Sovyetler Birliği Milletler Cemiyeti'ne üye oldu.⁶²

Japonya Mançurya'ya saldırmadan önce Türkiye, aralarındaki gerginliğin Briand-Kellogg Paketi gereğince bir çatışmaya dönüşmemesi için Japonya ve Çin'e

---

⁵⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 260, 261.

⁵⁸ Best, Hanhimäki, Maiolo, Schulze, **a.g.e.**, s. 66.

⁵⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 234, 235.

⁶⁰ Potyemkin (Yön.), **a.g.e.**, Cilt 4, s. 110.

⁶¹ Kennedy, **a.g.e.**, s. 334, 335.

⁶² Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 242.

birer telgraf çekmişti. Böylece Türkiye hem dünyadaki gelişmelerle ilgili aktif ve yapıcı bir rol oynadığını, hem de barışın devam etmesinden yana olduğunu göstermişti. Türkiye'nin bu telgrafına iki devlet de barıştan yana olduklarını belirterek cevap vermiş ve çıkan çatışmadan dolayı birbirlerini suçlamışlardı. Japonya, Mançurya Demiryolu'nun ve bölgedeki Japon vatandaşların yeterince korunmadığını belirtmişti. Çin Hükümeti'nin uyarılmasına rağmen gerekli önlemleri almadığını ifade eden Japonya bu bahane ile Mançurya'ya saldırmıştı. Ayrıca Japonya cevabi telgrafında bu hareketin pakta uygun olduğunu yazmıştı. Çin ise Türkiye'nin hassasiyetinden dolayı teşekkür ederek Japon saldırısı karşısında silaha başvurmadığını ve konuyu Milletler Cemiyeti'ne taşıdığını bildirmişti.⁶³

Japonya'nın bu saldırısı İngiltere ve Fransa'yı fazla ilgilendirmese de bölgeye yakınlıkları dolayısıyla ABD ve Sovyetler Birliği'ni yakından ilgilendirmiş ve bu iki devlet Japonya'nın saldırgan tavrından rahatsız olmaya başlamıştı. Ayrıca bu gelişmeler ABD ile Sovyetler Birliği arasında kalan Japonya ile Avrupa'nın ortasında İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği arasında sıkışan Almanya'nın yaklaşmasını sağlamıştı. Nitekim 25 Kasım 1936'da Almanya ile Japonya arasında Anti-Komintern Pakt imzalanmıştı. Bu pakta göre iki devlet, komünizmin dünya barışını tehdit ettiği konusunda anlaşmaya varmışlardı. Komünizmin tehdit ettiği devletler ise bu pakta katılabilecek ve Almanya ile Japonya bu devletlere yardım edecekti. Böylece İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam edecek olan Berlin-Tokyo Mihveri kurulmuş oluyordu. 5 Kasım 1937'de ise İtalya'nın pakta katılmasıyla Berlin-Roma-Tokyo Mihveri oluşmuştu.⁶⁴

Temmuz 1937'ye gelindiğinde Japonya Çin'e yönelerek, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürecektir olan bir savaş başlattı ve 26 Temmuz'da Pekin, Japon kuvvetlerince işgal edildi. Çin tekrar Milletler Cemiyeti'ne başvurduysa da örgüt bir kez daha etkisiz kaldı ve Japonya'ya herhangi bir yaptırım uygulamadı. Nitekim uygulaması da beklenemezdi. Çünkü bu sırada İngiltere ve Fransa tüm dikkatlerini İtalya ve Almanya'nın yayılmacı politikalarına vermişti. ABD tarafsızlık

---

⁶³ **B.C.A.**, 30..10.0/257.728..5., 21.10.1931; **B.C.A.**, 30..10.0/257.728..6., 28.10.1931.

⁶⁴ Uçarol, **a.g.e.**, s. 654, 655.

siyasetine bağlı kalmayı sürdürmüş, Sovyetler Birliği ise Çin'e sadece ekonomik yardımda bulunmuştu.⁶⁵

Avrupa'nın ve dünyanın kaderini etkileyecek olan bir gelişme de bu dönemde meydana geldi ve Adolf Hitler 1933'te Almanya Başbakanı oldu. Aslında Hitler'in siyasete atılması yaklaşık on beş yıl önce olmuştu. 1918'de Almanya'da Alman İşçi Partisi kuruldu ve 1919'da Hitler bu partiye oldu; 1920'de ise partinin adı Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi, yani Nazi Partisi olarak değiştirildi. 1920'lerin sonuna kadar inişli çıkışlı bir grafik sergileyen parti, 1929 ekonomik kriziyle birlikte güçlenmeye başladı.⁶⁶

Alman İşçi Partisi'nin sadece altı üyesi vardı; Hitler ise bu partinin yedinci üyesiydi. Dolayısıyla bu partinin bütün dünyayı felakete sürükleyecek bir oluşum olması düşünülemezdi. Ancak Hitler'in üye olmasıyla parti büyük bir ilerleme kaydetti.⁶⁷ Hitler, savaştan sonra Almanya'da kurulan Weimar düzeninin liberal niteliğinden faydalanarak 30 Ocak 1933'te iktidara geldi. İktidara gelene kadar mevcut hukuksal düzen içinde hareket eden Hitler, bundan sonra kendisini hiçbir hukuk kuralıyla bağlı saymayarak iktidarını güçlendirmeye çalıştı ve bunu başardı.⁶⁸ Çünkü Hitler'e göre Alman halkının aynı sınırlar içinde yaşaması amacına ulaşmak demokratik düzen içinde mümkün değildi. Yaşanan ekonomik krizin mağduru olan geniş halk yığınlarını ırkçı görüşleri etrafında bir araya getirerek halk arasındaki itibarını arttırdı. Burada özellikle işsizliğin yüksek boyutlara ulaşmasından faydalanan Hitler, hatipliğini de kullanarak işsiz insanların büyük bir bölümünü partisi etrafında topladı. Halkın milliyetçi duygularını kamçılıyan Hitler, buna Yahudi düşmanlığını da ekledi. Nitekim Alman halkının fakirliği ve Yahudilerin ekonomiye egemen olması düşünüldüğünde, bu düşmanlığın yaratılması zor da olmamıştı.⁶⁹

Hitler'in hızlı bir şekilde güç kazanmasının başka bir sebebi ise Alman halkının Versailles Antlaşması'ndan duyduğu nefretti. Çünkü Almanya Avrupa'nın

---

⁶⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 273-276.

⁶⁶ **a.g.e.**, s.237, 238.

⁶⁷ Halûk Ülman, "*Alman Nasyonal Sosyalist Partisi*", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 4, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1957, s. 149.

⁶⁸ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 44-46.

⁶⁹ Ülman, "*Alman Nasyonal Sosyalist Partisi*", s. 158, 159.

önemli bir bölümünü kontrol ederken ani bir yenilgiye uğramıştı. Bu yüzden Almanya'ya dayatılan Versailles Antlaşması, hemen hemen her Alman'ın utanç duyduğu bir antlaşmaydı. Dolayısıyla sahip olduğu potansiyel düşünüldüğünde, Almanya'nın bu durumu Avrupa'daki istikrarsızlığın ve İkinci Dünya Savaşı'nın en büyük nedenlerinden de biriydi. Ülkenin yaşadığı ekonomik sıkıntı, savaş tazminatı meselesiyle birleşince halk bu düzenin değişmesini arzuladığı gibi, kendilerini bu düzen içinde yaşamak zorunda bırakan yöneticileri de suçluyordu. Dolayısıyla Weimar düzeninin ayakta durması zaten beklenemezdi. Bu sebeple Birinci Dünya Savaşı sonunda az olan Nasyonal Sosyalistlerin sayısı hızla arttı. Böylece bir anlamda halk Hitler'in iktidara gelişinin önünü açtığı gibi, Hitler de bu halkın ihtiyaçlarına ve isteklerine cevap veren bir lider konumuna gelmişti.⁷⁰

Hitler devlet yönetimindeki gücünü arttırmak için Alman Parlamentosu'nun kendisine dört yıl süreyle olağanüstü yetkiler vermesini sağladı. Daha sonra bu yetkileri kullanarak parlamentodaki muhalefeti ortadan kaldırdı. Alman halkının içinde bulunduğu buhranı ve ümitsizliği kullanarak halkı kontrolü altına aldı. Bu sırada Almanya'ya dayatılan Versailles Antlaşması'nın yarattığı sıkıntıları kullanması da işini kolaylaştırmıştı.⁷¹

Böylece ülke içinde gücünü pekiştiren Hitler diğer düşüncelerini hayata geçirmeye çalıştı. Bu noktada ilk amacı, Almanya'yı hapsediği Versailles düzeninden kurtararak Avrupa'nın en büyük gücü haline getirmektir. Daha sonra Sovyetler Birliği ile savaşarak bu ülkeyi ortadan kaldıracak, bu arada kendi ülkesindeki Yahudi ve Slavları yok edecekti. Böylece saf Alman ırkı yaratma hayalini de gerçekleştirmiş olacaktı. Bundan sonraki adımda ise Avrupa'daki tüm Almanları aynı devlet çatısı altında toplayarak "Ein Volk-Ein Reich", yani "tek millet, tek devlet" idealine ulaşacaktı. Hitler buraya kadarki amaçlarını gerçekleştirirken fazla bir direnmeyle de karşılaşmayacaktı. Çünkü bunlar sadece bölgedeki küçük devletleri ilgilendiriyordu ve başta İngiltere olmak üzere büyük devletler kendileri için bir tehdit hissetmiyorlardı. Ancak Hitler'in programının bir başka aşaması ve aynı zamanda Nazi emperyalizminin de adı olan Lebensraum, yani

---

⁷⁰ Kennedy, **a.g.e.**, s. 707, 708.

⁷¹ Uçarol, **a.g.e.**, s. 647, 648.

hayat sahası⁷² politikası ise Almanya'ya yakın ya da uzak bütün devletleri tehdit edebilecek nitelikteydi. Çünkü bu politika ile Alman nüfusunu barındırsın ya da barındırmasın bütün devletler Hitler'in hedefi halindeydi. Nitekim Hitler'in amacı Kuzey Afrika'ya kadar giderek elde edeceği sömürgelerle dünyanın en güçlü devleti olmaktı. Bu yüzden diğer devletler Almanya'yı durdurmaya çalışacak olsa da İkinci Dünya Savaşı'nın engellenmesi için çok geç kalınmış olacaktı. Bu sırada Hitler düşmanları arasındaki çıkar çatışmalarını da çok iyi kullanacaktı.⁷³ Hitler'in bu dış politika anlayışının pratiğe yansımaları ise önce güçsüz devletlerin, sonrasında ise Fransa ve Sovyetler Birliği'nin işgali ve dünyadaki İngiliz hegemonyasının yıkılması şeklinde olacaktı.⁷⁴

Hitler bu amaçlarına ulaşabilmek için doğru adımlar atması gerektiğinin de farkındaydı. Bu sebeple Almanya'nın diğer devletlerle eşit haklara sahip olduğunu bütün dünyaya kabul ettirmesi gerekiyordu. Böylece hem ülkesini daha hızlı silahlandırabilecek,⁷⁵ hem de Versailles Antlaşması'nın değiştirilmesini sağlayacaktı. Bu noktada Almanya'nın egemen eşit devletlerin arasına katılmasını sağlayacak tek hamle Milletler Cemiyeti'ne üye olmaktı; elindeki en büyük koz ise İngiltere ve Fransa'yı Alman-Sovyet yakınlaşması ile tehdit etmektir.⁷⁶ Hitler'in bu çabaları 10 Eylül 1926'da sonuç verdi ve Almanya Milletler Cemiyeti'ne üye oldu. Almanya'nın üyeliği örgütte alkışlarla karşılanmış ve Alman Dışişleri Bakanı Stresemann'ın, barışın korunması yönünde Milletler Cemiyeti'nin en büyük yardımcısının Almanya olacağını söylediği konuşması yine şiddetli alkışlarla son bulmuştu.⁷⁷

⁷² Hitler'e göre Fransa, Almanya'nın en büyük düşmanıydı. Çünkü Fransa'nın en büyük isteği parçalanmış bir Almanya görmektir. Bu sebeple Hitler Fransa'nın yok edilmesini, Almanya'nın başka bölgelere yayılmasını sağlayacak bir araç olarak görüyordu. Almanya'nın hayat sahası politikası doğrultusundaki diğer amacı ise doğuya doğru ilerleyerek Sovyetler Birliği'ni ortadan kaldırmaktır. William L. Shirer, **Nazi İmparatorluğu Doğusu, Yükselişi ve Çöküşü**, Çev. Rasih Güran, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1970, s. 140, 141.

⁷³ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 46, 47.

⁷⁴ Sabiha Sertel, **II. Dünya Savaşı Tarihi**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999, s. 70.

⁷⁵ Versailles Antlaşması bir taraftan Almanya'nın silahlı gücüne kısıtlama getirmiş olsa da diğer taraftan Alman silahlanmasının daha etkili olmasını sağlamıştı. Çünkü Versailles, Alman ordusunu 100.000 kişi ile sınırlandırmış, bu durum Alman askerî yöneticilerini az sayıda askerle daha etkili olma yollarını aramaya itmişti. Böylece Almanya hem kurduğu geçici ittifaklarla tek cephede savaşmayı, hem de daha kaliteli silahlar yaparak bu silahları yeni savaş taktikleriyle kullanmayı başardı. Burak Çınar, "*İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İki Cepheli Savaş Sorunu*", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl 10, Sayı 20, İstanbul, Ekim 2014, s. 153, 154.

⁷⁶ Potyemkin (Yön.), **a.g.e.**, Cilt 3, s. 404, 405.

⁷⁷ Potyemkin (Yön.), **a.g.e.**, Cilt 4, s. 7, 8.

Hitler, planlarını uygulamaya sokmaya Saar bölgesini Alman topraklarına katarak başladı. Aslında Versailles Antlaşması'na göre 1935 yılında Saar'da plebisit yapılması planlanmıştı ancak Hitler bunu beklemek istemiyordu. Yine de Saar bölgesinin Almanya'ya katılması için 13 Ocak'ta yapılan plebisiti beklemek gerekmişti. Saar sorunu ile meşgul olurken Hitler, ülkesinin silahlanması için de girişimlere başlamıştı. Bu sorunu ilk olarak Milletler Cemiyeti içinde çözmeye çalıştı. Ancak burada istediğini bulamadı ve 19 Ekim 1933'te örgütten ayrıldı; 16 Mart 1935'te ise Hitler, Versailles'ın Alman silahsızlanmasıyla ilgili hükümlerini tanımadığını açıkladı.⁷⁸ Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve İtalya Nisan 1935'te Stresa Antlaşması'nı imzalayarak Almanya'nın bu hareketlerini onaylamadıklarını gösterdiler. Ayrıca Almanya'nın Versailles Antlaşması'nı yok saymasını kınayarak, bu ülkenin artık silahlanmaya devam etmeyeceğini umduklarını bildirdiler.⁷⁹ Ancak bu hamle bir işe yaramadı ve Almanya 7 Mart 1936'da Ren bölgesini silahlandırdı; 12 Mart 1938'de ise Avusturya'yı işgal etti. Böylece Almanya hem Versailles Antlaşması'nı tanımadığını açıkça göstermiş oluyor, hem de Almanya sınırları dışında yaşayan Almanları bir devlet altında toplamaya başlamış oluyordu. Bu sırada kendisine itiraz eden de olmamıştı. İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain Almanya'ya karşı uyguladığı yatıştırma politikası sonucu bu işgale karşı çıkmadı. İngiliz Başbakanın bu politikayı izlemesinde Fransa'nın Avrupa'da güçlenmeye başlaması da etkili olmuştu. Bu sebeple İngiltere, Almanya'yı Fransa'ya karşı bir denge unsuru olarak kullanmayı amaçlıyordu. Fransa ise yaşadığı siyasi kriz nedeniyle Almanya'nın bu hareketini kabul etti. ABD'ye gelince, izlediği yalnızcılık politikası sebebiyle Avrupa olaylarına karışmamıştı.⁸⁰

Almanya'nın Avusturya'yı ilhakı sadece Sovyetler Birliği'nin tepkisini çekmişti. Çünkü Sovyetler Birliği sırada Çekoslovakya'nın olduğunu anlamıştı ve bunu engellemek istiyordu. Bu sebeple İngiltere ve Fransa ile bu soruna bir çözüm bulmak istediysen de bu iki devlet buna yanaşmayınca Sovyetler Birliği Almanya ile yakınlaşma yolunu seçti.⁸¹

---

⁷⁸ Uçarol, **a.g.e.**, s. 652.

⁷⁹ Potyemkin (Yön.), **a.g.e.**, Cilt 4, s. 214.

⁸⁰ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 56-58.

⁸¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 281.

Hitler'in yeni hedefi Çekoslovakya'ydı. Nitekim bu devlete ait Südetler bölgesinde yaklaşık üç buçuk milyon Alman yaşamaktaydı. Dolayısıyla bütün Almanları tek devlet altına toplamayı amaçlayan Hitler'in bu bölgeye göz koyması çok doğaldı. Hitler bu devletle olan sınırına yığınak yaptı; Çekoslovakya ise bunun üzerine seferberlik ilan etti. Aslında Fransa ve Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya ile ittifak ilişkisi vardı. Ancak İngiltere'nin bu ülkeye yardım etmek istememesi üzerine Fransa, Romanya ve Polonya topraklarından geçiş izni vermeyince de Sovyetler Birliği bu ülkeye yardım edemedi.⁸² Bunun üzerine Chamberlain 15 Eylül 1938'de Berlin'e giderek Hitler ile görüştü. Bu görüşmede Hitler Südetler bölgesinin Almanya'ya verilmesi gerektiğini belirtti. Aslında Chamberlain bu teklife sıcak bakıyordu. Çünkü İngiliz Başbakanı göre Almanya'nın kontrollü bir şekilde ilerlemesi Avrupa'da barışın devam etmesini sağlayabilirdi. Ancak Fransa'nın böyle bir durumda Çekoslovakya'nın yanında yer alacağını belirtmesi üzerine Chamberlain, İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya'nın katılacağı bir konferans düzenlenmesini istedi. 29 Eylül'de Münih'te düzenlenen bu konferansta Südetler bölgesinin aşamalı bir şekilde Almanya'ya verilmesi kabul edildi. Ancak Hitler bununla tatmin olmayıp 15 Mart 1939'da bu ülkeyi işgal etti.⁸³

Eric Hobsbawm'a göre Münih Antlaşması, Hitler'e dur demek bir yana, İngiltere ve Fransa'nın bu konudaki güçsüzlüğünü ortaya çıkarmıştı; bu bakımdan antlaşma, bir tarafta yeni bir savaşın çıkmaması için her şeyi yapmaya hazır taviz verenler ile diğer tarafta dünyayı kendi ideolojisi etrafında şekillendirmek isteyen saldırgan arasındaki bir sentezin ürünüydü. Antlaşmanın bu özelliği İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesinin yolunu da açmıştı. Bu yüzden İkinci Dünya Savaşı'nın da önemli sebeplerinden biriydi.⁸⁴

Hitler'in Çekoslovakya'yı işgali adeta bardağı taşıran son damla oldu ve Almanya'ya karşı gösterilen İngiliz hoşgörüsü azalmaya başladı; Almanya'nın Polonya'nın Danzig bölgesiyle ilgilenmesi üzerine ise tamamen yok oldu. Almanya'nın bu bölgeyi egemenliğine katmak için Polonya'ya baskı yapması

---

⁸² Uçarol, **a.g.e.**, s. 657.

⁸³ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 59-61.

⁸⁴ Eric Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1915 Aşırılıklar Çağı**, Çev. Yavuz Alogan, Everest Yayınları, İstanbul, 2008, s. 195.

üzerine İngiltere ve Fransa 31 Mart 1938'de Polonya'ya garanti verdi. Bu garantiye göre Polonya'nın bağımsızlığı tehdit edildiği takdirde İngiltere ve Fransa bütün güçleri ile Polonya'ya yardım edecekti.⁸⁵

Bu gelişmeler İkinci Dünya Savaşı'nın taraflarını net bir şekilde ortaya çıkarmaya başlamıştı. Almanya İngiltere'nin, İtalya ise Fransa'nın sömürgelerinde hak iddia edince bu devletler arasındaki ilişkiler onarılmayacak şekilde bozulmaya başladı. Ayrıca Avrupa'daki bu durum ve Almanya'nın sonu gelmeyen genişleme istekleri ABD'nin dikkatini kıtaya çekti. Sovyetler Birliği ise Münih Konferansı'na çağrılmadığı ve Çekoslovakya sorununda İngiltere ile Fransa pasif davrandığı için kendisini bu devletlerden soyutlamaya başlamıştı.⁸⁶

Avrupa'daki olayların bu noktaya gelmesinde aslında İngiltere'nin de rolü olmuştu. Çünkü İngiltere, Avrupa'daki sorunun çözümünün Faşist Almanya ile Komünist Sovyetler Birliği arasında çıkacak bir savaş sayesinde olacağını düşünüyordu. Böylece kapitalist düzenin iki büyük düşmanı birbirini yok edecekti. Nitekim Almanya'ya karşı ortak bir cephe oluşturulamamasının sebebi de Batı ile Sovyetler Birliği arasındaki ideoloji farkıydı. Ancak bu devleti yanına almadan Almanya'nın durdurulması mümkün değildi.⁸⁷ Ayrıca Chamberlain, izlediği yatıştırma politikasıyla Almanya'nın revizyonist hareketlerini sürekli alttan almıştı. Bunun sebebi ise Chamberlain'ın anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi gerektiğini ve uluslararası ilişkilerin de bu yönde eğiliminin olduğunu düşünmesiydi. Bu sebeple Chamberlain, kötü niyetli olduğu bilirse de Hitler'in bazı hamlelerine göz yummanın savaşı engelleyeceğini umuyordu. Hitler ise savaşın insanın doğasında bulunduğunu ve bu yüzden savaşmanın doğal ve sıradan olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden İngiliz Başbakan izlediği yatıştırma politikası ile büyük bir hata yapmıştı.⁸⁸ Bu hatasını ise Chamberlain, Çekoslovakya'nın Almanya tarafından işgal edilmesiyle anladı. Böylece Hitler'in hayat sahası politikasının sadece Almanya

---

⁸⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 290, 292.

⁸⁶ Uçarol, **a.g.e.**, s. 658.

⁸⁷ Hobsbawm, **a.g.e.**, s. 200, 201.

⁸⁸ Stephen J. Lee, **Aspects of European History 1789-1980**, Routledge, London, 2007, s.152, 153.

sınırları dışında yaşayan Almanları bir devlet çatısı altında toplamaktan ibaret olmadığı ortaya çıkmıştı.⁸⁹

16 Mart'ta Macaristan'ın, Ukrayna'nın Karpat bölgesini işgal etmesi ve büyük devlet liderlerinin düşündüğünün aksine, Hitler'in buna tepki göstermemesi ise yatıştırma politikasının hatasını gösteren bir başka gelişme olmuştu. Çünkü o ana kadar herkesin aklında Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldıracağı düşüncesi vardı. Ancak Hitler, Sovyet topraklarına yapılacak bir saldırı için stratejik ehemmiyeti yüksek olan bu bölgenin Macaristan tarafından işgaline ses çıkarmayınca, bu sefer herkes Hitler'in doğuya değil de batıya saldıracağını düşünmeye başladı. Hitler bundan sonra ise Mussolini ile 22 Mayıs 1939'da bir ittifak antlaşması olan Çelik Pakt'ı imzaladı. Artık Alman-İtalyan tehdidinden çekinmeye başlayan ve bu iki ülkenin gelecekteki hamlelerini bertaraf etmek isteyen İngiltere ve Fransa, 31 Mart'ta Polonya'ya olası Alman saldırısına karşı askerî güvence verdi. Daha sonra İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği, Alman tehdidine bir çare bulmak için görüşmelere başlasalar da taraflar birbirine güvenmediği için bir sonuç alınamadı. Sovyetler Birliği, Alman saldırısını mümkün olduğunca topraklarından uzakta karşılamak istediğinden Polonya'ya asker sokmayı hedefliyordu. İngiltere ve Fransa ise daha sonra Sovyet ordusunun girdiği topraklardan çıkmayacağını düşünüyordu. Anlaşma sağlanamayınca Stalin, Batılı devletlerin bir Sovyet-Alman savaşı çıkartmaya çalıştıklarını söyledi ve Yahudi asıllı Dışişleri Bakanı Maxime Litvinov'u görevden alarak yerine Vyacheslav Molotov'u atadı. Aynı zamanda Hitler de Sovyetler Birliği ile İngiltere ve Fransa'nın yakınlaşmasından çekindiği için Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop'u Moskova'ya gönderdi.⁹⁰

Ribbentrop, Almanya'nın Sovyetler Birliği Büyükelçisi Schulenburg tarafından karşılandı ve Kremlin'e götürüldü; kendisini Molotov ve Stalin karşıladı. Alman Dışişleri Bakanı, Stalin'e, ülkesinin Sovyetler Birliği ile sağlam temellere dayanan yeni ilişkiler kurmak istediğini söyledi. Stalin de eski anlaşmazlıkların

---

⁸⁹ Uçarol, **a.g.e.**, s. 658, 659.

⁹⁰ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 63-65. Hatta Hitler bundan önce, Alman basınında Sovyetler Birliği aleyhine haber yapmamaları ve yazı yazmamaları için talimat vererek, bu ülke ile olan ilişkilerin gerginleşmesini önlemeye çalışmıştı. Hitler'in amacı, Sovyetler Birliği'nin Almanya'ya cephe alarak İngiltere ve Fransa'ya yakınlaşmasına neden olacak bir bahanenin ortaya çıkmasını engellemekti. **B.C.A.**, 30..10.0.0/231.560..10., 21.07.1939.

unutulması gerektiği yönündeki düşüncelerini söyleyerek Ribbentrop ile aynı fikirde olduğunu belirtti. Bundan sonra ise iki devletin nüfuz alanlarının belirlenmesi konusuna geçildi. Hızla ilerleyen görüşmelerde Baltık bölgesi ile Polonya konusunda anlaşıldı. Tek duraksama, Doğu Avrupa'nın paylaşılmasıyla ilgili olarak Letonya limanlarının bir süre daha Sovyetler Birliği elinde kalması yönündeki Stalin'in talebinden sonra yaşandı. Ribbentrop derhal telefonla Hitler'e danıştı ve onay aldıktan sonra Stalin'in teklifini kabul etti. Bu anlaşmanın haberini alan İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Alexander Cadogan tepkisi ise "kara bir gün" demek olmuştu.⁹¹

Görüşmeler sonucunda iki devlet 23 Ağustos'ta, Polonya ve Baltık bölgesindeki nüfuz alanlarını belirleyen Alman-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nı imzaladılar. Böylece Hitler'in önünde Polonya'yı işgal etmek için bir engel kalmamıştı.⁹² Stalin ise bu antlaşmayla ordusunu savaşa hazırlamak ve güçlendirmek için zaman kazanmıştı.⁹³ Aslında iki devletin de birbirlerine karşı şüpheleri vardı. Çünkü her iki devlet de İngiltere ve Fransa karşısında diğerinin kendisini yalnız bırakmaya çalıştığını düşünüyordu. Ancak Mussolini'nin 30 Mayıs'ta Hitler'e gönderdiği gizli mesajda, İtalya'nın 1942 yılı sonuna kadar savaşa giremeyeceğini bildirmesi Almanya'yı Sovyetler Birliği ile anlaşma yoluna ittiği gibi, Sovyetler Birliği'nin Polonya'dan asker geçirme isteğine İngiltere ve Fransa'nın karşı çıkması ve bu iki devlete karşı olan güvensizliği de Sovyetler Birliği'nin Almanya ile işbirliği yapmasını zaruri kılmıştı.⁹⁴ Ayrıca Sovyetler Birliği, Alman yayılmasından çekiniyor ve devrimden sonra kaybettiği toprakları geri almayı umuyordu.⁹⁵

On yıl süreli Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'na göre taraflar, birbirlerine karşı saldırgan hareketlerde bulunmamayı taahhüt etmişlerdi. Ayrıca taraflardan biri üçüncü bir devletin saldırısına uğrarsa, diğer taraf üçüncü devleti desteklemeyecekti. Bir başka maddeye göre ise taraflardan biri diğer taraf aleyhine her hangi bir devlet

---

⁹¹ Parlamento üyesi Chips Channon, Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı ile ilgili olarak benzer tepki göstererek Polonya'nın bölünmesinin kaçınılmaz olduğunu ifade etmiş, İngiliz gazeteci Collin Brooks da "Yıkımın motorları o kadar çok ve öylesine dehşet verici hale gelebilir ki, bir daha kuşaklar boyunca savaş olmaz." demişti. Ian Kershaw, **Hitler 1936-1945: Nemesis**, Çev. Yavuz Alogan, İthaki Yayınları, İstanbul, 2009, s. 223, 224.

⁹² Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 63-65.

⁹³ Ancak 1941 Haziranında Almanya Sovyetler Birliği'ne saldırdığında Stalin'in bu amacının gerçekleşmediği görülmüştü. İlber Ortaylı, "*Hitler-Stalin Saldırmazlık Paktı*", **Milliyet**, 25 Ağustos 2013.

⁹⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 301.

⁹⁵ Hobsbawm, **a.g.e.**, s. 201.

gruplaşmasına katılmayacaktı.⁹⁶ Böylece Doğu Avrupa'nın paylaşılması sorununun çözüldüğü bu “saldırmazlık paktı olarak adlandırılan şey mükemmel bir saldırı planı” olmuştu.”⁹⁷

Alman-Sovyet Saldırmazlık Paketi'na cevap olarak İngiltere de Polonya ile bir antlaşma imzalamıştı. 25 Ağustos'ta imzalanan bu antlaşmaya göre Polonya'ya her hangi bir Avrupa devleti tarafından doğrudan veya dolaylı bir saldırı olduğu takdirde taraflar birbirlerine açıkça yardım edecekti. Doğal olarak burada “her hangi bir Avrupa devleti”nden kasıt Almanya'ydı. Nitekim bu tahmin doğru çıkmış ve Almanya'nın Polonya'ya saldırması, bunun sonucunda ise İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesiyle İkinci Dünya Savaşı başlamıştı.⁹⁸

1.3. İki Savaş Arası Dönemde Türkiye

Millî Mücadele'nin kazanılıp 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle, Türk dış politikası elde edilen bu başarının sürekliliğinin sağlanmasına yönelmişti. Bu yüzden Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli amacı bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin korunması oldu.⁹⁹ Nitekim yeni siyasi rejimin kurucu kadroları Osmanlı Devleti'nin çöküşüne ve hem ülke içindeki, hem de ülke dışındaki düşmanlara karşı verilen Millî Mücadele'ye tanık olmuşlar ve bu mücadeleye bizzat katılmışlardı. Dolayısıyla millî egemenliğin ve ülkesel bütünlüğün korunması amacıyla oldukça hassas davranıldı.¹⁰⁰ Bu amaç ve hassasiyet ise Türkiye'yi, devletler arası çekişmelerde tarafsız kalmaya itti. Aksi takdirde, Cumhuriyet'in iç politikadaki en önemli amaçlarından biri olan modernleşmenin de sağlanması imkânsız hale gelecekti ki, bu da Batı'ya yönelmenin ekonomik boyutunu oluşturuyordu. Dolayısıyla bu iki amaç, Türkiye'yi Batı Avrupa ve ABD ile iyi ilişkiler kurmaya itti. Bu devletlerle olan rejim benzerliği ise ilişkilerin başlaması ve gelişmesinde önemli rol oynadı. Nitekim Türkiye, 1923'te Cumhuriyet'in ilan

⁹⁶ Uçarol, **a.g.e.**, s. 660.

⁹⁷ Davies, **a.g.e.**, s. 1061.

⁹⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 303.

⁹⁹ Türk dış politikasının bu amaçları aslında Mustafa Kemal Atatürk'ün görüşlerini yansıtıyordu ki, aynı durum iç politika için de geçerliydi. Bu sebeple Cumhuriyet'in ilanıyla başlayıp Atatürk'ün vefatına kadar olan dönem birçok yazar tarafından “Atatürk Türkiye'si” olarak adlandırılmıştı. Ayla Göl, “*A Short Summary of Turkish Foreign Policy: 1923-1939*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 48, Sayı 1, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1993, s. 57.

¹⁰⁰ Mehmet Seyfettin Erol, Emre Ozan, “*Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim*”, **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, Cilt 4, Sayı 8, 2011, s. 20.

edilmesinden itibaren liberal demokratik devlet biçimini benimseyerek, inkılâplar dizisiyle bu modeli ülkede yerleştirmeyi amaçlamıştı. Bu doğrultuda, özellikle 1930'lardan sonra, Batılı devletlerle yakın ilişkiler kurulmaya çalışılmıştı.¹⁰¹ Ayrıca modernleşme çalışmalarında bu devletlerin model alınması ve söz konusu çalışmalar için gerekli olan ekonomik yardımın sadece bu devletlerden sağlanabilecek olması da ilişkilerin ilerlemesine yardımcı oldu. Bunların dışında, ulusal bağımsızlığın korunmasında da bu ülkelerin desteğini almak Türkiye için çok önemliydi. Dolayısıyla Türkiye, İkinci Dünya Savaşı boyunca her ne kadar tarafsızlık politikası izlese de, bu tarafsızlığın Müttefik devletler lehine olması Türk dış politikasının temel amaçlarının bir sonucuydu.¹⁰² Çünkü İkinci Dünya Savaşı'nın Mihver devletler tarafından kazanılması, Türkiye'nin bağımsızlığını korumasını zorlaştıracaktı.¹⁰³ Bu sebeple Türkiye İkinci Dünya Savaşı boyunca "Müttefikler lehine tarafsızlık"¹⁰⁴, "aktif tarafsızlık"¹⁰⁵ ya da "tarafli ama savaş dışı"¹⁰⁶ diye adlandırılacak bir politika izledi. Yani Türkiye aslında tarafsız değildi; tarafını seçmiş ancak savaşa katılmamıştı.¹⁰⁷ Dolayısıyla Türkiye bu dış politikasını, Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" sözleriyle ilkeleşen anlayış çerçevesinde sürdürdü. Bu doğrultuda Türkiye hem iki savaş arası dönemde, hem de savaş sırasında taraflar arasındaki çekişmeleri kullanarak denge politikasını başarılı bir şekilde uyguladı. Ayrıca kurduğu ittifaklarla¹⁰⁸ bu politikayı sağlamlaştırarak savaşın yıkıcı etkilerinden uzak durmayı başardı.¹⁰⁹

Bu noktada, Türk dış politikasının Batı'ya yönelmesi bir çelişki gibi gözükmekteydi. Sonuç olarak Millî Mücadele Batı emperyalizmine karşı verilmişti. Dolayısıyla Türkiye'nin Batı'ya karşı Sovyet desteğini sağlaması daha mantıklı

---

¹⁰¹ Halûk Ülman, Oral Sander, "*Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) II*", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 27, Sayı 1, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1972, s. 2.

¹⁰² Oral Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 154, 155.

¹⁰³ Weisband, **a.g.e.**, s. 5.

¹⁰⁴ Uçarol, **a.g.e.**, s. 842.

¹⁰⁵ Faruk Sönmezoğlu, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945**, DER Yayınları, İstanbul, 2015, s. 407.

¹⁰⁶ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 654.

¹⁰⁷ Aynı yer.

¹⁰⁸ 1937 yılının sonlarında Türkiye'nin imzaladığı dostluk ve tarafsızlık, ticaret, hakemlik ve buna benzer antlaşmaların sayısı 257'yi bulmuştu. Roderic H. Davison, "*Peaceful Foreign Relations: An Achievement of Atatürk*", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 36, Sayı 1, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1981, s. 168.

¹⁰⁹ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 254, 255.

görünüyordu. Ancak Osmanlı Devleti'nden devralınan tecrübeler Türkiye'yi Sovyetler Birliği'nden ziyade Batı'ya yöneltmişti. Çünkü Osmanlı Devleti, Batılı devletlerin denizlerde yayılmasından çok Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'daki yayılmasından etkilenmişti. Ayrıca Batı'ya karşı verilen savaşın kazanılması Türkiye'nin kendisine olan güvenini de arttırmıştı.¹¹⁰ Böylece Türkiye artık Batı'dan gelebilecek her hangi bir tehdit hissetmemekteydi. Ayrıca Batı devletleriyle yakınlaşmayı engelleyecek olan Musul meselesi 1926'da, Osmanlı borçları ve Hatay sorunu 1928'de, mübadele sorunu ise 1930'da çözülmüştü. Bunların sonucunda Türk dış politikası günden güne Batı'ya yaklaşmıştı.¹¹¹ Bunun dışında 1930'larla birlikte hissedilen İtalyan tehdidi de Türkiye'nin Batı Avrupa devletlerine, özellikle de İngiltere ve Fransa'ya yakınlaşmasına sebep oldu. Çünkü bu tehdit karşısında Türkiye, Sovyetler Birliği ile olan yakın ilişkileriyle yetinmenin doğru olmadığını düşünüyordu.¹¹² Ancak bu durum Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini tamamen koparmasını tabii ki gerektirmemişti. Sovyetler Birliği'nden hissettiği tehdit ve bağımsızlığını koruma endişesi, Türkiye'nin bu devlet ile olan ilişkilerine azami dikkat göstermesine ve bu ilişkileri sürekli iyi tutmaya çalışmasına neden oldu. Almanya ve İtalya'nın yayılcı hamleleri karşısında, Sovyetler Birliği'nin İngiltere ve Fransa yanında statükoyu koruma amacıyla yer alması da Türkiye'nin elini rahatlattı. Böylece farklı kamplardaki devletler bir araya gelmiş ve Türkiye'nin tercih yapması kolaylaşmıştı.¹¹³

Bu şartlar altında Türkiye'nin dış politikası, Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler baki kalmak kaydıyla, İngiltere ve Fransa'ya yakınlaşma olarak şekillendi ve Lozan Konferansı'ndan arta kalan Musul ve Hatay sorunlarının çözülmesi üzerine odaklandı. Almanya ve İtalya ile olan ilişkiler, bu iki ülkenin revizyonist emelleri yüzünden sürekli şüpheli bir durumda kaldı. Türkiye bu iki devlet ile olan ilişkilerini daha çok İngiltere ve Fransa'ya karşı bir denge unsuru olarak kullanmaya çalıştı. Ancak Türkiye'nin Almanya ve İtalya'dan algıladığı tehdit hiçbir zaman yok olmadı. Sovyetler Birliği ile olan ilişkilere gelince, bu devlet ile Türkiye'nin arası

---

¹¹⁰ Bernard Lewis, **The Emergence of Modern Turkey**, Oxford University Press, London, 1968, s. 484.

¹¹¹ Ülman, Sander, **a.g.m.**, s. 3.

¹¹² Halûk Ülman, "*Türk Dış Politikasına Yöne Veren Etkenler (1923-1968) I*", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 3, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1968, s. 244, 245.

¹¹³ Erik Jan Zürcher, **Turkey A Modern History**, I. B. Tauris, London, 2004, s. 202.

Cumhuriyet'ten hemen sonra iyi olsa da, İkinci Dünya Savaşı yaklaştıkça ve savaş sırasında bozuldu ve Türkiye en az Alman işgali tehdidini hissettiği kadar Sovyet işgali tehdidini de hissetti. Türkiye böylece hem bağımsızlığını korumaya, hem de dünya devletleri arasında kendisine bir yer bulmaya çalıştı.¹¹⁴

Türk dış politikasına yön veren bu etkenler İkinci Dünya Savaşı boyunca da kendisini gösterdi ve Türkiye, kendisini savaşa sürükleyecek antlaşmalardan uzak durarak dostluk ve saldırmazlık antlaşmalarına taraf oldu; gerektiğinde ittifak antlaşması yapmaktan da kaçınmadı.¹¹⁵ Türkiye'nin bu politikayı savaş boyunca başarılı bir şekilde sürdürmesinde, izlenecek politikalar üzerinde çok büyük bir söz hakkına sahip Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün¹¹⁶ tavrı da etkili olmuştu. 11 Kasım 1938'de Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'yı görevden uzaklaştırarak, Dışişleri Bakanlığına Numan Menemencioğlu'nu, İçişleri Bakanlığına Refik Saydam'ı getirmişti; yeni Başbakan ise Şükrü Saraçoğlu'ydu. Böylece İnönü ülke yönetimindeki ağırlığını arttırmış, bu da İkinci Dünya Savaşı boyunca hem iç, hem de dış politikanın tek elden yürütülmesini sağlayarak daha sağlıklı adımlar atılmasını kolaylaştırmıştı.¹¹⁷ Ömrünü başarılı bir komutan olarak geçirmiş ve Millî Mücadele'nin kazanılmasında önemli roller almış olan İnönü, İkinci Dünya Savaşı'nı bir Avrupa savaşı olarak değerlendirmiş ve Türkiye'nin buna müdahil olmasında hiçbir çıkarının olmadığını görmüştü. İnönü'nün bu mantığı “onu ve etrafındakileri gözü kapalı maceralara sürüklemekten korumuştur.”¹¹⁸ Böylece İnönü, savaşa taraf olan devletler arasında başarılı bir denge politikası izlemiş ve bu politikanın yürütülmesinde kendisine

---

¹¹⁴ Baskın Oran, “*Dönemin Bilançosu, 1923-1939*”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 253, 254.

¹¹⁵ Aydın, **a.g.e.**, s. 399.

¹¹⁶ Dönemin Alman ve İtalyan Faşizmi'nin yükselişe geçmesinin etkisiyle Türkiye'nin idari yapısı da otoriter bir hal almış ve bu durum bir anlamda İnönü'nün şahsında simgeleşmişti. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, İnönü yönetimi faşist değil otoriter bir yönetimdi. Zira savaşın başlamasıyla birlikte otoriter anlayış iyice kendisini göstermiş, ülkeyi ilgilendiren kararlar CHP Parti Grubu'nda alınmaya başlanmıştı. Nitekim Meclis görüşmeleri halka açık yapılırken Parti Grubu'ndaki toplantılar gizli yapılıyordu. Bu anlamda Parti Grubu, Selim Deringil'e göre “meclis içinde meclis” haline gelmişti. İnönü ise hem Parti, hem de Devlet Başkanlığı için tek adaydı. Deringil, **a.g.e.**, s. 42-44.

¹¹⁷ Ahmet İlyas, Orhan Turan, “*İnönü Dönemi Türk Dış politikası*”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Erzurum, 2012, s. 319, 320.

¹¹⁸ Tuncer, **a.g.e.**, s. 46.

Dışışleri Bakanı Numan Menemencioğlu da yardımcı olmuştu.¹¹⁹ Türkiye ayrıca denge politikasına, taraflardan biri aşırı baskı yaptığında diğer tarafın yanında yer alacakmış gibi bir görünütmeyi ve kendisine bir saldırı olduğu takdirde kesinlikle buna karşılık vererek savaşa gireceğini belli etmeyi de ekledi.¹²⁰ Bu şekilde İnönü hem Hitler'in, hem de Churchill ve Stalin'in Türkiye'nin savaşa girmesi yönündeki baskılara haklı gerekçeler göstererek direnmiş ve adeta "ateşsiz bir istiklâl mücadelesi" kazanmıştı.¹²¹ Nitekim Falih Rifkı Atay Ulus Gazetesi'ndeki köşesinde Türkiye'nin savaşa girmemesini bunda menfaati olmamasından ziyade "...bir irade, faal bir politika eseri" olarak değerlendirmişti. Türkiye tam bağımsızlık ilkesi temelinde verdiği sözlere ve taahhütlerine bağlı kalmış ve çıkarları arasında bir sıralama yaparak bunları uzlaştırabilmişti. Türkiye "yirmi yıllık bir barış devri kazancının, en parlak zaferlerin kazancına değişilmez olduğunu da tecrübe ile öğrenmişti."¹²² Dolayısıyla savaş boyunca izlenen politika, Türkiye'nin ulusal çıkarları açasından hem Müttefik, hem de Mihver devletlerin baskılarına direnen ve savaşın sonucu belli olana kadar Türkiye'nin dostça bir tarafsızlık politikası izlemesini sağlayan İnönü'nün diplomasi zaferiydi.¹²³ Böylece İnönü, Mustafa Kemal Atatürk'ün yeni bir savaştan uzak durulması yönündeki uyarılarını da dinleyerek, Türkiye'yi büyük bir felaketten kurtarmıştı.¹²⁴

Hüseyin Cahid Yalçın da konuya değinerek İkinci Dünya Savaşı'nın, küçük devletlerin yalnız yaşama imkânının olmadığını gösterdiğini belirtmişti. Bu yüzden diğer devletlerle çıkar birliği sağlayarak karşılıklı yardımlaşma yoluna gitmek gerekiyordu. Yalçın'a göre Türkiye de bu yolu takip ederek dostlukların en samimisini ve en kuvvetlisini, yani İngiliz dostluğunu bulmuştu. Ayrıca dünya siyasetinde güç kazanan ABD ile de ilişkilerini geliştirmişti. Ülke içinde azim ve birlik, ülke dışında ise İngiliz ittifakı ve ABD dostluğu, Türkiye'nin "hayat ve beka" garantisiydi. Ancak ABD ve İngiltere ile olan ilişkileri, Türkiye'nin diğer devletlerle

¹¹⁹ Temuçin Faik Ertan, Necdet Aysal, Alper Bakacak, Hasan Dinçer, Kadri Unat, **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ed. Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, s. 262, 263.

¹²⁰ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 406, 407.

¹²¹ Hasan Cemil Çambel, **Makaleler Hâtıralar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011, s. 123.

¹²² Fakih Rifkı Atay, "Harbe Nasıl Girmedik?", **Ulus**, 24 Ağustos 1943.

¹²³ William L. Cleveland, Martin Bunton, **A History of the Modern Middle East**, Westview Press, Colorado, 2009, s. 191.

¹²⁴ Ömer Kürkçuoğlu, "'Dış Politika' Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 35, Sayı 1, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1980, s. 322.

dost olmasına engel değildi. Bilakis bu siyaset Türkiye'nin millî menfaatlerinin bir gereğiydi.¹²⁵

Türkiye bu dış politika anlayışı çerçevesinde ilk adımını Sovyetler Birliği ile bir dostluk antlaşması imzalayarak attı. Bu dönemde hem Milletler Cemiyeti, hem de Lokarno Antlaşması iki devletin rahatsızlık duymasına neden olmuştu. Sovyetler Birliği uluslararası ortamda yalnız durumdaydı. Bu devlet Milletler Cemiyeti'ni, gerektiğinde diğer devletlerin birleşerek kendisine karşı harekete geçeceği bir örgüt olarak görüyordu. Ayrıca Almanya'nın Lokarno Antlaşması'na katılmasıyla, Sovyetler Birliği'nin bu devlet ile olan yaklaşması da bu devletin durmuştu. Türkiye ise İngiltere ile arasında Musul meselesi dolayısıyla bir gerginlik olması ve Milletler Cemiyeti'nin bu sorunun çözümünde İngiltere tarafında yer alması sebebiyle Sovyetler Birliği'ne yaklaşmıştı.¹²⁶ Özellikle Milletler Cemiyeti'nin, Türkiye'nin katılmadığı 16 Aralık 1925 tarihli oturumunda, Musul'un Irak sınırları dâhilinde kalmasına karar vermesi Türkiye'nin tepkisine sebep olmuştu. Nitekim Türkiye bu tepkisini Milletler Cemiyeti kararından hemen bir gün sonra Sovyetler Birliği ile antlaşma imzalayarak göstermişti.¹²⁷ Lokarno Antlaşması'nın Türkiye açısından eksikliği ise bölgesel olmasıydı. Mustafa Kemal Atatürk 1 Kasım 1925 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada bu konuya değinerek, ortak güvenliğin kapsamının bütün devletleri içine alacak şekilde genişletilmediği müddetçe dünya genelinde bir barışın sağlanamayacağını söylemişti.¹²⁸

Bu şartlar altında iki ülkenin yaklaşması kolay oldu ve 17 Aralık 1925'te Paris'te, iki devlet dışişleri bakanları Tefik Rüşti Aras ile Georgiy Çiçerin tarafından Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalandı; 26 Haziran 1926'da ise bu antlaşma yürürlüğe girdi. Bu antlaşmaya göre taraflardan biri saldırıya uğradığı takdirde diğeri tarafsızlığını sürdürecektir ve diğeri taraf aleyhine oluşturulacak hiçbir antlaşmaya ya da ittifaka katılmayacaktı. Bu antlaşma üç yıl yürürlükte kalacak ve

¹²⁵ Hüseyin Cahid Yalçın, "Türkiyenin Temel Politikası", **Tanin**, 8 Ekim 1943.

¹²⁶ İsmet İnönü, **Hatıralar**, Haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014, s. 505; Mehmet Gönlübol, Cem Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s. 77; Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam (1922-1938)**, Cilt 3, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, s. 329, 330.

¹²⁷ İlhan Uzgel, Ömer Kürkçüoğlu, "İngiltere'yle İlişkiler, 1923-1939", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 265.

¹²⁸ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 2, Cilt 19, s. 10, 01.11.1925.

süresi dolmadan altı ay önce taraflardan biri antlaşmaya son vermek istediğini bildirmezse otomatik olarak bir yıl uzayacaktı.¹²⁹

Böylece iki devlet de ilk kez bir dostluk ve tarafsızlık antlaşmasına taraf olmuşlardı; teklif ise Sovyetler Birliği'nden gelmişti. İki devlet arasındaki bu yakın ilişkiler, 1930'ların ikinci yarısına kadar sürmek üzere başlamış oluyordu.¹³⁰

Türkiye, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirirken Batı dünyası ile olan ilişkilerini de ihmal etmiyordu. Gelen davet üzerine Türkiye, 19 Ocak 1929'da Briand-Kellogg Paktı'na katıldı. Nitekim Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın sözleriyle, pakt, savaşın bir millî siyaset aracı olarak kullanılmasını yasaklıyordu ve bu Türkiye'nin takip etmekte olduğu barış siyasetine tamamen uygundu.¹³¹

Aralık 1929'a gelindiğinde Türkiye tekrar Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerine döndü. 1925 Antlaşması üç yıl geçtikten sonra otomatik olarak uzamış ancak 1929'a gelindiğinde farklı bir uygulamaya gidilmişti. 17 Aralık 1929'da Ankara'da imzalanan protokolle antlaşmanın iki yıl uzatılmasına karar verildi. Ayrıca taraflardan biri, diğer tarafın karadan veya denizden doğrudan komşularıyla siyasi nitelikte antlaşma yapmamayı ve bu konuda söz konusu tarafın onayını almayı kabullenmişti. Gizli bir ek protokolle de komşuların kim olduğu açıkça belirlenmişti. Türkiye'nin komşuları, İran, Irak, Bulgaristan, Yunanistan, İtalya, İngiltere ve Suriye adına Fransa; Sovyetler Birliği'nin komşuları ise İran, Afganistan, Çin, Moğolistan, Japonya, Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya ve İngiltere'ydi.¹³²

İki devlet arasındaki ilişkilerin siyasi ve ekonomik alanda daha da geliştirilmesi için İsmet İnönü 25 Nisan-10 Mayıs 1932 tarihleri arasında Sovyetler Birliği'ne gitti. Burada Türkiye çıkarları açısından iki önemli kazanım elde edildi. Bunlardan birincisi ekonomikti; Sovyetler Birliği Türkiye'ye kredi vermeyi kabul etmişti. Bu, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile olan ekonomik ilişkilerine, siyasi

¹²⁹ Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler, 1923-1939", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 315, 316.

¹³⁰ Kâmuran Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010, s. 113, 117.

¹³¹ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 3, Cilt 7, s. 58, 59, 19.01.1929.

¹³² Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri**, s. 124.

ilişkileri kadar önem verdiğinin göstergesiydi. Nitekim İsmet İnönü'nün Sovyetler Birliği'nin kuruluşunun onuncu yıldönümü münasebetiyle hazırladığı ve Onuncu Yıl adıyla yayımlanan mesajda “Benim Sovyetlerden işittiğim en dostça sözlerden biri, bizi sanayide teşvik etmeleridir. Kendi kanaatimizce memleketimizin başlıca kuvvet ve inkişaf vasıtası olacak olan sanayi cihazını kurmakta Sovyetlerden emniyetle istifade etmeye teşebbüs ettik.” denmesi de Sovyet ekonomik yardımının Türkiye için ne kadar önemli olduğunu gösteriyordu.¹³³ Alınan bu krediyle Kayseri ve Nazilli’de dokuma fabrikaları açıldı. Ayrıca bu kredinin geleceğe dönük de faydası olmuş ve Türkiye bunu örnek göstererek Almanya ve İngiltere’den de uygun koşullarla kredi almayı başarmıştı. İkincisi ise Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne üye olmak istemesi ve bu konuda Sovyetler Birliği’nin onayını almayı amaçlamasıydı. Yapılan görüşmelerde Sovyetler Birliği ikna edilerek bu amaca ulaşılmıştı.¹³⁴ İsmet İnönü bu konuda Sovyet Dışişleri Bakanı Maxime Litvinov ile yaptığı görüşmede Sovyetler Birliği’nin Milletler Cemiyeti konusunda ne düşündüğünü sormuş, Litvinov ise iki devletin örgüte birlikte üye olmasını önermişti. Ancak bu belirsizlik Türkiye’nin çıkarlarıyla uyuşmuyordu. Çünkü Türkiye örgüte en kısa zamanda üye olmak istiyordu; dahası Sovyetler Birliği’nin ne zaman ve hangi şartlar altında Milletler Cemiyeti’ne katılacağı da bilinmiyordu. İnönü kimin önce üye olduğunun önemli olmadığını ve Türkiye’nin örgüte katılacağını söyledi. Litvinov’un buna karşı çıkmamasıyla da konu kapanmış oldu. İnönü hatıralarında “Cemiyeti Akvam meselesini halletmiştim.” diyerek bu konuda Sovyetler Birliği’ni ikna ettiğini belirtmişti.¹³⁵

Türkiye artık rahatlıkla güvenliği için bir başka adım atarak Milletler Cemiyeti’ne üye olabilirdi. Nitekim Musul meselesinin çözülmesinden sonra İngiltere’nin bu yönde baskıları da başlamıştı. Her ne kadar bu mesele Türkiye’nin aleyhine çözülmüş ve İngiltere’nin örgüte egemen olduğu ortaya çıkmış olsa da, aynı zamanda iki devlet arasındaki tansiyonun ortadan kaldırılması için de kapıyı aralamıştı.¹³⁶ Ayrıca 1932’ye kadar Türkiye, Sovyetler Birliği’nden de çekiniyordu.

¹³³ B.C.A., 30..10.0/45.290..40., 04.02.1934.

¹³⁴ Erel Tellal, “SSCB’yle İlişkiler, 1923-1939”, s. 319, 320.

¹³⁵ İnönü, a.g.e., s. 512, 513.

¹³⁶ Türkkaya Ataöv, “*Turkish Foreign Policy: 1923-1938*”, **The Turkish Yearbook of International Relations**, Volume 2, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1961, s. 106.

Yine bu yıla kadar Türkiye'nin Batı dünyası ile ilişkileri de sınırlıydı.¹³⁷ Ancak bu dönemde Hem Türk-İngiliz ilişkilerindeki yakınlaşma, hem de Sovyetler Birliği'nin bu konuda onayının alınmasıyla Türkiye artık Milletler Cemiyeti'ne üye olmayı düşünmeye başlamıştı. Fakat Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'nin üyeliğinin başvuruyla değil, davet üzerine olmasını istiyordu. Bunun üzerine Milletler Cemiyeti'nin 6 Temmuz 1932'deki toplantısında İspanya, Türkiye'nin örgüte davet edilmesini önerdi. Bundan üç gün sonra Bakanlar Kurulu toplanarak davetin kabul edilmesi yönünde karar aldı. Örgütün 18 Temmuz'daki toplantısında ise 43 üyenin oybirliği ile Türkiye üyeliğe kabul edildi. Ancak Türkiye iki çekince ortaya koymuştu. İlk olarak, örgütün yaptırım uygulama ile ilgili kararlarına askerî gücü ölçüsünde katılacaktı. İkinci olarak ise Sovyetler Birliği'ne uygulanacak olası yaptırımlarda örgütten bağımsız hareket edecekti. Bundan sonra Türkiye örgütte aktif bir politika izleyerek 1935-1937 yılları arasında Konsey geçici üyeliği görevini yerine getirdi; Tevfik Rüştü Aras ise 1937'de Konsey Başkanlığı yaptı.¹³⁸

Türkiye kendisini Sovyetler Birliği'ne karşı güvenceye aldıktan ve Milletler Cemiyeti'ne katıldıktan sonra Balkanlar'dan gelebilecek her hangi bir tehlikeye karşı da sınırlarını korumaya yöneldi. Bu amaçla Yunanistan'ın Balkanlar'da işbirliği yapılması önerisi kabul edildi. 5 Ekim 1930'da Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'nın katılımıyla yapılan Birinci Balkan Konferansı'ndan sonra üç konferans daha yapıldı. Daha sonra Arnavutluk ve Bulgaristan'ın bu gruptan çıkmasıyla, 9 Şubat 1934'te Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında Balkan Antantı Paktı imzalandı. Her Balkan ülkesine açık bu pakt ile taraflar Balkanlar'daki sınırları tanıdılar ve ortaya çıkacak sorunlar karşısında beraber hareket etmeyi kabul etmişlerdi. Ayrıca taraflar pakta taraf olmayan bir Balkan ülkesine karşı, birbirlerine haber vermeden siyasi eylemde bulunmayacak ve diğer tarafların onayını almadan diğer Balkan devletlerine karşı siyasal yükümlülük altına da girmeyecekti. Antlaşmaya ek protokollerde ise paktın hiçbir devlete karşı olmadığı ve amacının Balkan sınırlarını yine bir Balkan devletinden gelecek saldırılara karşı korumak olduğu belirtilmişti. Bu da gösteriyordu ki paktın hedefi İtalya'dan değil, daha çok Bulgaristan'dan gelecek bir

¹³⁷ Gönlübol, Sar, **a.g.e.**, s. 95, 96.

¹³⁸ Uzgel, **a.g.e.**, s. 309-312.

saldırıya karşı koruma sağlamaktı. Ayrıca taraflardan biri Balkanlı olmayan bir devletin saldırısına uğrar ve o anda veya sonradan bir Balkan devleti bu saldırıya dâhil olursa, pakt uygulamaya sokulacaktı. Ancak Türkiye ile Yunanistan antlaşmaya birer çekince koyarak Türkiye Sovyetler Birliği'ne karşı, Yunanistan ise büyük devletlerden her hangi birine karşı eylemde bulunmayacağını belirtmişti.¹³⁹

Türkiye Balkan Antantı'nın güçlü bir savunma mekanizmasına sahip olarak büyük devletler arasında bir denge unsuru olmasını istiyordu. Ayrıca antantın İtalya'nın yayılcılığı karşısında da bir engel teşkil etmesini umuyordu. Nitekim İtalya'nın On İki Adalar'a sahip olması Balkanlar ve Akdeniz'deki tehlikenin boyutunu da arttırıyordu. Ancak antant sadece Balkanlar'dan gelecek bir saldırıya karşı savunma öngördüğü için Türkiye'nin bu isteklerini karşılamaktan çok uzaktı.¹⁴⁰ Paktın Türkiye'nin savunmasına tek faydası, olası bir İtalyan saldırısına Bulgaristan'ın da dâhil olması halinde ortaya çıkacaktı. Bu durumda tarafların Balkan Antantı'ndan doğan yükümlülükleri yerine getirme zorunluluğu doğacaktı.¹⁴¹ Yine de antant, Türkiye'nin hem kendi güvenliğini sağlama amacıyla olduğunu, hem de barışın korunması için devletlerin birlikte çalışması gerektiği yönündeki düşüncelerini kanıtlayan bir antlaşmaydı. Atatürk'ün sözleriyle antant, Balkan devletlerinin birbirlerinin sınırlarına saygı duyduğunu gösteren “mutlu bir belgeydi.”¹⁴²

Türkiye yaptığı antlaşmalarla ve Milletler Cemiyeti'ne girerek güvenliğini sağlama çalışmalarına 10 Nisan 1936'da bir yenisini daha ekledi. Bu tarihe kadar İtalya Habeşistan'a, Japonya Mançurya'ya saldırmış, Almanya ise Versailles Antlaşması'nın hükümlerini birer birer çiğneyerek barışı tehdit eder duruma gelmişti. Böylece Türkiye'nin Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde, Boğazlar'ın silahsızlandırılmasını kabul ettiği günkü şartlar tamamen değişmişti. Bunun üzerine Türkiye 1933'te Boğazlar rejiminin yeniden düzenlenmesi talebinde bulunmuş ancak bu istek uluslararası camiada Sovyetler Birliği dışında hiçbir devlet tarafından

---

¹³⁹ Melek Fırat, “Yunanistan’la İlişkiler, 1923-1939”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 350-352.

¹⁴⁰ Gönlübol, Sar, **a.g.e.**, 104.

¹⁴¹ Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri**, s. 137.

¹⁴² **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 4, Cilt 25, s. 4, 01.11.1934.

desteklenmemiştir. Fakat 1936'ya gelindiğinde Almanya'nın Ren bölgesini silahlandırması ve İtalya'nın Habeşistan'a saldırısından sonra İngiltere bu isteği kabul etti.¹⁴³

Türkiye 10 Nisan'da, Karadeniz ve Akdeniz'deki istikrarsız durum ve kolektif güvenlik sisteminin işlevsiz kalması sebebiyle, Boğazlar'da yeni bir düzenleme yapılması isteğini Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf devletlere bir nota göndererek ilettiler. Nitekim şartlar artık değişmişti ve yeni sözleşmede savaş ve barış durumları dışında pek yakın savaş tehlikesi tehdidi durumunun da düzenlenmesi gerekiyordu. Türkiye'nin bu notası olumlu karşılandı. İngiltere Akdeniz'deki İtalyan tehdidine karşı Türkiye'yi yanında görmek istiyordu. Sovyetler Birliği Boğazlar'daki rejimden memnun değildi ve bu rejimin değiştirilmesini, hatta mümkünse Boğazlar'ın korunmasını üstüne almak istiyordu. Fransa ise Alman tehdidine karşı Sovyetler Birliği'ni yanına çekmek istediğinden, bu ülkenin desteklediği bir öneriyi kendisi de desteklemişti. Türkiye'nin notasına karşı çıkan tek devlet İtalya olmuştu. Nitekim 20 Temmuz 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi İtalya hariç bütün taraflarca imzalanmış, 31 Temmuz'da TBMM tarafından onaylanmış¹⁴⁴ ve 9 Kasım'da ise yürürlüğe girmişti. İtalya'nın sözleşmeye taraf olması ise 1938'de gerçekleşti. Böylece Türkiye, Boğazlar üzerinde egemenlik hakkını elde etmişti.¹⁴⁵

Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nden sonra Sovyetler Birliği Türkiye'ye ikili bir antlaşma teklifinde bulundu. Bundaki amacı ise Boğazlar'ı kendisinin silahlandırarak buradan gelecek bir tehlikeye karşı güneyini koruma altına almaya çalışmaktı. Çünkü Montreux ile beraber Boğazlar Türkiye'nin egemenliğine girse de bazı şartlarla Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçebilecek olması Sovyetler Birliği'ni rahatsız etmişti.¹⁴⁶ Ancak bu teklif Türkiye tarafından kabul edilmedi. Yapılan görüşmelerde Litvinov, Büyükelçi Zekai Apaydın'a, Türkiye'nin İngiltere'nin sözünden dışarı çıkmadığını söyledi. 13 Temmuz 1937'de Tefik Rüştü Aras başkanlığındaki bir heyetin Moskova'ya

¹⁴³ Gönlübol, Sar, **a.g.e.**, s. 121, 122; Ataöv, **a.g.m.**, s. 107.

¹⁴⁴ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 5, Cilt 12, s. 337, 31.07.1936.

¹⁴⁵ Kudret Özersay, "*Montreux Boğazlar Sözleşmesi*", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 370-374.

¹⁴⁶ Ülman, "*Türk Dış Politikasına Yöne Veren Etkiler (1923-1968) I*", s. 264.

gitmesi ve burada iyi karşılanmaması, ilişkilerin artık eskisi gibi iyi olmadığını gösteriyordu.¹⁴⁷ Ayrıca Sovyetler Birliği'nin Boğazlar'ın silahlandırılmasıyla ilgili bu teklifi Türkiye'de, bu ülkenin Boğazlar ve İstanbul üzerinde emperyalist emelleri olduğuna dair endişe uyandırdı. Bu sebeple Montreux'den sonra Türk-Sovyet ilişkileri bozulmaya başladı. Her ne kadar 1939'da iki devlet, ilişkilerini normale çevirmeye çalışsa da bu gerçekleşmeyecek ve savaş boyunca Türkiye, Sovyetler Birliği'nin tehdidini hissedecekti.¹⁴⁸

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Türkiye, olayların büyük bir savaşa neden olacağını görmüş ve bu dış politika anlayışı çerçevesinde, bu dönemde de, yalnız kalmamak için girişimlerde bulunmaya başlamıştı. Çünkü Almanya'nın izlediği yayılcı politika Türkiye'nin, bu devletin tehdidini hissetmesine neden oldu. Nitekim 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'nın Almanya tarafından ilhak edilmesi, Türkiye tarafından Almanya'nın Balkanlar'a inme arzusunda olduğu yönünde bir izlenim uyandırmıştı.¹⁴⁹ Ayrıca Türkiye'nin çekindiği bir İtalyan tehdidi de Akdeniz'e hâkimdi. Dolayısıyla Türkiye, iki savaş arası dönemde Nazi tehdidinden önce ve bundan daha çok İtalyan tehdidini hissetmişti.¹⁵⁰ 7 Nisan 1939'da İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi Türkiye'de derin bir endişe yaratmıştı. Çünkü bu gelişme Türkiye tarafında, İtalya'nın Balkanlar'a yayılma arzusunda bulunduğu izlenimini uyandırdı. Ayrıca 19 Mart'ta Mussolini'nin, Asya ve Afrika'nın İtalya'nın doğal genişleme alanı olduğunu söylemesi bu devletin emperyalist emellerini de ortaya koyuyordu. Bunun dışında Mussolini'nin konuşmalarında Akdeniz'den bahsederken “bizim deniz” tabirini kullanması Türkiye'nin endişelerini daha da arttırdı. Türkiye'nin İtalya ile ilgili bir başka endişesi de, aslında İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasının nedenlerinden biri olan, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilen devletlerin kayıplarını telafi etme arzusunda olabileceğiydi. İtalya'nın da birinci savaşta yenilenlerin arasında bulunduğu düşünüldüğünde, İkinci Dünya Savaşı İtalya tarafından bir fırsat olarak düşünülebilirdi. Bu sebeplere İkinci Dünya Savaşı arifesinde Türkiye'nin en büyük

---

¹⁴⁷ Erel Tellal, “SSCB'yle İlişkiler, 1923-1939”, s. 321, 322.

¹⁴⁸ Göl, **a.g.m.**, s. 63.

¹⁴⁹ Tuncer, **a.g.e.**, s. 47.

¹⁵⁰ Weisband, **a.g.e.**, s. 39.

tehdit algısı İtalya üzerinden şekillenmişti.¹⁵¹ Dolayısıyla Türkiye, İtalyan tehdidini bertaraf edebilmek için İngiltere ve Fransa ile yakınlaşmaya çalıştı. Aynı tehdidin bu iki devlet için de geçerli olması ise bu yakınlaşmayı kolaylaştırmıştı.¹⁵²

Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile olan bu yakınlaşmasına karşılık Almanya karşı bir hamlede bulunarak Nisan 1939'da en iyi diplomatlarından biri olan Franz von Papen'i¹⁵³ Türkiye Büyükelçisi olarak Ankara'ya göndermişti. Almanya'nın amacı Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yakınlaşmasını engelleyerek kendi yanına çekmek, bunu başaramadığı takdirde de en azından tarafsız kalmasını sağlamaktı.¹⁵⁴

Bu sırada İngiltere ve Fransa'nın, İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi dolayısıyla Yunanistan ve Romanya'ya yeni bir saldırı ihtimaline karşılık güvence vermeleri ve gerekirse bunu Türkiye için de yapabileceklerini bildirmeleri adeta Türkiye'nin yardımına koştu. Ancak Türkiye hem tek taraflı verilecek garantinin Mihver devletlerin tepkisini çekeceğinden endişelendiği,¹⁵⁵ hem de Mihver tehdidi karşısında karşılıklı taahhütler içeren bir ittifak antlaşması yapmanın kendisi için daha güvenli olacağını düşündüğünden, bu teklifi geri çevirerek bir ittifak antlaşması yapmayı önerdi. Bunun üzerine 12 Mayıs'ta Türkiye ile İngiltere arasında, sonu ittifak ile neticelenecek olan ortak bir demeç yayınlandı. Buna göre iki devlet, millî güvenlikleri açısından ileride bir ittifak antlaşması imzalayacaklardı. Ancak bu antlaşma imzalanana kadar Akdeniz'de savaşa sebep olabilecek bir saldırı olursa taraflar birbirlerine ellerindeki bütün imkânlarla yardım edeceklerdi ki, ortak demecin bu maddesi ile İtalya'nın kastedildiği aşikârdı.¹⁵⁶ Ortak demecin bir başka maddesi, bu anlaşmanın hiçbir ülkeye yönelmediğini, sadece taraflar arasında karşılıklı yardımı öngördüğünü bildiriyordu. Ayrıca demeç, tarafların başka

---

¹⁵¹ Aydın, **a.g.e.**, s. 415.

¹⁵² Fahir Armaoğlu, "*İkinci Dünya Harbinde Türkiye*", **Ankara Üniversitesi Siyalar Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 13, Sayı 2, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1958, s. 142.

¹⁵³ Von Papen'in hatırlarında belirttiğine göre, Ribbentrop kendisinden iki kez Ankara'ya gitmesini istemiş ancak von Papen iki teklifi de reddetmişti. Fakat İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi üzerine Ribbentrop aynı teklifi üçüncü kez yinelemiş ve bu sefer von Papen kabul etmişti. Görevi ise Türkiye'nin endişelerini gidererek Almanya'ya karşı bir ittifaka katılmasını önlemektir ki, bu görev Hitler tarafından onaylanmıştı. Franz von Papen, **Memoirs**, Translated by Brian Connell, Andre Deutsch, London, 1952, s. 443,444 ve 446.

¹⁵⁴ Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander, "*İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası*", **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s. 138.

¹⁵⁵ Aydın, **a.g.e.**, s. 415.

¹⁵⁶ Uzel, Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 275.

devletlerle antlaşma yapmasına da engel oluşturmayacaktı. Görüşmeler sırasında İngiltere, Akdeniz ile ilgili olan maddenin kapsamına Balkanlar'ın da alınmasını istemiş ancak Türkiye buna, daha önce Romanya'ya verdiği garanti sebebiyle İngiltere'nin bu ülkeye yardım etmeyi istemesi durumunda bunun tek yolunun Boğazlar'ı kullanmasından geçeceğini ve bu durumun ise Türk-Sovyet ilişkilerine zarar vereceğini düşündüğünden karşı çıkmıştı.¹⁵⁷

Almanya, Türkiye ile İngiltere arasında böyle bir demeç yayınlanmasından rahatsız olmuştu. Almanya'ya göre bu gelişme İngiltere'nin Almanya'yı çevreleme politikasının bir sonucuydu. Bunu engellemek için Hitler, von Papen'i görevlendirmiş ancak Alman Büyükelçi bunda başarısız olmuştu. Yine de Almanya'nın tepkisi sert olmadı. Çünkü Almanya için önemli olan demeçten ziyade Türkiye ile İngiltere arasında ittifak ilişkisi kurulmasıydı. Bunu önlemek için Almanya, Türkiye ile ilişkilerini gerginleştirecek bir tepkide bulunmamış ve von Papen olası bir ittifak antlaşmasını engellemek için çalışmalarına devam etmişti. Bu sebeple demeçten hemen bir gün sonra von Papen Şükrü Saraçoğlu ile görüştü. Büyükelçinin bu görüşmeden çıkardığı sonuç ise Türkiye'nin en kısa zamanda İngiltere ile ittifak antlaşması imzalamak istediğiydi. Bunu engelleyecek tek şey ise Türkiye üzerindeki İtalyan tehdidinin son bulmasıydı. Ancak 22 Mayıs 1939'da Almanya ile İtalya arasında imzalanan Çelik Pakt, Türkiye'nin algıladığı tehdidi azaltmak bir yana daha da arttırmıştı.¹⁵⁸

Bir başka ortak demeç Türkiye ile Fransa arasında 23 Haziran 1939'da Paris'te imzalandı.¹⁵⁹ Türk-İngiliz ortak demecinin hemen hemen aynısı¹⁶⁰ olan bu demece göre iki devlet millî güvenlikleri yararına uzun süreli bir antlaşma yapmayı kabul etmişti. Diğer maddeye göre ise iki devlet, Akdeniz'de gerçekleşecek bir saldırı karşısında birbirlerine yardım edecekti. Ayrıca bu demeç başka bir ülke aleyhine yayınlanmamıştı ve sadece iki devlet arasında karşılıklı yardımı

---

¹⁵⁷ Aydın, **a.g.e.**, s. 417.

¹⁵⁸ Cemil Koçak, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 153-157.

¹⁵⁹ Uzgel, Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 276.

¹⁶⁰ Başbakan Refik Saydam'ın 23 Haziran'da Türk-Fransız Ortak Demeci ile ilgili Meclis'te yaptığı konuşmada da belirttiği gibi, "Türkiye-Fransa beyannamesi, İngiltere Hükümeti ile kararlaştırmış ve tatbik mevkiine koymuş olduğumuz beyanname metninin harfî harfine aynıdır." **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 6, Cilt 3, s. 317, 23.06.1939.

öngörüyordu. Son olarak demeç, barışın tesis edilmesini temin etmek amacıyla tarafların diğer devletler ile yapacakları antlaşmalara engel değildi.¹⁶¹

Von Papen Türk-İngiliz yakınlaşmasından sonra Türk-Fransız yakınlaşmasını engellemekte de başarısız olmuştu. Ancak bu sırada Hitler'in asıl amacı, Fransa'ya yapacağı saldırıdan önce Sovyetler Birliği ile yakınlaşmak olduğundan bu konu üzerinde fazla durmadı. Çünkü Hitler, Alman-Sovyet ittifakını kurabildiği takdirde Türkiye'nin Almanya'ya yaklaşımdan başka çaresini kalmayacağını düşünüyordu.¹⁶² Nitekim Almanya'nın 23 Ağustos 1939'da Sovyetler Birliği ile Dostluk ve Saldırmazlık Paktı imzalaması, Sovyetler Birliği'nin savaşta İngiltere ve Fransa'nın yanında yer alacağını düşünen Türkiye'de büyük endişe uyandırmıştı. Alman-Sovyet görüşmelerinde Türkiye de gündeme gelmiş, Ribbentrop Türkiye ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştıklarını belirtmesine rağmen Stalin, Türkiye'nin Almanya'yı çevreleme politikasına katıldığını söylemişti. Bundan sonra von Papen 24 Ağustos'ta Saraçoğlu'yla, 26 Ağustos'ta ise İnönü'yle görüşerek Türkiye'nin yanlış tarafı seçtiğini belirtti. Ancak Türkiye'nin doğru politikayı seçmek için hâlâ vaktinin olduğunu da söyledi.¹⁶³

Türkiye artık bir yol ayrımındaydı ve Türk dış politikasında bir tercih yapılması zorunluluğunu doğurmuştu. Türkiye bundan sonra ya Sovyetler Birliği'nin yanında yer alarak Alman yayılmacılığına göz yumacak ya da Batı ile işbirliği yaparak yanı başındaki Sovyet tehdidine göğüs gerecekti.¹⁶⁴ Ancak Türkiye bu durumdan kurtulmak için bir hamlede bulunarak hem İngiltere ve Fransa'yla, hem de Sovyetler Birliği'yle aynı anda iyi ilişkilere sahip olmayı denedi. Nitekim Türkiye'nin savaşın hemen öncesindeki amaçlarından biri de Batı ile olduğu kadar, komşusu Sovyetler Birliği ile de ilişkilerini sıcak tutmaktı. Bu sebeple Türkiye, İngiltere ve Fransa ile gerçekleştirdiği yakınlaşmadan sonra buna Sovyetler Birliği'ni de dâhil etmek için bu devletle diyalog yaratma fırsatı aradı. Nitekim Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında yayınlanan ortak demeçlerin diğer devletlerle yapılacak antlaşmaları yasaklamadığına dair birer hüküm içermesi de Türkiye'nin Sovyetler

¹⁶¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem 6, Cilt 3, s. 318, 23.06.1939.

¹⁶² Esmer, Sander, a.g.e., s. 138.

¹⁶³ Koçak, Türk-Alman İlişkileri, s. 168, 169.

¹⁶⁴ Tuncer, a.g.e., 55, 56.

Birliği ile olan yakınlaşma çabalarını engellememesi için alınan bir nlemdi.¹⁶⁵ Bu amaçla ülke içinde de harekete geçilmiş ve bu konuda Türk basını görevlendirilmişti. Bu dönemde, Sovyet gazetelerinden İzvestia ve Pravda gazetelerinde aynı yönde yayın yapılması şartıyla, Ulus Gazetesi'nin Cumartesi ekinde Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve kültürel gelişimini gösteren yazılar yazılabilmesi için izin verilmişti.¹⁶⁶ Türk-Sovyet görüşmeleri başlamadan hemen önce de Sovyetler Birliği, Mustafa Kemal Atatürk' dünyanın en büyük adamı olarak tanığığını, İsmet İnönü'nün ise Sovyetler Birliği nezdinde çok büyük bir itibarının olduğunu açıkladı. Böylece iki ülke arasında ilişkilerin gelişmesi için karşılıklı adımlar atılmış oldu.¹⁶⁷

Türkiye'nin aradığı yakınlaşma fırsatı ise 4 Ağustos'ta ortaya çıkmıştı. Sovyet Büyükelçi Terentieff, Saraçoğlu'nu ziyaret ederek iki ülke arasında imzalanabilecek ittifak antlaşması ile ilgili Türk görüşlerini sordu. Terentieff ile Saraçoğlu arasında yapılan görüşmeler olumlu yönde ilerledi. Ancak bu sırada Sovyet-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nın imzalanması sebebiyle Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkilerin yeniden değerlendirilmesi gerekmişti. Bu amaçla görüşmelere başlamak üzere Saraçoğlu, 15 Eylül'de Moskova'ya davet edildi. Sovyetler Birliği'nin amacı hem Montreux Antlaşması'nın değertilmesini sağlamak, hem de l İttifak Antlaşması'nın içeriğini öğrenmeye çalışmaktı. Nitekim l İttifak Antlaşması Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında parafe edilmiş ancak imzalanması için Saraçoğlu'nun Moskova ziyaretinin sona ermesi beklenmişti. Ayrıca o sırada Moskova'da olan Ribbentrop da görüşmeleri yakından takip ediyor ve Türkiye ile Sovyetler Birliği'ni Müttefikler tarafına yaklaştıracak bir antlaşma yapılması ihtimalini ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Türkiye'nin amacı ise Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini yaklaşık bir ay sonra imzalanacak l İttifak Antlaşması ile paralel hale getirmektir.¹⁶⁸ Ancak 23 Ağustos'ta imzalanan Sovyet-Alman Paktı dolayısıyla bu pek de mümkün görünmüyordu. Çünkü bu antlaşmayla Türkiye, İngiltere ve Fransa ile Sovyetler Birliği'nin arasında kalmıştı ve bu şartlarda bir seçim yapması gerekiyordu. Nitekim Saraçoğlu'nun Moskova ziyaretinin sebeplerinden birisi de Sovyetler Birliği ile Batı arasında bir köprü olmak suretiyle

¹⁶⁵ Aydın, a.g.e., s. 418.

¹⁶⁶ B.C.A., 30..10.0.0/85.558..6., 10.09.1938.

¹⁶⁷ B.C.A., 490..1.0.0/609.111..9., 12.07.1939.

¹⁶⁸ Aydın, a.g.e., s. 418, 419.

Türkiye’yi içinde bulunduğu durumdan kurtarmaya çalışmak ve böylece bir seçim yapmak zorunda kalmamaktı.¹⁶⁹ Ancak 23 Ağustos’taki pakt sebebiyle Sovyet siyaseti Almanya lehine ve İngiltere ile Türkiye’nin aleyhine değişmişti.¹⁷⁰ Bu sebeple Alman-Sovyet Paktı, savaş boyunca Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilere hâkim olacak güvensizlik havasının da başlangıcını oluşturmuştu.¹⁷¹ Bu anlamda Saraçoğlu’nun Moskova ziyareti kötü bir zamana denk gelmişti. Ancak Alman-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Paktı’nın yarattığı şok atlatıldıktan sonra bundan çıkar sağlanmaya da çalışılmıştı. Nitekim Türkiye’nin eline, bu görüşmeleri Üçlü İttifak Antlaşması’nda bir pazarlık unsuru olarak kullanabilme fırsatı geçmişti. Çünkü Almanya’nın Türkiye’yi Müttefik tarafından çekerek Mihver tarafına geçirme amacının bulunduğunu İngiltere biliyordu.¹⁷²

25 Eylül 1939’da Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Cevat Açıkalın, Feridun Cemal Erkin ve Zeki Polar’dan oluşan heyet Moskova’ya giderek Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov ile görüşmelere başladı. Ancak Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için bir antlaşma yapma niyetinde olan Türk heyeti, Molotov’un Montreux Antlaşması’nın değiştirilmesi yönündeki istekleriyle karşılaştı. Görüşmelerin ilerleyen günlerinde Stalin’in de aynı isteği yinelemesi Türk heyetinin Sovyet endişelerini arttırdı. Stalin ve Molotov’un bu istekleri Türkiye’nin kendi toprakları üzerindeki egemenlik hakkının sınırlanması anlamına geldiği gibi, uluslararası teamüllere de aykırıydı. Çünkü Montreux Antlaşması iki taraflı değil, çok taraflı bir antlaşmaydı ve diğer imzacı devletlerin muvafakati olmadan Montreux’nün değiştirilmesi mümkün değildi. Nitekim Saraçoğlu da Moskova’da bu tezi kullanarak Sovyet taleplerine karşı çıktı. Taraflar anlaşamayınca görüşmeler 16 Ekim’de sona erdi ve bundan bir gün sonra Türk heyeti yurda döndü. Böylece Türkiye’nin Sovyetler Birliği’ne duyduğu endişeler daha da arttı ve savaş boyunca devam etti. Türkiye’ye göre Sovyetler Birliği, Boğazlar sorununu Türkiye ile baş başa kalarak çözmek istiyordu. Ayrıca Sovyetler Birliği, Boğazlar’ın İngiltere ve Fransa gemilerine kapatılmasını isteyerek kendi açısından Karadeniz’in güvenliğini

---

¹⁶⁹ David J. Dallin, **Soviet Russia’s Foreign Policy 1939-1942**, Translated by Leon Dennen, Yale University Press, New Haven, 1944, s. 106, 107.

¹⁷⁰ Mehmet Zekeriya Sertel, “Moskova Müzakereleri Niçin Akim Kaldı?”, **Tan**, 19 Ekim 1939.

¹⁷¹ İlyas, Turan, **a.g.m.**, s. 322.

¹⁷² Deringil, **a.g.e.**, s. 82.

sağlamayı amaçlarken, bunun karşılığında Balkanlar'a olası bir Alman saldırısına karşı Türkiye'ye güvence vermiyordu. Çünkü Sovyetler Birliği, Türkiye'nin tarafsızlık politikasını terk ederek İngiltere ve Fransa'nın yanında yer almayı tercih ettiğini düşünüyordu.¹⁷³

Türk-Sovyet görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlanmış ancak Sovyetler Birliği yine de bundan kârlı çıkan taraf olmuştu. Her ne kadar Sovyetler Birliği bu görüşmelerden istediğini elde edememiş gibi görünse de, Türkiye'nin savaşa katılmaması sebebiyle Boğazlar'dan savaş gemileri geçememiş ve Sovyetler Birliği bu konuda savaş boyunca rahat etmişti.¹⁷⁴ Ayrıca Sovyetler Birliği bir bakıma kendi nüfuz alanı olarak gördüğü Balkanlar'ın Alman etkisi altına girmeyeceğini düşünmüştü. Çünkü yapılan görüşmelerde Sovyetler Birliği, Türkiye'nin Balkanlar'da Alman varlığı istemediğini ve elinden geldiğince buna karşı koyacağını anlamıştı. Dolayısıyla Sovyetler Birliği, Türkiye'yi Müttefiklerden uzaklaştırarak kendi yanına çekemese de görüşmelerden iki fayda elde etmiş, en azından Boğazlar'ın ve Balkanlar'ın düşman etkisinden uzak olduğu konusunda içi rahatlamıştı. Ayrıca hem Türkiye, hem de Sovyetler Birliği görüşmelerin sona erdiğini açıklamamış, hatta yayınladıkları bildiriye bu görüşmelere daha sonra devam edeceklerini ifade etmişlerdi.¹⁷⁵ Ancak bu görüşmelerle, Türk-Sovyet ilişkileri savaş boyunca sürecek gerginlik ve karşılıklı güvensizlik aşamasına geçmişti. Bu görüşmelere kadar İngiltere ve Fransa ile yaptığı görüşmeler de dâhil tüm uluslararası girişimlerinde Sovyetler Birliği'ne bilgi vererek bu ülke aleyhine hiçbir sözleşmeye taraf olmayan Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerini iyi tutma siyaseti, Sovyetler Birliği'nin kabul edilmesi mümkün olmayan taleplerinin etkisiyle sonuçsuz kalmıştı.¹⁷⁶ Nitekim Başbakan Refik Saydam 17 Ekim'de parti grubunda yaptığı konuşmada aynı konuya değinerek, Sovyetler Birliği'nin yapılan ön görüşmelerdeki tekliflerden tamamen farklı tekliflerde bulunduğunu söylemiş ve bu sebeple görüşmelerin anlaşmayla sonuçlanmasının mümkün olmadığını belirtmişti. Ancak Başbakan, iki devlet arasındaki ilişkilerin dostane bir şekilde devam ettiğini

---

¹⁷³ Feridun Cemal Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, s. 140-147.

¹⁷⁴ Erel Tellal, "*SSCB'yle İlişkiler, 1923-1939*", s. 324.

¹⁷⁵ Esmer, Sander, **a.g.e.**, s. 144.

¹⁷⁶ Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri**, s. 213, 214.

de eklemişti.¹⁷⁷ Ayrıca bütün politikasını kendi güvenliği doğrultusunda icra eden Türkiye'nin bu davranışının aynı zamanda dünyanın güvenliğiyle de uyum içinde olduğu ve bunun "Sovyet dostlarımız" tarafından da takdir edildiği yapılan yorumlar arasındaydı.¹⁷⁸

Bu yaşananlar Türkiye'yi ister istemez Batılı devletlere daha da yakınlaştırdı. Çünkü Sovyetler Birliği'nin Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesi yönündeki talepleri Türkiye'yi gerçekten endişelendirmişti ve Türkiye güçlü Sovyetler Birliği karşısında yalnız kalmak istemiyordu.¹⁷⁹ 19 Ekim 1939 tarihinde Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Üçlü İttifak Antlaşması ise bu yolda atılan en önemli adımdı. Resmî adı Türkiye, İngiltere ve Fransa Arasında Karşılıklı Yardım Antlaşması olan sözleşmeyi Türkiye adına Başbakan Refik Saydam, İngiltere adına Ankara Büyükelçisi Hugh Montgomery Knatchbull-Hugessen ve Fransa adına Ankara Büyükelçisi René Massigli imzaladı. Antlaşmanın birinci maddesine göre, Türkiye'ye bir Avrupa devleti¹⁸⁰ saldırarak ve Türkiye de bu devlete karşı savaşa girecek olursa, İngiltere ve Fransa Türkiye'ye yardım edecekti. İkinci madde, yine bir Avrupa devletince¹⁸¹ başlatılıp da Akdeniz'e sıçrayacak bir savaşa İngiltere ve Fransa'nın katılması durumunda, Türkiye'nin elindeki bütün imkânlarla bu iki devlete yardım etmesini öngörüyordu. Üçüncü madde, İngiltere ve Fransa 13 Nisan 1939'da Yunanistan ve Romanya'ya verdiği güvenceler nedeniyle savaşa girdiği takdirde, Türkiye'ye bu iki devlete elinden gelen yardımı yapma ödevini yükliyordu. Dördüncü maddeye göre ise bir Avrupa devletinin saldırısı sebebiyle İngiltere ve Fransa savaşa girerse, yukarıdaki maddelerde sayılan şartların oluşup oluşmadığına bakılmaksızın, üç devlet derhal danışmalarda bulunacak ve Türkiye savaşa girmese bile bu iki devlete karşı iyi niyetli tarafsızlık izleyecekti. Son olarak bu antlaşma hiçbir devlete karşı değildi. Ayrıca antlaşmaya ek 2 numaralı protokolle Türkiye, antlaşmadan doğan yükümlülüklerin kendisini Sovyetler

¹⁷⁷ B.C.A., 30..1.0.0/42.248..6., 17.10.1939.

¹⁷⁸ Falih Rıfki Atay, "Grup Tebliği Münasebetiyle", **Ulus**, 18 Ekim 1939.

¹⁷⁹ Barış Ertem, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri ve Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile Yakınlaşmasına Etkileri", **Turkish Studies**, Volume 8/7, Ankara, Summer 2013, s. 164.

¹⁸⁰ 3 numaralı gizli protokolde bu devletin Almanya olduğu ve Türkiye'ye yapılacak İngiliz-Fransız yardımının Almanya'nın Bulgaristan ya da Yunanistan sınırına ulaştığı anda başlayacağı belirtilmişti. Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 422.

¹⁸¹ Burada kastedilen devlet İtalya'ydı. Bkz. Aynı yer.

Birliği'ne karşı savaşa sürükleyecek eylemlerde bulunmaya zorlamayacağını İngiltere ve Fransa'ya kabul ettirmişti. Ancak savaşın Bulgaristan'a sıçraması durumunda bu devlet İngiltere ve Fransa'ya karşı savaşa girerse Türkiye, Bulgaristan'a karşı askerî onlemler alacaktı. İtalya'nın bir saldırısında ise Türk ordusu, İngiliz ve Fransız askerî birlikleri ile birlikte On İki Adalar'ı silahtan arındıracaktı.¹⁸²

Dışışleri Bakanı şükrü Saraçoğlu, 8 Kasım 1939'da TBMM'de yaptığı konuşmada, Üçlü İttifak Antlaşması'nın hazırlık aşamasında İngiliz Büyükelçi Knatchbull-Hugessen ve Fransız Büyükelçi René Massigli'nin pazarlık etme kaygısından uzak durarak karşılıklı yardımda bulduklarını söylemişti: Büyükelçiler "uzun süren müzakerelerimiz esnasında az vermek veya çok almak gibi hasis fikirlerden uzak kalmışlar ve sadece eserin daha büyük bir eser olması için çırpınmışlardır... Onun için İngiliz sefiri Knatchbul'e ve Fransız sefiri Massigli'ye huzurunuzda teşekkür edeceğim." Saraçoğlu konuşmasının devamında antlaşmanın detaylarına değinmiş ve Üçlü İttifak Antlaşması hazır bulunan 354 milletvekilinin oybirliği ile kabul edilmişti; bundan bir gün sonra ise Resmî Gazete'de yayınlandı.¹⁸³

Türkiye açasından asıl işlevi güvenliğin sağlanması olan ve dünyada barışın devam ettirilmesi amacını gden¹⁸⁴ bu antlaşmaya karşı Almanya aşırı bir tepki göstermemiş ancak Sovyetler Birliği'nin tavrı farklı olmuştu. Aslında Türkiye İngiltere ve Fransa ile ilişkilerini geliştirirken Sovyetler Birliği'nin buna vereceği tepkiden endişe ederek dikkatli davranıyordu. Mayıs 1935'te Sovyetler Birliği'nin Alman tehdidi karşısında Fransa ile bir antlaşma imzalaması ise Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini daha rahat geliştirmesine imkân sağlamıştı. Çünkü Türk yöneticilerce Sovyetler Birliği'nin, kendisi Batı devletlerine yaklaştıktan sonra, Türkiye'nin de bu yolu izlemesine tepki göstermeyeceği dşnlmşti.¹⁸⁵ Ancak 1939 Üçlü İttifakı'nda durum farklı oldu. Bu antlaşmayla Türkiye, 1923'ten beri takip ettiği tarafsızlık

¹⁸² Aydın, **a.g.e.**, s. 422-424.

¹⁸³ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 6, Cilt 6, s. 17-22, 08.11.1939; **T.C. Resmî Gazete**, 9 Kasım 1939.

¹⁸⁴ Necmeddin Sadak, "Türkiye, İngiltere, Fransa İttifakı", **Akşam**, 20 Ekim 1939; Falih Rıfka Atay, "Büyük Bir Sulh ve Emniyet Eseri", **Ulus**, 20 Ekim 1939.

¹⁸⁵ Ülman, "Türk Dış Politikasına Yöne Veren Etkenler (1923-1968) I", s. 254.

politikasından ilk kez bu kadar uzaklaşarak Müttefiklere yakınlaşmıştı.¹⁸⁶ Daha önce Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yayınladığı ortak bildirilerin barışın sağlanmasına yardımcı olacağını düşünen Sovyetler Birliği, Almanya ile imzalamış olduğu Dostluk ve Saldırmazlık Paketi'nin da etkisiyle bu yumuşak tavrını değiştirmişti. Sovyetler Birliği'ne göre bu bir savaş unsuruydu ve Türkiye tarafını seçmişti¹⁸⁷ ve ileride Türkiye'nin bundan pişman olma ihtimali yüksekti. Ayrıca Sovyetler Birliği bu antlaşmanın hemen öncesinde gerçekleşen Türk-Sovyet görüşmelerinde, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'nın adeta maşası olarak Sovyet-Alman dostluğunu bozma amacıyla olduğunu düşünüyordu. Böylece Türk-Sovyet ilişkileri soğuma dönemine girmiş ve Türkiye, İtalyan tehdidini savuşturmuş olmasına rağmen şimdi de Sovyet tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı.¹⁸⁸ Buna rağmen Türkiye, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerin dostane niteliği üzerinde durmuştu. Dönemin Başbakanı Refik Saydam Türk-Sovyet ilişkilerinde bir değişiklik olmadığını ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye saldırma niyetinde olduğuna dair hiçbir kanıt bulunmadığını söylemişti.¹⁸⁹ İsmet İnönü de TBMM'nin altıncı yasama dönemi birinci toplantı yılı açış konuşmasında, Üçlü İttifak Antlaşması'nın hiçbir devletin aleyhine olmadığını ve Moskova'da yapılan görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının da Türk-Sovyet dostluğunu bozmayacağını belirterek, ileride sağlam temellere dayanan bu dostluğun devam edeceğini söylemişti.¹⁹⁰ Ancak hem Türk-Sovyet görüşmelerinin başarısız olması, hem de 19 Ekim'de Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında imzalanacak olan Üçlü İttifak Antlaşması'nın etkisiyle, Türkiye'nin kaderi Batı'nın yanında şekillenecek ve bu durum savaştan sonra da devam edecekti.¹⁹¹

---

¹⁸⁶ İlay İleri, “Türkiye'nin Dış Politikası”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 35-36, A.Ü. Basımevi, Ankara, Mayıs-Kasım 2005, s. 377.

¹⁸⁷ Tuncer, **a.g.e.**, s. 61.

¹⁸⁸ Esmer, Sander, **a.g.e.**, s. 144.

¹⁸⁹ Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, s. 159, 160.

¹⁹⁰ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 6, Cilt 6, s. 3, 01.11.1939.

¹⁹¹ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 413, 414.

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞA YÖNELİK YAPILAN KONFERANSLAR VE TÜRKİYE

2.1. Atlantik Bildirisi ve 1941 Moskova Konferansı

Hitler yayılmacı politikasını, 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'ya saldırarak bir kez daha göstermişti. 31 Ağustos akşamı Alman General von Rundstedt saldırı emrini verdi: “y 1.9.45”. Yani 1 Eylül saat 04.45'te saldırı başlayacaktı.¹⁹² Bunun üzerine İngiltere ve Fransa, Almanya'dan Polonya'dan askerlerini çekmesini istedi. Ancak bu taleplerine bir cevap alamayınca 3 Eylül'de Almanya'ya savaş ilan ettiler.¹⁹³ Böylece İngiltere ve Fransa, faşizm ile komünizmin savaşı olacağını düşündükleri Avrupa mücadelesinde bizzat taraf olmuşlar ve İkinci Dünya Savaşı başlamıştı.¹⁹⁴ Almanya birkaç hafta içinde Polonya'yı işgal etti.¹⁹⁵ Sovyetler Birliği 17 Eylül'de Polonya'ya saldırarak bu ülkenin doğusunu kontrolü altına aldı; 28 Eylül'de ise Polonya iki komşusu tarafından tamamen paylaşılmıştı.¹⁹⁶

Almanya bundan sonra, 10 Mayıs 1940'ta¹⁹⁷ batıya, yani Fransa'ya yöneldi.¹⁹⁸ 10 Haziran 1940'ta Almanya-Fransa savaşına İtalya da dâhil oldu ve İngiltere ile Fransa'ya savaş ilan etti.¹⁹⁹ 14 Haziran'a gelindiğinde ise Paris, Alman

¹⁹² Mehmet Perin, “40 Yıl Sonra II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Gizli Tarihi”, **Tercüman**, 3 Ekim 1979.

¹⁹³ Uçarol, **a.g.e.**, s. 661.

¹⁹⁴ S. A. Gonionsky, I. E. Zemskov, V. L. Israelyan, I. K. Koblyakov, S. P. Kozirev, N. I. Kostyunin, L. N. Kutakov, P. V. Milogradov, G. M. Ratiani, K. D. Ryabova, P. P. Sevastyabov, V. G. Truhanovskiy, **Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)**, Cilt 5, Yön. A. A. Gromiko, İ. N. Zemskov, V. A. Zorin, V. S. Semyonov, M. A. Harlamov, Cilt 5, Çev. Ali Rıza Dırık, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 7.

¹⁹⁵ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 124.

¹⁹⁶ Uçarol, **a.g.e.**, s. 786.

¹⁹⁷ Hitler bu tarihe kadar on iki kez Fransa'ya saldırı emri vermiş ancak sonradan fikir değiştirerek bundan vazgeçmişti. On üçüncü emir ise kesin emirdi. Hitler bu şekilde bir taktik izleyerek İngiltere ve Fransa'yı şaşırtmayı amaçlamıştı. Çünkü Alman komuta kademesinde Fransa'ya yapılacak saldırı konusunda fikir ayrılığı vardı. Bu sebeple bilgi sızabileceğini düşünen Hitler, sürekli fikir değiştirerek sızan bilginin değerini düşürmeyi amaçlamıştı. Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 366, 367.

¹⁹⁸ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 129.

¹⁹⁹ **B.C.A.**, 30..10.0.0/239.612..14., 19.06.1940. İtalya bu zamana kadar kamuoyunun savaştan duyduğu rahatsızlık nedeniyle tarafsız kalmış ve hem İngiltere, hem de Fransa ile olan ilişkilerini iyi tutmaya çalışmıştı. Hatta Mussolini bu şekilde İtalyan halkının huzursuzluğunu bir nebze de olsa azaltmıştı. **B.C.A.**, 30..10.0.0/239.611..35., 20.10.1939. Ancak 10 Haziran'a gelindiğinde Mussolini'nin planları değişmişti. Dolayısıyla bu tarih, rastgele seçilmiş bir tarih değildi. Mussolini işini bir anlamda garantiye alarak Alman ordusu ile Paris arasında hiçbir engelin kalmadığı zamanı beklemişti. Bu doğrultuda Mussolini savaşa 5 Haziran'da katılmak istemiş fakat Hitler buna karşı

ordusu tarafından işgal edilmişti. Fransa Başbakanı Paul Reynaud savaşa devam edilmesini istese de, Savunma Bakanı Mareşal Pétain Almanya ile ateşkes imzalanmasından yanaydı. Fransa yönetimindeki bu anlaşmazlık Pétain'in başbakan olmasıyla sonuçlandı ve 22 Haziran 1940 tarihinde Alman-Fransız Silah Bırakışması imzalandı. Bu antlaşmaya göre, Fransa'nın kuzeyi ile Atlantik kıyıları Almanya'ya bırakılacak, Fransa'nın bağımsızlığının devam ettiği yönünde izlenim uyandırmak için diğer bölgeler işgal edilmeyecekti. Ayrıca Fransız ordusu dağıtılarak ülke silahtan arındırılacaktı. Fransız deniz kuvvetleri ise silahsızlandırılarak Almanya ve İtalya'nın kontrolüne bırakılacak ancak Almanya bu kuvvetleri kullanmayacak, Fransa ise ülkesine kaçan Alman mültecileri iade edecekti.²⁰⁰

Fransa'nın yenilgisi Türkiye'de de bir şok etkisi yaratmıştı. Çünkü Fransa'nın askerî gücüne güvenen Türkiye, Akdeniz'deki güç dengesinin devamı için Fransa'nın varlığının hayati önemde olduğunu düşünüyordu. Dolayısıyla Fransa'nın savaştan hezimetle çıkacağı hiç düşünülmemişti. Bu sebeple 22 Haziran'da Fransa'nın teslim olması Türk dış politikasını derinden etkilemişti. Çünkü savaşın dışında kalmayı hedef edinmiş Türk yöneticiler, 10 Haziran'da İtalya'nın İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmesiyle artık İngiltere ve Fransa'nın, Üçlü İttifak'ın devreye sokulması ve Türkiye'nin savaşa girmesi yönündeki ısrarlarıyla karşılaşmıştı. Ancak Türkiye, antlaşmanın ek protokollerine göre Sovyetler Birliği ile kendisini karşı karşıya getirecek bir eylemde bulunmak zorunda olmadığını belirterek bu ısrarları savuşturdu.²⁰¹ İtalya'nın savaşa girmesinden hemen bir gün sonra Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'ndan Üçlü İttifak'ın işletilmesini isteyen Hugessen ve Massigli'ye, antlaşmanın 2 numaralı protokolündeki çekince sebep gösterildi; 13 Haziran'da ise Türkiye'nin savaşa katılmayacağı söylendi.²⁰² Ayrıca Türkiye'ye vaat edilen Müttefik yardımının da henüz az bir kısmı yapılmıştı. Bu sebeple İngiltere de Türkiye'nin savaşa girmesi yönünde fazla ısrarcı olmadı. Çünkü Türkiye kendisinden beklenen desteği verecek güçte olmadığı gibi, Türkiye'nin savaşa girmesi halinde Alman ordularının Balkanlar ve Ortadoğu'ya yönelme ihtimali de doğacaktı. Savaş

çıkıyordu. Çünkü tam da Paris işgal edilmek üzereyken Hitler, bu başarıya Mussolini'nin ortak olmasını istemiyordu. Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 42.

²⁰⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 367, 368; Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 129-132.

²⁰¹ Deringil, **a.g.e.**, s. 108-117.

²⁰² Kâmuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, s. 14.

alanının genişlemesini istemeyen İngiltere bunu göze alamamıştı. Ayrıca Türkiye'nin Üçlü İttifak Antlaşması gereğince savaşa girme zorunluluğu 10 Haziran 1940'ta İtalya'nın Fransa'ya savaş ilan etmesiyle ortaya çıkmıştı. Ancak bu tarihte Fransa'nın savaşı kaybedeceği kesinleşmişti ve savaşı kaybettikten sonra Fransa'nın Türkiye'den savaşa girmesini istemesi, Türk yöneticilerce çok anlamsız bulunmuştu. Bu sebeple Türkiye, savaşa katılmadığını 26 Haziran'da²⁰³ Müttefik devletlere bildirdi. Fransa'nın yenilmesi üzerine İngiltere de Türkiye'nin savaş dışı durumunun Üçlü İttifak Antlaşması'na uygun olduğunu açıkladı.²⁰⁴

Bu sırada yaşanan ilginç bir gelişme, Türkiye'nin savaşa girmesi yönündeki Müttefik isteklerini 13 Haziran'da reddetmesi üzerine, İngiltere ve Fransa Büyükelçilerinin İnönü'den randevu alarak kendisiyle görüşmeye geldikleri sırada, Fransa'nın yenildiği bilgisinin İnönü'ye gelmesi ve Büyükelçilerin bu haberi ilk olarak İnönü'den almış olmalarıydı. Paris'in düştüğünü duyan Fransız Büyükelçi kendisini tutamayarak ağlamaya başlamış, İnönü ise "Ağlamayınız ekselans, Fransız bir Avrupa düşünülemez." diyerek Büyükelçiye teselli etmeye çalışmıştı.²⁰⁵

Fransa'dan sonra Hitler yönünü İngiltere'ye çevirdi ve 13 Ağustos 1940'ta bu ülkeye saldırdı. Ancak 31 Ekim'e kadar süren saldırılardan Hitler bir sonuç alamadı ve bu saldırılara son verdi.²⁰⁶ Ayrıca Hitler, İngiltere'ye yaptığı saldırı devam ederken dünyayı paylaşma planları doğrultusunda Japonya ve İtalya ile bir pakt imzaladı. 27 Eylül 1940'ta Tokyo'da imzalanan Üçlü Pakt'a göre Almanya, İtalya ve Japonya, barışın sağlanması için her devletin kendi payına düşen alana sahip olmasını kabul ediyordu. Japonya, Avrupa'da kurulacak düzende Alman-İtalyan liderliğini, Almanya ve İtalya ise Asya'da kurulacak düzende Japon liderliğini kabul etmişti ve üç devlet bu doğrultuda işbirliği yapacaktı. Böylece Almanya, İtalya ve Japonya arasındaki bağ daha da kuvvetlenmiş ve daha önce üç devlet arasında

---

²⁰³ Aynı tarihte, İstanbul Milletvekili Ali Rana Tarhan'ın son gelişmelerden sonra hükümetin dış politikasının ne olduğunu sorması üzerine Başbakan Refik Saydam, hükümetin antlaşmadaki Sovyet çekincesini ileri sürerek savaş dışı kalma kararı aldığını ve bunu Müttefiklere bildirdiğini açıkladı. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 6, Cilt 12, s. 163, 26.06.1940.

²⁰⁴ Tuncer, **a.g.e.**, s. 73-76.

²⁰⁵ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 165. Büyükelçilerin Fransa'nın durumundan haberi olmasa da Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Mehmet Behiç Erkin Ankara'yı gelişmelerden sürekli haberdar etmekteydi. Esmer, Sander, **a.g.e.**, s. 146.

²⁰⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 369; Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 138.

komünizme karşı oluşturulan ittifak, şimdi savaşın getireceği gelişmeler karşısında bir işbirliğine dönüşmüştü.²⁰⁷

Japonya ve İtalya ile anlaşma sağladıktan sonra Hitler, Sovyetler Birliği'ne saldırmak için fırsat aramaya başlamıştı. 12 Kasım 1940'ta Molotov'un Belin'e davet edilmesi, Hitler'e aradığı fırsatı verdi.²⁰⁸ Nitekim bu görüşmelerden bir sonuç çıkmadı²⁰⁹ ve Hitler Sovyet savaşına, yani Barbarossa Operasyonu'na başlamak için gereken sebebi bulmuş oldu.²¹⁰ Bu görüşmeler Türkiye açısından da önem arz etmişti. Çünkü bu görüşmede Boğazlar konusu gündeme gelmiş ve Türkiye pazarlık konusu olmuştu. İki devlet de Balkanlar'ı kontrol etmek için Türkiye'yi ve Boğazlar'ı kendi denetimleri altına almak istiyordu. Ayrıca bölgede İngiltere'nin de çıkarlarının olması, bu ülkenin Türkiye'ye savaşa girmesi için baskı yapmasına neden olmuştu. Böylece Türkiye hem Almanya'nın, hem Sovyetler Birliği'nin, hem de İngiltere'nin baskılarına maruz kalmaya başlamıştı.²¹¹

Hitler Barbarossa Operasyonu'ndan önce İnönü'ye bir mektup göndererek Almanya ile Türkiye arasında saldırmazlık antlaşması yapılmasını önermişti. Çünkü Balkanlar'ı kontrolü altına alan Almanya, Sovyetler Birliği'ne saldırmadan önce Türkiye'den gelecek bir saldırıya karşı kendisini güvence altına almak istiyordu. Bu amaçla Hitler İnönü'ye, Türkiye'nin Almanya'ya saldırma niyetinin olup olmadığını açıkça sordu. Çünkü Balkanlar'daki Alman yayılmasından sonra Türk ordusu Trakya'da yığılmaya başlamış, bu durum ise Hitler'i endişelendirmişti. Türkiye'nin cevabı ise Almanya nasıl hareket ederse Türkiye'nin de o şekilde hareket edeceği yönünde oldu. Aslında Hitler'in bu teklifi Türkiye'nin de işine gelmişti. Böylece Türkiye batı sınırına dayanmış olan Alman tehdidinden kurtulmuş olacaktı. Ayrıca Türkiye hâlâ ileride Almanya'nın kendisine saldıracağından endişe duyuyor ve zaman kazanmaya çalışıyordu.²¹² Türkiye'nin bir başka endişesi de kendisinin aleyhine yapılacak olası Alman-Sovyet anlaşmasıydı. İki devletin Kasım 1940'ta Türkiye'yi gündeme getirmeleri de Türkiye'nin bu endişelerinde haklı

²⁰⁷ Uçarol, **a.g.e.**, s. 788, 789.

²⁰⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 373, 374.

²⁰⁹ Hitler, Ribbentrop ve Molotov arasındaki görüşmenin detayları için bkz. Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, s. 230-235.

²¹⁰ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 141.

²¹¹ Tuncer, **a.g.e.**, s. 80-83.

²¹² Esmer, Sander, **a.g.e.**, s. 156.

olduğunu gösteriyordu. Bu yüzden Türkiye, bu antlaşmayla kendisinin pazarlık konusu olmasını engellemeyi de amaçlamıştı.²¹³

Bu şartlar altında Alman Büyükelçi von Papen ile Dışişleri Bakanı Saraçoğlu arasında yapılan görüşmeler neticesinde, 18 Haziran 1941’de iki ülke arasında Dostluk ve Saldırmazlık Paktı imzalandı.²¹⁴ Resmî adı Türkiye Cumhuriyeti ile Alman Reich’ı Arasında Dostluk Antlaşması olan pakta göre iki devlet ilişkilerini dostluk temeli üzerine inşa etmek üzere ve tarafların mevcut uluslararası yükümlülükleri saklı kalmak kaydıyla antlaşma yapmaya karar vermişlerdi. Bu pakt ile iki devlet birbirinin toprak bütünlüğüne saygı gösterecek ve birbirleri aleyhine hiçbir düzenlemeye taraf olmayacaktı. Ayrıca imzalandığı gün yürürlüğe girecek bu pakt on yıl süreyle geçerli olacak ve zamanı geldiğinde paktın uzatılıp uzatılmamasını taraflar aralarında kararlaştıracaktı.²¹⁵ Böylece Türkiye, İngiltere ve Fransa ile imzaladığı Üçlü İttifak’ı bir anlamda Almanya’ya kabul ettirmiş oluyordu. Nitekim Şükrü Saraçoğlu da paktın Meclis’te görüşüldüğü sırada yaptığı konuşmada buna değinerek “... iki tarafın mevcut taahhütlerinin masun kaldığını gösteren sarih bir kayıt mevcuttur. Bu kaydın bizim tarafımızdaki manası, en başta Türk-İngiliz İttifakı bulunmak üzere, Türkiye’nin elyevm meri bulunan bütün taahhütleridir.” demişti.²¹⁶ İsmet İnönü de Meclis’ten yaptığı konuşmada aynı konuya değinmiş ve Türkiye’nin tarafsız olduğunu ve yaptığı anlaşmaların hepsinin geçerli olduğunu söylemişti.²¹⁷ Böylece Üçlü İttifak gereğince Alman askerlerine Türkiye üzerinden geçiş izni verilmeyeceği açıklık kazanıyor, şimdiki paktle ise İngiltere’nin Türk üslerini kullanma isteğinin önüne geçilmeye çalışılıyordu.²¹⁸ Ancak ABD’nin bu pakta tepkisi büyük oldu ve Türkiye’ye yaptığı yardımı kesti. İngiltere ve Sovyetler Birliği ise Türkiye’nin Almanya ile yakınlaşmasını önlemek ve kendi taraflarına

---

²¹³ Aydın, **a.g.e.**, s. 441.

²¹⁴ Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Paktı 25 Haziran 1941 tarihinde Meclis’te görüşülmüş ve hazır bulunan 302 milletvekilinin oy birliği ile kabul edilmişti. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 6, Cilt 19, s. 192, 25.06.1941.

²¹⁵ Aydın, **a.g.e.**, s. 444; Von Papen, **a.g.e.**, 478, 479.

²¹⁶ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 6, Cilt 19, s. 165, 25.06.1941.

²¹⁷ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 6, Cilt 21, s. 3, 01.11.1941.

²¹⁸ Aydın, **a.g.e.**, s. 444, 445.

çekmek için daha yapıcı bir politika izleyerek Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saygı duyacaklarını ve Boğazlar ile ilgili hiçbir talepte bulunmayacaklarını açıkladı.²¹⁹

Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nın imzalanması ile birlikte Türkiye, Almanya karşısında toprak bütünlüğünü güvence altına aldığı gibi, İngiltere ile olan ilişkilerinin Almanya'yı kuşkulandırmasını da engellemişti. Bu paktın savaşın seyri açısından önemi ise Ortadoğu'ya giden yol üzerinde Türkiye'nin Almanya'ya engel teşkil etmesiydi. Artık Almanya, Türkiye üzerinden Ortadoğu'ya geçmek yerine kuzeye yönelecek ve Sovyet ordusu ile karşı karşıya gelecekti.²²⁰ Bu sebeple Türkiye rahatlamış ve tehdit hissettiği iki ülkenin birbiri ile savaşmasıyla nefes alma imkânı bulmuştu. Ayrıca bu pakt hem Sovyetler Birliği'ne, hem de Almanya'ya benzer noktalarda fayda sağlamıştı. Sovyetler Birliği, Almanya'nın Boğazlar'dan geçerek kendisine saldırması tehdidinden kurtulmuştu.²²¹ Almanya ise Türkiye üzerinden gelebilecek bir saldırıya karşı güneyini güvence altına almış ve İngiliz yardımının Boğazlar'dan geçerek Sovyetler Birliği'ne ulaşmasını engellemişti.²²²

Türkiye, Almanya ile yapılan görüşmelerden İngiltere'yi sürekli haberdar etmişti. Bu antlaşma ile Türkiye taraf değiştirmedigine ve sadece güvenliğini arttırmanın yollarını aradığına dair İngiltere'yi inandırmaya çalıştı. Türkiye bu şekilde savaş boyunca takip ettiği denge politikasını sürdürmeye amaçladı. Böylece Türkiye Almanya'ya, Üçlü İttifak Antlaşması gereğince İngiltere'ye karşı olan yükümlülüklerinden vazgeçemeyeceğini, İngiltere'ye ise savaşın geleceği ve Müttefikler için Türkiye'nin çok önemli olduğunu ve Alman tehdidine karşı kendisine yardım edilmesi gerektiğini ima ediyordu.²²³

Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Paktı ile Türkiye'den gelebilecek bir saldırıya karşı kendisini güvenceye alan Hitler, bu paktın imzalanmasından sadece üç gün sonra, yani 22 Haziran 1941'de²²⁴ Sovyet topraklarına saldırdı. Hem Sovyet

---

²¹⁹ Tuncer, **a.g.e.**, s. 97-99.

²²⁰ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 441.

²²¹ Esmer, Sander, **a.g.e.**, s. 157, 158.

²²² Aydın, **a.g.e.**, s. 445.

²²³ Deringil, **a.g.e.**, s. 145, 146.

²²⁴ Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne savaş ilan etmesi üzerine Türkiye ise tarafsız olduğunu açıklamıştı. **B.C.A.**, 30..18.1.2/95.54..1., 22.06.1941.

ordusunun Finlandiya ile yaptığı savaşında zorlanması, hem de Almanya'nın Fransa'yı yaklaşık altı hafta gibi kısa bir sürede işgal etmesi, Hitler'e Barbarossa Operasyonu'nun çok kolay başarıya ulaşacağını düşündürmüştü. Hatta ABD ve İngiltere de Sovyetler Birliği'nin Alman ordusu karşısında fazla şansının olmadığını ve Kızıl Ordu'nun en fazla üç ay dayanabileceğini düşünüyordu. Bu sebeple Alman Genelkurmayı Sovyet taarruzu için detaylı planlar yapmadı. Hitler'e göre Alman saldırısı ilk hafta içinde başarıya ulaşacak ve altı ay sonunda da Sovyetler Birliği teslim olacaktı. Ancak olaylar Hitler'in planladığı gibi gelişmedi. Her ne kadar ilk zamanlarda Alman saldırısı başarılı olsa da, Sovyet topraklarının çok geniş olması ve kış mevsiminin yaklaşması Barbarossa Operasyonu'na ara verilmesine sebep oldu ve Almanya bir sonraki ilkbaharı beklemek zorunda kaldı.²²⁵

Alman-Sovyet Savaşı Türkiye'nin rahatlamasını da sağlamıştı. Çünkü Türkiye'nin savaş boyunca en büyük korkusu, aynı Polonya'da olduğu gibi, Almanya'nın ve Sovyetler Birliği'nin aynı anda işgaline uğramaktı. Şimdi Almanya ve Sovyetler Birliği'nin birbirleriyle savaşıyor olması, bu ihtimali ortadan kaldırmıştı.²²⁶

Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırması, bu ülkenin İngiltere ve ABD'ye yaklaşmasına yol açmıştı. 12 Temmuz 1941'de Sovyetler Birliği ile İngiltere arasında bir antlaşma imzalandı ve iki devlet hem birbirlerine yardım etmeyi, hem de Almanya ile ayrı ayrı barış yapmamayı kabul etti. Böylece Almanya'ya dur diyebilecek iki devlet birleşerek Mihvere karşı Müttefik grubunu da oluşturmuş oldu.²²⁷

Fransa'nın ani yenilgisi, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması ve Sovyet-İngiliz Antlaşması'ndan sonra Avrupa'daki durumu görüşmek üzere ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Winston Churchill, 9-10 Ağustos 1941'de New Foundland açıklarında demir atan Prince of Wales ve Augusto zırhlılarında bir araya geldi.²²⁸ Ayrıca Hitler'in hızlı bir şekilde ilerlemesi, ABD ve

²²⁵ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 154-157.

²²⁶ Baskın Oran, "*Dönemin Bilançosu, 1939-1945*", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 388.

²²⁷ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 146, 147.

²²⁸ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 162.

İngiltere arasında savaşa yönelik ortak bir politika oluşturulması gereğini de ortaya koymuştu.²²⁹ Bu doğrultuda iki lider arasında 9 Ağustos'ta yapılan ilk toplantıda, iki ülkenin aynı ilkeler çerçevesinde bir araya geldiklerini açıklayan ortak bir bildiri yayınlanma kararı alındı. Churchill'in İkinci Dünya Savaşı hatıralarında belirttiğine göre bu öneri Roosevelt'ten gelmiş, bunun üzerine Churchill bir taslak hazırlamıştı. Bu taslak üzerinde Roosevelt küçük değişiklikler yapmış ve sonunda Atlantik bildirisi ortaya çıkmıştı. 14 Ağustos'ta yayınlanan bildirinin ilk maddesine göre İngiltere ve ABD toprak talebinde bulunmayacaktı. İkinci olarak, halkların istekleri hilafına sınır değişikliği yapılmayacaktı. Üçüncü olarak, iki devlet, halkların kendi yönetim biçimlerini seçme hakkı ile düşünce ve ifade özgürlüğü hakkına saygı gösterecekti. Dördüncü olarak, ABD ve İngiltere büyük ya da küçük, galip ya da mağlup bütün devletlerin var olma hakkını kabul etmişlerdi. Dünyanın ekonomik olarak da kalkınması için ticaret eşit şartlar altında yapılacak ve hammadde kaynakları serbest bırakılacaktı. Beşinci olarak, ekonomik alanda tüm dünya devletleri arasında işbirliği yapılacak ve hayat standardı yükseltilecekti. Altıncı olarak, Nazi tiranlığı yok edildikten sonra insanların kendi ülkelerinde güvenli bir şekilde yaşaması için barış tesis edilecekti. Yedinci olarak, açık denizlerin serbestliği ilkesi kabul edilecekti. Son olarak, bütün devletler silah kullanımını terk edecekti. Çünkü kara, hava ve denizlerdeki silahlanmaya son verilmeden dünya barışına ulaşamazdı.²³⁰ Ayrıca, silahlanmaya devam ederek başka devletleri tehdit eden ya da tehdit etme ihtimali bulunan devletlerin olabileceği düşünülerek, bunu engellemek için geniş çaplı ve genel bir güvenlik sistemi kuruluncaya kadar söz konusu devletler silahsızlandırılacaktı.²³¹

Daha sonra Birleşmiş Milletler Antlaşması'na da dâhil edilecek olan ve bu örgütün temelini oluşturan bu bildirinin kabul edilmesiyle ABD tarafsızlık politikasını terk etmişti.²³² Ayrıca Almanya'da Nazi iktidarının tamamen yok edilmesi konusunda iki liderin anlaşması, Müttefik devletlerin savaşın sonuna kadar taşıdıkları bir amaç olacaktı. Bunun dışında ABD, savaştan sonra oluşturulacak barış

²²⁹ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 157.

²³⁰ Winston S. Churchill, **The Second World War, The Grand Alliance**, Volume III, Houghton Mifflin Company, New York, 1986, s. 385-394.

²³¹ Mehmet Gönlübol, **Milletlerarası Siyasî Teşkilâtlanma**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgileri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1964, s. 154.

²³² Aydın, **a.g.e.**, s. 412, 413.

düzeni için İngiltere'yi kendisine bağlamıştı.²³³ Nitekim Başkan Roosevelt'in oğlu Elliott Roosevelt'in yazdığına göre Churchill bu görüşmelerde, ABD olmadıkça İngiltere'nin yaşayamayacağını ve ABD yardımı olmadan barışın sağlanmasının mümkün olmadığını açıkça kabul etmişti.²³⁴

Atlantik görüşmelerinin sonunda Roosevelt ve Churchill, Almanya'ya karşı verilen savaşta bütün yükü çeken Sovyetler Birliği'ne nasıl yardım edilebileceği konusunu görüşmek üzere Moskova'da bir toplantı düzenlemek istediklerini Stalin'e bildirdiler. Stalin'in bu öneriyi kabul etmesi sonucu üç devletin temsilcileri 29 Eylül 1941 tarihinde Moskova'da bir araya geldi. Buluşmadan önce ABD askerî yetkilileri Roosevelt'e verdikleri raporda Almanya'nın yenilgiye uğratılmasının elzem olduğunu, hatta Sovyetler Birliği ve İngiltere savaşta çekilseler bile bu amaca ulaşmak için ABD'nin tek başına savaşmasının gerektiğini belirttiler. Ayrıca Churchill'in savunduğunun aksine, Almanya'nın sadece hava kuvvetleri kullanılarak yenilmesi mümkün değildi ve kara kuvvetlerinin kullanılması şarttı. Bu yüzden Avrupa'nın en güçlü kara ordusuna sahip Sovyetler Birliği'ne silah ve malzeme yardımı²³⁵ yapmak gerekiyordu. 1 Ekim'e kadar süren Moskova Konferansı'nda da bu doğrultuda kararlar alındı. ABD adına işadami ve siyasetçi Averell Harriman, İngiltere adına ise Askerî Malzemeler Teçhizat Bakanı Beaverbrook'un katıldığı toplantıda, Almanya'ya karşı ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin maddi kaynaklarının birleştirilmesi, bunun için de Sovyetler Birliği'nden hammadde alınması yönünde karar varıldı. Böylece Sovyetler Birliği Batılı müttefiklerine hammadde sağlayacak, ABD ve İngiltere ise kendisine karşılığında silah ve askerî malzeme yardımı yapacaktı. Bu şekilde taraflar karşılıklı yükümlülük altına girecekler, malzeme sevkiyatı 1 Ekim 1941'de başlayacak ve bu sevkiyat 30 Haziran 1942'ye kadar sürecekti. Bu kararlardan sonra ABD, Ödünç Verme ve Kiralama Yasası kapsamına Sovyetler Birliği'ni de dâhil etti ve bu devlete 1 milyar dolar

²³³ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 158, 159.

²³⁴ Roosevelt, **a.g.e.**, s. 51, 52.

²³⁵ Asıl sorun bu yardımın Sovyetler Birliği'ne nasıl ulaştırılacağıydı. Bu noktada İran'ın önemi artmış ve 1941 Eylülünde bu devlet Müttefiklerce işgal edilmişti. Böylece İran, İngiltere ve ABD yardımlarının Sovyetler Birliği'ne ulaştırılmasında çok önemli bir ikmal yolu oldu. Uçarol, **a.g.e.**, s. 792, 793. İran'ın işgalinin bir başka önemi de bu ülkenin önemli petrol kaynaklarına sahip olmasıydı. Böylece Almanya'nın, Kafkasya ya da Türkiye üzerinden İran petrollerini ele geçirmesi de engellenmişti. Hatta bu şekilde sadece İran'ın değil, çevresindeki ülkelerin petrol kaynakları da Müttefiklerce Alman tehdidinden korunarak güvenlik altına alınmıştı. Cleveland, Bunton, **a.g.e.**, s. 191.

faizsiz borç verileceğini bildirdi. Bu yardım Sovyetler Birliği tarafından ciddi bir yardım olarak değerlendirildi ve memnuniyetle karşılandı. Böylece ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin Almanya'ya karşı verdiği savaşta Müttefikler arasında yapılacak işbirliği bir düzene girmeye başlamış ve savaşın tüm ağırlığını Sovyetler Birliği'nin tek başına taşıdığı kabul edilmiş oluyordu.²³⁶

2.2. Arcadia Konferansı ve Birleşmiş Milletler Deklarasyonu

İkinci Dünya Savaşı başladığında ABD, hem halkı, hem de yönetimiyle bu savaşa katılmamayı tercih etmişti. Ayrıca hükümet, çıkardığı tarafsızlık kanunlarıyla²³⁷ Avrupa işlerine karışmama politikasını izlemişti. Ancak Almanya'nın savaştaki üstünlüğünün açıkça hissedilmesiyle ABD Hükümeti, silah paralarının peşin ödenmesi ve bu silahların ABD gemileriyle taşınmaması şartıyla, 4 Kasım 1939'da diğer ülkelere silah satışını yasaklayan kanunları değiştirmeye başladı. Böylece ABD, İngiltere'ye yardım etmeyi amaçlıyordu ama Fransa'nın ani yenilgisi sonucu bu hamlenin işe yaramadığını gördü. Ayrıca İngiltere'nin dünya denizlerindeki üstün gücünden faydalanan ABD, bu ülkenin savaşı kaybetmesini veya Almanya ile anlaşmasını göze alamazdı.²³⁸ Nitekim ABD Başkanı Roosevelt, 27 Aralık 1940'ta yaptığı bir konuşmada bu konuya değinerek ABD'nin geleceğinin bu savaşın sonucuyla yakından ilgili olduğunu söylemişti. Çünkü İngiltere'nin savaşı kaybetmesi durumunda, Mihver devletler Avrupa ve Asya'yı kontrol altına alacaklar ve sonrasında bütün güçleriyle ABD'ye yöneleceklerdi. Bu sebeple Roosevelt, ABD'nin bu durumda yalnız kalacağını söylemiş ve ellerindeki bütün imkânlarla İngiltere'ye yardım etmeleri gerektiğini ifade etmişti.²³⁹

Ancak ABD'nin savaşa katılması konusunda hem Kongre'nin, hem de ABD halkının ciddi bir muhalefeti vardı ve yukarıdaki sebepler savaşa girmek için yetersizdi. 7 Aralık 1941 tarihinde Japonya, Hawaii'deki Pearl Harbour'da demirli

---

²³⁶ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 159-163.

²³⁷ İki savaş arası dönemde Avrupa meseleleri ile ilişkisini kesen ABD, bu politikasını devam ettirmek için yalnızlık politikasına daha da bağlanarak 1935 yılında Tarafsızlık Kanunu çıkarmış ve bu kanunla Başkan'a, savaş durumunda savaşan taraflara silah ve malzeme satışını yasaklayabilme imkânı tanınmıştı. Bu kanunun çıkmasında 1930'ların başında Avrupa'daki siyasi istikrarsızlık da etkili olmuştu. Arıboğan, Ayman, Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 632.

²³⁸ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 160, 161.

²³⁹ Uçarol, **a.g.e.**, s. 796.

ABD donanmasına saldırdığında ise bu durum bir anda değişti.²⁴⁰ Japonya'nın bu hamlesinin amacı Pasifik'te büyük bir imparatorluk kurmak istemesiydi ki, bu amaca ulaşmasında kendisine engel olabilecek iki devlet vardı: Sovyetler Birliği ve ABD. İngiltere ise Almanya ile meşgul olduğundan Japonya'ya engel teşkil edemezdi. Ayrıca Japonya, Sovyetler Birliği ile 13 Nisan 1941'de imzaladığı tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşması ile kendisini bu devlete karşı güvence altına almıştı. Artık karşısında sadece ABD kalmıştı ve Japonya'nın bu engeli ortadan kaldırmak için yaptığı hamle Pearl Harbour baskınıydı.²⁴¹

Eğer bu saldırı olmasaydı, faşizme karşı bir savaşın verilmesinin gerekliliğine inanan ve kamuoyunda güçlü ve sevilen bir başkan olan Roosevelt'in bile, ABD halkına rağmen İkinci Dünya Savaşı'na katılması, Hobsbawm'a göre mümkün değildi.²⁴² Ancak Pearl Harbour baskını, ABD'nin birlik halinde savaşa girmesini sağlamıştı. Çünkü bu beklenmedik saldırı sonrası ABD halkı Mihver devletlere büyük bir tepki göstermişti. Bunda ABD halkının, hiçbir devletin ABD'ye bu şekilde saldırmamasının mümkün olmadığını düşünmesi de etkili olmuştu. Ancak 7 Aralık'taki Japon saldırısı, ABD halkında devletlerinin gücünü abartmış olabilecekleri yönünde bir intiba uyandırmış ve bunun silinmek istenmesi Mihvere karşı ABD'nin bütün olarak birleşmesinde etkili olmuştu. Böylece ABD "her şeyi harp uğrunda teçhiz etmeye karar vermişti."²⁴³

ABD saldırıdan bir gün sonra Japonya'ya savaş ilan etti. 11 Aralık'ta ise Mussolini ve Hitler, ABD'ye savaş açtı. Böylece ABD tamamen savaşın tarafı olmuş ve Müttefikler cephesi oluşmuştu.²⁴⁴ Aynı tarihte Mihver devletleri arasında yeni bir antlaşma yapıldı ve üç devlet, ABD ve İngiltere'ye karşı kesin zafer kazanılincaya kadar savaşmaya devam etme ve bu devletlerle ayrı ayrı barış antlaşması imzalamama konusunda anlaştılar.²⁴⁵ Böylece Avrupa'da başlayan savaş, Japonya'nın ABD'ye saldırmasıyla birlikte bir dünya savaşına dönüşmüş oldu.²⁴⁶

---

²⁴⁰ Davies, **a.g.e.**, s. 1090, 1091.

²⁴¹ Uçarol, **a.g.e.**, s. 796.

²⁴² Hobsbawm, **a.g.e.**, s. 202.

²⁴³ Ahmet Şükrü Esmel, "Amerika Harbe Nasıl Girdi?", **Ulus**, 12 Ocak 1943.

²⁴⁴ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 222, 223.

²⁴⁵ Uçarol, **a.g.e.**, s. 797.

²⁴⁶ Ernest Mendel, **The Meaning of the Second World War**, Verso, London, 2011, s. 106.

Hitler'in ABD'ye savaş ilan etmesi savaşın kaderini değiştiren bir hareket olmuştu. Çünkü bundan sonra ABD diş politikasının temel ilkesi Almanya'nın tamamen yenilgiye uğratılması olarak şekillendi. Ayrıca ABD'nin savaşa katılmasına karşı olan Amerikan halkı, Pearl Harbour gibi büyük bir trajedi sonucu Japonya'ya karşı savaşa girmeyi kabul etmiş olmasına rağmen Almanya'ya savaş ilan edilmesine sıcak bakmadığından, henüz kendilerine saldırmamış olan Almanya'ya karşı savaşa girmek için halkı ikna etmek çok zordu. Bu yüzden Hitler büyük bir hata yapmıştı. Ayrıca bu dönemde Avrupa'nın önemli bir bölümünü işgal eden Almanya'yı durdurmak için kıta üzerinde İngiltere de dâhil bir güç kalmamışken, Hitler'in ABD'yi savaşa çekmesi bir anlamda Avrupa'nın kurtulmak için ABD ve Sovyetler Birliği'ne ihtiyaç duyduğu gerçeğini de ortaya çıkarmış, bu da iki ülkeye 1990'lara kadar devam edecek olan, Avrupa'ya siyasi, ekonomik ve askerî müdahale imkânı sağlamıştı.²⁴⁷

Japonya'nın Pearl Harbour'a saldırması ve bunun sonucunda ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'na girmesiyle, bu yeni durumun Müttefik devletler arasında görüşülmesi ihtiyaçı ortaya çıkmıştı. Arcadia Konferansı da bu ihtiyaçın bir sonucu olarak, yapılacak işbirliğinin görüşülmesi amacıyla 22 Aralık 1941-4 Ocak 1942 tarihleri arasında Washington'da düzenlendi. Bu görüşmelere Stalin de davet edilmiş ancak Stalin gelmemişti. Bu yüzden görüşmeler Roosevelt ve Churchill ile askerî yetkililer arasında yapıldı.²⁴⁸

Bu konferansta Almanya'nın yenilgiye uğratılmasının Japonya'ya karşı verilecek savaştan daha önemli olduğu konusunda liderler görüş birliğine vardılar. Churchill'e göre Alman tehdidi Japon tehdidinden daha fazlaydı. Bu yüzden Japonya'ya karşı basit harekâtlar sürdürülmekle birlikte, asıl olarak Almanya üzerine yoğunlaşmak gerekiyordu. Roosevelt de bunu kabul etmişti. ABD Başkanı'na göre önce Japonya yenilgiye uğratılsa bile savaşı kazanmak mümkün olmayabilirdi. Ancak önce Almanya'nın yenilmesi halinde Japonya'nın savaşı kazanması imkânsızdı. Bu yüzden önemli olan doğu cephesindeki Sovyet-Alman savaşıydı. Ancak buradaki savaşa doğrudan katılmak yerine Sovyetler Birliği'ne askerî

---

²⁴⁷ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 166-168.

²⁴⁸ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 228.

malzeme yardımı yapılmasının gerektiği üzerine uzlaşma sağlandı.²⁴⁹ Ayrıca Churchill, Stalin ve Roosevelt'in Avrupa'da ikinci cephe açılması yönündeki önerilerini henüz çok erken olduğu gerekçesiyle reddederek, "halkayı kapatmak" adını verdiği stratejiyle Almanya'nın doğu cephesinden başlayarak Atlantik, İngiltere, Kuzey Afrika, Ortadoğu ve İran'dan geçip Kafkasya'da kapanan bir çeşit ablukaya alınması ve Kuzey Afrika'ya çıkarma yapılması gerektiğine Roosevelt'i ikna etti. Anlaşmaya varılan ikinci karara göre ise İngiltere, Müttefik askerlerinin hazırlanma yeri olacaktı. Bu amaçla ABD askerleri talim yapmak ve zamanı geldiğinde Avrupa'ya çıkarma yapmak için İngiltere'ye gitmişti. Alınan bir başka karar da hammadde ve gemi taşıma kapasitelerinin bir araya toplanarak koordineli bir şekilde Müttefik devletlerinin kullanımına verilmesiydi. Bunu sağlamak için Washington'da Birleşik Kurmay Başkanlıkları Komitesi oluşturulması kararlaştırıldı.²⁵⁰

Alınan bu kararlara rağmen konferansın asıl önemi, 1 Ocak 1942'de, aralarında Sovyetler Birliği'nin de bulunduğu yirmi altı devletin Birleşmiş Milletler Deklarasyonu'nu imzalamış olmasıydı. Bu deklarasyonda Atlantik Bildirisi'nde açıklanan esaslar kabul edilmişti.²⁵¹ Deklarasyona göre imzacı devletler, Mihvere ve Mihveri destekleyen devletlere karşı savaşanlara bütün imkânlarıyla askerî ve ekonomik yardımda bulunacaktı. Ayrıca deklarasyona katılan devletler Mihver ile ayrı bir ateşkes ya da barış anlaşması yapmayacaktı. Diğer bir madde ise bu deklarasyona sonradan katılacak devletlerle ilgiliydi ve Müttefiklere yardım eden ya da yardıma hazır devletler deklarasyona katılabileceklerdi.²⁵²

Birleşmiş Milletler Deklarasyonu'nun imzalanmasıyla birlikte İngiltere ve ABD arasında çok sıkı bir askerî ve ekonomik işbirliği dönemi başlamış oldu. Bu tarihten itibaren İngiltere, Amerikan Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'ndan en çok pay alan devlet olacaktı.²⁵³ Ayrıca bu deklarasyon, faşizme karşı oluşturulan birliğe önemli katkı sağlamış ve Mihvere karşı cephe alınmasında önemli bir aşama olmuştu. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, Birleşmiş Milletler Deklarasyonu ile

²⁴⁹ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 196, 197.

²⁵⁰ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 228, 229.

²⁵¹ Gönlübol, **Milletlerarası Siyasî Teşkilâtlanma**, s. 155.

²⁵² Uçarol, **a.g.e.**, s. 799.

²⁵³ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 170.

kurulan ittifak, 1945'te San Francisco'da kurulacak Birleşmiş Milletler Örgütü'nün temelini oluşturmakla birlikte bu örgütten farklıydı. Dolayısıyla 1942'de oluşturulan koalisyon bir örgüt değil, faşizme karşı oluşturulan bir birlikti.²⁵⁴

Müttefik devletler Mihver devletlere karşı önlem alırken, Mihver devletler de buna seyirci kalmamıştı. Kuzey Afrika'da Almanya, İtalya'ya yardıma başlamış ve bir ölçüye kadar Müttefik ordularını zor durumda bırakmıştı. Aslında önceleri İtalya başarılı harekâtlar düzenleyerek İngiliz kuvvetlerini geri çekilmek zorunda bırakmışsa da bu başarı süreklilik kazanmadı. İtalya Eylül 1940'ta Mısır'a doğru hareket etse de Aralık ayında İngilizler karşı taarruza geçtiler ve Şubat 1941'de Bingazi'ye girdiler. Nisan 1941'de ise Eritre ve Habeşistan'ı İtalyan kuvvetlerinden temizlediler ve bundan yaklaşık bir ay sonra, askerî bakımdan sayıca üstün olan İtalya'ya karşı kesin bir zafer kazandılar.²⁵⁵ Bunun üzerine Hitler, İtalya'ya yardım etmeye karar verdi. Alman General Rommel komutasındaki Mihver kuvvetleri, Mayıs 1942'de İskenderiye yakınlarındaki El-Alamein'e ulaştı. Ancak 1 Temmuz'dan sonra rüzgârın yönü değişti; El-Alamein'de başarılı bir savunmadan sonra General Montgomery komutasındaki İngiliz ordusu 23 Ekim'den itibaren taarruza geçti. 8 Kasım'da General Eisenhower komutasındaki ABD ordusu Fas ve Cezayir'e başarılı bir çıkarma yaptı. 12 Mayıs 1943'te ise Mihver kuvvetleri Tunus'ta Müttefiklere teslim olacaktı.²⁵⁶

Uzakdoğu'da ise Japon ilerlemesi 1942 Nisanına kadar devam etti. Bu dönemden sonra ise Japon haberleşme şifresinin ABD tarafından kırılmasıyla Japon ilerlemesi durduruldu. Bundan bir ay sonra ABD ve Japon donanmaları karşı karşıya geldi ve bunun sonucunda Japonya'nın Pasifik'teki üstünlüğü sona erdi. Japonya daha sonra karşı harekâta girişse de bunda başarılı olamadı ve ağır kayıplar verdi.²⁵⁷ Özellikle 3-5 Haziran 1942'de gerçekleşen Midway Deniz Savaşı, Müttefiklerin bariz zaferiyle sonuçlanmıştı. Ayrıca Çin de artık Japonya'ya saldırmaya başlamıştı.

---

²⁵⁴ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 197.

²⁵⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 369, 370.

²⁵⁶ **a.g.e.**, s. 386, 387.

²⁵⁷ Sander, **a.g.e.**, s. 182, 183.

Böylece Pasifik'teki Japon yayılcılığının önüne geçilmiş ve bu dönemden sonra savaş Japonya'nın aleyhine gelişmeye başlamıştı.²⁵⁸

Savaş, Avrupa'da da benzer şekilde devam ediyordu, yani Müttefik üstünlüğü yavaş yavaş kendisini gösteriyordu. Hitler 1942 Haziranında Barbarossa Operasyonu'na devam etmişti.²⁵⁹ Ancak bu saldırı başlamadan önce Sovyetler Birliği, İngiltere ile bir antlaşma daha imzalamıştı. 26 Mayıs 1942'de imzalanan bu antlaşmaya göre İngiltere, Almanya'ya karşı Sovyetler Birliği ile birlikte savaşacaktı. Ayrıca iki devlet hem savaş sırasında, hem de savaş sonrasında birbirlerine yardım edecek ve ABD ile işbirliği yapacaklardı. Bir önceki antlaşmada olduğu gibi bu antlaşmada da taraflar, Almanya ile ayrı ayrı barış yapmamayı taahhüt ettiler. Antlaşmanın süresi ise yirmi yıl olarak belirlenmişti. Alman saldırısı başladıktan yaklaşık bir ay sonra, 11 Temmuz 1942'de ise Sovyetler Birliği bu kez ABD ile bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşmaya göre taraflar, 1941 Atlantik Bildirisi'nin ruhuna uygun bir şekilde barış düzeninin kurulmasında işbirliği yapacaktı. Ayrıca ABD, Sovyetler Birliği'nin savunmasının kendi ülkesinin savunmasıyla doğrudan ilgili olduğunu kabul etmişti. Bu antlaşmanın süresi ise iki devletin ortak bir kararla ittifaklarına son vereceği gün olarak belirlenmişti. Böylece Mihver devletlerin karşısında Müttefik devletleri açıkça belirlenmişti.²⁶⁰

Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne karşı başlattığı ikinci saldırıyla Alman ordusu Kırım'ı işgal ederek Kafkaslara kadar ilerlemiş ve Sovyet nüfusunun ve kimya sanayisinin üçte birini, kömür ve elektrik kaynaklarının ise yarısını ele geçirmişti. Bu sırada Kızıl Ordu ise Stalingrad'a çekilmiş ve Alman saldırısını beklemeye başlamıştı. 22 Ağustos 1942'de başlayan Stalingrad Muharebesi, İkinci Dünya Savaşı'nın dönüm noktası olmuştu. İki taraf arasındaki savaş devam ettikçe Almanya zora giriyordu. Alman General Paulus bunu görerek geri çekilmeyi önermiş ancak Sovyet liderin adını taşıyan şehri ele geçirmeyi itibar meselesi yapan Hitler bunu kabul etmemişti.²⁶¹ Muharebenin en şiddetli safhası 24 Kasım 1942'de başlamıştı. Ocak 1943'te ise Kızıl Ordu karşı saldırıya geçmiş ve artık Almanya'nın

---

²⁵⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 384.

²⁵⁹ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 171.

²⁶⁰ Uçarol, **a.g.e.**, s. 794, 795.

²⁶¹ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 171, 172.

geri çekilme dönemi başlamıştı. Sovyetler Birliği'nin taarruza geçmek için bu dönemi beklemesinin sebebi ise ABD'nin ancak şimdi yardım gönderebilmesiydi.²⁶² 2 Şubat'ta Kızıl Ordu, Mareşal von Paulus komutasındaki Alman 6. Ordusunu 250 bin askeriyle esir aldığıında Almanya Stalingrad Muharebesi'ni kaybetmişti. Ancak bu savaş kolay kazanılmamış, Sovyet liderin adını taşıyan bu kentin kaybedilmemesi için üç askere bir tüfeğin düştüğü Kızıl Ordu'nun yanında bölge halkı da Alman ordusuna karşı sokak sokak direnmişti.²⁶³ Özellikle bir sanayi şehri olan Stalingrad'daki işçilerin Kızıl Ordu'ya hatırı sayılır bir yardımı olmuş ve İkinci Dünya Savaşı'nın dönüm noktasını teşkil eden bu muharebede başarılı Sovyet direnişi karşısında Alman ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştı.²⁶⁴

Alman ordularının bu saldırıda başarısız olmasındaki etkenlerden biri, saldırının geç başlamış olmasıydı. Hitler hızlı bir şekilde başarı sağlayacağını düşündüğünden harekâtın Mayıs ayında başlamasını planlamış ancak bu plan, o dönemde Almanya'nın Yugoslavya ile meşgul olması sonucu yaklaşık bir ay gecikmeyle uygulamaya konulabilmişti.²⁶⁵ Kış mevsiminin başlaması ise saldırılara ara verilmesine sebep olmuştu. Ayrıca Almanya, Sovyet vatandaşları üzerinde kendi propagandasını yapamadığından, işgal ettiği bölgelerdeki halkı da kendi tarafına çekememişti. Ancak başarısızlıktaki en büyük etken Kızıl Ordu'nun tek bir cephede savaşmış olmasıydı. Böylece Sovyetler Birliği bütün gücünü Alman savaşına verebilirken, Alman ordusu geniş Sovyet coğrafyasında adeta kaybolmuştu. Bunda en büyük etken ise Hitler'in Japonya'ya, Sovyetler Birliği'ne yapacağı saldırı hakkında bilgi vermemesi ve bu ülkeden İngiltere kontrolündeki bölgelere yönelmesini istemesiydi. Böylece İngiltere ve ABD Japonya ile uğraşırken Almanya Avrupa'da rahat edecek ve Sovyet topraklarını işgal ettiğinde buradan Japonya'ya pay vermeyecekti. Ancak Hitler bunları planlarken Japonya ile Sovyetler Birliği'nin saldırmazlık paktı imzalayacağını tahmin edememiş ve Sovyet-Japon Tarafsızlık Antlaşması, Kızıl Ordu'nun var gücüyle Alman saldırısına karşı koymasını

---

²⁶² Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 383.

²⁶³ İlber Ortaylı, "Stalingrad 'Kahraman Şehir' Unvanını Hak Eden Bir Yerd", **Milliyet**, 6 Şubat 2010.

²⁶⁴ Mendel, **a.g.e.**, s. 125.

²⁶⁵ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 89.

kolaylaştırmıştı.²⁶⁶ Bu sebeple Hitler'in planını bozan en önemli gelişme, 13 Nisan 1941'de Sovyetler Birliği ile Japonya'nın tarafsızlık antlaşması imzalamış olmasıydı. Böylece Sovyetler Birliği, iki cephede birden savaşma tehlikesinden kurtulmuştu.²⁶⁷

Stalingrad Muharebesi ile Sovyetler Birliği, Avrupa'da ikinci cephe açılması yönündeki talebini dile getirmeye başlamıştı. Ancak savaşın kendilerinden uzak olmasının da etkisiyle İngiltere ve ABD buna yanaşmıyordu.²⁶⁸ Bu muharebenin Türkiye açısından önemi, çok kısa bir süreliğine de olsa iyileşme gösteren Türk-Sovyet ilişkilerinin tekrar bozulmaya başlamasıydı. Çünkü ilk Alman saldırısıyla birlikte Sovyetler Birliği Türkiye ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışmış ve 25 Mart 1941'de Türk topraklarında gözü olmadığını ve Almanya'nın Türkiye'ye saldırması durumunda tarafsız kalacağını açıklamıştı. Ancak Stalingrad Muharebesi başlayınca Sovyetler Birliği, Türkiye'nin savaşa girmesi yönünde baskılara başlamış, bu isteği reddedilince ilişkiler tekrar bozulma eğilimine girmişti.²⁶⁹ Ayrıca bu dönemde ABD'nin önemli bir aktör olarak savaşa katılması ve Sovyetler Birliği'ne yardım etmesi Türkiye'de, savaştan sonra Sovyetler Birliği'nin Avrupa üzerinde tek başına söz sahibi olabileceği yönünde kuşku uyandırdı. Bu doğal olarak, savaşın başından beri denge politikası izleyen Türkiye'nin kesinlikle istemediği bir durumdu.²⁷⁰

2.3. Kazablanka Konferansı

Stalingrad Muharebesi'ne kadar Almanya, Avrupa dışına çıkmaya çalışmış ancak başarısız olması sonucu bu amacına ulaşamamıştı. Bundan sonra ise Müttefik devletler Avrupa'ya girmeye çalışacaktı.²⁷¹ Kazablanka Konferansı da bu gelişmenin bir ürünüydü. ABD ve İngiliz ordularının Kuzey Afrika'daki, Kızıl Ordu'nun ise Stalingrad'daki başarıları, Roosevelt ile Churchill'in savaşın gidişatıyla ilgili görüşmesini zorunlu hale getirmişti. Bu sebeple iki lider Kazablanka'da buluşmaya karar verdi. 12 Ocak 1943'te Churchill'in, bundan iki gün sonra da Roosevelt'in

²⁶⁶ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 156-158.

²⁶⁷ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s.135.

²⁶⁸ Tuncer, **a.g.e.**, s. 104, 105.

²⁶⁹ Ülman, "*Türk Dış Politikasına Yöne Veren Etkenler (1923-1968) I*", s. 259, 260; Ertem, "*Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri*", s. 166, 167.

²⁷⁰ Deringil, **a.g.e.**, s. 179, 180.

²⁷¹ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 172.

şehre gelmesiyle on gün sürecek olan görüşmeler, 14 Ocak'ta Anfa Oteli'nde başladı.²⁷²

Konferansın sadece askerî konular üzerine düzenleneceğine dikkat çekmek maksadıyla dışişleri bakanlarını çağırılmayan iki lidere, ülkelerinin üst düzey askerî yöneticileri eşlik ediyorlardı.²⁷³ ABD heyetinde Genelkurmay Başkanı General Marshall, Donanma Başkomutanı Amiral King, Hava Ordusu Başkomutanı Tümgeneral Arnold ve İngiliz heyetinde Genelkurmay Başkanı General Sir Alan Brooke, Bahriye Birinci Lordu Sir Duddley Pound ile Hava Mareşali Portal bulunuyordu.²⁷⁴ Ayrıca görüşmelere ABD Ordusu Mühimmat Servisi Şefi Tuğgeneral Semervell, İngiltere Silahlı Kuvvetler Müşterek Harekât Dairesi Şefi Visamiral Lord Levis Mountbatten, İngiltere Savunma Bakanlığı Kurmay Başkanı Tuğgeneral Sir Hasting Ismay ve Müttefiklerin Washington'daki Kurmay Heyeti Başkanı Mareşal Sir John Dill²⁷⁵ ile Roosevelt'in danışmanı Harry Hopkins ve Averell Harriman da katılmıştı.²⁷⁶

Yapılacağı yere ve zamana Roosevelt'in karar verdiği konferansın kod adı Churchill tarafından Sembol olarak belirlenmişti.²⁷⁷ Konferansın Kazablanka'da yapılması ise hem Fransa'ya destek verilmesi bakımından, hem de Müttefiklerin yeni ele geçirdiği bu şehirle birlikte, Afrika'da Mihver ordusunun bulunmasının artık mümkün olmadığının gösterilmesi bakımından önemliydi.²⁷⁸

Kazablanka Konferansı ile ilginç bir nokta, Stalin'in, görüşmelerde Avrupa'da ikinci bir cephenin açılması yönünde bir karar alınması yönünde beklenti halinde olmasına rağmen bu zirveye katılmamasıydı. Çünkü kendisinin Avrupa'da ikinci cephenin açılması konusundaki ısrarını hem Churchill, hem de Roosevelt çok iyi biliyordu ve Stalin konferansa gelse de aynı şeyi talep edecekti.²⁷⁹ Ancak bundan daha önemlisi, Stalingrad'daki savaşın kaderini tayin edecek önemdeki askerî

---

²⁷² Weisband, **a.g.e.**, s. 119.

²⁷³ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 250.

²⁷⁴ **Ulus**, 28 Ocak 1943; **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1943.

²⁷⁵ **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1943.

²⁷⁶ **Tan**, 28 Ocak 1943.

²⁷⁷ Hüsnü Özlü, "İkinci Dünya Savaşı'nda, Adana Görüşmeleri Sonrası, İngiltere'den Sağlanan Askerî Yardımların, Türkiye'de Sevkiyat ve Lojistik Yapılanması", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 50, A.Ü. Basımevi, Ankara, Güz, 2012, s. 466.

²⁷⁸ **Ulus**, 29 Ocak 1943.

²⁷⁹ Roosevelt, **a.g.e.**, s. 64.

harekâtların yapıldığı bir zamanda, Stalin'in Moskova'dan ayrılması mümkün değildi.²⁸⁰ Ayrıca ABD'nin Japonya üzerindeki baskılarının artmasıyla Sovyetler Birliği ile Japonya arasında bir savaş yaşanması ihtimali azalmış, hatta Stalin Sibiryâ'daki askerî birliklerin bir kısmını Doğu Avrupa'ya çekmişti. Bu nedenle Japonya'da şüphe uyandırmak istemeyen Stalin konferansa katılmamıştı.²⁸¹ Bunun dışında Stalin'in konferansa katılması halinde görüşmelerin Kazablanka'da yapılması da mümkün olmayacak ve Sovyetler Birliği'ne daha yakın bir yer seçilecekti. Bu ise ABD ve İngiltere'nin Sovyetler Birliği'ne duyduğu saygıyı gösteriyordu. Çünkü bu iki devlet, savaşın bütün yükünü Sovyetler Birliği'nin çektiğini ve başarılı savunması sayesinde kendilerine savaşa hazırlanmaları için yaklaşık bir yıl kazandırdığını kabul ediyordu.²⁸² Zekeriya Sertel de bu konuya atıfta bulunarak, ABD ve İngiltere'nin, savaş boyunca kendisine düşeni yapmış olan Sovyetler Birliği'nden daha fazla bir şey isteyemeyeceğini belirtmiş, Afrika'da açılan cepheden sonra sıranın Avrupa'da cephe açılmasına geldiğini, dolayısıyla bu konu da ABD ve İngiltere'yi ilgilendirdiği için Sovyetler Birliği'nin konferansa katılmasına gerek olmadığını ve Stalin'in görüşülen konularla ilgili bilgilendirilmesinin yeterli olduğunu yazmıştı.²⁸³

Stalin'in Kazablanka Konferansı'na katılmamış olması aslında Churchill'i içten içe memnun etmişti. Her ne kadar Roosevelt gibi Churchill de Stalin'in görüşmelerde bulunmasını istiyorsa da, diğer taraftan Churchill ABD Başkanı ile yalnız görüşmek istiyordu. Çünkü Churchill'e göre, ilk olarak ABD ve İngiltere'nin ortak savaş stratejisi belirlenmeli, Sovyetler Birliği ise bundan sonra toplantılara katılmalıydı.²⁸⁴

Konferansta Fransa adına Henri Giraud ve 22 Ocak'ta Kazablanka'ya gelen de Gaulle de bulunuyordu.²⁸⁵ Aslında de Gaulle konferansa katılmayacaktı ancak Churchill'in aksi takdirde Henri Giraud'nun Fransa'yı tek başına temsil edeceğini

---

²⁸⁰ Horst Boog, Werner Rahn, Reinhard Stumpf, Bernd Wegner, **Germany and the Second World War**, Volume 6, Clarendon Press, Oxford, 2011, s. 89; Weisband, **a.g.e.**, s. 120. Konferanstan sonra yayınlanan tebliğde de davet edilmesine rağmen Stalin'in görüşmelere katılmamasının sebebinin başkumandanlık görevini yerine getirmesi olduğu belirtilmişti. **Cumhuriyet**, 27 Ocak 1943.

²⁸¹ Ahmet Şükrü Esmer, "*Çörçil Anlatıyor*", **Ulus**, 14 Şubat 1943.

²⁸² Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, "*Kazablanka Konferansı*", **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1943.

²⁸³ Mehmet Zekeriya Sertel, "*Şartsız Zafere Kadar Harbe Devam Toplantısı*", **Tan**, 28 Ocak 1943.

²⁸⁴ Weisband, **a.g.e.**, s. 120.

²⁸⁵ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 252.

bildirilmesi üzerine, de Gaulle bir anlamda konferansa katılmak zorunda kalmıştı.²⁸⁶ De Gaulle'ün konferansa ısrarla çağrılmasının bir nedeni de Roosevelt'in savaş sonrasında Fransa'da kurulacak yönetimde Henri Giraud'ya rol vermeyi düşünmesine rağmen, konferansın ilk günlerinde Giraud ile yaptığı görüşmeden sonra bu konudaki fikrinin değişmesiydi. Bu görüşmeden sonra Roosevelt, Henri Giraud'nun sadece askerî konularla ilgilendiğini, siyasi konularla ilgili bir fikre sahip olmadığını ve Henri Giraud'nun kendisini “hayal kırıklığına” uğrattığını düşünmeye başlayacaktı.²⁸⁷ Ancak görüş ayrılıklarına rağmen Henri Giraud ve de Gaulle, her ikisinin ortaklaşa başkanlık yapacakları bir Fransa Hükümeti kurulması konusunda uzlaşma sağladı.²⁸⁸ Henri Giraud ve de Gaulle, beraber yayınladıkları tebliğde varılacak amaç hakkında tam bir anlaşma sağladıklarını bildirdiler. Amaç, düşmanın tamamen yenilgiye uğratarak Fransa'nın kurtarılması ve insan haklarının değer kazanmasıydı. Bu amaca ise Fransızlar, Müttefikler ile omuz omuza savaşarak ulaşacaktı.²⁸⁹ Böylece iki lider, aralarındaki görüş ayrılığının sona erdiği mesajını vermeye çalışmış ve ABD görüşü etrafında birleşmişlerdi. Roosevelt'e göre önemli olan Mihver devletlerin mağlup edilmesiydi. Bundan sonra Fransa kendi istediği yönetim biçimini seçebilirdi. Giraud ve de Gaulle'ün anlaşma sağlamış olmaları da Roosevelt'in fikirlerini destekliyordu. Bu bakımdan Kazablanka Konferansı, sadece Müttefikler arası fikir birliğini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda bu fikir birliğini fiiliyata da taşımıştı.²⁹⁰

Kazablanka Konferansı, alınan kararlar bakımından savaş üzerinde önemli etkiler yapacak nitelikteydi.²⁹¹ Bu doğrultuda anlaşmaya varılan konulardan biri Sicilya'ya çıkarma yapılarak İtalya'nın işgal edilmesi ve böylece Sovyetler Birliği üzerindeki baskıyı azaltmaktı.²⁹² Nitekim Kızıl Ordu'nun gösterdiği mukavemetin de bir sınırı vardı ve Almanya'nın kendisini toparlamasına izin vermemek gerekiyordu.²⁹³ Ayrıca Sicilya'ya yapılacak çıkarmanın başarılı olması halinde askerî birliklerin bölgeye intikali de kolaylaşacaktı. Nitekim Manş Denizi ya da başka bir

---

²⁸⁶ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 260.

²⁸⁷ Roosevelt, **a.g.e.**, s. 80-82.

²⁸⁸ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 253.

²⁸⁹ **Akşam**, 27 Ocak 1943.

²⁹⁰ **Ulus**, 29 Ocak 1943.

²⁹¹ Mehmet Zekeriyâ Sertel, “Şartsız Zafere Kadar Harbe Devam Toplantısı”, **Tan**, 28 Ocak 1943.

²⁹² Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 390.

²⁹³ **Tan**, 28 Ocak 1943.

bölgeden yapılacak saldırı, nakliye ve koruma gemilerinin azlığı sebebiyle sorun oluşturabilirdi.²⁹⁴ Ancak görünürde Sovyetler Birliği'ne yardım etmek amacı taşıyan ve Husky Planı olarak adlandırılan Sicilya çıkarmasının bir başka amacı daha vardı. Buna göre başarılı bir çıkarmadan sonra İtalya'nın da işgal edilmesiyle birlikte hem Sovyet ordusunun Avrupa içlerine girmesi engellenecek, hem de İngiltere nüfuz alanını olabildiğince Avrupa'nın doğusuna kaydırması olacaktı.²⁹⁵ Ayrıca bu, Stalin'in de istemediği bir durumdu. Çünkü Husky Planı'nın gerçekleşmesi halinde Avrupa'da ikinci bir cephenin açılması ihtimali de ortadan kalkıyordu.²⁹⁶

Müttefiklerin Mihver devletlere yapacağı büyük saldırının temelini atıldığı bu konferansta²⁹⁷ alınan en önemli karar ve belki de konferansın asıl toplanma sebebi, barışın sağlanabilmesi için Mihver devletlerin kayıtsız şartsız teslim olmalarının şart koşulmasıydı. Bu şart gerçekleşmeden ve muzaffer Müttefik askerleri Berlin'e girmeden Mihver devletlerle hiçbir şart altında müzakere yapılmayacaktı. Bu sebeple Kazablanka Konferansı, Churchill tarafından kayıtsız şartsız teslim toplantısı olarak da anıldı.²⁹⁸ Ancak kayıtsız şartsız teslim kararı, Mihver devlet halklarının değil, faşist rejimlerin yok edilmesi anlamına geliyordu.²⁹⁹

Burada dikkat çeken nokta sadece Almanya'nın değil, Japonya'nın da kayıtsız şartsız teslimiyetinin kararlaştırılmasıydı. Roosevelt'e, Almanya'nın yenilgiye uğratılmasından sonra İngiltere'nin tüm imkânları ile Japonya'ya karşı savaşmaya devam edeceğini bildiren Churchill, böylece Almanya'nın mağlup edilmesinden sonra İngiltere'nin savaştan çekileceği yönündeki kuşkuları kaldırmayı amaçlamıştı.³⁰⁰ Hatta Churchill bu konudaki ciddiyetinin anlaşılması için Roosevelt'e özel bir antlaşma yapmayı önermiş; ancak Roosevelt buna gerek olmadığını, Churchill'in verdiği sözün kendisi için yeterli olduğunu belirtmişti.³⁰¹

²⁹⁴ Martin Gilbert, **Churchill A Life**, Pimlico, London, 2000, s. 737, 738.

²⁹⁵ Roosevelt, **a.g.e.**, s. 83, 84.

²⁹⁶ Tekeli, İlkın, **a.g.e.**, s. 260, 261.

²⁹⁷ Mehmet Zekeriya Sertel, "*Şartsız Zafere Kadar Harbe Devam Toplantısı*", **Tan**, 28 Ocak 1943.

²⁹⁸ Boog, Rahn, Stumpf, Wegner, **a.g.e.**, s. 96, 97; Akşam Gazetesi'nin konuya ilişkin haberinde de Roosevelt ve Churchill'in bu konferansın "kayıtsız şartsız teslim konferansı" olarak anılması gerektiğine dair ortak beyanatı yer almıştı. **Akşam**, 27 Ocak 1943.

²⁹⁹ Nermin Abadan, "*Kayıtsız Şartsız Teslim*", **Ankara Üniversitesi Siyalar Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1951, s. 244.

³⁰⁰ Gilbert, **a.g.e.**, s. 738.

³⁰¹ **Ulus**, 12 Şubat 1943.

Müttefiklerin kayıtsız şartsız teslim kararını almasının sebebi, faşizm iktidarda olduğu sürece Avrupa’da barışın tesis edilmesinin mümkün olmadığını düşünmeleri idi. Çünkü Faşist Almanya ile yapılacak barış, ileride bu ülkenin emperyalist amaçlarla dünyayı tekrar savaşa sürüklemesini engelleyemezdi. Nitekim Hitler’in de faşizm ile kalıcı bir barışın beraber olamayacağını söylemesi bunu kanıtlıyordu. Hatta ABD ve İngiltere için faşizmin Avrupa’dan tasfiyesi, komünizmin Avrupa’da yayılmasından önce çözülmesi gereken bir sorundu.³⁰² Ayrıca bu kararlar İngiltere ve ABD, Almanya ile Sovyetler Birliği’nin dışarıda tutulacağı ayrı bir anlaşma yapmayacaklarını da göstermiş oluyorlardı.³⁰³ Ancak bu kararın Müttefikler aleyhine de bir etkisi olmuş ve Almanya kayıtsız şartsız teslimdense ölmek daha evladır anlayışıyla hareket ederek sona ana kadar savaşımaya devam etmişti.³⁰⁴

İki liderin aldığı bu karar Türkiye açısından da büyük önem taşımaktaydı. Çünkü Türkiye, savaştan sonra kurulacak dünya düzeninde Almanya’nın Sovyetler Birliği karşısında bir denge unsuru olarak yer almasını istiyordu.³⁰⁵ Ancak Almanya’nın kayıtsız şartsız teslimiyeti durumunda, Sovyetler Birliği’nin Doğu Avrupa ve Balkan coğrafyasının tek hâkimi olacağından endişelenen Türkiye’nin, henüz savaşın aktif aktörlerinden biri olmadığı için bu isteğinin önemsenmesi de mümkün değildi. Çünkü ABD ve İngiltere için Almanya’nın kesin bir yenilgiye uğratılması çok daha önemli olduğundan, bu iki devlet Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinin bozulmasını istemiyordu.³⁰⁶ Ayrıca konferansta alınan bu karar Türk yöneticilerce, Türkiye’nin “Avrupa’nın hasta adamı” olarak görüldüğü 19. yüzyıl Avrupa emperyalizminin tezahürü olarak görülüyordu. Bu yüzden savaş sonunda güçlü bir Almanya’nın varlığı, Doğu Avrupa’nın Sovyet etki alanında kalmasının önlenmesi açısından hayati önem taşımaktaydı. Nitekim Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu’nun 19 Haziran 1943’te Alman Büyükelçi von Papen ile yaptığı görüşmede, Türkiye’nin Almanya’nın yok edilmesini istemediğini ve buna katkıda bulunmayacağını belirterek, Almanya’nın varlığının Avrupa için önemli olduğunu

³⁰² Sabiha Sertel, “Müttefikler Kayıtsız ve Şartsız Sulhte Niçin Israr Ediyorlar?”, **Tan**, 13 Mayıs 1943.

³⁰³ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s.177.

³⁰⁴ **a.g.e.**, s. 184.

³⁰⁵ Aydın, **a.g.e.**, s. 451.

³⁰⁶ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 454, 455.

söylemesi de Türkiye'nin, savaş sonrası dönemde Avrupa'da barışın sürdürülebilmesi için Sovyetler Birliği'ni dengeleyecek bir devletin varlığının zorunlu olduğunu düşündüğünü gösteriyordu.³⁰⁷

23 Ocak 1943'te Roosevelt, danışmanı Harry Hopkins, oğlu Elliott Roosevelt ve Winston Churchill'in katıldığı bir öğle yemeğinde, ABD Başkanı Roosevelt tarafından ortaya atılan³⁰⁸ ve bir uzlaşma sonucu değil, Roosevelt'in emrivakisi sonucu alınan kayıtsız şartsız teslimiyet kararının bir başka önemi de savaşın uzamasına neden olmasıydı.³⁰⁹ Ayrıca üzerine herhangi bir uzlaşma sağlanamadığından Avrupa'da ikinci bir cephe açılması fikrinin ertelenmesinin de bir anlamda üstü kapatılmış ve unutturulmuş oluyordu.³¹⁰ Henry Kissinger'a göre Roosevelt'in kayıtsız şartsız teslim kararını almasının sebebi, Almanya ile henüz savaş sona ermeden barış şartlarının konuşulmasının taraflar arasında anlaşmazlık çıkaracağını düşünmesiydi. Ayrıca böyle bir durumda Sovyetler Birliği'nin tepkisi ile karşılaşılabilir ve bu devletin, Müttefikler ile Almanya'nın, kendisinin içinde bulunmadığı bir barış anlaşması yaptığını düşünmesine sebep olabilirdi. Fakat Roosevelt'in en büyük endişesi, Almanya ile olası bir anlaşma durumunda Almanya'nın, kendisine vaat edilenlerin gerçekleştirilmemesi sebebiyle, savaştan sonra tekrar saldırgan bir politika izleyebileceğiydi.³¹¹ Bu da gösteriyordu ki, Roosevelt, Birinci Dünya Savaşı'nda yapılan hatayı tekrarlamak istemiyordu. Bir önceki dünya savaşından dersler çıkaran Roosevelt, Almanya'yı Versailles Antlaşması'nın zincirlerinden kurtarmaya çalışan Hitler'in aynı şeyi tekrarlamasından çekindiğinden, bu durumun İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da yaşanmasını istemiyor ve daha savaş bitmeden böyle bir duruma yol açabilecek olayların önünü tamamen kapamaya çalışıyordu. Ayrıca kayıtsız şartsız teslimiyet

---

³⁰⁷ Deringil, **a.g.e.**, s. 194, 195.

³⁰⁸ Roosevelt, **a.g.e.**, s. 91. Roosevelt "kayıtsız şartsız teslim" ifadesini ABD iç savaşında bir generalin yazdığı mektuptan esinlenerek bulmuştu. Nermin Abadan, **a.g.m.**, s. 244.

³⁰⁹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 261. Ancak konuyla ilgili yapılan bir başka yorum da Almanya ve Japonya'nın dünyayı egemenlikleri altına almasının engellenmesi için bundan başka çare olmadığı yönündeydi. Nermin Abadan, **a.g.m.**, s. 244.

³¹⁰ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 254.

³¹¹ Henry Kissinger, **Diplomasi**, Çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 386.

kararı alındığında Alman halkının Hitler'e karşı ayaklanacağı düşünülmüştü ancak böyle bir gelişme yaşanmadı.³¹²

Bu arada, savaşın gidişatını derinden etkileyen tarihî kararın alınmasından bir gün önce, Fas Sultanı Seydi Muhammed Ben Yusuf konferansa konuk olmuş ve Roosevelt ve Churchill ile görüşmüştü. Fas'ın geleceğine dair konuların görüşüldüğü bu buluşmada, özellikle Fas'ın doğal kaynakları üzerinde durulmuş, Fas'ın savaştan sonra ABD'nin yanında yer alması halinde ABD yardımıyla hızla kalkınacağı vurgulanmıştı. Böylece Fas'ın bağımsız bir devlet olabileceği ima edilmişti. Fas Sultanı'nın da bu konuda Roosevelt ile hemfikir olduğu bu görüşmeden Churchill rahatsız olmuş, konuyu değiştirmeye çalışmasına rağmen bunu başaramamış ve sonunda, Elliott Roosevelt'in belirttiğine göre, sınırlarına hâkim olamayarak görüşmeyi terk etmişti.³¹³

Fas Sultanı'nın konferansa katılması de Gaulle tarafından da olumsuz karşılanmıştı. Çünkü de Gaulle'e göre Fas, Fransa'nın koruyuculuğu altında olan bir devlettir ve bu anlamda de Gaulle ev sahibi sayılmalıydı; ancak kendisine misafir gibi davranılmıştı. Ayrıca Sultan'a bağımsız bir devlet başkanı gibi davranılması da kendisini rahatsız etmiş ve bu durum de Gaulle'ün savaştan sonra ABD ve İngiltere'ye karşı mesafeli olmasında önemli bir neden teşkil etmişti.³¹⁴

Konferansta uzlaşılan ve Türkiye'yi yakından ilgilendiren bir başka önemli karar da Balkanlar'da ikinci bir cephenin açılmasını sağlamak amacıyla Türkiye'yi savaşa sokmaktır. Bu görevi ise hem İngiltere, hem de ABD adına Churchill üstlenmişti. Bu bir anlamda Türkiye'yi İngiltere'nin, Çin'i ise ABD'nin etki alanında bırakan gizli bir uzlaşmaydı.³¹⁵ Nitekim Churchill Kazablanka'ya gelirken ABD askerlerinin İngiliz adasında konuşlandırılmasına devam edilmesi, Akdeniz üzerinden İtalya'ya saldırı yapılması ve Türkiye'nin savaşa girmesi için gerekli şartların hazırlanması yönünde üç maddelik bir plan hazırlamıştı ve bu planın en önemli maddesi ise sonuncusuydu. Edward Weisband da aynı noktaya dikkat çekerek Kazablanka'da, Türkiye'yi savaşa sokma düşüncesini ABD'ye kabul ettiren

³¹² Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 189.

³¹³ Roosevelt, **a.g.e.**, s. 87, 88.

³¹⁴ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 188.

³¹⁵ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 253.

Churchill'in, Roosevelt'ten "Türklerle uğraşma işini" İngilizlere bırakmasını istediğini ve bunda da başarı kazandığını belirtmişti. Çünkü ABD'nin Güneydoğu Avrupa'ya ilgisi bulunmuyordu ve bu sebeple Churchill'in önerisi ABD tarafından kabul edilmişti. Ancak bu durum Türkiye'yi rahatsız etmişti. Çünkü Türk yöneticilerde Birinci Dünya Savaşı'nın hatıraları hâlâ tazeydi ve Türkiye'nin bir kez daha Avrupa'nın hasta adamı olarak görülmesi istenmiyordu.³¹⁶ Her ne kadar Churchill bu isteğini kabul ettirirken ABD'li General Marshall'ın direnişiyle karşılaşsa da Roosevelt'i ikna etmeyi başarmıştı. Nitekim yazara göre Churchill'in Adana'ya geliş sebebi de buydu.³¹⁷

Aslında Churchill, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na katılması fikrine daha önceden de sahipti. Konferanstan yaklaşık iki ay önce, 18 Kasım 1942'de Churchill İngiltere Genelkurmay Başkanlığına gönderdiği bir notta, Türkiye'nin müttefikleri olduğunu ve İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin toprak bütünlüğü konusunda ortak garanti vermesi ve Türk ordusunun modernleştirilmesi halinde ki, Churchill'e göre bu gelecek üç yıl içinde başarılabilirdi ve Türkiye bunu çok istiyordu, Türkiye'nin savaşa girebileceğini belirtiyordu. Çünkü İngiliz Başbakan'a göre Türkiye, savaştan sonra yapılacak barış görüşmelerinde kazanan taraf yanında yer almak isteyecekti. Ayrıca Kuzey Afrika'daki harekâtlar sonucu ele geçirilen silahlar Mısır yoluyla Türkiye'ye gönderilebilirdi. Churchill'in Türkiye'nin savaşa girmesi için bu kadar ısrarcı olmasının sebebi, Kuzey ve Doğu Afrika'daki başarılı Müttefik operasyonları sonucunda Akdeniz'deki dengenin Müttefikler lehine değişmesi ve buna bağlı olarak hem Almanya'ya güneyden saldırmak, hem de Sovyetler Birliği'ne daha kolay yardım götürmek için, Churchill'in ifadesiyle

---

³¹⁶ Weisband, **a.g.e.**, s. 121, 122 ve 128, 129.

³¹⁷ Edward Weisband, "2. Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası", **Milliyet**, 13 Ocak 1974. Ancak Feridun Cemal Erkin hatıralarında, özellikle Weisband'ın bu yorumuna karşı çıkmıştı. Adana'da yapılacak görüşmelerde Türk heyetinde bulunan ve gelişmelere bizzat tanıklık eden Erkin, Churchill'in Adana Konferansı boyunca kendisinde böyle bir izlenim uyandırmadığını, hatta Saraçoğlu ve Menemencioğlu Churchill'i havaalanında karşıladığında Churchill'in Türkiye'ye sadece silah ve malzeme ihtiyaçlarını incelemek için geldiğini ve Türkiye'den bir istekte bulunmayacağını söylediğini belirtiyordu. Böylece Churchill Adana'ya gelir gelmez ziyaret sebebini belirtmiş ve İngiliz Başbakan'ın bu tavrı tüm konferans boyunca sürmüştü. Dolayısıyla Churchill'in Kazablanka'da Türkiye'yi savaşa sokma gibi bir niyeti bulunsaydı, bu niyet Adana'da da kendisini gösterir, dahası Churchill Adana'ya gelir gelmez Türkiye'den savaşa girmesini istemeyeceğini söylemezdi. Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl**, s. 136, 137. Ancak daha sonra yaşanan gelişmeler, Churchill'in Türkiye'yi savaşa sokma niyetinin olduğunu göstermişti.

Türkiye'nin anahtar ülke olmasıydı.³¹⁸ Aslında ABD en başta İngiltere'nin Balkanlar'da ikinci bir cephe açılarak, Türkiye'nin de savaşa katılmasının sağlanmasına ve bu bölgeden Almanya'ya saldırılmasına karşı çıkıyordu. Çünkü ABD, İngiltere'nin Türkiye ve Ortadoğu üzerinde nüfuz sahibi olmasını istemiyordu. Bu yüzden Kazablanka Konferansı'nda Türkiye ile İngiltere'nin ilgileneceği yönünde alınan karar, sadece askerî konularla sınırlı tutulmuş, ekonomik ve siyasi konuları kapsamaması kararlaştırılmıştı. Bu karar Türkiye tarafında endişe uyandırmıştı. Çünkü ABD'nin Türkiye'ye yapacağı askerî yardım, Ortadoğu İngiliz Askerî Komutanlığı üzerinden İngiltere tarafından dolaylı olarak yapılacaktı. Bu Türkiye'de, tamamen İngiltere etkisi altında kalınacağına dair izlenim uyandırmış ve Almanya savaşı kaybettiği takdirde Alman ordusu Doğu Avrupa'dan çekildiğinde oluşacak boşluğun nasıl doldurulacağına dair politikayı tamamen İngiltere'nin oluşturacağını düşündürmüştü. Bu ise İngiltere'nin, Almanya'nın kesin yenilgisini sağlamak için Sovyetler Birliği ile gizli bir anlaşma yaparak, bu devlete savaş sonrası dönemde Türkiye'nin çıkarlarıyla örtüşmeyecek tavizler verdiğini ve bu yüzden ABD'nin savaştan sonra Avrupa'da oluşturulacak politikaya karışmayacağını düşünen Türkiye açısından istenmeyen bir durumdu. Çünkü Türkiye, dış politikasında İngiltere'nin tek seçenek olmasını istemiyor, ABD ile de ilişkilerini geliştirmeyi amaçlıyordu.³¹⁹

Görüşmeler sona erdikten sonra, 27 Ocak 1943'te konferansla ilgili bir tebliğ yayımlandı. Bu tebliğde ilk olarak ABD Başkanı ile İngiltere Başbakanı'nın 14 Ocak'tan beri Kazablanka'da görüşmelerde buldukları belirtildikten sonra iki ülke heyetinde yer alan isimler açıklanmıştı. Askerî temsilciler on gün boyunca günde iki veya üç defa bir araya gelerek yaptıkları toplantılardan çıkan sonuçları Roosevelt ve Churchill'e bildirmişlerdi. Tebliğe göre taraflar görüşmelerde tam anlaşma sağlamışlar ve savaşın karada, denizde ve havada daha geniş ölçüde devam ettirilmesi hususunda fikir birliğine varmışlardı. Savaşın bütün yükünün Sovyetler

---

³¹⁸ Churchill bu fikirlerini 24 Kasım'da Stalin'e de iletmiş ve Sovyet lider dört gün sonra verdiği cevapta Churchill ile aynı fikirde olduğunu belirtmişti. Stalin'e göre Türkiye'nin 1943 ilkbaharından önce savaş girmesi, Almanya'nın yenilgiye uğratılmasının hızlandırılmasında çok önemliydi. Winston S. Churchill, **The Second World War, The Hinge of Fate**, Volume IV, Houghton Mifflin Company, New York, 1986, s. 623-626.

³¹⁹ Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 145-147.

Birliği tarafından çekildiği kabul edilerek bu ÷lkeye teŖekkür edilmiŖ ve Sovyetler Birliği'ne yardım edilerek bu ÷lkenin üzerindeki yükün hafifletilmesi konusunda anlaŖılmıŖtı. Ayrıca konferansa iŖtirak edemeyen Stalin ve Çin'in lideri Çan Kay Ŗek'e görüŖmelerle ilgili bilgi verilmiŖti.³²⁰

Kazablanka Konferansı, Müttefik devletlerin Mihver aleyhine yürüttüğü sinir savaŖının da baŖlangıcını teŖkil etmiŖti. Ahmet Ŗükrü Esmem'in, yakın zamanda çok önemli olayların yaŖanacađının hissettirilmesi ve bu doğrultuda hem basının kullanıldığı, hem de liderlerin verdiği demeçlerle bu hisse katkıda buldukları politika olarak tanımladığı sinir harbi, savaŖın baŖında Mihver devletler tarafından kullanılmıŖtı ve Ŗimdi aynı politikayı Müttefik devletler uyguluyordu. Churchill ve Roosevelt'in Almanya'ya karŖı büyük bir saldırıya giriŖileceđini söylemesine rağmen bu saldırının yerinin ve zamanının belirtilmemesi de sinir harbinin kullanıldığının kanıtıydı. Özellikle Churchill, Kıbrıs ve Mısır'ı seyahati sırasında Müttefiklerin Almanya'ya çok ağır bir darbe indireceği yönünde demeçler vermiŖ ve bu demeçler İngiliz ve ABD basınında önemli bir yer tutmuŖtu. Böylece bütün Avrupa'yı kontrolü altına alan Alman ordusunun muhtemel saldırı noktalarına dağılarak güçsüzleŖmesi amaçlanmıŖtı.³²¹

Konferanstan sonra Kazablanka'da altmıŖa yakın İngiliz ve ABD'li gazetecinin katıldığı bir toplantı düzenlendi. 27 Ocak'ta açık havada yapılan bu toplantıya Roosevelt ve Churchill'in yanında Henri Giraud ve de Gaulle de katılmıŖtı. Toplantıda iki Fransız liderin el sıkıŖması Roosevelt tarafından tarihî bir an olarak nitelendirildi. Daha sonra Fransız liderler toplantıyı terk etmiŖ ve Roosevelt söz almıŖtı. ABD BaŖkanı, son bir yıldan beri yaŖanan geliŖmelerin ve Kuzey Afrika'daki başarılı Müttefik operasyonlarının, 1943 yılı içinde yapılacak askerî harekâtların planlanmasını gerekli kıldığını söyleyerek Kazablanka Konferansı'nın toplanma amacını açıkladı.³²² Bu doğrultuda iki hedef belirlenmiŖti: Bunlardan birincisi, Müttefik kaynaklarını ortak yönetim altında toplamak, ikincisi ise savaŖın kontrolünün dünyanın her bölgesinde Müttefik devletlerin elinde bulunmasını

³²⁰ **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1943.

³²¹ Ahmet Ŗükrü Esmem, "Müttefiklerin 'Sinir Harbi'", **Ulus**, 9 Ŗubat 1943.

³²² **AkŖam**, 28 Ocak 1943.

sağlamaktı. Roosevelt'in basın toplantısında açıkladığına göre, barış ancak Almanya, İtalya ve Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasıyla elde edilebilirdi.³²³

Roosevelt konuşmasında, Stalin'in Kazablanka'ya gelememesinden dolayı duyduğu üzüntüyü de belirtmiş ancak bunu doğal karşıladığını söylemişti. Çünkü Stalin Kızıl Ordu'yu bizzat kendisi yönetiyordu. Daha sonra ise sözü Churchill'e bırakmıştı.³²⁴

Churchill, Stalin ve Çan Kay Şek'e beslediği saygıyı ve bu iki liderin aralarında olmamasından duyduğu üzüntüyü belirterek sözlerine başladıktan sonra hiçbir şeyin karşılıklı samimiyet ve iyi niyet duygularıyla çalışan kendisi ile Başkan Roosevelt arasına giremeyeceğini söylemişti. Churchill'e göre bu çalışmalar Müttefik devletlerin sahip olduğu en etkin savaş silahlarından biriydi. Kuzey Afrika'daki askerî harekâtlara da değinen Churchill, bu harekâtlarla savaşın Müttefiklerin lehine döndüğünü ve bu avantajı elde tutmanın savaşın kazanılması açısından çok önemli olduğunu ifade etmişti.³²⁵ Churchill Kazablanka'daki görüşmelerin başarı ile sona erdiğini belirterek, şu ana kadar yapılanlar arasında bu kadar önemli bir savaş konferansı hatırlamadığını ve savaşın "ümit edilmeyecek ve şimdiye kadar hiç görülmemiş bir şiddetle devam edeceğini" söylemişti.³²⁶

Roosevelt ve Churchill, Kazablanka'daki görüşmelerle ilgili demeçlerine daha sonra da devam etmişti. Roosevelt 3 Şubat'ta verdiği bir demeçte Kazablanka'da yapılan görüşmelerin askerî mahiyette olduğunu belirterek 1943 yılı içinde uygulanacak savaş planlarının tartışıldığını söylemişti. Mihvere yapılan saldırıların her geçen gün daha da şiddetleneceğinin haberini veren Roosevelt, düşman kayıtsız şartsız teslim olmadan herhangi bir mütareke yapılmayacağını sözlerine eklemişti. Roosevelt bu demecinde ayrıca, Kuzey Afrika'daki sorunlarla ilgili olarak Henri Giraud ve de Gaulle arasındaki işbirliğinin ilerleyen zamanlarda daha da artacağına da değinmişti. Stalin ve Çan Kay Şek ile temasların devam

---

³²³ **Tan**, 28 Ocak 1943. Churchill, konferanstan sonra yayınlanan tebliğde kayıtsız şartsız teslimle ilgili bir ifade yer almadığı için Roosevelt'in bu sözleri karşısında oldukça şaşırılmıştı. Ancak ABD Başkanı ile arasında görüş ayrılığı varmış gibi bir izlenim vermemek için Roosevelt'i desteklemişti. Nermin Abadan, **a.g.m.**, s. 245, 246.

³²⁴ Ancak bu sırada dikkat çeken nokta, Roosevelt'in Churchill'e ilk adını kullanarak, yani "Winston" diye seslenmesiydi. **Akşam**, 28 Ocak 1943.

³²⁵ **Akşam**, 28 Ocak 1943.

³²⁶ **Tan**, 28 Ocak 1943; **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1943.

ettiğini, bu iki liderin konferansa katılmamasının ise gelişen şartlara bağlı olduğunu ve Çin'in Almanya'ya yapılacak saldırıda, bölgeye coğrafi olarak çok uzak olmasından dolayı herhangi bir rol alamayacağını da belirten Roosevelt, böylece bu iki liderin görüşmelere katılmamasının doğal olduğunu anlatmaya çalışmıştı.³²⁷ Ancak Roosevelt, Stalin ve Çan Kay Şek konferansa katılmamış olsa da Kazablanka'da alınan kararlar üzerinde dört liderin tamamen hemfikir olduğunu belirtmişti. Konferans sırasında özellikle Stalin ile fikir teatisinde bulunulduğunu, gizli olması sebebiyle bunların hakkında bilgi veremeyeceğini söyleyen Roosevelt, bu sebeple liderler arasında görüş ayrılığı olduğu yorumunun yapılmasının yanlış olacağını ifade etmişti.³²⁸

Churchill ise 11 Şubat'ta Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, Kazablanka'da Mihver devletlere mümkün olduğu kadar büyük ölçüde ve hızlı hücum edilerek düşmana maddi ve manevi bakımdan büyük zararlar verilmesi yönünde karar alındığını belirtmişti. Müttefiklerin, Mihverin kayıtsız şartsız teslim olması konusunda ısrarcı olduğunu ancak bunun halka insafsızca davranılacağı anlamına gelmediğini dile getiren Churchill, suçluların ise adaletten kaçamayacağını belirtmişti. Churchill, Stalin'in konferansa katılmamasına da değinerek bu durumun, Sovyetler Birliği'nin Almanya'ya karşı saldırılarını Stalin'in bizzat yürütmesinden kaynakladığını belirtmişti. Ayrıca İngiltere, Kızıl Ordu'ya yardım etmek için elinden geleni yapacaktı.³²⁹

Churchill'in Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmadan iki gün sonra³³⁰ Roosevelt bir demeç daha vermişti. ABD eski Başkanı Abraham Lincoln'ün anısına yapılan bir törende konuşan Roosevelt, Kazablanka'da 1943 yılı içinde yapılacak askerî harekâtların görüşüldüğünü söylemiş ve ilk adım olarak güneyden İngiliz sekizinci ordusunun, batıdan ise Müttefik kuvvetlerinin yapacağı saldırıyla Tunus'un Mihver askerlerinden temizlenerek düşmanın denize döküleceğini ifade etmişti. Daha sonra ise Avrupa'da saldırıya geçilecek ve Mihver yenilgiye uğratılacaktı. Ancak Roosevelt Avrupa'ya yapılacak saldırı hakkında, Tunus'ta yapılacak saldırı kadar

---

³²⁷ **Ulus**, 4 Şubat 1943.

³²⁸ **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1943.

³²⁹ **Ulus**, 12 Şubat 1943.

³³⁰ **Ulus**, 14 Şubat 1943; **Tan**, 14 Şubat 1943.

detaylı bilgi vermekten kaçınmıştı. Roosevelt'e göre zafer ancak Müttefik askerleri Berlin, Roma ve Tokyo sokaklarında muzafferce yürüdüğü gün elde edilmiş olacaktır. Ayrıca Roosevelt, Churchill'in ilk önce Almanya'nın yenilmesi halinde İngiltere'nin Japonya'ya karşı verilen savaşa devam edeceğini söylemesine karşılık, ABD'nin de ilk olarak Japonya'nın yenilmesi halinde Avrupa'daki savaşa devam edeceğini belirtmişti.³³¹ Bu konuşmasında da Stalin'in konferansa katılmamasına değinen Roosevelt, bu konuda söylenenlerin dedikodudan ibaret olduğunu ifade etmişti. Çünkü Kazablanka'da sadece Avrupa'daki savaş değil, Uzakdoğu'daki savaş da konuşulmuştu ve Sovyetler Birliği ile Japonya arasında barış olduğu için Stalin'in konferansa katılmamasının doğal olduğunu belirtmişti. Ancak burada Roosevelt'in sözlerine ara vermek gerekirse, bu konudaki dedikoduların tamamen asılsız olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Çünkü konferanstan hemen önce hem Stalin'in, hem de Çan Kay Şek'in Kazablanka'ya davet edildiği yazılmıştı. İki liderin kendi mazeretleri dolayısıyla bu davete icabet etmemeleri doğal olmakla birlikte, Cumhuriyet Gazetesi, ülkelerini son derece yakından ilgilendiren hayati bir toplantıya en azından bir temsilci gönderilmemesinin doğru olmadığını yazmıştı.³³²

Roosevelt, de Gaulle ile Giroud arasında anlaşma sağlanmasıyla ilgili de fikirlerini söylemiş ve iki komutanın Fransa için çalıştıklarını ifade etmişti. Ayrıca Kuzey Afrika'da bulunan Giroud komutası altındaki askerî birliklerin teçhizat bakımından yetersiz olduğunu ve ABD'deki silah fabrikalarının bu eksikliği gidermek için çalışacağını belirterek, böylece Giroud'nun 250 bin kişilik bir ordu kurmasına yardımcı olacaklarını söyledi.³³³

Liderlerin yaptığı bu konuşmalar İngiltere'nin Avrupa'daki, ABD'nin ise Pasifik'teki savaşa daha fazla önem verdiğini göstermişti. Ancak Kazablanka Konferansı bu görüş ayrılığını ortadan kaldırarak iki liderin, savaşın dünyanın her bölgesinde sona erdirilerek Mihver devletlerin kayıtsız şartsız teslimi konusunda tamamen anlaşmaya vardığı görüşmeleri ihtiva etmişti.³³⁴

---

³³¹ Ahmet Şükrü Esmer, "Roosevelt Anlatıyor", **Ulus**, 15 Şubat 1943.

³³² **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1943.

³³³ **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1943.

³³⁴ Ahmet Şükrü Esmer, "Roosevelt Anlatıyor", **Ulus**, 15 Şubat 1943.

Ulus Gazetesi'nin, tarih boyunca iki müttefik lider arasında bu kadar geniş bir çerçevede cereyan eden görüşmelerin tek örneği olarak değerlendirdiği Kazablanka Konferansı'nda, dünyadaki bütün savaş alanlarına dair incelemeler yapılarak görüş alışverişinde bulunulmuş ve Churchill ile Roosevelt savaşın denizde, havada ve karada daha şiddetli bir hale getirilmesi için bütün Müttefik imkânlarının ortak kullanıma tahsis edilmesini kararlaştırmıştı. Böylece taraflar 1943 yılı boyunca Mihver devletlere karşı uygulanacak savaş planları konusunda tam bir anlaşmaya varmıştı.³³⁵ Ancak konuyla ilgili yapılan yorumların hepsi bu şekilde değildi; Stalin'in Kazablanka'ya gitmemesi adeta konferansın bir kanadının eksik kalmasına sebep olmuştu. Ömer Rıza Doğrul Cumhuriyet Gazetesi'ndeki köşesinde, Kazablanka'da tarafların aslında tam bir anlaşma sağlayamadığını, bunun en önemli göstergesinin ise Stalin'in görüşmelere katılmaması olduğunu yazmıştı. Doğrul'a göre Sovyetler Birliği ve Çin, devlet başkanları nezdinde olmasa bile en azından temsilci düzeyinde toplantılara katılabilirdi. Bu yüzden konferans ABD-İngiltere toplantısı olmaktan öteye gidememişti. Mihver devletlerin kayıtsız şartsız teslim kararı ise Sovyetler Birliği'ni tatmin etmek için alınmıştı.³³⁶ Yazar başka bir yazısında ise yine, Stalin ve Çan Kay Şek'in görüşmelere katılmamasını konferansın başarısızlığı olarak değerlendirmiş ve iki liderin gerçekten davet edilmiş olsaydı en azından temsilcilerini göndereceğini ifade ederek, bir anlamda iki liderin davet edildiğine inanmadığını ima etmişti. Stalin'in konferansa gelmemesinin sebebi ise devletler arasındaki ideoloji farkıydı. Çünkü Roosevelt ve Churchill, Bolşevizm'in Avrupa'da yayılmasını istemiyor, aksi takdirde boşuna savaşmış olacaklarını düşünüyordu. Çan Kay Şek'in Kazablanka'ya gelmemesinin sebebi ise ABD ve İngiltere ile Çin arasındaki ilişkilerin samimiyetten uzak olmasıydı. Nitekim bu iki devlet savaştan önce Japonya ile daha iyi ilişkiler geliştirdikleri gibi, savaş sırasında veya sonrasında da Japonya ile anlaşmaları durumunda Çin'i pekâlâ feda edebilirlerdi. Bu yüzden konferans "reklam edildiği derecede bir ehemmiyete haiz değildi."³³⁷

---

³³⁵ **Ulus**, 28 Ocak 1943.

³³⁶ Ömer Rıza Doğrul, "Kazablanka Konferansı", **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1943.

³³⁷ Ömer Rıza Doğrul, "Anglo-Saksonların Kendilerini Tenkidleri", **Cumhuriyet**, 29 Ocak 1943.

Kazablanka Konferansı İngiliz ve ABD basınında da işlenmişti. İngilizler bir ABD Başkanının savaş sırasında yapılacak bir toplantıya katılmak için ilk kez yurt dışına çıktığına dikkat çekmişti. Bu ise görüşmelerin askerî niteliğinden çok, Fransa'nın birliğinin sağlanabilmesi bakımından siyasi niteliğini ortaya çıkarıyordu. ABD basını da benzer görüşlere yer vererek toplantı yerinin Kazablanka olarak seçilmesinin Fransa birliğine bir işaret olduğunu yazmıştı. İtalyan basını ise Kazablanka Konferansı'na bir önem atfetmemiş, Stalin ve Çan Kay Şek'in görüşmelere çağrılmasını ise görüşmelerin dört devlet arasında yapıldığına dair bir izlenim uyandırmak amacıyla yapılan bir propaganda olarak değerlendirmişti. Alman basını da görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlandığını ve bunun bizzat İngiliz basınında yer alan haberlerden de anlaşılabileceğini belirterek, konferansı önemsiz bir gelişme olarak değerlendirmişti.³³⁸ Aslında Almanya'da şaşkınlık hâkimdi. Çünkü Alman basını Churchill'in, Roosevelt'ten yardım istemek için Washington'a gittiğini düşünüyordu. Ancak iki liderin Kazablanka'da buluşarak savaşın gidişatı ile ilgili önemli kararlar almaları, Almanya'nın içinde bulunduğu zor durumla birlikte düşünüldüğünde, psikolojik olarak da Müttefik devletler için bir kazanç teşkil etmişti.³³⁹

2.4. Adana Konferansı

Churchill, Kazablanka'da ısrarla savunduğu ve Türkiye'nin savaşa sokularak Balkanlar'da ikinci bir cephe açılması yönündeki fikirlerini 20 Ocak 1943'te İngiliz Hükümeti'ne bildirdiğinde hükümetin, özellikle de Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in muhalefeti ile karşılaştı.³⁴⁰ Çünkü Churchill'in Türkiye nezdinde yapacağı bu girişimin sonuçsuz kalacağı düşünülüyordu.³⁴¹ Ancak Churchill'in bu konudaki kararlı tavrı, İngiliz Hükümeti'nin geri adım atmasına neden oldu. Churchill'in bu kadar ısrarcı olmasının sebebi ise Almanya'nın Türkiye üzerinden Suriye ve Irak'ı işgal ederek Musul petrolerini eline geçirme endişesiydi. Bunu engellemek için Türkiye'nin ordusunun modernleştirilmesi ve güçlendirilmesi gerekiyordu. Ayrıca Türkiye'nin savaşa katılması halinde İngiltere ve ABD, Türkiye'deki üsleri

³³⁸ **Ulus**, 28 Ocak 1943.

³³⁹ Mehmet Zekeriya Sertel, "Kazablanka Buluşması Hakkında Bazı Tefsirler", **Tan**, 29 Ocak 1943.

³⁴⁰ Tuncer, **a.g.e.**, s. 117.

³⁴¹ Weisband, **a.g.e.**, s. 133.

kullanarak Romanya'nın Ploeşti bölgesindeki petrol kuyularını bombalayarak Almanya'ya ağır bir darbe indirebilirdi. Tüm bu konuların görüşülmesi için 25 Ocak 1943 tarihinde hem ABD, hem de İngiltere Türkiye'ye ayrı ayrı mesaj göndererek Churchill'in İsmet İnönü ile görüşme isteğini iletiler.³⁴²

Churchill ve Roosevelt'in mesajını alan İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ve Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz ile bir görüşme yaptı ve Churchill'in Türkiye'yi savaşa girmeye zorlayacağını düşündüğünü söyledi. Fevzi Çakmak daha önce istenilen silah yardımının tam anlamıyla yapılmadığını ve aynı isteklerin tekrarlanmasının gerektiğini belirtti. Bu isteklerin karşılanması halinde Türkiye savaşa girebilirdi. Ayrıca Çakmak, Müttefiklerin bu istekleri kısa sürede karşılamalarının imkânsız olduğunu da söyledi ve bunun üzerine Churchill'e sunulacak askerî ihtiyaç listesi hazırlandı. Bunun dışında, görüşmelerde İsmet İnönü'nün yanında Fevzi Çakmak'ın da bulunması yönünde görüş birliğine varıldı.³⁴³

26 Ocak'ta Churchill, İnönü'ye gönderdiği mesajda kendisiyle, bunun mümkün olmaması halinde ise Başbakan ile Kıbrıs'ta savaşın gidişatı ve Türk ordusunun modernleştirilmesi hususunda gizli bir görüşme talep etti. ABD'nin Ankara Büyükelçisi Lawrence A. Steinhardt da Roosevelt'ten İnönü'ye aynı konuda bir mesaj iletti. İnönü, Churchill'in Türkiye'ye gelmesi halinde kendisiyle görüşeceğini, gelememesi halinde ise Başbakan ve Fevzi Çakmak'la Kıbrıs'ta görüşebileceğini bildirdi.³⁴⁴ Türkiye'nin bu görüşmelere sıcak bakmasının sebebi ise Kızıl Ordu'nun, Stalingrad'da Alman ordusu karşısında başarılı olarak savaşın seyrini tamamen Almanya aleyhine değiştirmiş olmasıydı. Bu gelişmeyle Türkiye'nin Balkanlar ile ilgili endişeleri artmış ve bu konuda İngiliz görüşleri öğrenilmek istenilmişti.³⁴⁵ Böylece Türkiye hem İngiltere'yi Sovyetler Birliği'nin savaş sonrası niyetleriyle ilgili uyarmayı, hem de İngiltere'den alabileceği askerî malzeme yardımı ilgili ile İngiliz planlarını görüşmeyi amaçlamıştı.³⁴⁶

---

³⁴² Tuncer, **a.g.e.**, s. 117, 118.

³⁴³ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 195, 196.

³⁴⁴ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 264.

³⁴⁵ Esmer, Sander, **a.g.e.**, s. 165.

³⁴⁶ Weisband, **a.g.e.**, s. 133.

Görüşmelerin gizli yapılması hem Roosevelt, hem de Churchill açısından önemliydi. Bu gizliliğin sağlanması için görüşmelerin Türkiye’de yapılması oldukça önemliydi. Çünkü görüşmelerin Türkiye dışında yapılması halinde, İnönü’nün yurtdışına çıkması doğru olmayacağından, kendisine bir vekil ataması gerekecek, bu da TBMM ile istişarelerde bulunulmasını gerektireceğinden görüşmelerin gizliliği ortadan kalkacaktı. Ancak Churchill’in Türkiye’ye gelememesi halinde İnönü yine de yurtdışında bir toplantı yapılmasını kabul etmişti.³⁴⁷

Bunun üzerine Churchill 28 Ocak’ta Adana’ya geleceğini belirtti. Adana’da yapılacak görüşmenin gizli tutulmasına çok özen gösterilmişti, o kadar ki İngiliz Büyükelçi Hugessen sanki ava çıkıyormuş gibi Ankara’dan ayrılmış ve Ankara dışındaki bir istasyondan trene binmişti. Ancak bu uğraşlara rağmen Alman Büyükelçi von Papen’in Dışişleri Bakanlığını arayarak bu görüşmelerle ilgili sorular sorması, Adana’da yapılacak görüşmelerin tam anlamıyla gizlenemediğinin bir göstergesiydi.³⁴⁸

Bu noktada İnönü-Churchill görüşmesinin neden Adana’da yapıldığına kısaca değinmek doğru olacaktır. Eden, Alman ajanlarının fazla olması nedeniyle, görüşmenin Ankara’da yapılmasına karşı çıkmıştı.³⁴⁹ Adana Konferansı’ndan hemen önce Alman Büyükelçi von Papen’e Ankara’da suikast girişiminde bulunulması da İnönü-Churchill görüşmesinin Ankara’da yapılmasını imkânsızlaştırıyordu.³⁵⁰ Ayrıca Kazablanka Konferansı’ndan sonra Churchill ve Roosevelt Marakeş’e giderek bir gün orada kalmışlar,³⁵¹ önce Roosevelt buradan ayrılmış, sonra Churchill 27 Ocak’ta Kahire’ye gelmişti.³⁵² İnönü’nün toplantıyı kabul ettiği sırada Churchill’in Kahire’de bulunması ve İngiltere Hükümeti’nin görüşmenin Ankara’da yapılmasını istememesi sebebiyle, iki liderin buluşabileceği en yakın noktanın Adana olduğu düşünülebilir.

---

³⁴⁷ Cüneyt Arcayürek, **İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephede Türkiye**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010, s. 187, 188.

³⁴⁸ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 264, 265.

³⁴⁹ **a.g.e.**, s. 263.

³⁵⁰ Osman Yalçın, “*İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkâlâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 47, A.Ü. Basımevi, Ankara, Bahar 2011, s. 709.

³⁵¹ **Ulus**, 30 Ocak 1943.

³⁵² Churchill Marakeş’ten ayrılmadan önce Atlas Dağları’ndan bir manzaranın resmini yapmıştı ve bu, savaş boyunca Churchill’in yaptığı tek resimdi. Gilbert, **a.g.e.**, s. 738.

30 Ocak'ta saat 14.10'da, oğlunun pilotluğunu yaptığı dört motorlu bir uçakla Adana Havaalanı'na gelen³⁵³ Churchill'i Başbakan Saraçoğlu, Dışişleri Bakanı Menemencioğlu, Adana Valisi Akif Eyidoğan ve İngiliz Büyükelçi Hugessen karşılamıştı.³⁵⁴ Adana Havaalanı yakınında bulunan Şakirpaşa İstasyonu'nda hazırlanan özel bir trenle, Adana'ya 23 kilometre uzaklıktaki Yenice İstasyonu'na gelindi. Burada İnönü'nün özel vagonuyla Churchill'in servis vagonu birbirine bağlandı³⁵⁵ ve saat 16.00'da İnönü ile Churchill buluştu.³⁵⁶ Böylece 31 Ocak saat 15.30'a kadar süren görüşmeler başlamış oldu.³⁵⁷

Adana'da 30-31 Ocak 1943 tarihlerinde yapılan görüşmelerde İsmet İnönü'nün yanında Başbakan Şükrü Saraçoğlu, İçişleri Bakanı Hilmi Uran,³⁵⁸ Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Yardımcısı Feridun Cemal Erkin, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Genelkurmay Hava Müşaviri General Şefik Çakmak ve Genelkurmay Harekât Şubesi Müdürü Albay Faik Kayabalı bulunmaktaydı. İngiliz heyetinde ise Churchill ile birlikte Dışişleri Daimi Müsteşarı Sir Alexander Cadogan, Ankara Büyükelçisi Sir Knatchbull-Hugessen, Genelkurmay Başkanı General Sir Alan Brooke, İran ve Irak Başkomutanı General Sir Henry Maitland Wilson, Ortadoğu Başkomutanı General Sir Harold Alexander, Ortadoğu levazım işlerinden sorumlu Tümgeneral Sir Wilfrid Lidsell, Hava Mareşali R. M. Drummond ve Akdeniz Donanması Başkomutanı

---

³⁵³ **Akşam**, 2 Şubat 1943.

³⁵⁴ **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1943.

³⁵⁵ Hilmi Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 316.

³⁵⁶ **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1943. Aslında bu Churchill'in ilk Türkiye ziyareti değildi; 1910 yılında İçişleri Bakanı olarak Akdeniz seyahati sırasında İzmir'e gelmiş ve burada büyük bir ilgiyle karşılanmıştı. Bundan 33 yıl sonra gerçekleşen Adana ziyaretinde de Churchill, değişen şartlara rağmen aynı ilgiyle karşılanmıştı. Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Hasan Adnan Giz'e göre bu durum, Türk milletinin dostluğundaki sabır ve olgunluğu gösteriyordu. Hasan Adnan Giz, "*M. Churchill'in Türkiye'ye Yaptığı İlk Seyahat*", **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1943.

³⁵⁷ **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1943. Churchill beraberinde, İngiltere Kralı George ile ABD Başkanı Roosevelt'in dostluk mesajlarını da getirmişti. İnönü ise cevabi mesajını İngiltere Kralı'na takdim etmesi için Londra Büyükelçisi Rauf Orbay'ı görevlendirmişti. Ayrıca İnönü Roosevelt'e de bir telgraf göndererek, Başkan'ın Churchill vasıtasıyla gönderdiği selam ve sempatisinden dolayı kendisine teşekkür ve sempatisini iletmişti. **Ulus**, 2 Şubat 1943.

³⁵⁸ Adana Konferansı'na katılan Türk ve İngiliz heyetlerinin listesi konferans sonrasında yayınlanan tebliğde yer almış ve bu liste dönemin gazetelerinde bildirilmişti. Ancak bu listelerde İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın adı yer almamıştır. Uran'ın da konferansa katıldığını Feridun Cemal Erkin hatıralarında yazmıştır. Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl**, s. 137. Ayrıca Asım Us da hatıralarında Hilmi Uran'ın görüşmelere katıldığını ancak bunun gayriresmî bir katılım olduğunu belirtmiştir. Asım Us, **Hatıra Notları**, Haz. İsmail Dervişoğlu, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 502.

Deniz Tuğbay J. G. Dundas bulunuyordu.³⁵⁹ Burada dikkat çeken nokta, Churchill'in Dışişleri Bakanı Anthony Eden'i Adana'ya getirmemesiydi. Churchill'in bu tercihinde, Eden'in Türkiye'nin savaşa sokulması konusunda isteksiz olması etkili olmuştu.³⁶⁰

Adana Konferansı'nda Churchill, İtalya'ya geniş çaplı bir sefer yapılacağını ve İtalya'nın işgali gerçekleştiğinde Almanya'nın çok zor bir durumda kalacağını, bu noktada Sovyetler Birliği'nin kuzeyden, Müttefiklerin ise Türkiye aracılığı ile güneyden Balkanlar'a doğru yapacağı bir saldırının Almanya'nın yenilgiye uğratılmasında çok önemli olduğunu belirtti. Bu nedenle 1943 yılı sona ermeden Türkiye'nin savaşa girmesi gerekiyordu.³⁶¹ Ayrıca On İki Adalar'a yapılacak bir çıkarma için İzmir ve Bodrum'daki askerî üslerin kullanılması Müttefiklere büyük fayda sağlayacağı gibi, Türk havaalanlarının kullanılarak Romanya'daki petrol bölgelerinin tahribatı, Almanya'nın savaş gücüne büyük bir darbe indirecekti.³⁶² Bunun dışında Almanya, petrol ihtiyacını karşılamak maksadıyla Ortadoğu'ya ulaşmak isteyebilir, bu da Türkiye'yi Alman ordusuyla karşı karşıya bırakabilirdi. Bunu önlemek için Türk ordusunun modernleştirilmesi gerekiyordu.³⁶³ Ancak Türkiye, ordusunun güçlendirilmesi hususundaki gerçeği kabul etmekle birlikte, havaalanlarının kullanılarak Romanya'daki petrol bölgelerinin bombardımanına karşı çıkmıştı. Çünkü böyle bir durum Türkiye'nin Almanya'ya karşı savaşa girmesi anlamına geliyordu.³⁶⁴

Görüşmelerin birinci gününde Churchill, Türk ordusunun güçlendirilmesi gerektiği üzerinde durmuş,³⁶⁵ Türkiye'nin tarafsızlığına saygı gösterdiğini ancak Balkanlar'da oluşabilecek bir kargaşa halinde Türkiye'nin savaşa girme ihtimalinin

³⁵⁹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 264; **Ulus**, 2 Şubat 1943; **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1943; **Tan**, 2 Şubat 1943; **Akşam**, 2 Şubat 1943.

³⁶⁰ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 264.

³⁶¹ Armaoğlu, **a.g.m.**, s. 167.

³⁶² Doğan Avcıoğlu, **Millî Kurtuluş Tarihi**, Cilt 4, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 1545, 1546.

³⁶³ Aydın, **a.g.e.**, s. 451. Churchill Almanya'nın böyle bir girişimde bulunma ihtimalini çok yüksek görüyordu. Nitekim 1 Şubat'ta Stalin'e gönderdiği telgrafta Suriye'deki 8'inci, 9'uncu ve 10'uncu ordulardan oluşan büyük bir ordu kuracağından bahsetmesi de bunu göstermekteydi. Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 270, 271.

³⁶⁴ Sönmezöğlü, **a.g.e.**, s. 457.

³⁶⁵ Nitekim konferansa katılanların çoğunluğunun asker olması, en önemli gündem maddesinin Türkiye'nin savunmasının güçlendirilmesi olduğunu göstermekteydi. Şu ana kadar Kuzey Afrika'daki harekât nedeniyle yapılamayan askerî yardım, bu harekâta üstünlüğün Müttefiklere geçmesiyle artık yapılabilirdi. Mehmet Zekeriya Sertel, "*Adana Buluşması Münasebetile*", **Tan**, 4 Şubat 1943.

bulduğunu ve bunun göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtmişti. Ayrıca Türkiye'nin tarafsızlığı Almanya'yı sıkıştırdığı için Churchill, Türkiye'den bu tutumunu devam ettirmesini beklediğini³⁶⁶ de ifade etmişti. İnönü'ye göre bu görüşmelerden çıkan sonuç şuydu: i) Öncelikle Almanya'nın Bulgaristan'ı güçlendirmesine karşılık İngiltere de Türkiye'yi güçlendirmek istemekteydi; ii) Türk ordusu güçlendirilerek hem Balkanlar'da çıkacak karışıklığa hazır duruma getirilmeliydi, hem de Almanya'nın Türkiye üzerinden Ortadoğu'ya ilerlemesi engellenmeliydi.³⁶⁷

31 Ocak'ta Churchill, Sabah Düşünceleri (Morning Thoughts) adını verdiği savaşın seyriyle ilgili notlarını okudu ve iki lider bu noktalarda anlaşmaya vardı. Buna göre; i) İngiltere, Türkiye'nin çıkarlarına aykırı hiçbir şey istemeyecek, eğer büyük bir yıkımla sonuçlanacak gibiyse Türkiye'den savaşa girmesini de talep etmeyecekti; ii) Almanya petrol ihtiyacını karşılamak için Ortadoğu'ya ilerlemek zorunda kalırsa Türkiye'ye saldırabilirdi. Bunu engellemek için Türkiye'ye askerî yardım yapılmalıydı; iii) Almanya Türkiye'ye saldırmasa bile, Balkanlar'da çıkacak bir karışıklıkta Türkiye'nin savaşa girme ihtimali doğabilirdi; iv) Türkiye, savaşa girmeden de Müttefiklerce havaalanlarının kullanılmasına izin verebilirdi; v) Sovyetler Birliği Türkiye'den toprak talebinde bulunmayacak, Türkiye savaşın sonra toprak bütünlüğü için gerekli garantileri alacaktı. İngiltere bu doğrultuda özel garanti verecekti; vi) Savaş sonrası Türkiye'nin kendisini daha güvende hissetmesi

---

³⁶⁶ Churchill'in Adana ziyaretinin doğru anlaşılabilmesi için son derece dağınık ve karışık safhalar gösteren dünya savaşının etkisine kapılmayarak gerçekçi düşünmek gerektiğini belirten Cumhuriyet Gazetesi'ne göre, Adana Konferansı savaşın başından beri değişmeyen Türkiye siyasetinin bütün dünyaca takdir edildiğini gösteriyordu. **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1943. Abidin Daver ise 13 Eylül 1942'de başka gazetecilerle birlikte İngiliz Avam Kamarası'ndaki Başbakanlık odasında Churchill ile yapılan bir mülakattan bahsederek Churchill'in, Türkiye'nin izlediği tarafsızlık politikasının İngiltere tarafından iyi anlaşıldığını ve takdir edildiğini söylediğini yazmıştı. Bu siyasetin sadece Türkiye için değil, Müttefikler için de çok faydalı olduğunu belirten Churchill, tarafsızlık siyasetine devam edilmesini istemişti. Abidin Daver, "*Mr. Churchill ve Türkiye*", **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1943. Hüseyin Cahid Yalçın da, konferanstan sonra yayınlanan tebliğden yola çıkarak, Churchill'in Adana'ya Türkiye'nin takip ettiği tarafsızlık siyasetini değiştirmek amacıyla gelmediğini ve müttefik iki devlet yöneticisinin bir araya gelmesinin gayet doğal olduğunu yazmıştı. Hüseyin Cahid Yalçın, "*Mr. Churchill'in Türkiye'yi Ziyareti*", **Yeni Sabah**, 3 Şubat 1943. Ayrıca Tan Gazetesi sütunlarında, Selim Sarper'in 1 Şubat'ta Türk ve yabancı gazetecilerle yaptığı bir toplantıya yer vererek, Churchill'in Adana'ya Türkiye'yi savaşa girmeye ikna etmek için geldiği yönünde çıkan haberlerin doğru olmadığını yazmıştı. **Tan**, 2 Şubat 1943. Daha sonra Moskova Büyükelçiliğine atanacak olan Sarper o dönemde Basın Yayın Genel Müdürü olarak görev yapmaktaydı. <http://www.mfa.gov.tr/sayin-selim-r-sarper-in-ozgecmisi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 03.07.2016; <http://www.byegm.gov.tr/turkce/byegm-hakkinda#collapse4>, Erişim Tarihi: 03.07.2016.

³⁶⁷ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 266-268.

için galip ülkelerin yanında bulunması gerekmekteydi; vii) Savaşın sonra uluslararası barışın sağlanması için özel bir örgüt kurulacaktı.³⁶⁸

Adana görüşmelerinde Türkiye'nin dikkat çektiği en büyük endişesi, Almanya'nın yenilmesi halinde savaşın sonra Sovyetler Birliği'nin Avrupa'da büyük bir güç olarak ortaya çıkacak olmasaydı. Bunun anlamı Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile baş başa kalması demektir. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin 1940 Kasımındaki, Boğazlar ile ilgili talepleri de düşünüldüğünde, Türkiye bu durumdan çok rahatsız olmaktadır.³⁶⁹ Hatta bu noktada İnönü Churchill'e, von Papen aracılığı ile Almanya'ya barış teklifinde bulunulmasını önermiş olsa da Churchill'in bunu kabul etmediği belirtilmekle birlikte,³⁷⁰ Şevket Süreyya Aydemir, İsmet İnönü'nün kendisine kesinlikle böyle bir teklifte bulunmadığını söylediğini yazmıştır.³⁷¹

Savaşın seyri Müttefikler lehine değiştiği için az olmakla birlikte, Türkiye aslında üzerinde Almanya tehdidini de hissediyordu. Almanya, Bulgaristan'da bulunan üslerini kullanarak İstanbul'u ve Boğazlar'ı bombalayabilirdi.³⁷² Bu durumda İstanbul'un ahşap ağırlıklı yapısı büyük zarar görebilirdi. Ayrıca zaten yetersiz olan sanayi tesislerinin yok edilmesi, Türkiye'nin onarılması imkânsız zayıflara uğramasına sebep olabilirdi.³⁷³ Türkiye'nin bir başka endişesi de savaşa girmesi durumunda ordusunun yıpranması ve olası Alman işgali sonrasında Sovyetler Birliği tarafından kurtarılmama bahanesiyle, Kızıl Ordu'nun Türk topraklarına yerleşmesiydi.³⁷⁴ Ayrıca Balkanlar'da Slav nüfusun fazla olması, Sovyetler Birliği'ni bölgede bütün Slavları kendi nüfuzu altına alacağı komünist rejimler kurma niyetine sokabilirdi. Nitekim Şükrü Saraçoğlu'na göre Sovyetler Birliği hâlâ Çarlık Rusya'sı ile aynı siyaseti izlemekteydi ve pekâlâ savaş sonrası emperyalist bir devlet olabilirdi. Churchill'in buna cevabı, Sovyetler Birliği'nin savaşın sonra asıl uğraşının savaş yaralarını sararak ülkesini kalkındırmak ve yeniden imar etmek olacağı, bunun için İngiltere ve ABD'nin yardımına ihtiyaç

³⁶⁸ Weisband, **a.g.e.**, s. 137, 138.

³⁶⁹ Aydın, **a.g.e.**, s. 452, 453.

³⁷⁰ Armaoğlu, **a.g.m.**, s. 168; Tuncer, **a.g.e.**, s. 123.

³⁷¹ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam (1938-1950)**, Cilt 2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 261.

³⁷² Goloğlu, **a.g.e.**, s. 198.

³⁷³ Edward Weisband, "2. Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası", Çev. M. Ali Kayabal, **Milliyet**, 14 Ocak 1974.

³⁷⁴ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 458.

duyacağından kendileriyle iyi ilişkiler kuracağı yönündeydi. Ayrıca Churchill'e göre komünizm artık değişime uğramıştı ve Sovyetler Birliği'nin olası emperyalist girişimlerine karşı, savaştan sonra kurulacak ve Milletler Cemiyeti'nden daha güçlü olacak bir uluslararası örgüt gerekli önlemleri alacaktı. Bu önlemler sadece Türkiye için değil, bütün Avrupa içindi. Churchill, Sovyetler Birliği'nin Almanya benzeri yayılmacı bir politika izlemesi durumunda, İngiltere'nin bu ülkeyle dostluğunun biteceğini de söylemişti.³⁷⁵ Fakat Saraçoğlu, Türkiye'nin uluslararası bir örgütün alacağı önlemlerden daha gerçekçi güvencelere ihtiyacı olduğunu söyleyerek,³⁷⁶ Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin savaşa girmesi yönündeki ısrarının sebebinin, Türk ordusunun zayıflayarak savaştan sonra uygulayacağı yayılmacı politikada kendisine engel teşkil etmesini önlemek ve Türkiye'yi daha kolay nüfuzu altına almak olduğu yönündeki Türk endişelerini tekrarladı.³⁷⁷ Churchill Türkiye'nin endişelerini gidermek için Sovyetler Birliği ile aralarındaki ittifakın savaşın kazanılması için yapılan geçici bir ittifak olduğunu ve Sovyetler Birliği'nin savaştan sonra yayılmacı bir politika izlemesi halinde İngiltere'nin Sovyetler Birliği ile olan dostluğunun devam etmesinin imkânsız olduğunu da belirtmişti.³⁷⁸ Ancak Türkiye Müttefik devletlere tam anlamıyla güvenmediği için tarafsızlık politikasından vazgeçmedi ve savaş boyunca tarafsızlığını sürdürerek tüm taraflarla dost kalmaya çalıştı.³⁷⁹

Churchill'e göre Türkiye, Müttefiklerin Almanya'ya karşı oluşturacağı stratejilerde çok önemli bir role sahipti. Çünkü 1943 yılına gelene kadar Müttefiklerin amacı Almanya'nın Avrupa dışına çıkmasını engellemekti ve tarafsız bir politika izlemesi Türkiye'nin adeta bir kalkan vazifesi görmesini sağlamıştı. Ancak şimdi Almanya'nın içine girerek ağır bir darbe indirmek gerekiyordu ve Türkiye'nin bu durumu artık Müttefiklere engel teşkil ediyordu.³⁸⁰ Bu yüzden Churchill, Türk ordusunun yetersiz olduğunu da bildiğinden, hemen olmasa bile yakın bir gelecekte Balkanlar'da bir cephe açılarak Türkiye'nin savaşa sokulması gerektiğini düşünüyordu ve bu doğrultuda Adana'ya gelirken üç aşamalı bir plan hazırlamıştı. İlk olarak Türkiye'nin ordusu modern silahlarla donatılarak

³⁷⁵ Churchill, **a.g.e.**, Volume IV, s. 635, 636; Weisband, **a.g.e.**, s. 134, 135.

³⁷⁶ Weisband, **a.g.e.**, s. 134.

³⁷⁷ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 149, 150.

³⁷⁸ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 267, 268.

³⁷⁹ Tuncer, **a.g.e.**, s. 126.

³⁸⁰ Esmer, Sander, **a.g.e.**, s. 164.

güçlendirilecek ve bu aşamada Türkiye tarafsızlığını koruyacak; ikinci olarak Türkiye havaalanlarını kullanarak katı tarafsızlık politikasını yumuşatacak ve son olarak Müttefikler tarafında savaşa katılacaktı.³⁸¹ İsmet İnönü ise bu görüşmelerde iki şeye dikkat çekmek istiyordu. Bunlardan birincisi, yukarıda da belirtildiği gibi, Almanya'nın yenilmesi halinde Sovyetler Birliği'nin Avrupa'da büyük bir güç olarak sahne alması ve bunun Türkiye için büyük bir tehlike teşkil edecek olmasıydı. İkincisi ise Türk ordusunun gerekli askerî yardımı alarak modernleştirilmesi gerektiği idi.³⁸² Türkiye'ye silah yardımı yapılmasında iki lider hemfikirdi. Görüşmelerin sonunda alınan kararlar da iki liderin aynı görüşleri paylaştığı konuyla ilgiliydi. Türkiye kara, hava ve deniz kuvvetlerini kapsayacak şekilde bir ihtiyaç listesi hazırlayacak ve bu ihtiyaçlar, tipini ve tonajını Türkiye'nin belirleyeceği gemilerle Mısır'dan Türkiye'ye taşınacaktı.³⁸³ Türkiye'ye verilecek silah ve teçhizatın Mısır'dan getirilecek olmasının sebebi ise bu malzemelerin Toros Dağları'ndan geçen demiryolu hattından taşınacak olmasıydı.³⁸⁴ Ayrıca yeni silahların kullanılması hakkında İngiltere, Türk ordusuna eğitim verecekti. Böylece Türk ordusu savaşa hazır hale gelmesi için gerekli altyapı hazırlanacaktı. Bunlara ek olarak, eğer Türkiye 1943 yılı sona ermeden Müttefiklerin yanında İkinci Dünya Savaşı'na katılırsa İngiltere, İstanbul ve İzmir'i kapsayan bazı bölgelerin korunması için hava savunmasına katkıda bulunacaktı.³⁸⁵ İngiltere ayrıca İngiliz komutası altındaki bağımsız bir hava filosu, Türk komutası altına girecek bir İngiliz uçaksavar ve tanksavar birliği ile kara birliği göndermeyi de kabul etti. Türkiye ise Adana Listesi olarak anılan malzeme ihtiyaç listesini İngilizlere verdi.³⁸⁶ Görüşmelerin tek somut sonucu olan bu listede Türkiye'nin İngiltere'den istediği silah ve teçhizat ile bunların miktarları yer alıyordu.³⁸⁷ Bu doğrultuda Churchill, Türkiye'den savaşa katılmasını istemiyor fakat bunun gerçekleşme ihtimalini göz önünde bulundurarak Türk ordusunun modernleştirilmesi gerektiğini belirtiyordu. Ayrıca zamanı geldiğinde Türkiye'nin Üçlü İttifak Antlaşması'ndan doğan yükümlülüklerini yerine

³⁸¹ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 456, 457.

³⁸² Osman Yalçın, **a.g.m.**, s. 710.

³⁸³ **a.g.m.**, s. 713.

³⁸⁴ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 151.

³⁸⁵ Hüsnü Özlü, "İkinci Dünya Savaşı'nda, Türkiye'ye Gelen İngiliz Heyetleri ile Yapılan Görüşmeler ve İngiltere'den Alınan Askerî Yardımların Sonuçları", **Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2013, s. 83, 84.

³⁸⁶ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 200.

³⁸⁷ Özlü, "Adana Görüşmeleri Sonuçları", s. 469.

getirmesi gerekebilirdi. Bu yüzden İngiltere Türkiye'ye askerî malzeme yardımında bulunacaktı.³⁸⁸ Ancak Adana Listesi'ndeki askerî yardımların, Türkiye'deki ulaşım imkânlarıyla sevkinin sağlanması çok uzun sürebilirdi ki, bu aslında Türkiye'nin istediği bir durumdu. Çünkü yapılacak bu yardımlar Türkiye'nin savaşa katılmasının ön koşuluydu ve Türkiye bu koşulun sağlanmasını geciktirerek savaşa girmekten kaçınmak, bunu başaramadığı takdirde de elinden geldiğince geciktirmek istiyordu.³⁸⁹

Konferanstan sonra iki liderin anlaştığı hususları gösteren bir tebliğ yayımlandı. Bu tebliğ şu şekildeydi:

“İzhar ettiği arzu üzerine, Birleşik Krallık Hükümetini temsil eden Başvekil Mr. Winston Churchill, Cumhuriyet Hükümetinin misafiri olarak Türkiye'ye gelmiştir. Varmasını müteakip Başvekil, Adana'da bulunan Reiscumhur tarafından kabul edilmiştir. Bundan sonra Türk ve Britanyalı devlet adamlarıyla mütehassıslar arasında müteaddit görüşmeler vuku bulmuştur.³⁹⁰

“Türkiye ile Birleşik Krallık arasındaki dostluk ve karşılıklı anlayış bağları, bu toplantılar esnasında cereyan eden açık yürekli konuşmalarla teyyüt etmiş ve daha ziyade kuvvet bulmuştur.

“Türk devlet adamları son buhranlı seneler esnasında güdülen Türk politikasının cereyan seyrini izah etmişler ve Başvekil Churchill Majeste Kral Hükümetinin bu politikayı sempati ve tam bir anlayışla takip ettiğini kendilerine temin eylemiştir.

“Türk ve Britanyalı devlet adamları Avrupa'da ve bilhassa Türkiye'nin doğrudan doğruya menfaati mevcut bulunan muntikalarda vaziyeti birlikte incelemişler ve esaslı noktalar üzerinde görüş birliğine varmışlardır.

“Büyük Britanya ile Birleşik Amerika Devletleri'nin, Türkiye'nin umumi bakımdan tedafüi emniyetini kuvvetlendirmek için malzeme itibariyle

³⁸⁸ Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl*, s. 137.

³⁸⁹ Koçak, *Milli Şef Dönemi*, s. 151.

³⁹⁰ Tebliğin bu paragrafından sonra görüşmelere katılan isimlere yer verilmişti. Bkz. *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1943; *Tan*, 2 Şubat 1943; *Akşam*, 2 Şubat 1943.

yapabilecekleri yardımın şekli üzerinde iki taraf askerî mütehassısları arasında görüşmeler vuku bulmuştur.

“Amerika Birleşik Devletleri Reisiyle son zamanda görüşmüş olmak itibariyle Başvekil Churchill, bu mülakat projesini hararetle karşılamış olan Reis Roosevelt’in fikirleri hakkında tam bir vukufla konuşmak imkânını bulmuştur. Harp sonunda zuhur edebilecek olan meseleler de incelenmiş ve bu noktalar üzerinde de aynı görüş birliği müşahede edilmiştir.

“Türk ve Britanyalı devlet adamları, Adana’da 30 ve 31 Ocak 1943’te cereyan etmiş olan görüşmeleri hakkında tam bir memnuniyet ifade etmişlerdir.”³⁹¹

31 Ocak günü öğleden sonra Kahire’ye dönen Churchill, bir sonraki gün Stalin’e gönderdiği telgrafta Türkiye ile İngiltere arasında dostane bir görüşme yapıldığını ve Türkiye’nin Müttefikler tarafına yaklaştığını, Türk ordusunun modernleştirileceğini, bu amaçla Türk-İngiliz Müşterek Askerî Komisyonu’nun kurulacağını bildirdi. Ayrıca İnönü’ye savaşa girmesi yönünde açık bir talepte bulunmadığını ancak Türkiye’nin 1943 yılı içinde savaşa katılacağını tahmin ettiğini belirtti. Telgrafta Türkiye’nin Sovyetler Birliği ile ilgili endişelerinden de bahseden Churchill, Türkiye’nin Sovyetler Birliği ile görüşmelere başlayarak bir antlaşma yapmasının gerektiğini, bu gerçekleştiği takdirde Türkiye’nin kaygılanması için ortada sebep kalmayacağını ifade etti. Çünkü Sovyetler Birliği bugüne kadar yaptığı hiçbir antlaşmayı ihlal etmemişti. Churchill, Sovyetler Birliği’nden gelecek bir dostluk hamlesine Türkiye’nin hemen olumlu karşılık vereceğini düşündüğünü belirtti. Ayrıca Türkiye’nin savaştan sonra güvende olması için yapılacak barış görüşmelerinde, savaşa katılmış bir ülke olarak galip gelmiş devletlerin yanında bulunması gerektiğini söylediğini de telgrafına ekledi. Stalin’in 6 Şubat’ta Churchill’e gönderdiği cevabi telgrafında, Sovyetler Birliği’nin savaş boyunca Türkiye ile olan ilişkilerini geliştirmeye çalıştığını ancak Türkiye’nin, Almanya’dan çekindiği için bu girişimlere olumlu cevap vermediğini belirtti.³⁹² Ayrıca Türkiye’nin, Sovyetler Birliği ve Almanya ile dostluk antlaşması ve İngiltere ile taraflara bir saldırı olması durumunda karşılıklı yardım antlaşması imzaladığını ve bu

³⁹¹ **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1943; **Tan**, 2 Şubat 1943; **Akşam**, 2 Şubat 1943; **Yeni Sabah**, 2 Şubat 1943.

³⁹² Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 269-271.

antlaşmalardan doğan yükümlülüklerini bağdaştırmasının mümkün olmadığını bildirdi.³⁹³ Buna rağmen Türkiye, Sovyetler Birliği ile dostça ilişkiler geliştirmek istiyorsa, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi yarı yolda karşılayacağını söyledi. Sovyetler Birliği'nin bu tutumu Türkiye'nin endişelerinin daha da artmasına neden oldu. Çünkü Sovyetler Birliği bu şekilde davranarak, Türkiye'yi kendisinden yardım isteyen bir ülke konumuna getirmeye çalışıyordu. Böylece iki devlet arasındaki ilişki müttefik ilişkisi değil, birinin diğerinden yardım dileyen konumuna düştüğü bir ilişki olacaktı.³⁹⁴

Churchill bu telgrafa cevaben 17 Şubat'ta Stalin'e bir telgraf daha göndererek Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkilerin düzelmesi gerektiğini yinelemiştir.³⁹⁵ Ayrıca Churchill 2 Şubat'ta Roosevelt'e de bir telgraf çekmiş ve Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilgili endişelerini ileterek, savaş sonrası için Türkiye'nin toprak bütünlüğünü garanti etmesi amacıyla Sovyetler Birliği'ni ikna edebileceğini, aynı garantiyi ABD'nin de vermesinin çok faydalı olacağını bildirmişti.³⁹⁶ 11 Şubat'ta ise Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmanın Türkiye ile ilgili olan bölümünde Churchill, konferanstan sonra yayınlanan bildiride yer alan hususlar dışında İnönü ile arasında bir görüşme olmadığını söylemişti. Türkiye'yi zor duruma düşürecek hiçbir şey İngiliz siyasetine dâhil değildi. Bilakis, Türkiye için bir felaketin, İngiltere ve bütün Birleşmiş Milletler için felaket anlamına geleceğini belirten Churchill, sözlerine şöyle devam etmişti: “Şimdiye kadar Türkiye, herhangi bir tarafın tecavüzüne karşı kuvvetli bir engel olarak kalmıştır. Bunu yapmakla Türkiye, hatta en karanlık günlerde bile, savaşın Türkiye'ye, İran'a ve Irak'a sıçramasına engel olmuş ve bütün doğu savaşı için son derece önemli olan Abadan petrol kuyularını tehditlen kurtarmıştır. Türkiye'nin bütün modern silahlarla iyice silahlanmış bulunması ve cesur piyadesinde bugünkü savaş sahalarında kati rolü oynayan silahların eksik olmaması Birleşik Devletler ve bilhassa İngiltere için çok ehemmiyetlidir. Birleşik Amerika ve biz bu silahları, şimdi ilk defa olmak üzere, Türk demiryolları ile diğer ulaşım yolları ne kadar kaldırabilirse o kadar verebilecek haldeyiz. Türklere bu silahları alabildikleri kadar verebileceğimiz gibi, Türk

---

³⁹³ Avcıoğlu, **a.g.e.**, s. 1551.

³⁹⁴ Aydın, **a.g.e.**, s. 453, 454.

³⁹⁵ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 458.

³⁹⁶ Tuncer, **a.g.e.**, s. 124, 125.

askerlerinin bunları kullanmaya alıştıkları derecede çabuk ve hatta ondan da çabuk verebiliriz. Adana Konferansı'nda, Türkiye'den bu silahlanma işinin tamamıyla tanziminden başka bir şey istemedim. Ve şimdi Ankara'da, Türkiye'nin umumi müdafaa kudretinin en yüksek bir hale gelmesini azami derecede çabuklaştırmak, ulaşım yollarını iyileştirmek ve yeni silahlar almak suretiyle Türk ordularının etkinliğini en yüksek noktaya çıkarmak için ortak bir Türk-İngiliz heyeti toplanmış bulunmaktadır... Türkiye topraklarının, haklarının ve menfaatlerinin tesirli bir surette korunmasını ve bilhassa Türkiye ile kendisine yirmi senelik bir antlaşma ile bağlı olduğumuz kuzeydeki büyük müttefikimiz Rusya arasında hararetli ve dostane münasebetlerin tesisini temenni ediyoruz.”³⁹⁷ Bu konuşmadan anlaşılacağı üzere, Churchill Türk ordusunun güçlendirilmesini istiyordu. Esmer'e göre Churchill'in sözleri “Türk milletinin yüreğinde ancak şükran hisleri uyandırabilirdi.”³⁹⁸ Mehmet Zekeriya Sertel de Churchill'in bu konuşmasının, Adana'da Türkiye'nin savaşa girmesi yönünde bir istekte bulunulmadığının bir kanıtı olarak değerlendirmişti. Churchill'in amacı Türk ordusunun güçlendirilerek, Türkiye'nin herhangi bir saldırıya karşı hazır bulunmasını sağlamaktı. Sertel'e göre bu gösteriyordu ki, Müttefik devletler Ortadoğu'da tarafsız fakat aynı zamanda askerî bakımdan güçlü bir Türkiye istiyordu. İngiliz General Alexander Cadogan'ın belirttiğine göre, Kuzey Afrika'nın Mihver ordusundan temizlenmesi için Ortadoğu'da bulunan Müttefik birliklerinin de kullanılması gerekebilirdi. Bu noktada bölgede güçlü ve tarafsız bir devletin bulunması Müttefik taarruz planlarının uygulamaya sokulabilmesi için önemliydi.³⁹⁹

---

³⁹⁷ **Ulus**, 12 Şubat 1943; **Tan**, 12 Şubat 1943; **Vatan**, 12 Şubat 1943. Dönemin Londra Büyükelçisi Rauf Orbay'ın 13 Şubat 1943 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda da aynı hususlar yer almaktadır. **B.C.A.**, 30..10.0.0/235.588..3., 13.02.1943. Rauf Orbay 23 Mart 1942-1 Nisan 1944 tarihleri arasında Londra Büyükelçisi olarak görev yapmıştı. <http://londra.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>, Erişim Tarihi: 18.09.2016.

³⁹⁸ Ahmet Şükrü Esmer, “*Adana ve Sonrası*”, **Ulus**, 13 Şubat 1943.

³⁹⁹ Mehmet Zekeriya Sertel, “*Mr. Churchill'in Türkiye Hakkındaki Beyanati*”, **Tan**, 13 Şubat 1943. Churchill'in bu konuşmasından önce İngiliz Büyükelçi Hugessen, 2 Şubat'ta gazetecilerle buluşarak Adana Konferansı'nın dostane bir hava içinde geçtiğini ve sonuç olarak Türk-İngiliz ittifakının güçlendiğini ifade etmişti. Kazablanka Konferansı'nın bir sonucu olan Adana Konferansı'nın amacı, Türkiye'nin kendisini daha güvende hissetmesini sağlamaktı. Görüşmelerde taraflar yeni bir anlaşma imzalamamışlar, sadece dünyayı ve Türkiye'yi ilgilendiren meseleler hakkında fikir alışverişinde bulunmuşlardı. Dolayısıyla İngiltere, Türkiye'nin savaşa girmesi için herhangi bir talepte bulunmamıştı. Raif Meto, “*İngiliz Sefirinin Sözleri*”, **Tan**, 3 Şubat 1943.

Churchill'in, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinin Türkiye'nin savaş sonrası endişelerinin giderilmesine yardımcı olacağını söylemesi üzerine, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu 13 Şubat'ta hem Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçisine, hem de Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Cevat Açıkalın'a iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için görüşmelere başlanması yönündeki isteğini ilettili. Ancak savaşın Sovyetler Birliği'nin lehine gelişmesinin etkisiyle bu istek geri çevrildi ve Dışişleri Bakanı Molotov iki ülke arasındaki yakınlaşmanın sadece Türkiye'nin savaşa katılması halinde gerçekleşebileceğini belirtti.⁴⁰⁰ Ayrıca Sovyetler Birliği, Türkiye ile olan ilişkilerinde İngiltere'nin etkisinin olmasını da istemiyordu. Bu yüzden iki ülke arasında beklenen yakınlaşma gerçekleşmedi.⁴⁰¹ Böylece Adana Konferansı Türk-Sovyet ilişkilerinin geliştirilmesinde etkisiz kalmış, savaşın Sovyetler Birliği'nin lehine dönmesiyle ise Türkiye'nin hissettiği Sovyet tehdidi artmaya başlamıştı.⁴⁰²

Adana'da yapılan görüşmeler Müttefik devletler kadar Almanya'yı da yakından ilgilendiriyordu. Alman Büyükelçi von Papan, İngiltere'nin Türkiye'nin savaşa katılmasını sağlamak amacıyla geldiği bu toplantıdan elinin boş döndüğünü belirterek Türkiye'yi tebrik etti.⁴⁰³ Çünkü Türkiye'nin tarafsız kalması Balkanlar'da bir cephe açılmasını engelleyerek Alman birliklerinden bir kısmının bu bölgeye aktarılmasını engelliyor ve bu da Almanya'yı oldukça rahatlatıyordu. 2 Şubat'ta von Papan Berlin'e bir rapor göndererek tarafsız devletleri savaşa sokmak yönündeki Kazablanka planının başarısız olduğunu, hatta Mihver devletlerin savaştaki durumu bozulsa bile Türkiye'nin tarafsızlık siyasetini terk etmeyeceğini belirtmişti. Ancak Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop bundan bir gün sonra von Papan'e gönderdiği cevapta Türkiye'nin, şimdilik tarafsızlığını korumakla birlikte, şartlar Almanya aleyhine değiştiğinde bu siyasetini değiştirerek Müttefiklere yaklaşabileceğini ve von Papan'in Türkiye'nin her şartta tarafsız kalacağına dair fikrine katılmadığını yazmıştı.⁴⁰⁴ Bu yüzden Ribbentrop 6 Şubat'ta von Papan'e bir telgraf çekmiş ve Türkiye'nin tarafsızlığını devam ettirmesi için her şeyin yapılmasını, Almanya'nın

---

⁴⁰⁰ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 201.

⁴⁰¹ Uçarol, **a.g.e.**, s. 841.

⁴⁰² Edward Weisband, "2. Dünya Savaşında İnnü'nün Dış Politikası", Çev. M. Ali Kayabal, **Milliyet**, 14 Ocak 1974.

⁴⁰³ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 270.

⁴⁰⁴ Esmer, Sander, **a.g.e.**, s. 169.

Sovyet gücü karşısında bir denge unsuru olduğunun ve Türkiye'nin güvenliğin bu dengenin devam etmesine bağlı olduğunun vurgulanmasını istemişti. Ayrıca Ribbentrop ile Mussolini savaşın gidişatını görüşmek için 25 Şubat'ta Roma'da bir araya geldiklerinde bu konu tekrar gündeme gelmişti. Ribbentrop'a göre Türkiye, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni mağlup etmesini istiyordu. Çünkü bunun tersi olursa Sovyetler Birliği Boğazlar ile ilgili taleplerini yineleyecekti. Bu durumda Türkiye, ABD ve İngiltere'nin Sovyet isteklerine karşı çıkmayacağını ve bu iki devletin kendisine yardım etmeyeceğini düşünüyordu. Bu yüzden Türkiye, Mihver devletlerin yanında savaşa girmeyeceği gibi, Müttefik devletlerin yanında da savaşa katılmayacaktı.⁴⁰⁵

Adana'da yapılan görüşmeler "sulh ve emniyet kelimeleriyle ifadesini bulan, dürüst ve açık" Türk dış politikasının yeni bir başarısı olarak değerlendirilmişti.⁴⁰⁶ Adana Konferansı, Churchill gibi önemli bir şahsiyetin bizzat görüşmelere gelerek Türkiye'nin bütün devletlerle dost kalma çabasını ve izlediği tarafsızlık siyasetini, millî menfaati gereği hiçbir baskı altında terk etmeyeceğini görmesi bakımından önemliydi. Böylece konferans, Türk dış politikasının savaşın başından beri girmiş olduğu sınavlardan başarıyla çıktığını da gösteriyordu. Bu yüzden, dostluk havası içinde geçen konferans bütün Türk milleti tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştı.⁴⁰⁷

Adana Konferansı, taraflar arasında esaslı bir anlaşma sağlayamamış olsa da iki ülke arasındaki ilişkileri arttıran bir gelişme olmuş ve bu haliyle iki tarafı da memnun etmişti. 21 Şubat'ta Halkevlerinin açılış yıldönümünde yaptığı konuşmada Saraçoğlu, İngiltere Başbakanı ile yapılan görüşmelerin iki ülke için de çok faydalı olduğunu belirtmiş ve bu haliyle ziyaretin Türk milleti tarafından her zaman tatlı bir hatıra olarak hatırlanacağını ifade etmişti. Görüşmeler sonunda anlaşılan noktalar ise Saraçoğlu tarafından şöyle açıklanmıştı: İlk olarak, iki ülke birbirlerine tamamen inanıyordu. İkinci olarak, Türkiye'nin mümkün olduğu kadar silahlı ve güçlü olması hem İngiltere'nin, hem de dünyanın menfaatlerine tamamen uygundu. Üçüncü

---

⁴⁰⁵ Aydın, **a.g.e.**, s. 453.

⁴⁰⁶ **Ulus**, 3 Şubat 1943.

⁴⁰⁷ Ömer Rıza Doğrul, "*Tarihî Bir Konferans*", **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1943.

olarak, İngiltere Türkiye'yi hızla silahlandıracaktı.⁴⁰⁸ Churchill ise Türk gazetecilere verdiği demeçte Türkiye'nin tarafsız kalmasının sadece kendi millî menfaati için değil, aynı zamanda Müttefik menfaatleri için de faydalı olduğunu belirterek, İngiltere'nin Türkiye'nin neden tarafsız kaldığını çok iyi anladığını ve takdir ettiğini söylemişti. Bu yüzden Churchill Türkiye'den bu politikasına devam etmesini istemişti.⁴⁰⁹

Konferans Türkiye'nin ABD'ye, özellikle de Başkan Roosevelt'e daha sıcak bakmasını sağlamıştı. Çünkü görüşmelerden sonra Kıbrıs'a giden Churchill, burada verdiği beyanatta Türkiye'nin izlediği dış politikaya saygı duyduğunu, bu politikasıyla Türkiye'nin Avrupa'da bir barış unsuru olduğunu ve ABD Başkanı Roosevelt'in de kendisiyle aynı fikirleri paylaştığını söylemişti. Bu sebeple Adana Konferansı, Türkiye'nin Roosevelt'e duyduğu sempatiyi arttıran bir unsur olmuştu.⁴¹⁰ Ayrıca Avrupa ve Türkiye'ye yönelik yapıcı çalışmalarından dolayı Churchill'e duyulan saygı da artmıştı. Konferans, savaşa yönelik Türk dış politikasının Churchill'e başarılı bir şekilde anlatılması bakımından Türkiye açısından olumlu geçmişti.⁴¹¹

Ancak liderlerin konferansla ilgili bu iyimser açıklamalarına ve konferans sonrasındaki olumlu havaya rağmen, siyasi konularda uzlaşma sağlanamamış ve görüşmeler fikir alışverişinden ve tarafların savaşın geleceğiyle ilgili birbirlerini tartmalarından öteye gidememişti. Bu yüzden Adana Konferansı, tarafların zıt fikirlerle bir araya gelmesine ve görüşmelerin her safhasında bu zıtlık ortada olmasına rağmen, iki taraf da amacına ulaşmış izlenimine sahip olarak görüşmelerden ayrıldığı için sağırklar diyalogu olarak da anılmıştı.⁴¹² Churchill Adana'ya gelirken, Türkiye savaşa katılması yönündeki talebi reddederse, savaştan sonra Sovyetler Birliği'nin Boğazlar ile ilgili isteklerine İngiltere'nin karşı duramayacağını söylemesi halinde Türkiye'nin mutlaka savaşa katılacağını düşünüyordu. Ancak Adana'ya geldiğinde görmüştü ki, Türkiye bu tehdidin bütün

⁴⁰⁸ **Ulus**, 22 Şubat 1943.

⁴⁰⁹ Esmer, Sander, **a.g.e.**, s. 168.

⁴¹⁰ **Ulus**, 3 Şubat 1943.

⁴¹¹ **Ulus**, 3 Şubat 1943. Özellikle puro içmesiyle de bilinen Churchill'in, İnönü ile buluştuktan sonra kendisine puro içip içemeyeceğini sorması ve İnönü'nün bir mahzuru olmadığını söylemesi üzerine purosunu yakması bir nezaket örneği olarak gösterilmiştir. **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1943.

⁴¹² Osman Yalçın, **a.g.m.**, s. 709.

açıklığıyla farkındaydı ve bu konuda büyük endişelere sahipti. Bunun üzerine Churchill'in Sovyet kozunu kullanması bir yana, bütün uğraşı Türkiye'nin endişelerini gidermek üzerine oldu.⁴¹³ Türk ordusunun böyle büyük bir savaşa girecek kadar güçlü olmadığını da gören Churchill Türkiye'den herhangi bir vaat beklemedi. Churchill'in, Türkiye'nin o dönemde savaşa girmesine en önce kendisinin karşı çıkacağını söylemesi de bu yüzdendi.⁴¹⁴

Müttefik devletler ile Türkiye'yi birbirine yaklaştıran görüşmelerin tek somut sonucu Türkiye'ye yapılacak askerî yardımlardı. İnönü Churchill'i Sovyet tehdidinin olduğuna dair ikna edememiş, Churchill ise Türkiye'nin savaşa girmesini sağlamak amacıyla geldiği Adana'dan eli boş dönmüştü.⁴¹⁵ Özellikle Türkiye'nin yakından hissettiği Sovyet tehdidi, bu dönemde Türk dış politikasının savaşa katılmaktan ziyade savaştan sonra gücünü koruyabilme amacına yönelik olmasını sağladı.⁴¹⁶ Bununla birlikte savaşın yavaş yavaş Almanya'nın aleyhine dönmesi ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerin düzeltilmesi çabalarının sonuçsuz kalması, Türkiye'yi ABD ve İngiltere'ye daha yakınlaştırmak için Müttefikler lehine tarafsızlık politikası izlemesine neden oldu.⁴¹⁷ Başbakan Saraçoğlu'nun, Türkiye'nin izlediği bu politikanın iki ülke ilişkilerinde olumlu bir etki yarattığını TBMM'de yaptığı bir konuşmada söylemesi de bunu kanıtlar nitelikteydi.⁴¹⁸ Türk dış politikasının genel hatlarını izah ettikten sonra Türk-İngiliz dostluğuna değinen Başbakan Saraçoğlu, Adana Konferansı'ndan sonra Türkiye'nin Churchill'i daha iyi tanıdığını ve sevmeye başladığını belirtmişti. Saraçoğlu'na göre iki ülke arasındaki samimi dostluk "yalnız karşılıklı menfaatlerin emrettiği bir dostluk değil, iki memleketin hayati zaruretlerinin en başında gelen bir ihtiyaçtı."⁴¹⁹ Saraçoğlu'nun bu beyanını İngiliz Parlamentosu'na da bildirilmiş ve Lordlar Kamarası Başkanı Simon ile Avam Kamarası Başkanı Douglas Crifton

---

⁴¹³ Deringil, **a.g.e.**, s. 195, 196. Ancak Doğan Avcıoğlu'na göre Churchill, İnönü'yü savaşa katılması için ikna etmeye çalışırken, Sovyetler Birliği'nin savaştan güçlenerek çıkacağını ve emperyalist bir politika izleyeceğini, Türkiye'nin bundan kurtulmasının tek yolunun Müttefiklerin yanında yer alması olduğunu, savaşın galipleriyle barış masasına oturması halinde savaştan sonra kurulacak yeni düzende yer alabileceğini ve böylece büyük fayda sağlayabileceğini belirterek Sovyet kozunu kullanmıştı. Avcıoğlu, **a.g.e.**, s. 1547-1549.

⁴¹⁴ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 268.

⁴¹⁵ Edward Weisband, "2. Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası", Çev. M. Ali Kayabal, **Milliyet**, 14 Ocak 1974; Tuncer, **a.g.e.**, s. 125.

⁴¹⁶ Aydın, **a.g.e.**, s. 454.

⁴¹⁷ Uçarol, **a.g.e.**, s. 841, 842.

⁴¹⁸ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 202.

⁴¹⁹ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 7, Cilt 1, s. 25, 26, 17.03.1943.

Brown cevabi telgraflarında, beyanatın kendi meclislerinde büyük bir memnuniyet ve sevinçle karşılandığını bildirerek iki ülke arasındaki dostluğa verdikleri önemi ve duydukları güveni belirtmişlerdi.⁴²⁰

Adana Konferansı'ndan sonra, Türkiye'ye askerî yardım yapılacağı yönünde alınan karar gereği sevk edilecek askerî teçhizat ve malzemenin organizasyonunun yapılması amacıyla, 25 Şubat'ta Orgeneral Asım Gündüz başkanlığındaki Türk heyeti ile İngiliz heyeti arasında görüşmeler yapıldı. Bu görüşmelere göre Türkiye'ye askerî yardım dört aşamada yapılacaktı. Birinci aşamada, İngiltere'den 25 uçak filosu ve uçaksavar topları gelecekti. Bunlar Türkiye'deki havaalanlarının savunulması için kullanılacaktı. İkinci aşamada, aynı tür silahlar ile 25 uçak filosu daha gelecekti. Üçüncü aşamada, 2 ağır, 2 hafif uçaksavar bataryası ve 2 tanksavar taburu gönderilecekti. Son aşamada ise 2 zırhlı alay daha gelecekti.⁴²¹ Hardihood adı verilen bu planın ilk aşaması bile gerçekleşemedi. Çünkü bir taraftan Müttefik devletler Türkiye'nin istediği oranda malzemeyi ayıramadıkları gibi, diğer taraftan Türkiye, tüm aşamaların gerçekleşmesi halinde savaşa katılmak zorunda kalacağını bildiği için işi yavaşlatıyordu. İngiltere havaalanı inşasına başlamak istediğinde çeşitli bürokratik engellerle karşı karşıya bırakıldı.⁴²² Almanya ile olan ilişkilerinin bozulmasını istemeyen Türkiye, İngiltere ile yapılan görüşmeleri uzatarak zaman kazanmaya ve bu şekilde tarafsızlığını sürdürmeye çalışıyordu. 7 Nisan'da İnönü ve Menemencioğlu'nun von Papen'e, Türkiye'nin İngiltere ile yaptığı görüşmelerin Almanya'yı endişelendirmemesi gerektiği ve savaş Almanya aleyhine gelişse dahi Türkiye'nin Almanya zararına herhangi bir girişimde bulunmayacağını ve tarafsız kalacağını söylemesi de bunu gösteriyordu.⁴²³

İngiltere ile Türkiye arasında, yapılacak askerî yardımla ilgili görüşmeler sonraki dönemlerde de devam etti. 1943 Martında Ortadoğu Müttefik Orduları Komutanlığından Türkiye'ye gelen bir heyet, yapılacak askerî yardımların arttırılması yönünde karar verdi. Nisan ayında ise General Wilson Türkiye'ye gelerek Mareşal Fevzi Çakmak ve Orgeneral Asım Gündüz ile Türkiye'nin savunmasıyla

---

⁴²⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem 7, Cilt 1, s. 46, 29.03.1943.

⁴²¹ Tuncer, a.g.e., s. 126, 127.

⁴²² Deringil, a.g.e., s. 200-202.

⁴²³ Tuncer, a.g.e., s. 128.

ilgili görüşmelerde bulundu. Ancak bu görüşmelerde de taraflar arasında anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Türk tarafı, Balkanlar'a yapılacak olası bir saldırı ile ilgili ortak bir plan hazırlanmasını isterken, Wilson sadece silah ve malzeme sevkinin nasıl daha hızlı yapılacağına dair konulara yoğunlaşıyordu.⁴²⁴ Ayrıca Türkiye'deki askerî birliklere kimin komuta edeceği sorunu da vardı. Özellikle Fevzi Çakmak bu konuda hassasiyet gösteriyordu. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'ndaki deneyimler hâlâ unutulmamıştı ve Türk ordusunun yabancıların komutası altına girmesi ve yabancı komutanların bağımsız hareket etmesi istenmiyordu.⁴²⁵

Bu görüşmelerden sonra hazırladığı raporda Wilson, Türk ordusunun donanımının yetersiz olduğunu ve Türk askerinin modern silahların kullanımını bilmediğini belirtiyordu. Dolayısıyla Türkiye'nin, ordusunun yetersiz olduğunu söyleyerek savaşa girmekten kaçınmasının doğruluğu belgelenmiş oldu.⁴²⁶ Ayrıca bir başka sorun da Türkiye'ye sevk edilen askerî yardımların birliklere dağıtılmasıydı. Çünkü Türk limanlarına getirilen silah ve teçhizatın mevcut demiryollarıyla taşınması imkânsızdı. İngiltere'den Türkiye'ye gönderilecek toplam malzeme miktarı 3,5 milyon tonken, mevcut taşıma imkânlarıyla yılda yaklaşık 560 bin ton malzeme taşınabiliyor, bu da toplam malzemenin 6 yılda taşınabileceği anlamına geliyordu.⁴²⁷ Bunun dışında yeteri kadar lokomotif ve vagon da yoktu. İngiltere bu sorunun çözülmesi için Türkiye'ye 100 tane lokomotif ve 2500 tane vagon göndermeyi önerse de, bu kez yakıt sorunu baş gösteriyordu. Zonguldak'tan kömür getirilmesi düşünülse de, bunun da mümkün olmadığı ortaya çıkmıştı. Çünkü ulaşım imkânları yeterli miktarda kömürün taşınması için de uygun değildi. Bir başka sorun da Türkiye'deki havaalanlarıyla ilgiliydi. Çünkü Türk havaalanları İngiliz filosunu barındıracak kapasiteden çok uzaktı. Hem demiryollarının yetersizliği, hem de liman ve havaalanlarının kapasitesinin düşük oluşu, Türkiye'ye yapılacak askerî yardımın tarafların anlaştığı miktarda olmasını engelliyordu. Ayrıca Türkiye, ulaşım imkânlarının arttırılması amacıyla hazırlanan planların uygulanması için İngiltere'den teknik personel gelmesine izin vermiyor ve gerekli iyileştirmelerin Türk personel tarafından yapılmasını istiyordu. Aslında Türkiye alabildiği kadar

⁴²⁴ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 159, 160.

⁴²⁵ Deringil, **a.g.e.**, s. 202.

⁴²⁶ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 160.

⁴²⁷ Osman Yalçın, **a.g.m.**, s. 724.

fazla yardım almak istiyordu. Ancak Türkiye'nin bundaki amacı işleri uzatmak olduğu kadar, yapılacak düzenlemelerin askerî bir anlaşmadan ziyade ticari bir anlaşmaya dayandığını göstermeye çalışmaktı. Nitekim Almanya Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan raporda, Türkiye'deki havaalanlarının inşasının çok hızlı ilerlediğinin ve Türkiye'nin savaşa girmesinin bir oldubittiye getirilmeye çalışıldığının yer alması da Türkiye'nin endişelerini doğrular nitelikteydi. Tüm bunlar gösteriyordu ki, Türkiye'nin savaşa girmesi askerî bir sorun olduğu kadar siyasi bir sorundu. İngiltere bu noktayı da göz önünde bulundurarak her geçen gün Türkiye üzerindeki baskılarını arttırıyor, Türkiye ise hem ordusunun yetersizliği, hem de savaşa girmemesinin Almanya'nın Ortadoğu'ya ilerlemesini engellediği ve bunun Müttefiklerin yararına olduğu bahanesini öne sürerek bu baskılardan kurtulmaya çalışıyordu. Ancak Müttefikler artık Türkiye'nin bu politikasının Almanya'ya fayda sağladığını ve Almanya'nın yenilgiye uğratılmasında bir engel teşkil ettiğini düşünmeye başlamıştı. Ayrıca İngiltere, Türkiye'nin savaşa girmek için yeni şartlar öne süreceğinden ve bu doğrultuda özellikle Suriye sınırı ile ilgili olarak Türkiye'nin lehine bir düzenleme yapılmasını isteyeceğinden de şüphelenmeye başlamıştı. Bu yüzden 30 Ocak'ta Adana'da yapılan görüşmelerle başlayan Türk-İngiliz yakınlaşması, 1943 yılının ortalarından itibaren yerini soğumaya bırakmıştı.⁴²⁸

2.5. Washington Konferansı

Quebec Konferansından önce, Kuzey Afrika'da savaşın Müttefikler tarafından kazanılmasıyla birlikte Roosevelt ve Churchill ile askerî heyetleri, oluşan yeni durumun değerlendirilmesi ve savaşın geleceğine dair yeni planlamaların yapılması amacıyla, 12-25 Mayıs 1943 tarihleri arasında Washington'da bir araya geldi.⁴²⁹ Bu konferans bir anlamda Kazablanka Konferansı'nın devamı niteliğindedir. Çünkü iki konferansa da katılan asker ve sivil kadro aynıydı.⁴³⁰

⁴²⁸ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 160-166.

⁴²⁹ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 257.

⁴³⁰ Konferansa katılanlar bakımından aradaki fark, Washington'da ayrıca Uzakdoğu Orduları Başkumandanı General Wavel ile Hindistan orduları kumandanlarının da bulunmasıydı. Mehmet Zekeriya Sertel, "*Vaşıngtonda Neler konuşuluyor*", **Tan**, 14 Mayıs 1943.

Bu ziyaret Churchill'in savaş sırasında yaptığı üçüncü Washington ziyaretiydi. Ziyaretlerin birincisi 1941 Aralık ayında, ikincisi ise 1942 Haziran ayında gerçekleşmişti. Ancak şimdiki ziyareti diğerlerinden ayıran özellik, Churchill'in ilk defa rahat bir şekilde ziyaretini gerekleştirmesiydi.⁴³¹ Bu anlamda savaşın ilk iki yılında Mihver devletleri arasında yapılan görüşmelerin yerini, 1942 yılıyla beraber Churchill ile Roosevelt arasında yapılan görüşmeler almıştı ve Washington Konferansı da bunun bir örneğini teşkil etmişti. Bu durum, savaşın seyrinin Müttefikler lehine değişmesiyle yakından ilgiliydi. Tunus zaferinden sonra ne Sovyetler Birliği, ne de ABD ve İngiltere savaşın duraksamasını istiyordu. Bu bakımdan konferansta önemli askerî kararların alınması bekleniyordu.⁴³² Afrika'daki savaşın Müttefikler açısından başarıyla sonuçlanmasından sonra sıra Avrupa'ya çıkarma yapılarak Almanya'ya doğrudan ve kesin bir darbe indirmeye gelmişti. Churchill ile Roosevelt arasındaki beşinci buluşma olan Washington Konferansı'nda iki lider bu askerî planları görüşmek üzere bir araya gelmişti.⁴³³

Nitekim öyle de oldu. Trident, yani zıpkın olarak şifrelenen bu konferanstan hemen önce, 5 Mayıs'ta ABD istihbaratının aldığı bilgiye göre, Almanya'nın bu dönemde Sovyetler Birliği'ne geniş çaplı bir saldırı başlatacağının ortaya çıkması, ikinci bir cephe açılması fikrinin ağır basmasına neden olmuştu. Bu doğrultuda konferansta alınan kararlardan birine göre, İtalya'nın tamamen işgali gerçekleştirilecek, 1 Mayıs 1944 tarihinde ise Overlord Operasyonu olarak anılan Fransa'ya çıkarma planı hayata geçirilecek ve böylece Avrupa'da ikinci bir cephe açılması sorunu çözölmüş olacaktı. Fransa'ya yapılacak çıkarma zamanının bir yıl ileri bir tarih olarak belirlenmesinin sebebi ise önce Sicilya'nın işgal edilerek İtalya'nın savaş dışı bırakılmasıyla, burada kullanılan askerî birliklerin Fransa'ya yönlendirilecek olmasıydı.⁴³⁴ Böylece Türkiye'nin savaşa girmesinin önu de

---

⁴³¹ Nadir Nadi, "Üçüncü Washington Buluşması", **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1943. Ayrıca Washington'daki Roosevelt-Churchill buluşması, savaşın başından itibaren iki lider arasında yapılan beşinci görüşme olma özelliğini de taşıyordu. **Vatan**, 13 Mayıs 1943; **Tan**, 13 Mayıs 1943.

⁴³² Falih Rifkı Atay, "Çörçil ve Ruzvelt Gene Görüştüler", **Ulus**, 13 Mayıs 1943.

⁴³³ Necmettin Sadak, "Beşinci Buluşma Büyük apta Hazırlıklar ve Son Kararlar İçindir", **Akşam**, 14 Mayıs 1943; **Tan**, 13 Mayıs 1943.

⁴³⁴ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 257, 258. Nitekim Washington'da iki liderin buluşacağının haberi basına yansıdığında, görüşmelerin Tunus zaferinden sonra yapılması ve Churchill'in yanında önemli askerlerin bulunmasından yola çıkarak İngiliz basınının, toplantının ikinci cephenin açılması hakkında olacağı yönündeki tahminleri doğru çıkmıştı. Ayrıca Alman basınında da bu yönde haberler çıkmış, Washington Konferansı'nın Mihvere yeni

açılacaktı. Çünkü İtalya'nın işgali ile birlikte Türkiye'nin Akdeniz'de hissettiği tehdit ortadan kalkmış olacaktı. Ayrıca Churchill'in en baştan beri istediği Türkiye havaalanlarını kullanarak Romanya'daki petrol bölgelerini bombalama ve bu şekilde Almanya'nın savaş gücüne ağır bir darbe indirme planı da hayat bulacaktı.⁴³⁵ Nitekim bu doğrultuda konferansta, Türkiye'nin aktif ya da pasif olarak savaşa katılması için çalışmalara başlanması için ortak görüşe varıldı.⁴³⁶ Ayrıca alınan bu kararlarla Churchill'in ikinci cepheyi Balkanlar'da açma isteğine karşılık, Roosevelt'in Manş üzerinden çıkarma yapma isteği ağırlık kazanmış oluyordu.⁴³⁷

Washington'da alınan bir başka önemli karar ise savaş sonrası oluşacak yeni dünya düzenine ilişkindi. Çünkü bu kararlar Birleşmiş Milletler'in bir anlamda temelleri atılmış olacaktı. Aslında bu örgütün temelleri daha önce Atlantik Bildirisi ile atılmıştı ancak Washington Konferansı'nda alınan kararlar daha sağlam bir zemine oturtulmuştu. Barışın sağlanması için kurulacak uluslararası bir örgüte bırakılacak ve bu örgütün başında ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Çin bulunacaktı. Ayrıca bu örgüte bağlı Amerika, Avrupa ve Uzakdoğu Bölge Konseyleri kurulacak, Avrupa ise Tuna, Balkan ve İskandinav Federasyonlarından oluşan bir konfederasyon biçiminde örgütlenecek ve Türkiye, Balkan Federasyonu'na dâhil olacaktı.⁴³⁸

Konferansta alınan karar doğrultusunda Müttefikler, Haziran 1943'te Sicilya'yı havadan bombalanmaya başladılar ve 10 Temmuz'da buraya çıkarma harekâtı düzenlediler. Ağustos ayında ise İtalya Müttefiklerce işgal edildi.⁴³⁹ Nitekim bu çıkarma önce Kazablanka Konferansı'nda, daha sonra ise Washington Konferansı'nda alınan kararın da bir gereği idi. Başarılı olan bu harekât sonucunda

---

darbeler indirmek için yapıldığı endişesi hâsıl olmuştu. Mehmet Zekeriya Sertel, "*Vaşingtonda Neler konuşuluyor*", **Tan**, 14 Mayıs 1943. Churchill'in anavatan muhafızlarına hitaben 14 Mayıs'ta yaptığı radyo konuşması da bunu kanıtlar nitelikteydi. Bu konuşmada İngiliz Başbakan'ın, "... Büyük Britanya ordularının kıta üzerinde öldürücü muharebeler vermek üzere denizleri geçerek ilerlemesi zamanı yaklaşmaktadır." demesi hem İngiliz, hem Alman basınında çıkan haberleri doğruluyordu. **Tan**, 15 Mayıs 1943. Churchill'in ABD Kongresi'ndeki konuşmasında Kuzey Afrika'daki zaferden sonra milyonlarca Müttefik askerinin yeni görevler için hazır beklediğini ve bu zaferden sonra düşmana yeni darbeler vurulacağını söylemesi ise ikinci cephenin açılması hakkındaki tahminlerin doğru olduğunu gösteriyordu. Sertel'e göre, Churchill'in savaşın geleceği ile endişelerinin yerini artık iyimserlik almıştı. Mehmet Zekeriya Sertel, "*M. Churchill'in Kongredeki Nutku*", **Tan**, 21 Mayıs 1943.

⁴³⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 390.

⁴³⁶ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 169.

⁴³⁷ Aydın, **a.g.e.**, s. 454.

⁴³⁸ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 280.

⁴³⁹ Uçarol, **a.g.e.**, s. 799.

Mihver devletlerin Avrupa’da yenilgiye uğratılamayacağı miti de ortadan kalkmış oluyor ve Müttefik askerleri Avrupa’ya ayak basıyordu.⁴⁴⁰

Avrupa’nın çok büyük bir kısmını işgali altında tutan Mihver devletleri, doğuda Sovyetler Birliği’nin başarılı savunması, Kuzey Afrika’da ise İngiltere, Fransa ve ABD birliklerinin başarılı çıkarmasıyla bu kıtanın dışına çıkmayı başaramamıştı. Bu gelişme İkinci Dünya Savaşı’nda, Mihver devletlerin saldırıdan savunmaya geçtiği ve savaştaki ağırlıklarının azalarak çöküş devrine girdiği bir dönemi başlatmıştı. Ahmet Şükrü Esmer savaşın bu yeni döneminde Churchill’in Washington ziyaretinin doğal karşılanması gerektiğini yazarak görüşmeleri bu bağlamda değerlendirmişti. Bu dönemde en önemli Müttefik amacı, Sovyetler Birliği’nin askerî planları ile ABD-İngiliz askerî planları arasında uyum sağlamaktı. Ayrıca Churchill’in beraberinde İngiltere Genelkurmay Başkanı ile Hava ve Deniz Komutanlarının bulunması, Washington’da önemli askerî meseleler üzerinde görüşüldüğünün kanıtı olarak görülmeliydi. Ancak her ne kadar konferansta sadece askerî meselelerin görüşüldüğü söylene de, Roosevelt ve Churchill gibi iki devlet adamının olduğu yerde siyasi meselelerin görüşülmediğini düşünmek yanlış olurdu. Bu noktada özellikle savaş sonrası kurulacak düzenle ilgili Stalin’in de dâhil edildiği planlar yapılmalıydı.⁴⁴¹

Washington görüşmeleri devam ettiği sırada, 19 Mayıs’ta Churchill, ABD Kongresi’nde bir konuşma yapmıştı. Müttefik hava kuvvetlerinin Mihver hava kuvvetlerinden sayıca üstün duruma geldiğini ve Almanya’ya karşı hava taarruzlarının devam edeceğini belirten misafir Başbakan, Japonya anakarasına da saldırıların başlayacağını söyledi. Churchill bu konuşmasında Afrika’daki Mihver kayıplarına ve denizaltı savaşına da değinmişti. ABD tersanelerinde yapılan gemilerin sayısı savaşta kaybedilen gemilerin sayısından fazlaydı. Ayrıca Churchill’in ifadesine göre savaşın en ağır yükünü Sovyetler Birliği çekiyordu. Eğer Müttefikler en ufak bir rehavete kapılacak olursa, güçlü bir orduya, önemli kaynaklara ve stratejik bir konuma sahip olan Almanya savaşın uzamasına neden olabilirdi ve bu en büyük tehlikeydi. Çünkü bu durumda demokratik rejimler yıpranarak Mihver karşısında zor duruma düşebilirdi. Bu ise doğal olarak Mihverin

⁴⁴⁰ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 175, 176.

⁴⁴¹ Ahmet Şükrü Esmer, “*Washington Görüşmeleri*”, **Ulus**, 15 Mayıs 1943.

istediği durumdu.⁴⁴² Bu yüzden Churchill'in savaşın uzamaması gerektiğine vurgu yapması, ABD ve İngiltere'nin bir an önce Avrupa'ya çıkarak Sovyetler Birliği ile beraber Almanya'ya taarruz emek istediğini gösteriyordu.⁴⁴³ Böylece Mihver devletlerin son umudu olan savaşın uzaması ihtimali ortadan kaldırılmış olacaktı.⁴⁴⁴ Japonya'ya karşı verilen savaşa da değinen Churchill, bu savaşın devam ettirilmesinde İngiltere'nin de en az ABD kadar menfaati bulunduğunu ve İngiltere'nin bu savaşta son nefesine kadar ABD'nin yanında yer alacağını söyledi. Churchill'e göre Almanya'nın yenilgisi Japonya'nın da yenilgisi anlamına geliyordu.⁴⁴⁵ Churchill'in konuşmasında Japonya meselesine değinmesinin sebebi ise ABD ile İngiltere arasındaki yakınlaşmayı arttırmayı amaçlamasıydı. Böylece Churchill, Avrupa'daki savaş bitse bile İngiltere'nin Pasifik'teki savaşa devam edeceğini anlatmaya çalışmıştı.⁴⁴⁶ Ancak Churchill bunları söylerken bazı zorlukların olabileceğini kastetmiş ama yine de askerî, coğrafi ve siyasi zorluklara rağmen Japonya'nın adeta yerle bir edilmesi konusunda İngiltere'nin hazır olduğunu ifade etmişti. Bu noktada dikkat çeken, siyasi zorluklardan ne anlaşılması gerektiğiydi. Churchill burada, o tarihte henüz Sovyetler Birliği ile Japonya arasında bir savaş olmamasını kastetmiş olabilirdi. Ancak Churchill'in konuşmasının bu bölümünde asıl önemli olan hem ABD'nin, hem de İngiltere'nin Uzakdoğu'daki savaşa aynı önemi vermiş olduklarının anlatılmaya çalışılmasıydı.⁴⁴⁷ Fakat bu durum, Avrupa'daki savaşın daha önemli olduğu gerçeğini değiştirmiyordu. ABD kamuoyunun bu konudaki hassasiyetini bilen Churchill, doğru kelimeler seçmeye çalışarak nazik bir konuşmayla bu hassasiyetleri gidermeye çalışmıştı. ABD ile İngiltere arasındaki ilişkilerin iyi olduğu sürece hem savaşta, hem de barışta bu iki devletin başaramayacağı şey yoktu. Ayrıca Churchill, Stalin'in de katılacağı üçlü bir

---

⁴⁴² **Akşam**, 20 Mayıs 1943; **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1943; **Vatan**, 20 Mayıs 1943.

⁴⁴³ İhsan Boran, "*Çörcilin Nutku ve Harp*", **Vatan**, 21 Mayıs 1943.

⁴⁴⁴ Mehmet Zekeriya Sertel, "*M. Churchill'in Kongredeki Nutku*", **Tan**, 21 Mayıs 1943.

⁴⁴⁵ **Ulus**, 20 Mayıs 1943; **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1943; **Vatan**, 20 Mayıs 1943.

⁴⁴⁶ Nadir Nadi, "*Churchill Ne Dedi?*", **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1943. Nadir Nadi bu yazısında Stalin'in görüşmelere katılmamasına da değinmiş ve bu durumun Kazablanka Konferansı'ndan sonra konuyla ilgili yapılan dedikoduların tekrar gündeme gelmesine sebep olduğunu belirtmişti. Ancak Vatan Gazetesi'nin İngiliz basımından aktardığına göre görüşmeler Sovyetler Birliği ile uyum içinde yapılmakta ve Stalin ile Çan Kay Şek görüşmelerden haberdar edilmekteydi. **Vatan**, 13 Mayıs 1943.

⁴⁴⁷ Falih Rıfki Atay, "*Churchill'in Nutku*", **Ulus**, 22 Mayıs 1943.

konferans yapılmasının gerekli olduğu konusunda ABD Başkanı ile hemfikir olduklarını da söylemişti.⁴⁴⁸

Churchill'in konuşması hakkında bir başka yorum ise Ömer Rıza Doğrul tarafından yapılmıştı. Doğrul'a göre Churchill, Sovyetler Birliği'nin verdiği savaşta bu ülkeye yardım edilmesi gerektiğini çok iyi biliyordu. Çünkü savaşın geleceği, doğu cephesindeki Sovyet-Alman savaşının nasıl sonuçlanacağına ve bu sırada Müttefiklerin Sovyetler Birliği'ne ne kadar yardım edeceğine bağlıydı. Bu noktada Churchill'in en çok güvendiği kuvvet ise hava ordusuydu.⁴⁴⁹

Daha çok ABD kamuoyuna rahatlatmaya yönelik olan bu konuşmada Churchill, savaş sonu düzenlemelerinden bahsetmemişti. Ayrıca Avrupa'da ikinci cephenin açılması hususuna neredeyse hiç değinmemesi de savaşın olanca ağırlığının bir süre daha Sovyetler Birliği'nin üzerine bineceğini gösteriyordu.⁴⁵⁰ İngiltere'nin, Japonya'ya karşı verdiği savaşta ABD'nin yanında olacağını bir kere daha açıklaması ise ABD kamuoyunu rahatlatmaya yönelikti. Çünkü savaşta bütün dikkatlerin Avrupa ve Kuzey Afrika'da toplanması rahatsızlık yaratmıştı. Ayrıca büyük bir travma yaratan Pearl Harbour baskını, ABD kamuoyunda Japonya'nın bir an önce mağlup edilmesi yönünde bir istek uyandırmıştı. Bunun dışında, Avrupa savaşı bittiğinde İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin bundan büyük fayda sağlayacağı, ABD'nin ise uzun yıllar Pasifik'te Japonya ile savaşmak zorunda kalacağı düşünülüyordu. Bu yüzden Churchill konuşmasında Almanya ve Japonya'nın yenilgisine değinerek bu endişeleri gidermeyi amaçlamıştı. Önce Almanya'nın yenilmesi, ABD'nin Avrupa'ya yardım yükünü azaltarak bütün gücüyle Japonya üzerine yoğunlaşmasını sağlayacaktı.⁴⁵¹

Churchill 26 Mayıs'ta Roosevelt ile birlikte basın toplantısı düzenlemişti. Bu toplantıda kendisine Müttefik savaş planlarının ne olduğu sorulmuş, Churchill buna açıkça cevap vermesinin doğru olmayacağını belirterek, amaçlarının Mihver devletler kayıtsız şartsız teslim olana kadar savaşmaya devam etmek olduğunu

⁴⁴⁸ Ahmet Şükrü Esmer, "Çörçil'i Dinlerken", **Ulus**, 22 Mayıs 1943.

⁴⁴⁹ Ömer Rıza Doğrul, "Churchill'in Nutku Dolayısıyla", **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1943.

⁴⁵⁰ Necmettin Sadak, "İngiliz Başvekilinin Vaşington Nutku", **Akşam**, 21 Mayıs 1943.

⁴⁵¹ Necmeddin Sadak, "Üstünde Durulmaya Değer, Çok Ehemmiyetli Bazı Noktalar", **Akşam**, 22 Mayıs 1943.

söylemişti.⁴⁵² Roosevelt'in 27 Mayıs'taki beyanatına göre ise "Kurmay heyetleri arasındaki Washington Konferansı, bütün cephelerde yapılacak müstakbel harekât için tam bir anlaşma ile sona ermişti."⁴⁵³

Kazablanka Konferansı'ndan sonra ABD ile İngiltere arasındaki sıkı işbirliğinin ikinci tezahürü olan Washington görüşmelerinde iki lider ve askerî heyetleri, Stalin'in de görüş birliğinde olacağı askerî harekâtlar planlamıştı. Böylece Avrupa'da açılacak ikinci cepheyle ilgili ilk ciddi görüşmeler de başlamış oluyordu.⁴⁵⁴

2.6. Birinci Quebec Konferansı

1943 yılının ikinci yarısına gelindiğinde Almanya savaşın başındaki kuvvetini kaybederek bütün cephelerde gerilemeye başlamıştı. Hitler'in kendisine yardımcı olacağını düşündüğü İtalya ise yenilerek savaş dışı kalmıştı.⁴⁵⁵ Özellikle Mussolini iktidarının 25 Temmuz 1943'te sona ermesi, Almanya'yı Avrupa'da yalnız bırakmıştı. Çünkü Mussolini muhalifleri, Müttefik devletler ile barış yapmanın yollarını aramaya başlamışlardı; Mussolini'nin devrilmesi de bu yüzdendi. Bu haberin kendisine verilmesi için Mussolini İtalya Kralı'nın huzuruna çıkarıldığında, 1922'den beri Mussolini'yi destekleyen Kral bu kez faşist lidere "Şu anda siz İtalya'da herkesten daha fazla nefret edilen bir insansınız." demişti. Daha sonra

---

⁴⁵² **Vatan**, 27 Mayıs 1943. Churchill 14 Mayıs'ta Washington'da anavatan muhafızlarının üçüncü kuruluş yıldönümü dolayısıyla yaptığı bir radyo konuşmasında "Hitler ve Hitlerizm kayıtsız ve şartsız teslim oluncaya kadar istila tehlikesi ortadan kalkmayacaktır." demişti. **Vatan**, 15 Mayıs 1943. Bu yüzden Churchill'in, Mihver devletlerin kayıtsız şartsız teslim olmasında bu kadar ısrar etmesinin sebebinin, İngiltere adasının Alman işgaline uğrama ihtimalinin savaşın her aşamasında Churchill'in aklından çıkmaması olduğu düşünülebilir.

⁴⁵³ **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1943. Konferanstan sonra yayınlanan tek cümlelik tebliğ de Roosevelt'in beyanatında söylediği ile tam olarak aynıydı. **Vatan**, 29 Mayıs 1943; İhsan Boran, "Washington Görüşmeleri ve Harp", **Vatan**, 30 Mayıs 1943. Nadir Nadi'ye göre tebliğin bu kadar kısa olması, herkes tarafından istenildiği gibi yorumlanmasına sebep olacaktı. Müttefik tarafı tebliğin kısa olmasını savaş planlarının açığa çıkmasını engelleyeceğinden olumlu olarak karşılarken, Mihver tarafı Roosevelt ile Churchill'in konuşacak bir şeyinin kalmadığını söyleyecekti. Nadir Nadi, "Washington Görüşmeleri", **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1943. Nitekim konferanstan sonra yayınlanması düşünülen asıl tebliğin, Churchill ile Roosevelt arasında anlaşmazlık çıktığı için yayınlanmadığına dair yorumlar yapılmıştı. **Vatan**, 30 Mayıs 1943.

⁴⁵⁴ **Ulus**, 13 Mayıs 1943.

⁴⁵⁵ **Tanin**, 1 Eylül 1943.

Mussolini küçük bir adaya gönderilerek orada hapsedildi. Artık İtalya'nın yeni Başbakanı Mareşal Badoglio'ydu.⁴⁵⁶

İtalya'nın düşmesiyle birlikte Roosevelt ve Churchill, bundan sonra atılacak adımlar ve özellikle Fransa'nın kuzeyine yapılacak çıkarmayla ilgili görüşmek için Quebec'te buluştu. 14-24 Ağustos 1943 tarihleri⁴⁵⁷ arasında gerçekleştirilen ve aynı zamanda bir çemberin dörtte biri anlamına gelen Quadrant Konferansı olarak da anılan bu görüşmelere, İngiltere Genelkurmay Başkanı Sir Alan Brooke ile Ulaştırma Bakanı Lord Ledley de katılmış,⁴⁵⁸ Çin Dışişleri Bakanı Song Ziven ise toplantılarda gözlemci olarak yer almıştı.⁴⁵⁹ Bunun dışında konferansta Kanada Başbakanı Mackenzie King ve Avustralya Başbakanı John Curtin de bulunmuştu.⁴⁶⁰

Stalin, Kızıl Ordu'nun başında bulunduğu gerekçesiyle Quebec Konferansı'na da katılmamıştı ve bu durum savaşla ilgili yapılan görüşmeler açısından büyük bir eksiklikti. Çünkü şu ana kadarki Müttefik başarıları üç devletin ortak çalışmalarıyla sağlanmıştı. Bu yüzden bundan sonra savaşla ilgili yapılacak düzenlemelerin anlamlı olması yine üç devletin birlikte hareket etmesine bağlıydı. Yine de Necmeddin Sadak'a göre Stalin'in Kanada'ya gelmemesi, Balkanlar'a yönelik birbirlerinden farklı politikalara sahip bu üç ülke arasında konuyla ilgili tartışmaları da ötelemiş oluyordu.⁴⁶¹ Buna rağmen Nadir Nadi, son iki yıldır Avrupa'da ikinci cephenin açılmasını talep eden Stalin'in konferansa katılmamasını ilginç bulmuş ve bu durumu, ileride ABD ve İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında bir anlaşmazlık çıkarabileceği şeklinde yorumlamıştı.⁴⁶² Nitekim Ömer Rıza Doğrul da üç devletin savaş sonrası planlarının farklı olduğunu belirtmişti. Üç devlet de Almanya'nın Avrupa için tekrar bir tehlike oluşturmasını engellemeyi amaçlamakla birlikte, Sovyet basını Almanya'ya karşı alınacak tedbirlerin aynı zamanda Sovyetler

⁴⁵⁶ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 282.

⁴⁵⁷ Necmeddin Sadak gazetesinde, Quebec Konferansı'nın "...büyük Demokrasilerin, uğrunda kan döktükleri davayı bütün mazlumlara benimseten, ...menfaatin hakka, kuvvetin adalete üstün tutulmaması temeline dayanan ilk vesika..." olan Atlantik Bildirisi'nin yayınlandığı tarihe denk gelmesine dikkat çekmişti. (Atlantik Bildirisi 14 Ağustos 1941 tarihinde yayınlanmıştı.) Necmeddin Sadak, "*Müttefikler Sovyet Rusyayı Kanada Konferansına Niçin Davet Etmediler*", **Akşam**, 15 Ağustos 1943.

⁴⁵⁸ **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1943.

⁴⁵⁹ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 263, 264.

⁴⁶⁰ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 189.

⁴⁶¹ Necmeddin Sadak, "*Kanada Konferansı ve Harb Sonu Birliği*", **Akşam**, 13 Eylül 1943.

⁴⁶² Nadir Nadi, "*Moskova Gene Gitmedi*", **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1943.

Birliği'nin Avrupa'da söz sahibi olmasını engelleme amacını taşıdığını ve Stalin'in bu yüzden konferansa katılmadığını yazmıştı.⁴⁶³

Aslında Stalin'in konferansa katılmaması ile ilgili gerçekten de bazı belirsizlikler vardı. Çünkü Roosevelt ile Churchill'in buluşacağı belli olduğunda Stalin de bu toplantıya çağırılmış ve ekseriyet Stalin'in konferansa katılacağını düşünmüştü. Roosevelt'in, Stalin'in görüşmelere katılmasından duyacağı memnuniyeti dile getirmesi de kamuoyundaki beklentileri yükseltmiş ve herkes üçlü bir buluşmanın daha faydalı olacağını düşünmeye başlamıştı. Bu yüzden Stalin'in görüşmelere katılmaması hem İngiliz, hem de ABD basınında büyük hayal kırıklığı yaratmıştı. Ancak Sovyet basınından gelen bir haber bütün düşünceleri değiştirdi. O ana kadar Stalin'in, Kızıl Ordu'yu bizzat idare etmesinden dolayı ülkesini terk edemediği düşünülüyordu. Sovyet Tass ajansında Sovyetler Birliği'nin Kanada'daki konferansa davet edilmediği ve bu sebeple temsilci gönderilmediği haberinin çıkması ise bu düşüncelerin doğru olmadığı yönünde bir izlenim uyandırmıştı. İngiltere ve ABD kamuoyunun, görüşmelerin üçlü bir nitelik kazanmasının zaruri olduğuna ve Stalin'in de toplantılara katılmasının Müttefikler için çok faydalı olacağı yönündeki düşüncelerine rağmen Stalin'in çağırılmaması, Roosevelt ve Churchill'in baş başa görüşmek istediği ve Sovyetler Birliği'nin yapılan toplantılara kayıtsız kaldığı şeklinde yorumlandı. Müttefikler zafere yaklaştıkça üç liderin birlikte görüşmelerinin zorunluluğu artmasına rağmen bu tür bir anlaşmazlığın çıkması herkesi çok şaşırtmıştı. Bu gelişmeyle ilgili yapılan bir başka yorum da Sovyetler Birliği'nin İngiltere ile ABD'ye, ABD'nin ise Sovyetler Birliği'ne duyduğuna güvensizliğe bağlı olarak tarafların yollarını ayırdığı ve Japonya'nın Almanya ile Sovyetler Birliği arasında barışı sağlamaya çalıştığı şeklindeydi.⁴⁶⁴ Hatta ABD gazetesi Washington Post, Sovyetler Birliği ile Almanya'nın anlaşacağını ve bu anlaşma sonucu Balkanlar'ın Sovyet nüfuzu altına bırakıldığını belirterek, bu iki devletin ordularının Batı Avrupa'da ABD ve İngiltere ordularına doğru harekete geçeceğini yazmıştı.⁴⁶⁵

---

⁴⁶³ Ömer Rıza Doğrul, "Roosevelt ve Churchill Görüşmelerinin En Mühim Meselesi", **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1943.

⁴⁶⁴ Necmettin Sadak, "Müttefikler Sovyet Rusyayı Kanada Konferansına Niçin Davet Etmediler", **Akşam**, 15 Ağustos 1943.

⁴⁶⁵ Yeni Sabah Gazetesi, savaşın bu aşamasında böyle bir anlaşmanın mümkün olmadığını belirterek, Washington Post Gazetesi'ndeki bu haberi bir hayal ürünü olarak değerlendirmişti. **Yeni Sabah**, 15 Ağustos 1943.

İngiltere’de ise Sovyet ajansının Stalin’in konferansa çağrılmadığı yönündeki haberi şaşkınlıkla karşılanmıştı. Çünkü Roosevelt-Churchill görüşmesi kararlaştırıldığı zaman Stalin, hem İngiltere’deki Sovyet Büyükelçi Maiski vasıtasıyla, hem de ABD’nin Moskova Büyükelçisi Davies vasıtasıyla Quebec Konferansı’na davet edilmişti.⁴⁶⁶ Dolayısıyla Stalin’in konferansa çağrılmadığı yönündeki haberler sadece yanlış anlamadan ibaretti. Zira savaşın neden olduğu karışıklıkta yanlış kaynaklardan bilgi alınması doğal karşılanmalıydı. Ancak bu yanlış anlaşılma liderlere sirayet etmemişti. Roosevelt ve Churchill hem daha önceki konferanslara, hem de bu konferansa Stalin’i davet etmişler, Stalin bu toplantılara katılamayınca da kendisini görüşülen konularla ilgili bilgilendirmişlerdi.⁴⁶⁷ Ayrıca Sovyetler Birliği ile Japonya arasında bir savaş olmadığı için, Stalin’in bu konferansa katılması da beklenemezdi. Nitekim bir tarafta Almanya ile savaşırken diğer taraftan Japonya’yı düşman ilan etmesi ya da konferansa katılarak bunu ima etmesi, iki cephede birden savaşmak zorunda kalacağı için Sovyetler Birliği’nin kabul etmeyeceği bir durumdu.⁴⁶⁸ Ancak Hüseyin Cahid Yalçın konuyla ilgili yazısında Tass ajansının haberinin doğru olduğunu ve Stalin’in konferansa gerçekten çağrılmadığını belirtmişti ki, bu ABD ve İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında anlaşmazlık olduğunu gösteriyordu. Çünkü Stalin Kazablanka’daki buluşmaya da katılmamasına rağmen Sovyet ajansında böyle bir haber çıkmamıştı. Bu da gösteriyordu ki, Stalin Kazablanka’ya çağrılmış ancak Quebec’e çağrılmamıştı. Ayrıca Stalin gerçekten Kanada’ya davet edilmiş olsaydı Sovyet ajansı böyle bir haber yapmazdı. Çünkü bu haber Mihver devletlere, Müttefikler arasında anlaşmazlık olduğuna dair propaganda yapma imkânı veriyordu ki, Tass ajansı asılsız bir haber ortaya atarak Mihvere bu fırsatı vermezdi.⁴⁶⁹

Stalin’in Quebec’teki konferansa neden katılmadığını Churchill de yukarıdaki sebeplere benzer gerekçelere bağlı olduğunu 1 Eylül’de radyoda yaptığı bir konuşmada açıkladı. Yirmi yıllık iyi niyet ve karşılıklı yardım antlaşması imzaladıkları Sovyetler Birliği’nin Quebec Konferansı’na katılmasının uygun olmayacağını belirten Churchill, toplantılarda Japonya’ya karşı verilecek savaşın da

---

⁴⁶⁶ **Akşam**, 16 Ağustos 1943.

⁴⁶⁷ **Ulus**, 15 Ağustos 1943.

⁴⁶⁸ Falih Rıfki Atay, “İki Lider Arasında Yeni Buluşma”, **Ulus**, 13 Ağustos 1943; Mehmet Zekeriya Sertel, “M. Stalin Kanada’da Toplanan Konferansa Niçin Gitmemiştir?”, **Tan**, 18 Ağustos 1943.

⁴⁶⁹ Hüseyin Cahid Yalçın, “Rusya ve Müttefikler”, **Vatan**, 15 Ağustos 1943.

görüldüğünü, Japonya ile arasında beş yıllık saldırmazlık antlaşması olan Sovyetler Birliği'nin konferansa iştirak etmesinin zaten beklenemeyeceğini söyledi. Bu yüzden Sovyetler Birliği'nin konferansa katılması ABD ve İngiltere'yi de sıkıntıya sokabilirdi. Ayrıca Stalin Almanya'ya karşı, sadece kendi ülkesi için değil, Birleşmiş Milletler'in ortak davası için de hayati sonuçları olacak harekâtı bizzat idare ediyordu ve bu yüzden Kızıl Ordu'nun başından ayrılması mümkün değildi. Dolayısıyla şu ana kadar üç lider arasında bir buluşmanın gerçekleşmemesi, Roosevelt ve kendisinin Stalin ile görüşmek istememesi veya bu görüşmenin önündeki engelleri ortadan kaldırmak arzusunda olmamalarından ileri gelmiyordu. Hem Roosevelt, hem de Churchill, Stalin ile bir toplantı düzenlemeyi çok istiyordu.⁴⁷⁰

Bu görüşmelerde Churchill ile Roosevelt'in Overlord Operasyonu konusunda görüş farklılığı içinde olduğu ortaya çıkmıştı. Churchill savaşın gidişatından memnundu ve Avrupa'dan taarruza geçilmesine gerek yoktu. Roosevelt ise savaşın bir an evvel bitmesi için Avrupa üzerinden Almanya'ya saldırılması gerektiğini düşünüyordu.⁴⁷¹ Churchill ısrarla İtalya'daki harekâtın sürdürülmesini ve bunun Balkanlar üzerinden desteklenmesini istiyordu. Ancak hem Roosevelt'in buna karşı çıkması, hem de Sovyetler Birliği'nin Almanya ile anlaşma yapmasından çekinilmesi, Churchill'in ısrarını daha fazla sürdürmesini engelledi.⁴⁷² Bu konuda özellikle, Avrupa'ya Manş üzerinden bir harekât yapılmasını isteyen ABD'li General Marshall'ın direnişi ile karşılaşan Churchill, Overlord Operasyonu'nu kabul etmekle birlikte, bu planın başarıya ulaşması için Kuzey Fransa'da bulunan Alman

---

⁴⁷⁰ Ayrıca Churchill bu konuşmasında, üç devletin dışişleri bakanları ya da diğer yetkilileri arasında yapılacak bir görüşmenin hem savaşa yönelik tedbirlerin alınmasında, hem de görüşmelerin doğrudan devlet başkanlarının müdahale edebileceği bir noktaya getirilmesinde çok yardımcı olacağını söylemişti. **Tanin**, 1 Eylül 1943. Bu ifade bir anlamda, ilerleyen günlerde yapılacak Moskova Konferansı'nın da bir habercisiydi.

⁴⁷¹ Churchill'in bu düşüncesinin temelinde Almanya'nın adeta köşeye sıkışmış olması yatıyordu ve Almanya'nın bu durumdan kurtulması mümkün değildi. Durum böyleyken Avrupa'da başka bir cephe açılması çok sayıda asker kaybedilmesine neden olabilirdi. Bu yüzden hava taarruzlarının artırılması gerekiyordu. Ayrıca ikinci cephenin açılması İngiliz halkını büyük bir ekonomik külfetin altına sokacaktı. Japonya'ya karşı verilen savaş ise bekleyebilirdi. Dolayısıyla Mihvere yavaş fakat sürekli darbeler vurulmalıydı. Bunlara karşılık Roosevelt, ABD'nin ürettiği çok sayıda uçak, tank ve silahın atıl kalmasından endişeleniyordu. Ayrıca asker sayısı ve donanma kapasitesi olarak yeterli seviyeye ulaşılmış ve Müttefikler denizaltı savaşını da kazanmıştı. Sadece hava taarruzlarıyla Almanya'nın yenilmesi ise mümkün değildi. Bunların dışında, savaşın Avrupa'da uzaması Japonya'nın savunma gücünü arttırmasına imkân veriyordu. Mehmet Zekeriya Sertel, "*Quebec Konferansında Perde Arkası*", **Tan**, 4 Ekim 1943.

⁴⁷² Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 290.

birliklerinin sayısının çok fazla olmaması gerektiğinin altını çizdi. Ayrıca Almanların ulaşım ve iletişim ağlarının çok gelişmiş olduğunu düşünen Churchill, yapılacak bir hava saldırısı ile bu ağlara zarar verilmesi gerektiğini belirtti. Bunun dışında Müttefikler Kuzey Fransa'da hava üstünlüğünü de ele geçirmeliydi. Churchill'in bu önerilerinden sonra taraflar, savaşın gidişatı ile ilgili şu konularda anlaştılar: İlk olarak, Fransa'ya yapılacak çıkarmadan önce Müttefik hava kuvvetleri Almanya'ya saldırı düzenleyecekti. Bundan sonra ise Overlord Operasyonu'nun gerçekleştirilmesi aşamasına geçilecekti ve bu operasyonun başlangıç tarihi 1 Mayıs 1944 olarak kesinleştirildi. Burada dikkat çeken nokta ise savaş kaynaklarının azalması durumunda, gerekirse savaşın diğer bölgelerine ayrılan kaynaklar da Fransa'daki operasyona ayrılacak ve eldeki bütün imkânlarla Overlord Operasyonu'nun başarıya ulaşması için çalışılacak olmasıydı. Bu da gösteriyordu ki, Müttefikler ve özellikle ABD, Fransa'ya yapılacak çıkarmanın başarılı olmasının, savaşın kazanılması için hayati önemde olduğunu düşünüyordu. Ancak Müttefikler, bu planın başarısız olması ihtimaline karşı alternatif bir plan daha yapmışlardı; bu da Norveç'e bir çıkarma yapılmasıydı ki, bu plan Jüpiter Planı olarak adlandırılmıştı. Tarafların anlaştığı üçüncü nokta, İtalya'nın tamamen savaş dışı bırakılarak buradaki Alman ordusunun etkisiz hale getirilmesi idi.⁴⁷³ Ayrıca Kuzey Fransa'ya yapılacak çıkarmanın başarısızlıkla sonuçlanmasını engellemek için Fransa'nın güneyine de müdahale edilecek ve Mihver ordusunun bu bölgeden uzak tutulmasına çalışılacaktı. Dördüncü olarak, Balkanlar'da ikinci bir cephe açılmamakla birlikte, bu bölgedeki stratejik noktaların bombalanması gibi küçük çaplı operasyonlar yapılabilirdi.⁴⁷⁴ Savaşın gidişatı ile alınan son karar ise Rankin Planı'nın kabul edilmesi idi. Bu plana göre, Sovyetler Birliği'nin Almanya'nın tamamını işgal etme ihtimalinin doğması halinde, ABD ve İngiltere, Sovyetler Birliği'nin Almanya'ya tek başına hâkim olmasını önlemek amacıyla, bu devletle birlikte Almanya'ya girecekti.⁴⁷⁵ Böylece Churchill'in, ikinci cephenin Balkanlar'da açılması yönündeki fikrinden vazgeçilerek Roosevelt'in, Normandiya'da açılması görüşü kabul edilmiş oldu.⁴⁷⁶

---

⁴⁷³ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 263, 264.

⁴⁷⁴ Elisabeth Barker, **British Policy in South-East Europe in the Second World War**, Macmillan, London, 1976, s. 116, 117.

⁴⁷⁵ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 291.

⁴⁷⁶ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 219.

Konferansta alınan bu kararların anlamı, ikinci cephenin hemen açılması yönündeki Sovyet talebinin gerçekleşmemiş olmasıydı. Aslında Sovyetler Birliği bu talepte bulunurken ABD de Sovyetler Birliği'nin Japonya'ya savaş ilan etmesini ve böylece Uzakdoğu'da bir cephe açılmasını istiyordu. Bu yüzden taraflar ikinci cephenin açılması konusunda birbirlerinin isteklerine kayıtsız kaldıkça Avrupa'da yeni bir cephe açılması zorlaşıyordu.⁴⁷⁷ Ancak görüşmeler devam ederken Sovyetler Birliği Quebec'e bir mesaj gönderdi. Bu mesaja göre Güney Avrupa'daki askerî harekâtlar takdir edilmekle birlikte, 1943 sonbaharında Kuzey Fransa'dan bir cephe açılması isteniyor, aksi takdirde Alman ordusu karşısında bir yıl daha dayanmanın çok zor olduğu bildiriyordu.⁴⁷⁸ Ayrıca bu dönemde Sovyet basınında ikinci cephenin açılmasıyla ilgili haberler de çıkmaya başlamıştı. Harp ve İşçi Sınıfı Dergisi'ne göre Roosevelt ve Churchill, daha önce ikinci cephenin açılmasına dair söz vermiş olmalarına rağmen bunu yerine getirmemişlerdi. Hâlbuki ikinci cephe açılmış olsaydı savaş 1943 yılı sona ermeden kazanılabilirdi. Ancak ABD ve İngiltere savaşın doğu cephesinde uzamasının kendileri için daha güvenli olduğuna hükmetmişlerdi.⁴⁷⁹ Çünkü Sovyet basınına göre Müttefiklerin ikinci cepheyi açmaya yetecek gücü vardı. Böylece Almanya doğu cephesindeki altmış kadar tümenini bölgeden çekmek zorunda kalacak ve bu Sovyetler Birliği'ni rahatlatacaktı. Ancak Müttefiklerin buna yanaşmaması bütün yükü Sovyetler Birliği'nin omuzlarına yüklüyordu. Bu durum, Sovyetler Birliği'nin yıpranmasının Müttefikler için bir öneminin olmadığını gösteriyordu. Sovyetler Birliği'nin Japonya'ya savaş açmaması ise ABD'nin askerî birliklerini, açılacak ikinci cephede kullanmak yerine Pasifik savaşına yönlendirmesine sebep olmuştu. Bütün bunlar ikinci cephenin açılmasının kısır bir döngüye girmiş olduğu şeklinde yorumlanıyordu.⁴⁸⁰

Quebec'te yapılan konferansta görüşülen bir başka konu da savaşın Pasifik'teki gidişatı ile ilgiliydi. İngiltere Japonya'ya karşı verilen savaşın içinde olmak istiyordu. Churchill özellikle İngiliz ordusunun Sumatra'da bulunmasını arzuluyordu. Ancak Roosevelt buna karşı çıkmıştı. Çünkü İngiltere'nin yeniden

⁴⁷⁷ Ahmet Şükrü Esmer, “*Kebek Konferansı ve Japonya*”, **Ulus**, 24 Ağustos 1943.

⁴⁷⁸ **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1943; **Vatan**, 21 Ağustos 1943.

⁴⁷⁹ **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1943.

⁴⁸⁰ Necmettin Sadak, “*Kanada Konferansından Başlıca İki Karar Çıkacağına Benziyor, Sovyetler Tatmin Edilemiyor*”, **Akşam**, 23 Ağustos 1943.

sömürgeci faaliyetlerde bulunmasını istemiyor⁴⁸¹ ve İngiltere'yi sömürgelerinden uzak tutmaya çalışıyordu. Bu görüş farklılığına rağmen Japonya'ya yapılacak saldırı konusunda anlaşıldı. Ayrıntılarının görüşülmesi daha sonraya bırakılmakla birlikte, Almanya'nın yenilgiye uğratılmasından on iki ay sonra Japonya'ya saldırılacaktı.⁴⁸² Böylece ABD kamuoyunun Pasifik'teki savaşa ilgili hassasiyeti de giderilmiş olacaktı.⁴⁸³

Quebec'te görüşülen önemli konulardan biri de atom bombası yapımı ile ilgiliydi. Atom bombası üretiminde işbirliğini sağlamak amacıyla, iki taraftan üçer temsilcinin yer alacağı Ortak Yönetim Komitesi kurulması kararlaştırıldı. Taraflar bu silahı birbirlerine karşı kullanmayacak, üçüncü bir ülkeye karşı kullanılacağı ya da atom bombası yapımıyla ilgili bilgiler üçüncü bir ülkeye paylaşılabileceği zaman, İngiltere ve ABD buna beraber karar verecekti. Ayrıca Churchill, bu konuda yapılacak çalışmalarda ABD'nin liderliğini kabul etmişti.⁴⁸⁴ Aslında Churchill'in bunu kabul etmekten başka çaresi de yoktu. Çünkü iki lider 1942 Haziranında atom bombasıyla ilgili yapılan çalışmalarda karşılıklı bilgi alış verişinde bulunmayı kabul etmiş olsa da ABD bu anlaşmaya uymamış ve İngiltere'ye bu konuda bilgi vermeyi kesmişti. Bundan rahatsız olan Churchill, tarafların birbirinden habersiz çalışmalar yürütmesinin doğru olmayacağını belirtmesine rağmen bundan sonuç alamayınca, İngiltere'nin de bu konudaki çalışmaları tek başına yapmasına karar vermişti. Ancak atom bombasının yapımı için gerekli olan temel maddeler uranyum ve ağır suyun İngiltere'de bulunmaması, bu maddelerin Kanada'dan alınmasını gerektirmişti. İngiltere bu doğrultuda Kanada ile görüşmeye niyetlendiğinde öğrenmişti ki, Kanada İngiltere'ye haber vermeden ülkesindeki uranyum kaynaklarının iki yıllık rezervini

---

⁴⁸¹ Müttefiklerin savaştaki başarılarının en büyük sebebinin ABD ile İngiltere arasındaki işbirliği olduğunu belirten Ahmet Emin Yalman, bu işbirliği devam etmediği takdirde şu ana kadarki bütün çabaların boşa gideceğini belirtmişti. Bu işbirliğini bozabilecek en önemli tehlike ise İngiltere'nin emperyalist amaçlara yönelmesiydi. Yalman'a göre ABD'nin böyle bir amacı yoktu ancak İngiltere iç siyasetinde dünyanın en ileri demokrasisi olmasına rağmen nihayetinde bir imparatorluktu. Bu yüzden dış politikasını sömürgeci amaçlar üzerine şekillendirebilirdi. Nitekim İngiltere bu amaçlarına ulaşabilmek için Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alman militarizminin güçlenmesine izin vermiş ve bunun sonucu ikinci savaş felaketi yaşanmıştı. Şimdi yeni bir felaketin önlenmesi ise ABD'nin değil, İngiltere'nin siyasi fedakârlık yapmasına bağlıydı. Ayrıca bu şekilde iki devlet, savaştan sonra Sovyetler Birliği'nin Avrupa'yı nüfuzu altına almasını da engelleyebilirdi. Ahmet Emin Yalman, "Demokrasi Gemisinin Karşılaştığı Tehlikeler", **Vatan**, 16 Ağustos 1943.

⁴⁸² Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 265.

⁴⁸³ Mehmet Zekeriya Sertel, "Quebec Konferansında Konuşulan Meseleler ve Verilen Kararlar", **Tan**, 26 Ağustos 1943.

⁴⁸⁴ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 265.

ve ağır suyu ABD'ye satmayı kabul etmişti. Böylece Churchill, atom bombası konusunda Roosevelt ile uzlaşma yapmak ve ABD'nin bu alandaki egemenliğini kabul etmek zorunda kalmıştı.⁴⁸⁵

Konferansta alınan bir başka karar da bundan sonraki konferanslara Stalin'in de katılmasının ve böylece Müttefikler arası yapılacak görüşmelerin üçlü bir nitelik kazanmasının sağlanmasıydı.⁴⁸⁶ Çünkü savaştan sonra Avrupa'da Müttefiklerce kurtarılan ya da işgal edilen ülkelerde kurulacak yönetim biçimleriyle ilgili Sovyetler Birliği ile anlaşmak bir zorunluluktu.⁴⁸⁷

Quebec'te Türkiye de konferansın gündemine gelmişti. Türkiye'ye Almanya'ya yaptığı krom ihracatını kesmesi ve Alman gemilerinin Boğazlar'dan geçmesini engellemesi yönünde baskı yapılacaktı. Ayrıca Türkiye'nin, havaalanlarının Müttefiklerce kullanılmasına ikna edilmesine karar verilmekle birlikte,⁴⁸⁸ savaşa girmesi için henüz erken olduğu düşünülüyordu. Aslında Churchill hâlâ Türkiye'nin savaşa girmesini istiyordu. Ancak Türk ordusu savaşa katılmaya hazır değildi. Bu yüzden Türkiye'ye silah yardımı yapılmaya devam edilecekti.⁴⁸⁹

Silah yardımının devam edecek olması Türkiye'yi memnun etmekle birlikte, Almanya'ya yapılan krom ihracatının durdurulmasının istenmesi Türkiye tarafından kabul edilmedi. Çünkü böyle bir davranışta bulunmak Almanya ile olan ticari ilişkilerin tamamen bitmesi anlamına geliyordu ki, savaşın tüm taraflarıyla ilişkilerini iyi tutmaya, en azından bozmamaya çalışan ve tarafsızlık politikasından vazgeçmek istemeyen Türkiye için bu kabul edilemezdi.⁴⁹⁰ Ayrıca Türkiye ile Almanya arasında 18 Nisan 1943 tarihinde Türk-Alman Ticaret Antlaşması imzalanmıştı ve Almanya'ya yapılan krom satışının durdurulması bu antlaşmaya ters düşecekti.⁴⁹¹ Ancak Türkiye, Müttefiklerce Boğazlar'dan geçtiği söylenen ve ticaret gemisi gibi görünmesine rağmen askerî malzeme taşıyan gemilerin daha sıkı bir denetime tabi

---

⁴⁸⁵ Gilbert, **a.g.e.**, s. 746.

⁴⁸⁶ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 189.

⁴⁸⁷ Mehmet Zekeriya Sertel, "Quebec Konferansında Konuşulan Meseleler ve Verilen Kararlar", **Tan**, 26 Ağustos 1943.

⁴⁸⁸ Aydın, **a.g.e.**, s. 455.

⁴⁸⁹ Weisband, **a.g.e.**, s. 163.

⁴⁹⁰ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 170.

⁴⁹¹ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 460.

tutulmasını ve gerekirse bu gemilere geçiş izni vermemeyi kabul etti.⁴⁹² Ayrıca Türkiye, İtalya'nın egemenliği altında bulunan Ege adalarına 18 Eylül'de çıkarma yapan İngiltere'ye karasularını kullanması için izin vermesine rağmen havaalanlarının kullanılmasını kabul etmedi.⁴⁹³

Konferansta Türkiye ile ilgili alınan kararlar Sovyetler Birliği'ni de yakından ilgilendiriyordu. İkinci cephenin Balkanlar'da açılmasını, böylece Müttefik askerlerinin bölgeye girmesiyle birlikte savaştan sonra Sovyet etkisini Balkanlar'dan uzak tutmayı amaçlayan Churchill'in tersine,⁴⁹⁴ Stalin bu fikre karşı çıkarak Türkiye'nin doğrudan savaşa girmesini ve bu sayede doğal nüfuz alanı olarak gördüğü Balkanlar'a Müttefik askerlerinin yerleşmesini engellemek istiyordu.⁴⁹⁵ Böylece Almanya bazı birliklerini Balkanlar'a kaydırmak zorunda kalacak ve bu durum Almanya'nın bütün gücüyle kendisine saldırmasını önleyerek Sovyetler Birliği'nin rahatlamasını sağlayacaktı. Ancak Türkiye'nin doğrudan savaşa katılması, doğal olarak Müttefik askerlerinin de Balkanlar'a girmesi anlamına geleceğinden, Sovyetler Birliği'nin bu siyaseti çelişkiliydi.⁴⁹⁶ Buna rağmen Sovyetler Birliği, Türkiye'nin savaşa katılması yönündeki ısrarını sürdürdü ve Türkiye'nin tarafsız kalmasının Almanya'ya fayda sağladığını belirtti. Sovyet basınında da bu yönde haberler yapılmaya başlandı.⁴⁹⁷ Moskova Radyosu'nda ise Türkiye'nin tarafsızlığının Almanya'nın işine yaradığını ve Sovyetler Birliği için faydalı olamayacağını belirten yorumlar yapıldı.⁴⁹⁸

Konferansın sona ermesiyle birlikte 24 Ağustos'ta bir tebliğ yayınlanmış ve ABD ve İngiliz ordularının harekete geçmesini sağlayacak tedbirlerin alındığı bildirilmişti. Dünyanın büyük bir kısmına yayılan savaşın amaçlarına ve uygulanacak yöntemlere ilişkin tam bir mutabakat sağlanmasının elzem olduğu; bu doğrultuda ilerleyen günlerde başka toplantıların da düzenlenebileceği belirtilmişti. Konferansta

⁴⁹² Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 170.

⁴⁹³ Tuncer, **a.g.e.**, s. 131. Türkiye İngiltere'ye bu yardımda bulunurken Almanya'nın olaydan haberdar olmaması için büyük özen göstermişti. Hatta bunun için İngiliz Büyükelçi Hugessen, Erzurum ve Trabzon'u ziyaret etmiş ve von Papen'in dikkatini Ege'den uzaklaştırarak bu noktaya çekmeye çalışmıştı. Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 171.

⁴⁹⁴ Tuncer, **a.g.e.**, s. 130.

⁴⁹⁵ Aydın, **a.g.e.**, s. 455.

⁴⁹⁶ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 460.

⁴⁹⁷ Avcıoğlu, **a.g.e.**, s. 1553.

⁴⁹⁸ Şükrü S. Gürel, "*Türk Dış Politikası (1919-1945)*", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, basım tarihi yok, s. 534.

alınan kararlar tebliğde açıkça yer almamakla birlikte, Japonya'ya karşı geniş ölçüde mücadeleye girişileceği ve Çin'e yardım edileceği açıklanmıştı. Askerî ve siyasi konularda anlaşmaya varılmış ve hem Sovyetler Birliği ile üçlü bir toplantı, hem de İngiltere ile ABD arasında başka bir toplantı yapılması kararlaştırılmıştı. Tebliğe göre, Almanya ve İtalya'ya karşı yapılan savaşla ilgili kararlar Sovyetler Birliği'ne bildirilecekti. Ayrıca Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi ile olan ilişkilere önem verilecekti.⁴⁹⁹

Konferansta görüşülen konular hakkında açıkça bilgi vermese de yayınlanan tebliğden anlaşılan şuydu ki, taraflar arasında görüş ayrılığı olmasına rağmen savaş Müttefiklerin tam zaferiyle sonuçlanacaktı. Dolayısıyla Mihver devletlerin, Müttefiklerle arasındaki anlaşmazlıktan yararlanma umudu gerçekleşmeyecekti.⁵⁰⁰

Quebec'teki görüşmeler bittikten sonra, 24 Ağustos'ta iki lider, iki yüze yakın gazeteciyle bir toplantı düzenledi. Bu toplantıda Roosevelt Quebec'te, Kazablanka'da verilen kararların uygulamaya konduğunu ve bunlara yeni planların ekleneceğini söylemişti. Artık Müttefikler, Mihvere bütün güçle taarruz edecek duruma gelmişti. Churchill ise düşmanları yenmek için gerekli olan bütün tedbirlerin alınarak, bütün dünyayı kurtaracak planların hazırlandığını belirtmişti.⁵⁰¹ Bundan bir gün sonra Roosevelt Kanada Parlamentosu'nda,⁵⁰² Quebec'te alınan kararların yakında Almanya, İtalya ve Japonya'ya bildirileceğini belirterek, Hitler'in bedence konferansta bulunmamasından memnun olduğunu ancak ruhen toplantılara katılmış olmasını çok istediğini söyledi. Böylece Hitler "... daha sonra teslim olmaktansa şimdi teslim olmanın kendileri için daha faydalı olacağını" anlayacaktı.⁵⁰³ Churchill ise 31 Ağustos'ta yaptığı radyo konuşmasında savaşın bütün yükünü çeken Sovyetler Birliği'nin, Batı Avrupa'da ikinci cephe açılması yönündeki ısrarlarını anlayışla karşıladığını ve Müttefik ordularının Manş Denizi'nden Fransa'ya yapacağı

---

⁴⁹⁹ **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1943; **Ulus**, 25 Ağustos 1943; **Vatan**, 25 Ağustos 1943; **Akşam**, 25 Ağustos 1943; **Tan**, 25 Ağustos 1943.

⁵⁰⁰ Ahmet Emin Yalman, "*Kebek Konferansından Neler Doğacak*", **Vatan**, 26 Ağustos 1943.

⁵⁰¹ **Akşam**, 25 Ağustos 1943.

⁵⁰² Roosevelt'in, Kanada'nın başkenti Ottawa'yı ziyaret etmesinin şerefine bu şehirde üç buçuk saat tatil ilan edilmişti. **Ulus**, 26 Ağustos 1943.

⁵⁰³ **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1943; **Ulus**, 26 Ağustos 1943; **Vatan**, 26 Ağustos 1943; **Yeni Sabah**, 26 Ağustos 1943.

çıkarmayı sabırsızlıkla beklediğini söylemişti. Ayrıca Kuzey Afrika'daki harekâtlara da devam edilerek Mihvere daha yoğun saldırılmalıydı.⁵⁰⁴

1942 ilkbaharına kadar Almanya ile İtalya arasındaki toplantılarda taarruz planları görüşülürken, İngiltere ile ABD arasındaki toplantılarda savunma planları görüşülmüştü. Ancak Almanya'nın Stalingrad'da üstünlüğü Kızıl Ordu'ya kaptırması ve Kuzey Afrika'daki Müttefik zaferiyle beraber bu durum değişmişti. Artık taarruz planları yapma sırası Müttefiklere gelmiş, Mihver ise savunmaya geçmişti. Bunda Kazablanka Konferansı'nda alınan, Tunus'un kurtarılarak İtalya'ya saldırılması yönündeki karar da etkili olmuş ve Müttefikler bu kararı başarıyla uygulamıştı. Quebec Konferansı bu anlamda savaştaki kırılmayı gösteren bir gelişmeydi.⁵⁰⁵

Konferansın bir başka özelliği savaş sonrası düzenlemelerin gündeme getirilmemiş olmasıydı. Bunun sebebi, çok geniş bir coğrafyaya yayılmış savaş alanında, özellikle lojistik sorunlarının çözülmesinin zor olmasıydı. Bu da zafer için zorunlu olan işbirliğinin ve koordinasyonun sağlanmasını zorlaştırıyordu. Bu yüzden taraflar daha çok askerî meseleler üzerine yoğunlaşmışlardı. Hem Roosevelt'in, hem de Churchill'in asıl amacı, herhangi bir talihsizliğe uğramadan askerî harekâtları başarıyla gerçekleştirerek en kısa sürede zafere ulaşmaktı. Taraflar en az kayıpla kesin zafere ulaştıktan sonra savaştan mümkün olduğu kadar kuvvetli çıkarak, savaştan sonra oluşturulacak düzenle ilgili oluşacak siyasi sorunlarda üstünlüklerini korumak istiyorlardı.⁵⁰⁶

Birinci Quebec Konferansı'ndan sonra, İtalya'nın tamamen savaş dışı bırakılması yönünde alınan karar gereğince, 3 Eylül'de Müttefiklerle İtalya arasında ateşkes imzalandı; 13 Ekim'de ise İtalya, Almanya'ya savaş ilan etti. Ancak Hitler bunu kabul etmedi ve karşılığında Kuzey İtalya'yı işgal ederek Mussolini'yi kurtardı. Zira bu sırada bölgede hâlâ Alman birlikleri vardı. Mussolini ise burada kurulan İtalyan Sosyal Cumhuriyeti'nin başına geçti.⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ **Vatan**, 1 Eylül 1943; İhsan Boran, "Doğu Cephesi ve Cörçilin Nutku", **Vatan**, 2 Eylül 1943.

⁵⁰⁵ Ahmet Şükrü Esmer, "Yeni Ruzvelt-Çörçil Görüşmeleri", **Ulus**, 13 Ağustos 1943.

⁵⁰⁶ Falih Rıfkı Atay, "Kebek Toplantıları", **Ulus**, 22 Ağustos 1943.

⁵⁰⁷ Uçarol, **a.g.e.**, s. 800. İtalya'nın Müttefik devletlerce işgali, askerî anlamda Avrupa kalesinde açılan ilk gedikti. Mihver ordusu Kuzey Afrika'dan çekilirken bu yenilginin yankısını hafifletmek için bölgenin İtalyan toprağı sayılmayacağını ancak Müttefikler İtalya'ya ayak basarsa, Mihver ordusunun

2.7. Moskova Konferansı

ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında bir konferans düzenleneceği Moskova Konferansı'ndan yaklaşık bir buçuk ay önce belli olmuş ve bu haber basında geniş yer almıştı. Üç devlet de görüşmelerin, bütün Avrupa meselelerini inceleyecek kapsamda olmasını istiyordu.⁵⁰⁸ Bu sebeple ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanlarının Ekim ayı içinde bir araya gelmesi planlanıyordu.⁵⁰⁹ Bu toplantının amacı ise Almanya'nın yenilgisini mümkün olduğunca çabuklaştırmak ve savaştan sonra kurulacak düzenle ilgili anlaşma sağlamaktı.⁵¹⁰ Nitekim ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği bir araya gelerek ortak bir karar almadan bu başarılamazdı.⁵¹¹

Roosevelt ile Churchill'in Quebec'teki toplantısına Stalin'in katılmamış olması, iki liderin savaş sonrası oluşacak dünya düzeni ile ilgili görüşmesini engellemişti. Bu yüzden üç büyük devletin liderlerini bir araya getirecek bir konferans düzenlenmesine karar verildi. 19-30 Ekim 1943 tarihleri arasında yapılan Moskova Konferansı'nın özelliği de bir anlamda, yapılacak bu büyük konferansın hazırlık aşamasını oluşturacak bir ön konferans niteliğinde olmasıydı.⁵¹² Böylece devlet başkanlarının yapacağı toplantıdan önce dışişleri bakanlarının bir araya gelmesiyle liderler arasında çıkabilecek olası bir anlaşmazlığın önüne geçilmek

---

büyük direnişi ile karşılaşacağını belirtmişti. Buna rağmen İtalyan ordusu, Sicilya'ya yapılan çıkarmada gösterdiği tepkiyi bile gösterememişti. Almanya ise bu güne kadar Avrupa'ya yapılacak taarruzun Müttefik devletler için intihar etmekle eşdeğer olduğunu söylüyordu. Bu gözdağına rağmen Müttefik ordusu, "İtalya sahillerinde bir otele yerleşir gibi" kolaylıkla tutundular. Hâlbuki Hitler kendisine o kadar çok güveniyordu ki, Londra'ya yerleşerek İngiliz halkını besleme görevini ABD'ye vereceğini, ABD yardım etmezse İngilizleri açlıktan ölmeye bırakacağını söylüyordu. Bu yüzden Hüseyin Cahid Yalçın'a göre, Müttefikler İtalya'yı istila ederek "...koca bir efsaneyi parçaladılar, Alman davasını ezdiler. Şimdi doğudan Ruslarla cenuptan Müttefikler arasında adeta Berlin'de verilmiş bir randevu var gibi görünüyor"du. Hüseyin Cahid Yalçın, "*Avrupa Kalesinde İlk Gedik*", **Tanin**, 5 Eylül 1943. Bundan kısa bir süre sonra İtalya'nın kayıtsız şartsız teslim olması ise Mihverde siyasi anlamda bir gedik açmıştı. Bu gelişmeyle Avrupa'nın diğer bölgelerinde Mihver kontrolü altında bulunan ülkelerin kurtuluşa dair inancı artmış ve Almanya'nın itibarı tamamen yok olmuştu. Artık Almanya'nın savaştan zaferle çıkabileceğine hiç kimse inanmıyordu. Hüseyin Cahid Yalçın, "*Siyasi Cephede Gedik*", **Tanin**, 10 Eylül 1943.

⁵⁰⁸ **Tanin**, 2 Eylül 1943.

⁵⁰⁹ **Tanin**, 6 Eylül 1943.

⁵¹⁰ Mehmet Zekeriyâ Sertel, "*Moskova Konferansı İçin Yapılan Hazırlıklar*", **Tan**, 11 Ekim 1943.

⁵¹¹ **Vatan**, 26 Ekim 1943.

⁵¹² Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 291; Necmeddin Sadak, "*Moskova Konferansına Doğru*", **Akşam**, 12 Ekim 1943.

istenmiş ve öncelikle prensipler üzerinde anlaşmak amaçlanmıştı.⁵¹³ Çünkü savaşı kısaltmak niyetinde olan Müttefik devletlerin bu amaca ulaşmak için yapması gereken ilk şey, ortak bir askerî harekât planı hazırlayarak birlikte hareket etmeleriydi. Böylece Müttefikler arasında çıkacak fikir ayrılığına bel bağlayan Almanya'nın son umudu da tükenmiş olacaktı.⁵¹⁴ Ancak konferansın bu özelliği onun önemini azaltmıyordu. Çünkü Moskova Konferansı'nda hem savaşla, hem de savaş sonrası düzenle ilgili görüşmeler yapılacaktı.⁵¹⁵ Roosevelt, Churchill ve Stalin'i bir araya getirecek bir hazırlık aşaması niteliğindeki Moskova Konferansı'nın bir başka özelliği de Tahran Konferansı'na giden yolu açmış olmasıydı.⁵¹⁶ Ayrıca bu konferans, savaş sonrası kurulacak düzenle ilgili yapılan ilk görüşmeydi.⁵¹⁷ Ancak Moskova'daki toplantıların en önemli özelliği, üç büyük devleti bir araya getiren ilk konferans olmasıydı. Daha önce ABD ve İngiltere, Sovyetler Birliği ile görüşmüş olsa da bu görüşmeler önemli konuların tartışılmasını sağlayacak nitelikten yoksundu.⁵¹⁸

Konferansın Moskova'da yapılacak olması ise ileride devlet başkanları arasında yapılacak görüşmeleri kolaylaştıracak bir etkendi. Bu görüşmelerde Sovyetler Birliği anahtar ülkeydi. Çünkü ABD ve İngiltere'nin savaşa ve savaş sonu düzene ilişkin politikaları belli olmasına rağmen, bu politikaların Sovyetler Birliği'nin talepleriyle örtüşüp örtüşmeyeceği hususu bilinmiyordu. Bu sebeple savaşa yönelik Sovyet politikası önem arz ediyordu.⁵¹⁹ Moskova'daki görüşmelerin başarılı olması ise Roosevelt, Churchill ve Stalin arasında yapılacak toplantıyı sadece şekilden ibaret hale getirebilirdi.⁵²⁰

---

⁵¹³ Ahmet Şükrü Eşmer, "Moskova Konferansına Doğru", **Ulus**, 10 Ekim 1943; Hüseyin Cahid Yalçın, "Moskova Konferansı", **Tanin**, 12 Ekim 1943.

⁵¹⁴ Mehmet Zekeriyâ Sertel, "Moskova Konferansı Toplanmak Üzeredir", **Tan**, 10 Ekim 1943.

⁵¹⁵ Falih Rıfki Atay, "Moskova'da Görüşmeler", **Ulus**, 21 Ekim 1943.

⁵¹⁶ Türkkaya Ataöv, **İkinci Dünya Savaşı**, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985, s. 122.

⁵¹⁷ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 190; Tuncer, **a.g.e.**, s. 132.

⁵¹⁸ Nadir Nadi, "Moskova İçtimaları", **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1943.

⁵¹⁹ Necmeddin Sadak, "Sovyet Rusya ve Müttefikler Kaynaklarından Gelen Haberlere Göre Moskova Konferansı", **Akşam**, 19 Ekim 1943.

⁵²⁰ Falih Rıfki Atay da dışişleri bakanlarının bu tarihteki toplantısından sonra Roosevelt, Churchill ve Stalin'in buluşabileceğini ancak buna gerek kalmayabileceğini de yazmıştı. Falih Rıfki Atay, "Moskova Toplantısı", **Ulus**, 16 Ekim 1943. Ancak Atay'ın bu yorumunun yanında, Akşam Gazetesi'nde yer alan bir haberde Moskova'daki görüşmelerin sonucu olumlu da olsa, olumsuz da olsa Roosevelt, Churchill ve Stalin arasında bir buluşmanın olacağı bildirilerek bu buluşmanın, dışişleri bakanları arasındaki görüşmelerin varacağı sonuçlar ile alakalı olmadığı ifade edilmişti.

Ancak Moskova Konferansı'nda Sovyetler Birliği'nin konferansa yönelik tutumunu etkileyecek olan bir etken, üst düzeyde ilk kez bir araya gelen Liberal Avrupa ile Komünist Sovyetler Birliği arasındaki ideoloji farkıydı. Bu yüzden Yalçın, konferansın önemi büyük olmakla beraber, söz konusu ideoloji farklılığının tarafların anlaşmasını zora sokacağını yazmıştı. Anlaşabilmenin tek yolu, toplantıların açık ve dürüst bir şekilde yapılmasına ve liderlerin iyi niyetli olmasına bağlıydı.⁵²¹ Burhan Belge'ye göre de Sovyetler Birliği ile Batı arasında amaç birliği ve müttefiklik ilişkisi olmasına rağmen, bu ülkelerin yapacağı görüşmelerde sorun çıkabileceği endişesi mevcut ideoloji farklılığına dayanıyordu.⁵²²

Konferanstaki Sovyet politikasını belirleyecek bir başka etken de Almanya'nın doğu cephesinden ciddi kayıplar vermeden, düzenli bir şekilde Dinyeper Nehri'ne kadar geri çekilmesi idi.⁵²³ Bu yüzden Almanya savunma gücünü kaybetmemişti ve konu hakkındaki Müttefik raporları da bunu doğrulayarak, Almanya'nın geri çekilmesinin Sovyetler Birliği lehine olduğunu söylemek için çok erken olduğunu belirtiyordu. Ancak Kızıl Ordu'nun bazı noktalarda Dinyeper Nehri'ni geçmiş olması, bölgedeki savaşın tamamen Almanya aleyhine dönmesini de sağlayabilirdi. Bu yüzden Sovyet ordularının o sırada nereye kadar ilerlediği konferanstaki görüşmeleri etkileyebilirdi.⁵²⁴ Ayrıca bu durum açılacak ikinci cepheyle ilgili görüşmeleri de etkileyebilir, Sovyetler Birliği savaş boyunca katlandığı fedakârlıkları gündeme getirebilirdi. Yine de Moskova Konferansı'nın toplanma aşamasında ortama olumlu bir hava hâkimdi ve taraflar, bazı siyasi anlaşmazlıkların birbirlerine muhtaç oldukları gerçeğini göz ardı etmesine izin

---

Akşam, 12 Ekim 1943. Burhan Belge ise konferansın başarılı olmasının üç lider arasında gerçekleşecek toplantıya zemin hazırlayacağını, başarılı olmaması halinde ise üç devletin birbirlerine karşı taahhüt altına girmekten çekineceğini belirtmişti. Burhan Belge, "*Üçler Konferansı*", **Tanin**, 11 Ekim 1943.

⁵²¹ Hüseyin Cahid Yalçın, "*Moskova Konferansı*", **Tanin**, 12 Ekim 1943.

⁵²² Burhan Belge, "*Üçler Konferansı*", **Tanin**, 11 Ekim 1943.

⁵²³ Falih Rıfki Atay bu konuda, Alman ordusunun Sovyetler Birliği'nin içlerine ilerleyemeyişinin Kızıl Ordu'nun direnişiyle ilgili olmasına rağmen, geri çekilmesinin Müttefiklerin Kuzey Afrika'daki başarılı askerî harekâtlarıyla ilgili olduğunu belirtiyordu. Falih Rıfki Atay, "*Moskova Toplantısı*", **Ulus**, 16 Ekim 1943.

⁵²⁴ Nitekim Sovyetler Birliği topraklarını Alman ordusundan temizlemeden, ABD ve İngiltere ile anlaşma konusu saklı kalmak üzere, Almanya'ya karşı verdiği savaşı ne pahasına olursa olsun devam ettirmek zorundaydı. Sovyetler Birliği bunu başardığı takdirde ise Kızıl Ordu'nun istediği tarafa ilerleme fırsatı olacaktı ve bu istikametinde o gün elinde olamayan topraklar da bulunabilirdi. Falih Rıfki Atay, "*Moskova Toplantısı*", **Ulus**, 16 Ekim 1943; Nadir Nadi, "*Moskova Konferansı ve Şark Cephesi*", **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1943.

vermeyeceklerdi.⁵²⁵ Çünkü taraflar, aralarında çıkacak muhtemel anlaşmazlıkların savaşın gidişatına büyük zarar vereceğini biliyordu. Atay'a göre böyle bir ihtimal olsaydı tarafların Moskova'daki "toplantıyı geciktireceklerine de şüphe yoktu."⁵²⁶ Nadir Nadi de Moskova'da ortaya çıkacak olası bir anlaşmazlığın üç devletin birden aleyhine olduğunu belirtmiş ve bunu önlemek için gerekirse tarafların mutabık kalabilecekleri konulara yoğunlaşacaklarını yazmıştı.⁵²⁷ Ayrıca hem savaş sırasında, hem de savaş sonrasında, ancak özellikle savaş sırasında işbirliğinin sağlanması Sovyetler Birliği için ABD ve İngiltere'ye göre daha önemliydi. Çünkü savaşın bütün yükünü bu ülke sırtlanmıştı ve taraflar arasında işbirliği sağlanamazsa savaşın uzaması ihtimali artacaktı ki, bu durum şu ana kadar savaşta büyük kayıplar veren Sovyetler Birliği'nin bu kayıplarının artması anlamına geliyordu.⁵²⁸ Bunun dışında Almanya'nın çıkmaza girdiği bu konferans ile birlikte kanıtlanmış oluyordu. Bu noktada tarafların, özellikle de Sovyetler Birliği'nin ABD ve İngiltere ile anlaşmazlığa düşmesi, şu ana kadarki emeği ve gösterilen fedakârlığı heba etmiş olacaktı. Dolayısıyla bu durum, Moskova'da tarafların uzlaşmasını sağlayan bir etken olacaktı.⁵²⁹

Moskova Konferansı'ndan önce ABD ve İngiltere hem savaşın, hem de savaş sonrasında siyasi sorunların üzerinde durarak toplantılarda görüşülecek konuları geniş tutmak istiyordu. Sovyetler Birliği ise bu konuyu ikinci plana atarak ilk önce savaşın derhal bitirilmesine dair görüşmekten yanaydı.⁵³⁰ Nitekim konferansın toplandığı sırada Sovyet basınında çıkan haberlere bakıldığında, Sovyetler Birliği için en mühim meselenin Batı Avrupa'da derhal ikinci bir cephenin açılması olduğu görülmektedir. Konferansta çözülmesi gereken ilk sorun da bu olmalıydı. Pravda Gazetesi 13 Ekim'de Sovyetler Birliği'nin sınırlarını genişletme gibi bir amacının olmadığını,⁵³¹ 14 Ekim'de esas sorunun savaşın kısaltılarak Almanya'nın yenilgisinin çabuklaştırılması olduğunu, bunu sağlamak için de ikinci cephenin

⁵²⁵ Necmeddin Sadak, "Moskova Konferansına Doğru", **Akşam**, 12 Ekim 1943.

⁵²⁶ Falih Rıfık Atay, "Moskova'da Görüşmeler", **Ulus**, 21 Ekim 1943.

⁵²⁷ Nadir Nadi, "Moskova İhtimaları", **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1943.

⁵²⁸ Necmeddin Sadak, "Moskova Konferansında Hangi Düşünceler Hâkim Olacak?", **Akşam**, 15 Ekim 1943.

⁵²⁹ Ömer Rıza Doğrul, "Moskovanın Alman Morali Üzerindeki Tesiri", **Cumhuriyet**, 29 Ekim 1943.

⁵³⁰ Hüseyin Cahid Yalçın, "Moskova Konferansı", **Tanin**, 21 Ekim 1943.

⁵³¹ **Tan**, 14 Ekim 1943.

açılması gerektiğini yazmıştı.⁵³² İzvestia Gazetesi ise 16 Ekim’de Kızıl Ordu’nun doğudaki, ABD-İngiliz askerlerinin ise güneydeki başarılı taarruzları sonucu Almanya’nın Müttefikler arasında çıkacak anlaşmazlıklara bel bağladığına vurgu yapmıştı. Bu yüzden Almanya’ya vakit kazandırılmamalıydı. Artık Müttefik orduları Alman ordusunu bozguna uğratabilecek güce sahipti; Kızıl Ordu ise hâlihazırda iki buçuk yıldır savaşıyordu. Bu yüzden savaşın en kısa sürede bitirilmesi için Batı Avrupa’da ikinci cephenin açılması elzemdi.⁵³³ Nitekim bunun için şartlar da müsaitti. Çünkü Müttefikler arası işbirliği artmaktayken, Mihver arasındaki işbirliği ise yok olmak üzereydi. Doğu cephesinde Kızıl Ordu’nun başarıları da ikinci cephenin açılmasını kolaylaştırıyordu. Müttefikler bu durumdan istifade ederek “demiri daha sıcakken işlemeliydiler.” Ayrıca gazeteye göre milyonlarca insanın hayatı da savaşın kısaltılmasına bağlıydı.⁵³⁴

Necmeddin Sadak da Akşam Gazetesi’ndeki köşesinde konferansla ilgili Sovyet basınında çıkan haberlere değinerek, Dinyeper Nehri boyunca savaşan Kızıl Ordu’nun çok asker kaybederek yıprandığını yazmıştı. Bu sebeple, başladığı günden beri savaşın bütün askerî yükünü çeken Sovyetler Birliği’nin bir an önce ikinci cephenin açılmasını istemesi doğal karşılanmalıydı. Ayrıca Sovyetler Birliği’nin bu talebinin yeni olmadığını, Müttefiklerin ise daha önce ikinci cephenin açılacağını taahhüt ettiğini belirten Sadak, bu sebeple dışişleri bakanlarının Moskova’da toplanmasını da anlamsız buluyordu.⁵³⁵

Konu Ulus Gazetesi tarafından da incelenmiş ve Esmer, Molotov’un 1942 Haziranındaki İngiltere ve ABD ziyaretleri sırasında, Avrupa’da ikinci cephenin 1942 yılı içinde açılacağını sözünü aldığını yazmıştı. Anthony Eden konuyla ilgili Avam Kamarası’nda yaptığı konuşmada tarafların, “1942’de Avrupa’da ikinci cephe kurulmasıyla alakalı acele ödevler üzerinde tam bir anlaşmaya vardıklarını” söylemişti. Ancak bu görüşmelerde ikinci cephenin Batı Avrupa’da açılacağı açıkça belirtilmemekle beraber, Müttefik devletlerin bu düşüncede olduğu biliniyordu. Buna rağmen şartların değişerek Müttefiklerin 1942 Kasımında Afrika’nın kuzeyine

---

⁵³² **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1943.

⁵³³ **Ulus**, 17 Ekim 1943.

⁵³⁴ **Akşam**, 17 Ekim 1943.

⁵³⁵ Necmeddin Sadak, “Sovyet Rusya ve Müttefikler Kaynaklarından Gelen Haberlere Göre Moskova Konferansı”, **Akşam**, 19 Ekim 1943.

çıkarma yapması ve 1943 Haziranındaki İtalya harekâtı, ikinci cephenin burada açılmasına sebep olmuştu. Avrupa'nın batısı yerine güneyinde açılan bu cephe askerî ve siyasi bakımdan çok önemli sonuçlar doğurarak Çelik Mihverin kırılmasını sağlamıştı. Ancak Sovyet basınında çıkan haberlere bakıldığında, Sovyetler Birliği'nin Avrupa'nın güneyinde değil de batısında bir cephe açılmasını istediği görülmekteydi. Dolayısıyla Sovyetler Birliği, İtalya'da açılan cepheyi ikinci cephe olarak görmüyor⁵³⁶ ve en kısa zamanda Fransa, Belçika ya da Hollanda'da bir cephe açılmasını istiyordu. Çünkü Sovyetler Birliği'ne göre Almanya'yı mağlup etmenin en kısa ve savaşın bütün acısını çeken Sovyet halkının bu acısını dindirmenin tek yolu, Batı Avrupa'da cephe açarak savaşın erken bitirilmesini sağlamaktı. Ayrıca Müttefiklerin elinde bunu yapacak imkân da vardı. İngiltere ve ABD, Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki harekâtlar sırasında az sayıda kuvvet kullanmıştı. Müttefik askerlerinin büyük bir kısmı ise İngiltere bulunuyordu. Dolayısıyla Sovyetler Birliği, bu kuvvetlerin kullanılarak Batı Avrupa'da ikinci cephenin açılabileceğini düşünüyordu. Ancak Müttefikler tarafından bakıldığında ise durum farklıydı. Churchill'in Kanada'da yaptığı açıklamaya göre 1939 Eylülünden 1940 yazına kadar Müttefiklerin böyle bir cephesi vardı. Ancak Almanya bütün kuvvetleriyle saldırarak bu cepheyi yıkmıştı. Churchill'e göre yeni bir cephe kurmak, var olan bir cepheyi savunmaktan daha zordu. Ayrıca Müttefik harekâtları sayesinde Almanya, kuvvetlerinin yaklaşık yarısını Fransa, Belçika, Danimarka, Norveç ve İtalya'da bulundurmaya zorunda kalmıştı. Bunun anlamı ise Müttefiklerin Sovyetler Birliği'ne yaptığı yardımın azımsanmaması gerektiğiydi. Bunun dışında Batı Avrupa'da ikinci cephenin açılması savaşı kısaltabileceği gibi, bu teşebbüsün başarısız olması durumunda savaşı uzatabilirdi de. Bu yüzden Müttefikler, kendilerine itibar ve zafer kazandıran bu politikadan, sonucundan emin olmadıkları bir hamle yaparak vazgeçmek istemiyordu.⁵³⁷

---

⁵³⁶ Nitekim bizzat Stalin, Sovyet Devrimi'nin 26. yıldönümü dolayısıyla radyoda yaptığı konuşmada, İtalya'da açılan cephenin ikinci cephe olarak değerlendirilemeyeceğini söylemişti. **Akşam**, 7 Kasım 1943. İtalya'ya yapılan Müttefik harekâtı Sovyetler Birliği için faydalı olmakla birlikte, asıl düşman Almanya'ya kesin darbenin indirilmesi İtalya üzerinden yapılamazdı. Çünkü Alp Dağları Almanya'ya yapılacak taarruza engel teşkil edecekti. İhsan Boran, "*Moskova Konferansından Sonra*", **Vatan**, 5 Kasım 1943.

⁵³⁷ Ahmet Şükrü Esmer, "*İkinci Cephe Meselesi*", **Ulus**, 20 Ekim 1943.

İngiliz basını da konuya değinmiş ve Moskova Konferansı'nı savaşın en önemli olayı olarak değerlendirmişti.⁵³⁸ İngiliz gazeteleri Sovyetler Birliği'nin savaşın çabuk bitirilmesi yönünde bir isteğinin bulunduğunu ve bunun anlaşılabilir olduğunu yazmıştı. Bu noktada Batı Avrupa'da ikinci cephenin açılmasının Sovyetler Birliği tarafından istenileceği aşikârdı. Ayrıca İngiliz basınına göre Sovyetler Birliği'nin sınırlarını genişletme gibi bir amacı da yoktu.⁵³⁹

Konferansın hemen öncesi ve ilk günlerinde bu kadar gündemde olan ve üç devleti de meşgul eden ikinci cephe konusu, ilerleyen günlerde şartların değişmesine bağlı olarak önemini, en azından şimdilik kaybetmişti. Çünkü Sovyetler Birliği'nin Batı Avrupa'da ikinci cephenin açılması hususunda ısrarcı olmasının sebebi, bu durumda Almanya'nın kuvvetlerinin yarısını yeni cepheye aktarmak zorunda kalacağı ve böylece Kızıl Ordu'nun üzerindeki baskının azalacağı düşüncesinde yatmaktaydı. Ancak Alman ordusunun geri çekilmeye başlaması ve İtalya'nın Müttefik kontrolüne girmesiyle birlikte, Almanya kuvvetlerini güneye kaydırmayı amaçlamıştı. Hatta Müttefik askerî raporlarına göre Almanya 1941 sınırlarına kadar çekilecek, bu da Sovyetler Birliği sınırlarının eski haline dönmelerini sağlayacaktı. Böylece Sovyetler Birliği ile ABD ve İngiltere arasında sorun teşkil edebilecek ikinci cephe ve Sovyet sınırları konuları kendiliğinden çözülmüş oluyordu.⁵⁴⁰ Ayrıca Sovyetler Birliği'nin, ikinci cephenin açılmasının gecikmesine dair sebepleri makul bulmuş olabileceği gibi, toprak talebinde bulunmaması ve sadece tarihî ve askerî sınırlarına ulaşarak kendi güvenliğini temin etmek amacıyla olduğunu bildirmesi de sorunun çözülmesinde yardımcı olmuştu. Bunun dışında Sovyetler Birliği'nin savaşın başından beri içinde bulunduğu zor durum, taleplerinde ısrarcı olmasını da engellemişti.⁵⁴¹

Mehmet Şevki Yazman ise konuya başka bir açıdan bakmıştı. Yazman'a göre üç devlet, harekâtın zamanı ve uygulanması bakımından farklı fikirlerde olsalar da savaşın biran evvel ve ortaklaşa bitirilmesi konusunda hemfikirlerdi. Asıl

---

⁵³⁸ **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1943; **Vatan**, 19 Ekim 1943.

⁵³⁹ **Akşam**, 19 Ekim 1943.

⁵⁴⁰ Necmeddin Sadak, "*Şark Cephesinde Harbin Gelişimi ve Moskova Konferansı*", **Akşam**, 24 Ekim 1943.

⁵⁴¹ Necmeddin Sadak, "*Moskova Konferansının konuşacağı Meseleler, Varabileceği Neticeler*", **Akşam**, 26 Ekim 1943.

anlaşmazlık ise Pasifik'teki savaşıla ilgiliydi ve konferansta anlaşmazlık çıkması muhtemel konu da buydu. Çünkü Almanya ile üç devlet de savaş halinde olmasına rağmen, Japonya'ya karşı sadece ABD ve İngiltere savaşıyordu. Japonya'ya karşı sürdürülen harekâtlar bu devletin yenilmesi için yeterli olmadığı gibi, Pasifik savaşı bitmeden ABD'nin Avrupa'daki savaşıa yönelmesi mümkün değildi. Bu durum ise Avrupa'da ikinci cephenin açılmasını engelliyordu. Çünkü ABD'nin askerî desteği olmadan ikinci cephenin açılması mümkün değildi ve Japonya'ya karşı savaşı sona ermeden ABD'nin bu desteği vermesi de söz konusu olamazdı. Dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin de Japonya'ya karşı verilen savaşta ABD'ye yardım etmesi gerekiyordu ki, ikinci cephenin açılabilmesi için ABD'nin böyle bir talepte bulunması da doğaldı. Ayrıca Sovyetler Birliği ABD'ye yardım edebilecek tek devletti. Akıla Çin'in de yardımcı olabileceği gelse de, bu devletin Japon tecridi altında bulunması bu ihtimali saf dışı bırakıyordu. Sovyetler Birliği'nin ABD'ye yardım edebilmesi içinse Almanya'nın yenilgisinin kesinleşmesi gerekiyordu; aksi takdirde Sovyetler Birliği iki cephede birden savaşmak zorunda kalacaktı. Tüm bunlar düşünöldüğünde Uzakdoğu savaşı ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkileri bir kısır döngüye sokabilirdi.⁵⁴²

Bu atmosferde ABD Dışışleri Bakanı Cordell Hull ile İngiltere Dışışleri Bakanı Anthony Eden, 19 Ekim'de iki ayrı uçakla Tahran yoluyla⁵⁴³ Moskova'ya gelmişler, Sovyet uçakları ise iki dışışleri bakanının uçaklarını yolda karşılayarak havaalanına kadar eşlik etmişti. Ayrıca ABD-İngiliz heyetinde ABD'nin Sovyetler Birliği Büyökelçisi Averell Harriman, İngiltere Genelkurmay Başkanı Hasting Ismay ve İngiltere Dışışleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı William Strang da bulunuyordu. Molotov'un Hull ile Eden'i karşılamak için bizzat Moskova askerî havaalanına gelmesi ise Sovyetler Birliği'nin bu konferansın başarılı olmasını çok istediği şeklinde yorumlanmıştı.⁵⁴⁴ Nitekim karşılama sırasında yapılan askerî geçitte

---

⁵⁴² Mehmet Şevki Yazman, "Moskova'da Halli En Güç Askerî Mesele: Uzak Şark Harbi", **Akşam**, 30 Ekim 1943.

⁵⁴³ **Ulus**, 19 Ekim 1943.

⁵⁴⁴ **Ulus**, 20 Ekim 1943; **Tan**, 20 Ekim 1943.

Molotov'un Eden'e, "Askerler adımlarını nasıl birbirine uyduruyorsa, biz de öylece uydurmamız." demesi de bunu kanıtlar nitelikteydi.⁵⁴⁵

Cordell Hull, Anthony Eden ve Vyacheslav Molotov arasındaki toplantılara ayrıca Çin Dışişleri Bakanı da katılmıştı. Bu konferansın sonunda Moskova Deklarasyonu adı verilen bir bildiri yayınlandı. Bu bildiriye göre ilk olarak, savaş sonrasında kalıcı barışın sağlanabilmesi için Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulmasının gerekli olduğu bildiriliyordu. Birleşik Dört Millet Deklarasyonu adını taşıyan bu bildirinin altında, diğer maddelerin aksine, Çin'in de imzası bulunuyordu. Böylece savaş sonrası dünyada Çin'in önemli bir aktör olarak rol alacağı vurgulanmış oluyordu.⁵⁴⁶ "ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Çin, 1 Ocak 1942'deki imzaladıkları Birleşmiş Milletler Deklarasyonu ile Mihverin kayıtsız şartsız teslimine kadar savaşmaya devam edeceklerine dair beyanlarına istinaden, kendileri ve kendileriyle bağlı bulunan milletler adına savaşı bitirip barışı sağlamak ve uluslararası güvenliği tesis etmek konusunda anlaşmışlar"dı. Dört devlet, Mihvere karşı sürdürdükleri savaştaki kararlılığı, barış ve güvenliğin sağlanması ve korunması için de göstereceklerdi. Bu doğrultuda kurulacak uluslararası örgüte, barış ve güvenliğin tesisi amacını taşıyan büyük ve küçük bütün devletler katılabilecekti. Uluslararası barış ve güvenliğin temini ve korunması için taraflar istişarede bulunacak, gerekli olduğu takdirde ise Müttefik devletlerin diğer üyeleri de konuyla ilgili söz sahibi olacak ve bütün milletler adına ortaklaşa hareket edilecekti. Savaşın getirdiği şartlar gereği bir devletin ordusu başka bir devletin topraklarını kullanmak isterse, bu sadece bildiride yer alan amaçlar dâhilinde olacak ve devletler buna birlikte karar verecekti. Savaşın sona silahlanma konusunda ise devletler yine işbirliği yapacaklar ve bu işbirliğine Birleşmiş Milletler'in diğer üyeleri de katılacaktı.⁵⁴⁷ Konferansta, dünyada barışının sağlanması ve sürdürülmesi yönünde alınan bu karar, ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında görüş ayrılığı olmadığı ve taraflar arasındaki işbirliğinin savaşın sona da devam edeceği şeklinde değerlendirilmişti.⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ **Akşam**, 20 Ekim 1943. Anthony Eden'in buna cevabı ise "Evet, bizler de adımlarımızı birbirine uydurmamız." şeklinde olmuştu. **Vatan**, 20 Ekim 1943.

⁵⁴⁶ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 291, 292.

⁵⁴⁷ **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1943; **Ulus**, 2 Kasım 1943; **Akşam**, 2 Kasım 1943.

⁵⁴⁸ Falih Rıfkı Atay, "*Moskova Konferansı Bitti*", **Ulus**, 3 Kasım 1943.

İkinci olarak, Sovyetler Birliği'nin karşı çıkması üzerine, Washington Konferansı'nda alınan Avrupa'da federasyonlar oluşturulması kararından vazgeçildi.⁵⁴⁹ Çünkü Sovyetler Birliği, Avrupa'da nüfuz bölgelerinin oluşmasını ya da kurulacak federasyonların kendisine karşı bir ileri karakol gibi kullanılmasına yol açacak gelişmelerin yaşanmasını istemiyordu. ABD ve İngiltere de nüfuz bölgelerine karşı olduğu için Avrupa federasyonları fikrinden vazgeçildi.⁵⁵⁰ Ayrıca Sovyetler Birliği savaş sona erdiğinde stratejik sınırlar elde ederek, kendisine karşı oluşturulabilecek ittifaklarla Avrupa'da Bolşevik karşıtı bir teşekkülü de engellemek istiyordu.⁵⁵¹

Üçüncü olarak, savaştan sonra bir mahkeme kurularak savaş suçluları cezalandırılacaktı. Bu kararın alınmasındaki amaç, Alman işgali altında bulunan bölgelerde bu devletin işkence yapmasını önlemeye çalışmaktı.⁵⁵² Almanya'nın işgal ettiği ülkelerde yapılan katliam ve zulümlere herhangi bir şekilde katılmış Nazi Partisi üyeleri ile Alman ordusu mensupları, bu suçları işledikleri ülkelere teslim edilerek cezalarının infazı bu ülkelerin kanunlarına göre gerçekleştirilecekti.⁵⁵³

Dördüncü olarak, savaşın genişlemesine bağlı olarak çıkabilecek sorunların incelenmesi ve bu konuda üç devlet hükümetine tavsiyelerde bulunmak için Londra'da bir komisyon kurulacaktı.⁵⁵⁴ Bu komisyonun vereceği tavsiye kararları sorunların çözümüne yardımcı olacağı gibi, ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkileri geliştirerek işbirliğini de arttıracaktı. Böylece ortaya çıkması muhtemel sorunların üç devlet arasındaki ilişkileri bozmasının önüne geçilmeye çalışılmıştı.⁵⁵⁵

Beşinci olarak, 15 Mart 1938'de açıklanan Almanya ve Avusturya arasındaki birleşmenin tanınmadığı yönünde anlaşma sağlandı.⁵⁵⁶ Bu konuyla ilgili yapılan tartışmalar sonunda, Avusturya'nın Alman işgaline uğramış dost bir ülke olduğuna

---

⁵⁴⁹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 292.

⁵⁵⁰ **Ulus**, 25 Ekim 1943.

⁵⁵¹ **Cumhuriyet**, 25 Ekim 1943; **Akşam**, 25 Ekim 1943; Falih Rıfki Atay, "Üçlü Moskova Konferansından Yeni Haberler", **Ulus**, 26 Ekim 1943.

⁵⁵² Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 461.

⁵⁵³ **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1943; **Ulus**, 2 Kasım 1943; **Akşam**, 2 Kasım 1943.

⁵⁵⁴ **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1943; **Ulus**, 2 Kasım 1943; **Akşam**, 2 Kasım 1943.

⁵⁵⁵ Nadir Nadi, "Moskova Tebliği", **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1943.

⁵⁵⁶ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 292.

karar verildi.⁵⁵⁷ Bildiriye göre, üç dışişleri bakanı kendi hükümetlerinin amaçları doğrultusunda Avusturya Hükümeti'nin yeniden kurulması konusunda anlaşmış ve bu konuda Avusturya'nın kendi kurtuluşu için göstereceği gayretlerin de dikkate alınacağını karara bağlamışlardı.⁵⁵⁸ Müttefiklerin bildiriye Avusturya'nın kurtuluşu için göstereceği gayretlerden bahsetmesinin amacı ise Avusturya halkını Nazi yönetimine karşı ayaklanmaya çağırmaktı.⁵⁵⁹

Konferansta, en azından deklarasyondan anlaşıldığına göre, Almanya ile ilgili alınan kararlar, bu ülkenin Nazizm'den arındırılması ve Avusturya ile birleşmesinin tanınmadığıyla sınırlıydı. Ancak Almanya'nın Avusturya'yı ilhakıyla ilgili alınan karar gösteriyordu ki, Müttefik devletler Almanya'nın Avusturya'yı ilhak ettiği sırada tepki göstermemiş olsa da bunu unutmamışlardı. Dolayısıyla Almanya'nın savaş esnasında işgal ettiği diğer devletlerin de Müttefikler tarafından kurtarılacağı çok açıktı. Almanya ile ilgili diğer konuların tebliğde yer almamasının sebebi ise Müttefikler arasında görüş ayrılığı çıkmasının engellenmek istenmesiydi. Bu yüzden Almanya ile ilgili konular daha sonra görüşülmek üzere ertelenen konular arasındaydı.⁵⁶⁰

Altıncı olarak, İtalya konusundaki sorunların incelenmesi için de bir danışma komisyonu kurulması konusunda anlaşmaya varıldı. Bu komisyonda ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Fransız Milli Kurtuluş Komitesi temsil edilecekti. Komisyon, askerî hazırlıklar hariç olmak üzere, ortaya çıkan sorunlar ve Müttefiklerin İtalya'ya karşı uygulayacağı politika hakkında tavsiyelerde bulunacaktı. Ayrıca Yunanistan ve Yugoslavya, İtalya'nın kendi ülkelerine saldırısından doğan menfaatleri gündeme geldikçe temsilci gönderebilecekti.⁵⁶¹ Bildiriye ek olarak dışişleri bakanları, İtalya'da faşizm ve kurumlarının tasfiye edilerek İtalyan milletine demokratik usuller ile hükümet kurma imkânının sağlanmasına karar vermişlerdi. İtalya'ya yapılan Müttefik askerî harekâtlarının nedeni başından beri bu amaca dayanıyordu ve bunun devam etmesi için bazı tedbirlerin alınması gerekiyordu. Bu tedbirlerin başında ise İtalya'da kurulacak hükümette antifaşist halk kesimlerinin temsil edilmesi geliyordu.

⁵⁵⁷ Sander, a.g.e., Cilt 2, s. 190.

⁵⁵⁸ **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1943; **Ulus**, 2 Kasım 1943; **Akşam**, 2 Kasım 1943.

⁵⁵⁹ Ahmet Şükrü Esmer, "Moskova Tebliği", **Ulus**, 4 Kasım 1943.

⁵⁶⁰ Nadir Nadi, "Moskovada Varılan Neticeler", **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1943.

⁵⁶¹ **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1943; **Ulus**, 2 Kasım 1943; **Akşam**, 2 Kasım 1943.

Ayrıca İtalya’da söz, din, siyasi fikir, basın ve toplanma hürriyetleri tesis edilerek halka antifaşist siyasi gruplar kurma hakkı tanınacaktı. Genel af ilan edilerek faşist rejimin hapsedtiği kişiler serbest bırakılacaktı. Savaş suçlusu olan veya bundan şüphe edilen faşist liderler ile ordu mensupları mahkemeye çıkarılacaktı.⁵⁶²

Bunların dışında ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Çin, savaş sonrası kendilerine nüfuz alanı belirlemeye de çalışmayacak⁵⁶³ ve sömürgeler uluslararası vesayet rejiminin yönetimine bırakılacaktı. Ayrıca Sovyetler Birliği’nin, savaşın kısılması için ikinci cephenin en geç 1944 ilkbaharında açılması, Türkiye’nin derhal savaşa girmesinin sağlanması ve Almanya’nın bombalanması için İsveç havaalanlarının kullanılması yönündeki istekleri görüşülmüş ancak bu isteklerden sonuncusu kabul edilmemişti.⁵⁶⁴ Bu görüşmelerde İngiltere ve ABD’nin 1944 yılında Normandiya’da çıkarma yapılacağına dair Sovyetler Birliği’ne kesin bir taahhütte bulunması, ikinci cephenin Balkanlar’da açılması yönündeki tartışmaları tamamen gündemden kaldırmaya bile gereksiz hale getirmişti.⁵⁶⁵ Ayrıca Sovyetler Birliği, Almanya’nın kesin yenilgisine kadar savaşmaya devam edeceğinin garantisini verdi. Almanya Nazizm’den, İtalya ise faşizmden tamamen temizlenecekti.⁵⁶⁶

Moskova Konferansı Türkiye’yi de yakından ilgilendirmişti. Henüz konferans başlamadan önce Sovyetler Birliği’nin Almanya ile ayrı bir barış anlaşması yapma ihtimalinin olduğu yönünde elde ettiği istihbarat Türkiye’yi oldukça endişelendirmişti. Çünkü Almanya, Türkiye’nin hemen batısına kadar gelmiş ancak Adana Konferansı’nda gönderileceği vaat edilen askerî malzemenin ise çok az bir kısmı Türkiye’ye ulaşmıştı. Bu haberlerden sonra Eden ve Hull’un Moskova’ya gideceğini de öğrenen Türkiye, aldığı duyumların doğru olduğunu düşünmeye

---

⁵⁶² **Ulus**, 3 Kasım 1943.

⁵⁶³ ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull, daha Moskova’ya gitmeden önce verdiği bir demeçte, Atlantik Bildirisi’ndeki ilkeleri teyit etmiş ve hayat sahası ya da güvenlik sahası adı altında nüfuz ve müdahale bölgeleri kurarak milletlerin özgürlüklerini kısıtlamak veya hangi rejimle yönetileceğine karışmak gibi bir niyetlerinin olmadığını söylemişti. Savaş sonrası düzen ise bütün devletlerin işbirliği ile kurulacak ve bu düzene küçük ya da büyük bütün devletler rıza göstereceklerdi. Falih Rıfkı Atay, “*Üçler Konferansına Doğru*”, **Ulus**, 10 Ekim 1943. Sertel de bu konuda aynı fikirdeydi. Savaşın sonra devletlerin eşitliği ilkesi üzerine bir düzenin kurulacak olması, büyük devletlerin diğerlerini nüfuzu altına alma amacı taşımadığını gösteriyordu. Mehmet Zekeriya Sertel, “*Moskova Konferansı Yarınki Medeniyetin Temelini Atmıştır*”, **Tan**, 4 Kasım 1943.

⁵⁶⁴ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 461.

⁵⁶⁵ Aydın, **a.g.e.**, s. 458.

⁵⁶⁶ Tuncer, **a.g.e.**, s. 131, 132.

başladı. Türkiye'ye göre Eden ve Hull'un Moskova'ya gitmesinin sebebi ya Stalin'i Almanya ile ayrı bir barış imzalamaktan vazgeçirmek ya da savaş planlarını değiştirerek Sovyetler Birliği'ne bazı ödünler vermektir. Bu noktada ABD ve İngiltere'nin vereceği ödünlerin Türkiye üzerinden olma ihtimali de gündeme geliyordu ki, böylece savaş boyunca Türkiye'nin algıladığı Sovyet tehdidi kendisini iyice hissettirmiş oluyordu.⁵⁶⁷ Ayrıca Sovyetler Birliği'nin İngiltere ve ABD ile olan ilişkileri de Türkiye'nin endişelerini doğrular nitelikteydi. Her ne kadar bu üç devletin düşmanı ortak olsa da İngiltere ve ABD'nin, Sovyetler Birliği'nin ikinci cephe açılması konusundaki isteğini ağırdan alması, bu iki devlete karşı Sovyetler Birliği'nde güven eksikliğinin oluşmasına yol açmıştı. Sovyetler Birliği'nin kendisine silah yardımı yapılması isteğinin de ABD tarafından çok geç karşılanması, bu güven bunalımını arttırmıştı. Bunlara ek olarak Japonya, Almanya ile Sovyetler Birliği'nin uzlaşmaya varması için çaba sarf etmiş, Batılı müttefiklerine güveni azalan Sovyetler Birliği de Almanya ile arasındaki savaşı sonlandıracak bir anlaşma yapmaya, Türkiye'ye göre sıcak bakmaya başlamıştı.⁵⁶⁸

Japonya'nın Sovyet-Alman anlaşmasını sağlamaya yönelik çalışmaları basında da yer almıştı. Sovyetler Birliği ile Japonya arasındaki saldırmazlık anlaşmasından sonra bu ihtimal göz ardı edilemezdi. Ancak Sovyetler Birliği'nin Almanya ile anlaşma yapması, Müttefiklere sırtını dönmesini ve savaşa Müttefik devletlere karşı devam etmesini gerektireceğinden pek mümkün görünmüyordu.⁵⁶⁹

Sovyet yayın organı Harp ve İşçi Sınıfı Dergisi'nde, toplantılarda Türkiye'nin tarafsızlığının konuşulduğuna dair bir yazı çıkması Türkiye'nin endişelerini daha da arttırmıştı.⁵⁷⁰ İzvestia Gazetesi'nde de yayınlanan bu yazıya göre Türkiye'nin tarafsızlığı artık Almanya'ya fayda sağlıyordu. Çünkü Almanya, Balkanlar'ın kendisi için bir tehlike teşkil etmediğinden emin oluyor ve böylece bu bölgede az sayıda asker bulundurarak asıl gücünü Sovyet cephesinde bulundurabiliyordu.⁵⁷¹ Ancak Necmeddin Sadak, dergide çıkan haberin yanlış anlaşıldığını belirtmişti. Çünkü dergi konferansta görüşülen konular hakkında bir yazı yayınlamakla birlikte, Türkiye'nin

⁵⁶⁷ Aydın, **a.g.e.**, s. 455.

⁵⁶⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 391, 392.

⁵⁶⁹ Hüseyin Cahid Yalçın, "Japonya'nın Vücutte Getirmeğe Çalıştığı Anlaşma", **Tanin**, 10 Ekim 1943.

⁵⁷⁰ **Akşam**, 25 Ekim 1943.

⁵⁷¹ Weisband, **a.g.e.**, s. 167.

tarafsızlığı hakkında da ayrı bir yazı çıkmıştı. Dolayısıyla Türkiye'nin tarafsızlık politikası, dergide çıkan konferansta görüşülen konular hakkındaki yazıda yer almamıştı. Sadak, böyle bir haberin çıkmasını Moskova'daki haber kıtlığına bağlamaktaydı.⁵⁷² Zekeriya Sertel de konferansın gündeminde Türkiye'nin de bulunduğu yönündeki haberlerin propagandadan öteye gidemeyeceğini yazmıştı. Çünkü toplantılar gayet gizli yapılıyordu ve sadece Türkiye hakkında görüşüldüğü haberi değil, konferansın içeriği ile yapılan her haber tahminden öteye gidemezdi. Ayrıca tarafların asıl amacının askerî alanda uzlaşma sağlamak olduğu dikkate alındığında, Türkiye'nin konferansta gündeme gelmiş olabileceği düşünülemezdi. Zira İtalya'nın düşmesiyle Müttefiklerin askerî açıdan Türkiye'ye ihtiyaçları kalmamıştı. Artık Müttefik devletler Türkiye yardım etmeden de Balkanlar'a çıkabilirlerdi. Boğazlar'ın stratejik önemi ise savaş teknolojisindeki gelişmelere bağlı olarak azalmıştı.⁵⁷³

Hüseyin Cahid Yalçın ise konuyu farklı açıdan değerlendirerek Türkiye'nin, Fransa'nın savaş dışı kalması üzerine, sadece İngiltere ile ittifak anlaşması bulunduğunu ve Türkiye'nin tarafsızlığı konusunun sadece Türk-İngiliz görüşmelerinde yer bulabileceğini yazmıştı. Ayrıca Sovyetler Birliği ile Almanya

---

⁵⁷² Necmeddin Sadak, "İkinci Cephe Meselesi ve Avrupada Yıkılması Gereken Hegemonya", **Akşam**, 27 Ekim 1943. Necmeddin Sadak'ın Türkiye'nin tarafsızlığının Müttefiklerin lehine olduğunu yazması üzerine, Sadak'a cevaben Harp ve İşçi Sınıfı Dergisi, aynı zamanda birkaç gün boyunca Moskova Radyosu'nda da okunan yazısında, Türkiye'nin tarafsızlığının artık Müttefiklere zarar verdiğini yazmıştı. Sadak'ın, 1939 yılında Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun Moskova ziyaretinde Sovyetler Birliği, emperyalist emellerinden vazgeçerek bir anlaşmaya yanaşmış olsaydı, bunun savaşın çıkmasını engelleyeceğini yazdığını söyleyen Harp ve İşçi Sınıfı, savaşı engellenmenin bu kadar kolay olamayacağını belirtmişti. Dergi, Sovyetler Birliği'nin Avrupa devletleri ile anlaşmak yerine Türkiye ile anlaşmasının mantıksız olduğunu yazarak Necmeddin Sadak'ı Sovyet aleyhtarı ve ikiyezül ilan etmişti. Ayrıca dergiye göre, Türkiye'nin Münih politikacıları ile ilişkilerinden dolayı Sovyet-Türk anlaşması da düşünülemezdi. Sadak, yazarının biraz sinirli olduğu için mantık dışına çıktığını belirttiği bu yazıya cevabında, açık olmayan bu yazısında derginin ne demek istediğinin tam olarak anlaşamadığını ve dünya çapında siyaset yapma gücü bulunmayan Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ittifak yaptığını belirtmişti ki, bu iki devletin Münih politikacıları olmadığı aşikârdı. Aynı zamanda İngiltere ve ABD, Sovyetler Birliği'nin de müttefikiydi. Türkiye bu sırada Sovyetler Birliği'ne de dostluk elini uzatmıştı. Ayrıca Sadak, Sovyet-Türk anlaşmasının savaşı engelleyebileceğini söylemediğini, sadece Müttefik devletlerin o dönemde kendisiyle anlaşmamasından dolayı Sovyetler Birliği'nin Almanya ile anlaşmış olduğunu belirtmişti. Bunun dışında Türkiye, Sovyetler Birliği'ne karşı dürüst ve açık dostluk politikasıyla yaklaşan bir ülkeydi. Necmeddin Sadak, "Moskova'da çıkan 'Harb ve İşçi Sınıfı' Gazetesinin Tarafsızlık Siyasetimiz Hakkında Bize Verdiği Cevap ve Birkaç Son Söz", **Akşam**, 30 Ekim 1943.

⁵⁷³ Mehmet Zekeriya Sertel, "Moskova Konferansında Türkiyenin Bitarafılığı", **Tan**, 28 Ekim 1943. Konferansta görüşülecek konular arasında Türkiye'nin de bulunduğu, Reuter haber ajansının Eden ve Hull'un Moskova'ya geldiklerinde yanlarında, üzerinde Türkiye yazılı olan kalın bir dosya bulunduğu haberi üzerine gündeme gelmişti. **Vatan**, 21 Ekim 1943.

arasında savaş başladığında Türkiye tarafsızlığını ilan etmişti ve Sovyetler Birliği buna şu ana kadar itiraz etmemişti. Dolayısıyla Türkiye'nin tarafsızlığının Moskova'daki görüşmelerde ele alınmış olduğunu düşünmek yersizdi.⁵⁷⁴ Bunun dışında, Türkiye'nin tarafsızlığı Sovyetler Birliği için faydalı da olmuştu. Böylece Sovyetler Birliği bütün kuvvetleriyle Alman saldırısına karşı koyabilme imkânı bulmuştu.⁵⁷⁵

Konferans başlayana kadar sadece bir ihtimal olarak var olan Türkiye'nin bu endişeleri, görüşmelerin başladığı andan itibaren ihtimal olmaktan çıkmış ve kesin bir tehlikeye dönüşmeye başlamıştı. Böylece, Türkiye'nin konferansta gündeme gelmediği yönünde basında yer alan haberlerin de ne kadar iyimser olduğu ortaya çıkmıştı. Nitekim Molotov'un ilk önerisi Türkiye'nin savaşa sokulması yönünde olmuştu. Molotov'a göre Türkiye'den derhal savaşa katılması talep edilmeli ve bu talep üç devletin müşterek bir emri biçiminde olmalıydı. Eğer bu gerçekleşmezse, bugüne kadar Türkiye'ye yapılan silah yardımları amacına ulaşmayacak ve Müttefikler Türkiye'den yararlanamamış olacaktı. Dolayısıyla Molotov, Türkiye savaşa girmeyecekse niye hâlâ silah yardımı yapıldığını sorarak İngiltere ve ABD'yi, Sovyetler Birliği'nin bu isteğinde haklı olduğuna ikna etmeye çalışıyordu.⁵⁷⁶ Molotov'a göre, eğer ABD ve İngiltere, Sovyetler Birliği'nin dostuysa ve Kızıl Ordu'nun Alman ordusu karşısında başarılı olmasını istiyorsa, Türkiye'yi savaşa girmesi yönünde mutlaka ikna etmeliydi.⁵⁷⁷

Burada şunu belirtmek gerekir ki, savaşın kısılacığı görüşü üzerine düşüncelerini temellendiren Molotov'un bu düşüncelerinde haklı olup olmadığı şüpheliydi. Çünkü 1943 yılının son dönemlerine gelindiğinde savaşın seyri az çok belli olmuştu. Almanya, Sovyetler Birliği üzerindeki baskısını günden güne azaltmak zorunda kalıyor, Sovyetler Birliği ise zaferin yakın olduğunu yavaş yavaş görmeye başlıyordu. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin, Alman sanayi bölgelerinin Sovyet topraklarındaki üslerin kullanılarak bombalanması yönündeki ABD önerisini reddetmesi, Türkiye'de şöyle bir izlenim uyandırmıştı: Türkiye'nin savaşa girerek

⁵⁷⁴ Hüseyin Cahid Yalçın, "Moskova Konferansında Türk Tarafsızlığı", **Tanin**, 26 Ekim 1943.

⁵⁷⁵ Hüseyin Cahid Yalçın, "Türk Tarafsızlığı Bir Mesele Mi Oluyor?", **Tanin**, 27 Ekim 1943.

⁵⁷⁶ Arcayürek, **a.g.e.**, s. 195-197.

⁵⁷⁷ Weisband, **a.g.e.**, s. 169.

Alman baskısını azaltması artık Sovyetler Birliği için eskisi kadar önemli değildi. Bu nedenle Türkiye'ye göre Sovyetler Birliği'nin bu ısrarının sebebi, Türkiye savaşa girdiğinde Alman işgaline uğrayarak zaten zayıf olan askerî gücü daha da yıpranmış olacağından, Kızıl Ordu'nun bir kurtarıcı rolünde Türk topraklarına girmesi düşünceydi. Ayrıca Türkiye'de hâkim olan bir başka düşünce de Sovyetler Birliği'nin, bütün zorlamalara rağmen Türkiye'nin savaşa girmeyeceğini tahmin ettiği için bu konuda ısrarcı olduğu ve böylece Türkiye'ye yapılan silah yardımını kesmeye çalıştığı yönündeydi. Kendisine yapılan silah yardımı kesildiğinde ise Türkiye, ordusunu güçlendiremeyecek ve savaş sonunda Sovyetler Birliği karşısında güçsüz kalacaktı. Nitekim Sovyetler Birliği, Adana Konferansı'ndaki anlaşma üzerine İngiltere'nin Türkiye'ye yaptığı silah yardımından rahatsız oluyordu. Çünkü Sovyetler Birliği, Türkiye'nin savaşa girmekten sürekli kaçınmasının da etkisiyle, bu silah yardımının sadece Almanya'ya karşı kullanılmak üzere değil, İngiltere'nin savaştan sonra Sovyetler Birliği'nin karşısında güçlü bir Türkiye yaratma çabası doğrultusunda da yapıldığını düşünüyordu.⁵⁷⁸ Sovyetler Birliği'nin bu endişesini gidermek için Moskova'da Eden Molotov'a, Türkiye'ye yaptıkları silah yardımının Almanya'ya karşı savaşa girmeleri şartıyla verildiğini ve bunun açıkça belirtildiğini söyledi. Ayrıca Türkiye savaşa girse de Balkanlar'da etkin bir rol oynamasının sadece İngiltere kontrolünde olması şartıyla kabul edilebileceğini, İngiltere bölgeden çekildikten sonra Türkiye'nin Balkanlar'da hiçbir rolünün kalmayacağını belirterek, bölgeyi doğal nüfuz alanı olarak gören Sovyetler Birliği'nin bu konudaki endişelerini de gidermeye çalıştı.⁵⁷⁹

Molotov'un Moskova'da, Türkiye'nin hemen savaşa girmesi yönünde talepte bulunması İngiltere'nin de işine gelmişti. Eden Molotov'un bu talebini İngiltere'ye bildirdiğinde Churchill bunu memnuniyetle karşıladı. Çünkü Churchill Türkiye'nin savaşa girmesini, Sovyetler Birliği'nin Balkanlar'ı etki altına almasını engellemek için istiyordu. Dolayısıyla bu talebin Molotov'dan gelmesi Churchill'i rahatlattı.⁵⁸⁰ Ayrıca İngiltere'nin On İki Adalar'a yaptığı saldırının başarısızlıkla sonuçlanması, Churchill'in Türkiye'ye savaşa girmesi yönünde baskı yapma şansını azaltmıştı.

---

⁵⁷⁸ Aydın, **a.g.e.**, s. 457.

⁵⁷⁹ Deringil, **a.g.e.**, s. 212.

⁵⁸⁰ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 292.

Molotov'un bu yöndeki ısrarı ise Churchill'e, kendi politikası açısından kaçırdığı Türkiye'yi savaşa sokma fırsatını bu defa Sovyet politikası üzerinden sürdürme imkânı veriyordu.⁵⁸¹ Bu yüzden Molotov'un konu hakkındaki ısrarını destekleyen Churchill, bu sayede Ege adalarındaki başarısızlığını unutturarak Akdeniz'de tekrar etkili bir siyaset sürdürebileceğini düşünüyordu.⁵⁸² Ancak Churchill'in dikkat etmesi gereken iki husus vardı. Bunlardan birincisi, ikinci cephenin Balkanlar'da açılmasını istemeyen ABD'nin tepkisiyle karşılaşmamak için, sanki bu konuda Sovyetler Birliği İngiltere'yi ikna etmiş gibi davranılmalıydı. İkincisi ise Türkiye'ye savaşa girmesi için üç devlet ortak baskı yapmalı ve bu baskı sonucu Türkiye kendi isteğiyle savaşa girmeliydi. Böylece İngiltere, Türkiye'ye yapılacak askerî yardımla ilgili Adana'da verdiği taahhütleri yerine getirmek zorunda kalmayacak ve bu da İngiltere'yi büyük bir yükten kurtaracaktı.⁵⁸³ Nitekim İngiltere'nin bu yardımı yapacak gücü de yoktu. Daha Moskova'daki görüşmelerin başında Molotov bu konudaki isteğini gündeme getirdiğinde Eden, savaşa girerse İngiltere'nin 25 uçak filosunu Türkiye'ye verme taahhüdünde bulunduğunu ancak kendilerinin Doğu Akdeniz'de bunu gerçekleştirecek askerî gücünün bulunmadığını belirtmişti. Çünkü İngiltere bu bölgedeki askerî gücünü İtalya ve Normandiya'da kullanmak üzere çekmişti.⁵⁸⁴

Eden ve Molotov Türkiye'nin savaşa girmesiyle ilgili aynı fikirde olmasına rağmen Hull buna karşı çıkıyordu. Konferansta konu her gündeme geldiğinde Hull askerî konularla ilgili konuşamayacağını, konunun askerî yetkililerle görüşülmesi gerektiğini ve Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu askerî malzemeyi ABD'nin tek başına karşılamayacağını söyledi. Hull'a göre bu konu ABD Başkanı ve Genelkurmay Başkanını ilgilendiriyordu ve üç devletin başkanları ile askerî yetkilileri nezdinde görüşülmeliydi. Nitekim Hull'un Roosevelt'ten aldığı talimat da bu doğrultuydaydı. Eğer Türkiye savaşa girmeye zorlanırsa, Türk ordusu bu savaşa hazır olmadığından önemli miktarda askerî yardım yapılması gerekiyordu. Bu durumda ise Normandiya'ya yapılacak çıkarma tehlikeye gireceğinden, ABD bu çıkarma için ayırdığı kaynakları Türkiye'ye göndermek istemiyordu. Bu yüzden Türkiye'den havaalanlarını kullanma ve ulaşım kolaylığı sağlama doğrultusunda talepte

---

⁵⁸¹ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 462.

⁵⁸² Avcıoğlu, **a.g.e.**, s. 1554.

⁵⁸³ Deringil, **a.g.e.**, s. 211-213.

⁵⁸⁴ Arcayürek, **a.g.e.**, s. 194.

bulunulmalı ve bunun gerçekleşmesi için çalışılmalıydı. Molotov'un buna cevabı ise havaalanlarının kullanılmasının bir fayda sağlamayacağı ve Türkiye'nin derhal savaşa girmesi gerektiği yönündeydi. Ayrıca Türkiye şimdi savaşa girerse Almanya'ya vereceği zarar Müttefiklere vereceğinden daha fazla olacaktı.⁵⁸⁵ Türkiye savaşa girdiği takdirde, Almanya 15 tümenini doğu cephesinden çekmek zorunda kalacak ve bu da Sovyetler Birliği'ni rahatlatacaktı. Ayrıca Almanya'nın Türkiye'ye saldıracak gücü de yoktu.⁵⁸⁶ Ancak ABD'ye göre Türkiye, Sovyetler Birliği'ne karşı koruma isteyeceğinden yapılacak askerî yardımın miktarı artabilirdi ki, bu ikinci cephenin açılmasının gecikmesini istemeyen ABD için kabul edilemezdi.⁵⁸⁷

Türkiye'nin savaşa girmesiyle ilgili olarak aynı fikirde olan Eden ve Molotov, bu doğrultuda hangi yolun izleneceğine dair görüşmelere başladılar. Eden ilk olarak, Türkiye'den havaalanlarının kullanılmasını ve Boğazlar'dan denizaltıların geçişine izin vermesini istemeleri gerektiğini söyledi. Molotov ise buna karşı çıkarak Türkiye'nin hemen savaşa girmesi yönündeki ısrarını yineledi. Bunun üzerine Eden, Türkiye'nin 1943 yılı sona ermeden savaşa sokulması için gerekli çalışmaların başlatılacağını söyleyince Molotov ısrarından vazgeçti ve iki lider 1 Kasım'da gizli bir protokol imzaladı.⁵⁸⁸ Hull'un imza yetkisi olmadığı gerekçesiyle imzalamadığı bu anlaşmanın birinci maddesine göre, Hitler Almanyası'nın en kısa zamanda bozguna uğratılması ve Birleşmiş Milletler'e katılabilmesi için, iki dışişleri bakanına göre Türkiye, 1943 yılı sona ermeden önce Müttefiklerin yanında savaşa girmeliydi. İkinci olarak, iki dışişleri bakanı hükümetleri adına Türkiye'den, Müttefikler tarafında savaşa girmesi için aralarında kararlaştırılacak en erken tarihte talepte bulunacaktı. Üçüncü olarak, Türkiye'den üsler istenecek ve Türkiye ile İngiltere'nin kararlaştıracığı savaş kolaylıklarının Müttefik devletlere tahsisi doğrultusunda, Birleşmiş Milletler'e mümkün olan her türlü yardımı yapması için derhal talepte bulunulacaktı.⁵⁸⁹ Böylece Sovyetler Birliği artık Almanya'ya karşı tek başına savaşmayacak ve bu savaşın vereceği zararları Türkiye ile paylaşacak, İngiltere ise hem Türkiye'nin havaalanlarını kullanarak sıkıntıya girdiği Ege'de biraz nefes alma

---

⁵⁸⁵ a.g.e., s. 194-198.

⁵⁸⁶ Tuncer, a.g.e., s. 132, 133.

⁵⁸⁷ Goloğlu, a.g.e., s. 220.

⁵⁸⁸ a.g.e., s. 221.

⁵⁸⁹ Aydın, a.g.e., s. 456; Deringil, a.g.e., s. 214; Weisband, a.g.e., s. 175.

imkânı bulacak, hem de Sovyetler Birliği'nin Almanya ile ayrı bir barış antlaşması imzalaması ihtimalini ortadan kaldırmış olacaktı.⁵⁹⁰

Taraflar ABD'nin de bu anlaşmaya katılmasını istedikleri için Eden, Hull ile konu hakkında görüştü. Hull'un Roosevelt'e danışması üzerine ABD Başkanı, 4 Kasım'da bir telgraf çekerek ABD'nin Türk havaalanlarının hemen kullanılması için Türkiye'den istekte bulunulmasını ve yıl sona ermeden Türkiye'nin savaşa girmesi için baskı yapılmasını kabul ettiğini belirtti.⁵⁹¹ Ancak Roosevelt bu protokole katılmakla birlikte önemli bir de çekince koydu. Türkiye savaşa girdiğinde Normandiya çıkarması ve İtalya'da devam eden harekât için ayrılan kaynaklar Türkiye'ye aktarılmayacaktı.⁵⁹²

Moskova Konferansı'nın sona erdiği Roosevelt tarafından dünyaya duyurulmuştu. ABD Başkanı bir basın konferansında, barışı sağlamak ve savaşa yönelik eğilimleri kaldırmak amacıyla Moskova'da yapılan görüşmelerin başarı ile sona erdiğini ve geriye sadece hazırlanacak bildirinin imzalanmasının kaldığını söyledi. Böylece kendisinin, Sovyetler Birliği'nin savaş sonunda işbirliği yapacağına dair eskiden beri var olan inancının arttığını ifade etti. Ancak Roosevelt görüşmelerin ayrıntılarıyla ilgili bilgi vermemiş, bunun zamanı geldiğinde Moskova'dan bildirileceğini söylemiş ve liderler arasındaki şahsi ilişkilerin çok iyi olduğunu belirtmekle yetinmişti.⁵⁹³

Bu konuşma Müttefik devletlerin Mihver devletlere yürüttüğü sınır harbinin bir devamı niteliğeydi. Çünkü Roosevelt konferansın başarıyla sona erdiğini söylemesine rağmen detaylarla ilgili bilgi vermemişti.⁵⁹⁴ Ayrıca bu konuşma, Müttefik devletlerin Moskova'da bir anlaşmaya varamadığı yönündeki Mihver propagandasının da hükümsüz kaldığına işaret ediyordu. Çünkü Roosevelt'in bu konuşması ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin savaş sonrası düzenle ilgili hemen hemen aynı prensiplere sahip olduğunu ve üç devlet arasındaki işbirliğinin gelecekte

---

⁵⁹⁰ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 293.

⁵⁹¹ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 222.

⁵⁹² Tuncer, **a.g.e.**, s. 133, 134.

⁵⁹³ **Cumhuriyet**, 30 Ekim 1943; **Ulus**, 30 Ekim 1943.

⁵⁹⁴ Ahmet Şükrü Esmer, "Moskova Konferansının Sonu", **Ulus**, 1 Kasım 1943.

artacağını göstermişti.⁵⁹⁵ Nitekim konferansın başarı ile sona erdiğinin bizzat Roosevelt tarafından bildirilmesi de bunun göstergesiydi.⁵⁹⁶

Konferanstan sonra taraflar, yapılan görüşmelerle ilgili demeç vermeye devam etmişlerdi. Cordell Hull oldukça samimi geçtiğini söylediği görüşmelerde hiçbir zorlukla karşılaşmadığını, bunun ise taraflar arasında görüş ayrılığı olduğu yönündeki haberleri çürüttüğünü ifade etmişti. Anthony Eden de benzer bir açıklamada bulunmuş ve taraflar arasında yapılacak işbirliğinin temellerinin atılarak, gelecekteki barışın esaslarının belirlendiğini bildirmişti.⁵⁹⁷ Eden 11 Kasım'da Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada ise konferansın sonuçlarının beklenenden de iyi olduğunu ve taraflar arasındaki işbirliğinin savaştan sonra da devam edeceğini söyledi.⁵⁹⁸

Çin ve Kanada da konferansla ilgili memnuniyetlerini dile getirmişti. Çin Dışişleri Bakanı, Birleşmiş Milletler'in önde gelen temsilcileri tarafından yapılan toplantılarda sadece savaş sırasında izlenecek ortak politikaların görüşülmekle kalmadığını, üç devletin savaş sonrasında kurulacak ortak güvenlik sistemi konusundaki azimlerini de gösterdiğini ve bunun, Çin tarafından büyük bir sevinçle karşılandığını söylemişti. Bu noktada Eden, Hull ve Molotov parlak geleceğin müjdecileri olmuşlardı. Kanada Başbakanı ise dört devlet adına yayınlanan bildiri hazırlanırken Kanada Hükümeti'nin de görüşü sorulduğu için mutluydu. Başbakan bildiriye büyük bir sevinçle karşılamıştı. Kanada Başbakanı'na göre Birleşmiş Milletler'in en büyük devletleri, savaşa son vermek ve dünyayı korkudan kurtarmak amacıyla diğer devletlerle birlikte çalışma isteklerini göstermişti.⁵⁹⁹

Moskova Konferansı Sovyet tarafında da memnuniyetle karşılanmıştı. Sovyetler Birliği resmî yayın organı Harp ve İşçi Sınıfı Dergisi konferans devam ettiği sırada, ABD ve İngiltere'nin henüz Almanya ile doğrudan çarpışmadığını, savaşın kısılması için bunun zaruri olduğunu yazmıştı. Bu yüzden Moskova Konferansı, savaşı uzatma niyetinde olan Almanya'nın bu niyetinin engellenmesi

⁵⁹⁵ Falih Rıfkı Atay, "Moskova Konferansı Bitti", **Ulus**, 3 Kasım 1943.

⁵⁹⁶ Necmeddin Sadak, "Moskova Konferansının Bittiği Hakkında Amerika Cumhurreisinin İlk Müjdesi...", **Akşam**, 1 Kasım 1943.

⁵⁹⁷ **Ulus**, 3 Kasım 1943.

⁵⁹⁸ **Akşam**, 12 Kasım 1943.

⁵⁹⁹ **Ulus**, 3 Kasım 1943.

için önemli bir fırsattı. Dergi, Almanya'nın kesin yenilgisi için ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin siyasi, iktisadi ve askerî alanda işbirliği yapmasının gerekli olduğunu belirtmişti.⁶⁰⁰ Ayrıca bu işbirliği, savaştan sonra dünyanın tek bir devletin hegemonyası altına girmesinin engellenmesi bakımından da önemliydi.⁶⁰¹ Aynı konuya Sovyet basınından Pravda Gazetesi de değinmişti. Pravda, çözülmesi gereken asıl sorunun, savaşı kısaltmak için Müttefik kuvvetlerinin birleştirilmesi olduğunu belirtmişti. Askerî ve iktisadi kuvvetler birleştirildiği takdirde savaşın süresi kısalar ve savaştan sonra ortaya çıkacak sorunlar çözülerek kalıcı barış sağlanabilirdi.⁶⁰²

Almanya ise konferansta, yapılacak askerî harekâtlarla ilgili bir karar alındığını tahmin emekle birlikte, bu harekâtın Norveç veya Finlandiya üzerinden gerçekleştirileceğini düşünüyordu. Almanya'ya göre, bu konferansla birlikte Sovyetler Birliği Müttefik safında hâkim bir rol oynayacaktı. Böylece Sovyetler Birliği taleplerini ABD ve İngiltere'ye kabul ettirmiş oluyordu. Anthony Eden ve Cordell Hull, Moskova'dan elleri boş dönmüşler ve savaş sonrasında Avrupa'nın Bolşevikleştirilmesine rıza göstererek buna katkıda bulunmuşlardı. Avrupa'nın küçük devletleri ise artık İngiltere ile ABD'den herhangi bir yardım beklememeleri gerektiğini çok geçmeden anlayacaklardı.⁶⁰³ Moskova Konferansı Almanya tarafından daha ilk günden itibaren, "Avrupa'nın Bolşeviklik lehine tasfiyesi adı altında oynanan bir piyes" olarak değerlendirilmişti.⁶⁰⁴ Böylece konferansa katılanlar Almanya'yı tamamen yok etmek yönünde görüş birliğine varmışlardı.⁶⁰⁵

Moskova'da dışişleri bakanları askerî durumdan siyasi duruma, savaşın idaresinden savaş sonu düzenin tesisine kadar birçok konuda görüşmüşler ve bu ulusal basında da geniş yer bulmuştu. Türk basını bu görüşmelerin, anlam ve şekil bakımından, savaş boyunca şu ana kadar yapılan konferansların hiçbirinde olmayan açık, samimi ve dürüst bir niteliğe sahip olduğunu yazmıştı. Bazı noktaların ilerleyen günlerdeki gelişmelere bağlı olarak daha iyi anlaşılacak olması ise konferansın savaş sonunda düşmanın yenilmesinden sonra değil de, savaş devam ederken yapılmış

---

⁶⁰⁰ **Ulus**, 26 Ekim 1943; **Akşam**, 26 Ekim 1943.

⁶⁰¹ **Ulus**, 27 Ekim 1943.

⁶⁰² **Akşam**, 14 Ekim 1943.

⁶⁰³ **Ulus**, 3 Kasım 1943.

⁶⁰⁴ **Ulus**, 21 Ekim 1943.

⁶⁰⁵ **Akşam**, 2 Kasım 1943.

olmasından kaynaklanıyordu. Ayrıca bu konferansla Müttefikler arasında sağlam bir işbirliğinin temeli de atılmıştı. Bu işbirliğinin en önemli tezahürü ise savaşın mümkün olan en hızlı şekilde bitirilmesi yönünde tarafların vardığı anlaşmaydı. Ancak zaferin yaklaşmasıyla ortaya çıkması muhtemel siyasi sorunlar yüzünden işbirliğinin sağlanması zor olacağından, savaşın bitirilmesi ve savaş sonu meseleler ile askerî ve siyasi sorunlar Moskova'daki toplantılarda bir bütün olarak ele alınmıştı. Ayrıca kurulması düşünülen uluslararası örgüt, tarafların doğrudan görüşmesini sağlayacağından işbirliğini kolaylaştıracaktı. Konferans sonunda yayınlanan bildiriye, 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Deklarasyonu'ndan açıkça bahsedilmesi ve eşitlik ve millî egemenlik ilkelerine bağlı kalınacağına bildirilmesi, küçük devletlerin egemenlik haklarına saygı gösterileceğinin de nişanesiydi. Bu bakımdan Moskova Konferansı, Müttefiklerin en azından savaşın sonuna kadar anlaşacağını ve aralarında sıkı bir işbirliği kurulduğunu gösteriyordu.⁶⁰⁶

Konferanstan sonra neredeyse bir antlaşma kadar uzun bir tebliğ ile birkaç ortak demeç yayınlanmıştı. Bu ise Moskova'da görüşülen konuların ve varılan anlaşmanın tahmin edilenden daha kapsamlı olduğunu göstermesi bakımından önemliydi. Ayrıca anlaşmazlık çıkması muhtemel konular hakkında sadece prensip anlaşmasına varılarak detayların görüşülmesinin sonraya bırakılması, taraflar arasında çıkabilecek fikir ayrılığını ortadan kaldırmıştı. Bu durum tarafların Moskova'da mutlaka anlaşmak, en azından anlaşmazlığa düşmemek amacıyla buluştuğunu göstermişti. Savaştan sonra kurulacak sisteme millî egemenlik ilkesi çerçevesinde küçük devletlerin de dâhil olabileceğinin bildirilmesi⁶⁰⁷ ise işbirliğinin barış döneminde de devam edeceğini gösteriyordu. Konferans, daha önce örneği görülmemiş şekilde bir devlette, yani İtalya'da demokratik rejimin kurulacağını karara bağlayarak bir ilke de imza atmıştı. Avusturya'nın, Almanya'nın elinden alınacak olması ise tarafların Almanya'yı parçalamak niyetinde olduğunu

---

⁶⁰⁶ Ahmet Şükrü Esmer, "Moskova Tebliği", **Ulus**, 4 Kasım 1943.

⁶⁰⁷ Nadir Nadi de bu hususa değinerek konferanstan sonra yayınlanan tebliğde, devletlerin millî bütünlük ve bağımsızlıklarını dikkate alınmayacağını gösteren bir delil bulunmadığını yazmıştı. Nadir Nadi, "Moskovada Varılan Neticeler", **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1943.

gösteriyordu.⁶⁰⁸ Bu yüzden Yalman'a göre Moskova Konferansı'nın, "... en mübalâğalı ümitleri bile aşacak kadar berrak ve güzel bir manzarası vardı."⁶⁰⁹

Konferansın bir başka önemi de hem siyasi, hem de askerî alanda tarafların birbirlerine duydukları şüpheyi bir dereceye kadar ortadan kaldırmasıydı. Sovyetler Birliği'nin, ABD ve İngiltere ile olan ilişkilerine güvensizlik hâkimdi. Çünkü Müttefik devletler Avrupa'da yeni düzeni, işgale uğrama tehlikesi olmadan ve daha az fedakârlıkla kurmaya çalışırken, Sovyetler Birliği ülkesini Alman işgalinden korumak için çok zor günler geçirmişti. Nitekim bu iki farklı savaş anlayışı ikinci cephe meselesini doğurmuştu. Ayrıca Almanya mağlup edildikten sonra Sovyetler Birliği'nin Avrupa'nın yaklaşık yarısında nüfuz sahibi olmasından endişeleniliyordu. Ancak Moskova Konferansı, bu şüpheleri tamamen ortadan kaldırırsa bile, en azından bir süre erteleyerek taraflar arasında belli bir yakınlaşma sağlamıştı. Sovyetler Birliği kendi verdiği savaşa yoğunlaşmış ve Müttefiklerin ikinci cephenin açılmasının gecikmesine yönelik bahanelerini anlayışla karşılamıştı. Ayrıca tarafların konferansta birbirlerine kabul edilmesi imkânsız taleplerde bulunmaması da görüşmelerdeki atmosferin olumlu olmasını sağlamıştı. Moskova Konferansı'nın başarılı olmasının bir başka göstergesi de Roosevelt, Churchill ve Stalin arasında buluşma hazırlıklarının yapılmasıydı.⁶¹⁰

Moskova Konferansı, Almanya üzerinde büyük bir karamsarlık doğuracak etkiye de sahipti. Çünkü savaşın askerî alanında artık bir ümidi kalmayan Almanya'nın, bu konferansla birlikte siyasi olarak da tüm ümitleri yok olmuştu. Artık Müttefiklerin, kayıtsız şartsız teslim olmadığı sürece Almanya ile bir barış anlaşması yapmayacağı aşikârdı.⁶¹¹

Konferans, ABD halkının Sovyetler Birliği'ne olan güvensizliğini de ortadan kaldırmıştı. Çünkü Moskova'daki görüşmelerle birlikte, ABD kamuoyunda iki

⁶⁰⁸ Necmeddin Sadak, "Moskova Konferansının Neticeleri ve Hariciye Vekilimizin Kahire Seyahati", **Akşam**, 3 Kasım 1943.

⁶⁰⁹ Ahmet Emin Yalman, "Moskova Konferansının Kurduğu Temel", **Vatan**, 3 Kasım 1943.

⁶¹⁰ Necmeddin Sadak, "Moskova Konferansından Sonra", **Akşam**, 14 Kasım 1943.

⁶¹¹ Hüseyin Cahid Yalçın, "Moskova Mülâkatından Alınan Neticeler", **Tanin**, 3 Kasım 1943. Buna rağmen Almanya savaşı hâlâ devam ediyordu. Her ne kadar Alman halkı, Hitler tarafından kendisine vaat edilenlerin gerçekleşmeyeceğini anlayarak daha realist düşünmeye başlasa da artık kaybedecek bir şeyi kalmamıştı. Ancak bundan daha önemlisi, Alman halkı teslim olduğu takdirde karşılaşılabilecek şartların şimdikinden daha ağır olacağını düşündüğünden savaşıya devam ediyordu. Necmeddin Sadak, "Alman Milleti Niçin ve Nasıl Harbe Devam Ediyor", **Akşam**, 29 Kasım 1943.

devletin savaşa ve savaş sonrası düzene yönelik amaçlarının farklı olmadığı yönünde intiba uyanmıştı. Moskova'da tarafların sadece Almanya'ya karşı değil, Japonya'ya karşı da işbirliği yapacağını belli olması ve Komintern'in kaldırılması da buna yardımcı olmuştu.⁶¹² Böylece bu iki devlet arasındaki “buzlar kırılırken” ilişkilerdeki güvensizliğin yerini karşılıklı güven duygusu almış ve kalıcı barışı tesis etme önündeki önemli bir engel de kaldırılmıştı.⁶¹³

Moskova Konferansı ile hem ABD, hem de Sovyetler Birliği dünya meseleleriyle daha yakından ilgilenmeye başlayacaktı. ABD bu konferans ile dünya barışını sağlama sorumluluğunu üstüne almıştı. Bu doğrultuda, kurulacak uluslararası örgütte ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği ile beraber çalışacaktı. Bu yüzden Moskova Konferansı, ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin savaştan sonra diğer devletlerle işbirliği yapması yolunda atılmış ilk adımdı.⁶¹⁴

Bunların dışında, Moskova Konferansı Sovyetler Birliği'nin açıkça Japonya'ya karşı durmasının başlangıcını teşkil etmişti. Çünkü görüşmelerde tarafların savaştıkları devletlerin tamamen teslim olması kararlaştırılmıştı. Görüşmelere Çin'in de katılması ve hem bu devletin, hem de ABD'nin Japonya ile savaş halinde olması, dört devletin Japonya'ya karşı da ortak siyaset izlemelerine neden olmuştu. Böylece Sovyetler Birliği, Japonya'ya karşı verilen savaşta ABD, İngiltere ve Çin'in yanında yer almış oluyordu.⁶¹⁵

Moskova Konferansı, yukarıda incelendiği gibi, genel olarak olumlu yönleriyle öne çıksa da bu, görüşmeler hakkında olumsuz yorumların yapılmadığı anlamına gelmiyordu. Konferans, Avrupa devletlerinin toplantılarda temsil edilmemesi nedeniyle, özellikle ABD basını tarafından eleştirilmişti. Çünkü savaştan sonra kurulacak düzen, asıl olarak Avrupa'daki nispeten güçsüz devletleri ilgilendiriyordu. ABD zaten Avrupa kıtasına uzaktı; Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin ise Kıta Avrupası ile ilişkisi yoktu. Bu sebeple Avrupa devletlerinin, üç büyük

---

⁶¹² Falih Rıfki Atay, “Moskova Konferansı ve Amerika”, **Ulus**, 16 Kasım 1943.

⁶¹³ Ahmet Emin Yalman, “Buzlar Kırılırken”, **Vatan**, 1 Kasım 1943.

⁶¹⁴ Mehmet Zekeriyâ Sertel, “Moskova Anlaşmasının Mânası”, **Tan**, 1 Kasım 1943.

⁶¹⁵ **Yeni Sabah**, 3 Kasım 1943.

devletin nüfuzu altına girecekleri yönündeki çekinceleri arttı. Dolayısıyla şimdiden büyük devletlerin koruyucu tavırlarından şüphelenilmeye başlanmıştı.⁶¹⁶

İkinci Dünya Savaşı'nın bu döneminde ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin en büyük amacı savaşı kısaltmaktı. Konferansa yapılan eleştirilerden biri de Moskova'daki üçlü toplantının bu amaca ulaşılmasını sağlayacak özellikte olmamasıydı. Çünkü konferansta taraflar arasında anlaşma sağlanmış olmakla birlikte, Avrupa'nın geleceği belirsiz bırakılmıştı.⁶¹⁷

Konferansa yapılan bir başka olumsuz eleştiri de tarafların savaşla ilgili aynı amaçları paylaşıyor olmalarına rağmen, demokrasi anlayışındaki fikir ayrılığıydı. Üç devlet de demokratik rejimlere sahip olsa da demokrasinin bu devletlerdeki gelişimi farklıydı. Ayrıca bu farklılığın yakın bir gelecekte ortadan kalkacağı da düşünülemezdi. Özellikle Sovyetler Birliği'nin liberal ekonomi ve toprak mülkiyeti konusundaki politikası bu farklılığın temelini teşkil ediyordu.⁶¹⁸

2.8. Birinci Kahire Konferansı

İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Moskova Konferansı'nda ele alınan konularla ilgili görüşmek için Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nu Kahire'ye davet etti.⁶¹⁹ Aslında görüşme teklifi ilk olarak Türkiye'den gelmiş olsa da Eden bunu kabul etmemişti. Ancak İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın, bu görüşmenin Türkiye'nin savaşa dönük politikasını değiştirmek için bir fırsat olduğunu belirtmesi üzerine Eden, Kahire'de buluşma isteğini Menemencioğlu'na iletmişti.⁶²⁰

Aslında yabancı basında çıkan haberlere bakıldığında Türkiye ve İngiltere Dışişleri Bakanları arasındaki toplantının Ankara'da yapılması bekleniyordu. Bunun göstergesi ise Eden'in Moskova dönüşü Kahire'ye yapacağı seyahati ertelemiş olmasıydı. Konuyu araştıran Akşam Gazetesi, "...Moskova Konferansından hemen sonra Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu ile İngiltere Hariciye Nazırı M. Eden

⁶¹⁶ Falih Rıfkı Atay, "Üçlü Moskova Konferansından Yeni Haberler", **Ulus**, 26 Ekim 1943; Necmeddin Sadak, "Moskova Konferansının konuşacağı Meseleler, Varabileceği Neticeler", **Akşam**, 26 Ekim 1943.

⁶¹⁷ Ömer Rıza Doğrul, "Moskova Konferansının Vardığı ve Varamadığı Neticeler", **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1943.

⁶¹⁸ **Akşam**, 2 Kasım 1943.

⁶¹⁹ Aydın, **a.g.e.**, s. 458.

⁶²⁰ Esmer, Sander, **a.g.e.**, s. 173.

arasında bir mülakat olması ihtimal haricinde değildir.” diyerek iki bakan arasında toplantı yapılabileceğini yazmıştı.⁶²¹ Nitekim İngiliz basını da konuya değinmiş ve Müttefik devletlerle sıkı ilişkiler içinde bulunan Türkiye’nin Moskova Konferansı’nı yakından takip ederek, görüşülen konularla ilgili doğrudan bilgi almak istemesinde haklı olduğunu yazmıştı ki,⁶²² Eden de bu konuda aynı isteğe sahipti.⁶²³

Kahire’ye giden heyette Numan Menemencioğlu ile birlikte Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Cevat Açıkalın, Dışişleri Özel Kalem Müdürü Şadi Kavur, Genel Sekreterlik Özel Kalem Müdürü Turgut Menemencioğlu, Şube Müdürü Zeki Siren⁶²⁴ ve İngiliz Büyükelçi Hugessen de bulunuyordu.⁶²⁵ Türk heyeti Ankara Kayaş İstasyonuna geldiğinde, orada bulunan tek gazeteci olduğunu söyleyen Ahmet Emin Yalman’ın belirttiğine göre, Menemencioğlu Anthony Eden ile görüşme fırsatı bulduğundan dolayı çok memnun olduğunu söylemişti.⁶²⁶ Menemencioğlu ve yanındakiler 2 Kasım saat 10.30’da Ankara’dan üç vagonlu özel bir trenle Adana’ya hareket etti.⁶²⁷ 3 Kasım’da saat 07.30’da Adana’ya gelen Menemencioğlu, burada Adana Valisi Akif Eyidoğan ve CHP üyeleri tarafından karşılandı. Menemencioğlu, Adana’da verdiği demeçte de Eden ile görüşecek olmaktan duyduğu memnuniyeti dile getirdi.⁶²⁸ Türk heyeti aynı gün, Kahire’den gelen bir İngiliz uçağıyla yola çıktı. Anthony Eden ise yine aynı gün Moskova’dan ayrılarak bir gün sonra Kahire’ye geldi.⁶²⁹

Görüşmeler daha başlamadan iki ülke basınında geniş yer bulmuştu. İngiliz basını Kahire’de yapılacak görüşmelerin Moskova Konferansı’nın bir sonucu olduğunu belirterek,⁶³⁰ Moskova Konferansı’ndan hemen sonra yapılması sebebiyle

---

⁶²¹ **Akşam**, 2 Kasım 1943.

⁶²² **Ulus**, 5 Kasım 1943.

⁶²³ **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1943.

⁶²⁴ Bu yolculuk boyunca Numan Menemencioğlu’nun harcırahına On Türk Lirası zam yapılmış, heyetin diğer üyelerine de harcırah verilmesi ve heyetin Kahire’de masraflarının karşılanarak burada bir daire kiralanması, Bakanlar Kurulu kararıyla kabul edilmişti. **B.C.A.**, 30..18.1.2/104.3..38., 13.12.1943.

⁶²⁵ **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1943; **Ulus**, 3 Kasım 1943; **Tanin**, 3 Kasım 1943; **Tan**, 3 Kasım 1943; **Vatan**, 3 Kasım 1943.

⁶²⁶ **Vatan**, 3 Kasım 1943.

⁶²⁷ **Akşam**, 3 Kasım 1943.

⁶²⁸ **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1943.

⁶²⁹ **Akşam**, 4 Kasım 1943; **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1943.

⁶³⁰ **Akşam**, 4 Kasım 1943; **Vatan**, Kasım 1943.

bu görüşmelerin öneminin daha da arttığını yazmıştı.⁶³¹ Eden'in Türk müttefikine Moskova'da alınan kararların anlam ve önemini anlatacağı belirtilerek, İsmet İnönü'nün TBMM'nin açış konuşmasında Türkiye'nin insanlık için daha büyük fedakârlık yapmaya hazır olduğunu söylemesine dikkat çekilmişti.⁶³² Gerçekten de İnönü, TBMM'nin yedinci dönem birinci yılı açış konuşmasında "Türk milleti savaş haricinde kalmakla beraber dört seneden beri fedakârlıklar, ıstıraplar içinde dünya buhranının tepkilerini şiddetle hissetmiştir. Bu fedakârlıklara, hattâ bunların daha çok büyüklerine, dünyanın bağrından en büyük baskının kalkarak insaniyetin emniyet havası içinde geniş nefesler alabilmesi uğrunda, tereddütsüz tahammül edeceğiz." demişti.⁶³³ İnönü'nün bu sözleri, Türkiye'nin savaşa girmeye artık hazır olduğu şeklinde yorumlanmıştı.⁶³⁴ Bu yüzden İngiliz basını Kahire'de, Almanya'ya karşı verilen savaşın kısaltılması doğrultusunda Türkiye'nin alacağı rolün ne olacağını kararlaştırılması yönünde görüşmeler yapılacağını tahmin ediyordu. Bu doğrultuda Eden, Menemencioğlu'ndan Türkiye'nin savaşa girmesini ya da Türk havaalanlarının Müttefiklerce kullanılmasını talep edecekti. Buna bağlı olarak Türkiye, tarafsızlık siyasetini terk ederek insanlığın zaferine doğrudan yardımda bulunacaktı. Nitekim İnönü'nün 1 Kasım'da Meclis'te yaptığı konuşmada, bu zaferin Türkiye'nin hedefi olduğunu belirtmesi⁶³⁵ bu tahminleri doğrular nitelikteydi. İngiliz basınına göre tüm bunlar Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkileri daha da kuvvetlendirecekti. Çünkü Türk dış politikası, Müttefiklerin savaş hedeflerine tamamen uygundu.⁶³⁶

Kahire Konferansı devam ettiği sırada da İngiliz basınında çeşitli haberler yer almıştı. Bu haberlere göre Sovyetler Birliği, Moskova'daki görüşmelerde Türkiye'nin fiilen savaşa girmesini birkaç kez talep etmişti. Kahire'de de asıl olarak bu konu görüşülecekti.⁶³⁷ Bu haberlerden sonra İngiliz basını konuyu

⁶³¹ **Akşam**, 5 Kasım 1943; **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1943; **Tanin**, 5 Kasım 1943.

⁶³² **Akşam**, 4 Kasım 1943; **Vatan**, 5 Kasım 1943.

⁶³³ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 7, Cilt 6, s. 5, 01.11.1943. Ayrıca bkz. Yazar yok, **Tarihe Düşülen Notlar, Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları-1 (1 Mart 1924-14 Aralık 1987)**, Ed. Hasan Yılmaz, Cilt 1, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 108; Yazar yok, **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973**, Der. Ali Rıza Cihan, Cilt 2, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları Ankara, 1993, s. 39.

⁶³⁴ **Ulus**, 7 Kasım 1943.

⁶³⁵ İsmet İnönü bu konuşmasında "Biz, bu cihan harbinin galibi insaniyet ve medeniyet olmasını istiyoruz. Ona hizmet edeceklerin ayrılıklarında değil, tesanütlerinde umumî kurtuluş ve saadetin fecrini görüyoruz." demişti. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 7, Cilt 6, s. 5, 01.11.1943.

⁶³⁶ **Akşam**, 5 Kasım 1943; **Tanin**, 5 Kasım 1943.

⁶³⁷ **Akşam**, 6 Kasım 1943; **Vatan**, 6 Kasım 1943.

değerlendirmeye almıştı. Türkiye savaşa girerse, savaş yeteneği yüksek iki milyonluk bir ordu Müttefikler safında yer almış olacaktı. Bu durum, Müttefiklerin birbirine yakın hava üslerini kullanarak hareket kabiliyetini arttırmasını sağlayacaktı. Boğazlar'ın açılmasıyla ise Sovyetler Birliği'ne doğrudan yardım götürülebilecekti. Ayrıca Türkiye'nin savaşa katılması, Müttefik ordusunun Balkanlar'a girmesini de kolaylaştıracaktı. Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'nin fiilen Müttefiklerin yanında yer alması savaşı birkaç ay kısaltabilirdi. Türkiye savaşa girdiği takdirde, savaş sonunda düzenlenecek barış konferansına da katılabilecekti. Ancak bir de madalyonun öteki yüzü vardı. Türkiye savaşa girdiği anda Alman saldırısına maruz kalabilir, özellikle İstanbul şiddetli hava taarruzlarına uğrayabilirdi. Ayrıca Müttefikler ile Türkiye'nin arasında eş güdüm sağlanması da gecikebilirdi. Bu yüzden Türkiye, savaşa girip girmeme konusunda millî menfaatleri doğrultusunda hareket edecekti.⁶³⁸

Ancak Necmeddin Sadak'a göre İngiliz basınında yer alan bu haberler, Kahire Konferansı'nın gerçek mahiyetinin bilinmemesinden ve bu görüşmelere gereğinden fazla önem verilmesinden kaynaklanıyordu. Kahire Konferansı Moskova'daki görüşmelerin devamı niteliğinde veya Türkiye'nin Müttefiklerle arasındaki bazı konuların görüşülmesi amacıyla toplanmıyordu. Nitekim Menemencioğlu'nun Kahire'ye gitme amacı da bu değildi. Kahire'deki görüşmelerin tek amacı, Moskova Konferansı'nda alınan kararların Eden tarafından Menemencioğlu'na bildirilmesiydi. Ayrıca bu yeni bir şey de değildi; diğer devletlerle yapılan görüşmeler hakkında hem İngiltere, hem de Türkiye birbirlerine bilgi veriyorlardı. Moskova Konferansı hakkında Türkiye'nin bilgilendirilmesini Eden daha Moskova'ya giderken tasarlamıştı. Sadak, İngiliz basınında yer alan haberlerin asılsız olduğunu belirtmek için Türkiye'nin Müttefik zaferine doğrudan, yani savaşa girerek yardımda bulunacağını ilk defa İngiliz basınından öğrendiği yazmıştı. Çünkü Türkiye'nin tarafsızlığı, savaşa girmek için en uygun şartların oluşmasını bekleyen bir siyaset değil, millî güvenliği doğrultusunda sınırları dışında gelişen olaylara karışmayan bir siyasetti. Nitekim Türkiye'nin savaşı kısaltacağına yapılan vurgular da gerçeği yansıtmıyordu. Çünkü 1939 yılından beri bütün varlığı ile savaşan Müttefik devletler ellerindeki imkânlarla rağmen savaşı kısaltamıyorlarsa,

---

⁶³⁸ **Aksam**, 6 Kasım 1943; **Tanin**, 6 Kasım 1943; **Vatan**, 6 Kasım 1943.

bunun Türkiye’den beklenmesi gerçekçi olamazdı. Bu yüzden Moskova Konferansı ile arasında hiçbir sebep sonuç ilişkisi olmayan Kahire Konferansı, sadece Türkiye ile İngiltere arasındaki müttefiklik ilişkisini göstermekteydi.⁶³⁹

Bir gün sonraki yazısında ise Necmeddin Sadak, özellikle Adana Konferansı’ndan sonra İngiltere ile Türkiye arasında anlaşmaya varılmamış konu bulunmadığı gibi, Türk-Sovyet ilişkilerinin de her geçen gün anlayışlı dostluk yoluna girdiğini yazmıştı. Türkiye’nin savaşa girmesi bu ilişkileri daha da iyileştirecek bir hamle olamazdı. Ayrıca Türkiye’nin savaşa girmesinin, Boğazlar’dan Sovyetler Birliği’ne yardım götürülmesini sağlayacağı için önemli olduğu yönündeki haberler de yanlıştı. Çünkü Boğazlar bütün devletlere açıktı ve Ege Denizi’nden geçebilmek, Sovyetler Birliği’ne yardım edebilmek için yeterliydi. Türkiye’nin savaşı birkaç ay kısaltabileceği haberleri ise mantığa ayıkırıydı. Çünkü savaş yaklaşık beş yıldır devam ediyordu ve bir iki yıl daha da süreceğe benziyordu. Bu nedenle Türkiye’den kendisini tehlikeye atarak savaşı birkaç ay kısaltmasını beklemek insafsızlıktı.⁶⁴⁰ Yabancı basın Türkiye’de çıkan haberleri, özellikle de Sadak’ın yazdıklarını öğrendikten sonra ise Türkiye’nin tarafsızlık siyasetini terk etmeyeceğini ve Kahire’deki görüşmelerin, tarafların Moskova Konferansı ile ilgili görüş alışverişinde bulunmak amacıyla yapıldığını yazmaya başlamıştı.⁶⁴¹

Nadir Nadi de benzer görüşleri paylaşarak, Türk basınında fazla alaka uyandırmayan Kahire Konferansı’nın yabancı basında geniş yer bulduğunu ve yabancı basına bakılsa, savaş başladığı günden itibaren Türkiye’nin birkaç kez savaşa girmiş olacağını, ne zaman Türkiye ile Müttefik devletler arasında bir görüşme olsa aynı haberlerin basında yer aldığını belirterek bu haberlerin artık “bayatladığını” yazmıştı. Savaşın bir an öce bitmesini Türkiye de istiyordu ancak Türk dış politikası sadece bu istek üzerine kurulu değildi.⁶⁴²

Türk basınına göre, Moskova Konferansı’nın hemen ertesinde Numan Menemencioğlu’nun Anthony Eden tarafından Kahire’ye davet edilmesi önemli

---

⁶³⁹ Necmeddin Sadak, “Türkiye Hakkında Ortaya Atılan Haber ve İhtimallerin Hepsi Asılsızdır”, **Akşam**, 6 Kasım 1943.

⁶⁴⁰ Necmeddin Sadak, “Harbi Bir İki Ay Kısaltmak İçin”, **Akşam**, 7 Kasım 1943.

⁶⁴¹ **Ulus**, 8 Kasım 1943.

⁶⁴² Nadir Nadi, “Kahire Konferansı Etrafında”, **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1943.

olduğu kadar, dünyanın geleceğini ilgilendiren bir konferanstan sonra müttefik iki devletin böyle bir toplantı yapması ise doğaldı. Bu davet ayrıca İngiltere ve Türkiye arasındaki ilişkilerin giderek iyileştiğine ve karşılıklı güven duygusunun arttığına da bir işaretti. Türkiye'nin dünyadaki itibarı ve Türk dış politikasının doğruluğu ise bu görüşmeyle perçinlenecekti.⁶⁴³ Bu yüzden görüşmeler Türk-İngiliz ittifakının ve dostluğunun bir gereği idi. Çünkü hem savaşla, hem de savaş sonrasıyla ilgili Moskova'da görüşülen meseleler, kendisine yakın bölgelerle ilgili olduğu için, Türkiye'yi de ilgilendiriyordu.⁶⁴⁴ Dolayısıyla Moskova Konferansı'nın yarattığı, yarının dünyasının genel güvenliği ve bu güvenliğin hakkaniyet ölçütüne bağlı olarak oluşturulacağı havası, Kahire'deki görüşmelere de hâkim olacaktı.⁶⁴⁵ Türkiye'nin savaşa gireceği yönündeki haberler ise asılsızdı. Çünkü Türkiye'nin savaşa girmesi için topraklarının bir saldırıya maruz kalması gerekiyordu.⁶⁴⁶

Ancak Türk basınında bunun tam tersini düşünenler de vardı. Zekeriya Sertel Kahire'deki görüşmenin, Eden'in Menemencioğlu'na Moskova Konferansı hakkında bilgi vermek için yapıldığını kabul ediyordu. Ancak bununla birlikte, görüşmelerin iki gün sürecek olması ve İngiltere tarafından konferansa çok önem verilmesi, Eden'in başka planları olduğunu da gösteriyordu. İngiltere ve Sovyetler Birliği'ne göre, Moskova'da savaşın bir an önce bitirilmesi yönünde alınan kararın uygulanabilmesi için Türkiye'nin savaşa girmesi gerekiyordu. Türkiye savaşa girmekten kaçınmak istese de Üçlü İttifak Antlaşması gereği İngiltere, Türkiye'yi ikna etmeye çalışabilirdi.⁶⁴⁷

5-8 Kasım 1943 tarihleri arasında, Kahire'deki İngiliz elçiliğinde gerçekleşen toplantılarda⁶⁴⁸ Eden, Ege adalarında yaptığı yardımlar için Türkiye'ye teşekkür etmiş ve şimdi Türkiye'den daha fazlasını beklediklerini belirtmişti.⁶⁴⁹ Henüz görüşmenin başında Eden'in, Türkiye'den bir ay içinde Almanya'ya karşı savaşa

---

⁶⁴³ Necmeddin Sadak, "Moskova Konferansının Neticeleri ve Hariciye Vekilimizin Kahire Seyahati", **Akşam**, 3 Kasım 1943; Ahmet Emin Yalman, "Hariciye Vekilimizi Karşılarken", **Vatan**, 11 Kasım 1943.

⁶⁴⁴ **Yeni Sabah**, 5 Kasım 1943.

⁶⁴⁵ Ahmet Emin Yalman, "Kahire Mülakatı", **Vatan**, 6 Kasım 1943.

⁶⁴⁶ **Yeni Sabah**, 9 Kasım 1943.

⁶⁴⁷ Mehmet Zekeriya Sertel, "Kahire Mülakatı", **Tan**, 6 Kasım 1943.

⁶⁴⁸ **Akşam**, 6 Kasım 1943.

⁶⁴⁹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 293.

girmesini istediklerini söylemesini Menemencioğlu bir sürpriz olarak görmüştü.⁶⁵⁰ Daha sonra Eden, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilgili endişelerini gidermeye çalıştı. Eden, Moskova'daki görüşmelerde Sovyetler Birliği'nin yayılmacı bir politika izleyeceği yönünde herhangi bir emare gözlemlemediğini belirtmiş ancak Menemencioğlu'nu bu konuda ikna edememişti. Menemencioğlu, Sovyetler Birliği'nin savaştan sonra ABD ve İngiltere ile iyi ilişkiler kuracağına ve bu iki devletin engel olamayacağı davranışlarda bulunmayacağına dair garanti verilirse Türkiye'nin savaşa girmesi konusunun tartışılabileceğini belirtti. Çünkü Türkiye'ye göre Sovyetler Birliği'nin amacı, Türk ordusunun savaşa girerek yıpranmasını ve savaş sonunda kendilerinin karşısında zayıf bir Türkiye bulunmasını sağlamaktı. Eden'in buna cevabı ise Sovyetler Birliği'nin yayılmacı arzuları varsa bile Türkiye'nin savaşa girmeyerek bunları değiştiremeyeceği yönünde oldu.⁶⁵¹ Ancak Türkiye'nin endişelerinin geçmesi bir yana, tüm bu ısrarlar Türk heyetinde, İngiltere'nin Sovyetler Birliği karşısında Türkiye'yi desteklemeyeceği yönünde bir izlenim uyandırdı. İngiltere ile Sovyetler Birliği'nin anlaşarak Balkanlar'ı Sovyet nüfuzuna bıraktıklarını ve savaştan sonra kurulacak düzenle ilgili alınan kararlara kendisinin dâhil edilmediğini düşünen Türkiye'nin, bu şartlar altında savaşa katılması söz konusu olamazdı. Eden'e göre ise Türkiye ancak savaşa girip Sovyetler Birliği ile bir ittifak kurarak kendisi için bir garanti sağlayabilirdi. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin savaşa girmesi yönündeki ısrarı, savaştan sonra yayılmacı bir politika izlemeyeceğinin de göstergesiydi.⁶⁵²

Savaşa girme konusunda Türkiye'yi ikna edemeyen Eden, bu kez Almanya'ya karşı hava üstünlüğünün sağlanması amacıyla Türk havaalanlarının kullanılmasını isteyerek, aksi takdirde yapılan askerî yardımın kesileceğini belirtti.⁶⁵³ Eden bu isteklerini dört noktada temellendirmişti. İlk olarak, Alman hava kuvvetlerinin Ege'deki üstünlüğünü kırmak için İngiltere, Güneybatı Anadolu'daki havaalanlarını kullanmak zorundaydı. İkinci olarak, Türkiye savaşa girdiği takdirde Bulgaristan bazı birliklerini Türk sınırına göndereceğinden, Almanya, Yunanistan ve Yugoslavya'daki birliklerini azaltmak zorunda kalacaktı. Üçüncü olarak, Türkiye

⁶⁵⁰ Weisband, **a.g.e.**, s. 178; Deringil, **a.g.e.**, s. 216.

⁶⁵¹ Aydın, **a.g.e.**, s. 458.

⁶⁵² Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 178-180.

⁶⁵³ Tuncer, **a.g.e.**, s. 134.

Almanya'ya krom satışını durduracak, bu da Almanya için sorun yaratacaktı. Son olarak ise Türkiye savaşa girdiği takdirde Müttefikler moral açıdan üstün duruma gelecekti.⁶⁵⁴ Ancak Menemencioğlu, Türk havaalanlarının Müttefiklerin kullanımına açılmasının, Türkiye'nin savaşa girmesi yönünde atılan ilk adım olacağını farkındaydı. İkinci adım ise birincisinin doğal sonucu olarak, savaşa katılmaktı.⁶⁵⁵ Bu sebeple Türkiye, Müttefiklere havaalanlarını kullandırtmakla savaşa girmenin aynı şey olduğunu düşünüyordu ve bu teklif kabul edilemezdi. Türkiye'nin buradaki endişesi Almanya'nın İstanbul, Ankara ve İzmir gibi önemli şehirleri bombalayabileceğiydi. Ayrıca Menemencioğlu'nun bir başka endişesi de, Türk havaalanlarını kimin kullanacağı ile ilgiliydi. ABD ve İngiltere'nin bu havaalanlarını kullanmasında Türkiye açısından bir sakınca yoktu. Ancak aynı ayrıcalığı Sovyetler Birliği'nin de istemesi durumunda Türkiye çok zor bir durumda kalabilirdi. Çünkü Türkiye, topraklarında Sovyet askeri görmek istemediği için bu teklifi geri çevirmek zorunda kalacak ancak bu durumda Sovyetler Birliği'nin bütün öfkesini üzerine çekmiş olacaktı.⁶⁵⁶

8 Kasım'da iki bakan tekrar bir araya geldiler fakat bu görüşmelerde de anlaşma sağlayamadılar. Menemencioğlu sürekli Sovyet endişesinden söz ederek, askerî yardımların kesilmesinde bu ülkenin İngiltere'yi ikna ettiğini belirtti. Eden ise Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi savaşa sokma yönündeki talebini, bu tüm taraflar için en iyi sonuç olduğundan, kabul ettiklerini söyledi. Ancak Menemencioğlu, savaşın başından beri Türkiye'yi yanlış yönlendirdiğini düşündüğü için İngiltere'ye güvenmiyordu.⁶⁵⁷ Menemencioğlu Eden'e özetle şunları söyledi: “1940 yılında İtalya savaşa girdiğinde aynı şeyi bizim de yapmamızı istediniz. Bir sene sonra ise aynı şeyi Yugoslavya için talep ettiniz. Son olarak da Almanya'nın Sovyetler Birliği'nden önce bize saldırmasını sağlamamızı istediniz. Eğer bunlardan birini dinlemiş olsaydık sonuçta siz büyük zarar görürdünüz. O günün şartları düşünüldüğünde bu hataları yapmanız belki mecburiyettendi. Ancak bugün savaş sizin lehinize dönmüşken aynı hataya tekrar düşüyorsunuz. Ordumuz güçsüz ve Adana vaatleri hâlâ yerine getirilmemişken üzerimize Alman ordusunu çekmek, İstanbul ve

---

⁶⁵⁴ Esmer, Sander, **a.g.e.**, s. 174.

⁶⁵⁵ Weisband, **a.g.e.**, s. 180.

⁶⁵⁶ Avcıoğlu, **a.g.e.**, s. 1554, 1555.

⁶⁵⁷ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 294, 295.

Boğazlar'ı kaybetmemize neden olabilir. Bu durumda Ruslar bizi kurtarsın diye mi ümide düşeceğiz? O zaman Ruslar İstanbul'u benim için mi kurtarır? Bütün bunlar aşikârken savaşa girmezseniz malzeme vermeyiz diyorsunuz. Siz malzeme vermedikçe bizim savaş yeteneğimiz oluşamaz ve savaşa giremeyiz, savaşa girmedikçe de siz malzeme vermezsiniz. Ne akıllıca bir hareket değil mi?"⁶⁵⁸

Kahire'de yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamadı ve taraflar ayrılırken Eden Menemencioğlu'na, Churchill'e iletcek bir mesajı olup olmadığını sordu. Menemencioğlu'nun yanıtı ise şu şekilde oldu: "Kendisinden Adana Konferansı'nı hatırlamasını ve orada bir sabah bize verdiği dokümanı okumasını rica ediyoruz. Eminim ne demek istediğimi anlayacaktır."⁶⁵⁹ Menemencioğlu'nun bundaki amacı, Churchill'in Türkiye'yi hiçbir zaman savaşa girmesi için zorlamayacağı yönündeki sözünü hatırlatmaktı. Menemencioğlu Kahire'den ayrılmadan önce Eden'e, Müttefiklerin Türk havaalanlarını kullanma talebini kabul etmediğini ancak Türkiye'nin savaşa girmesi konusunu hükümete sunacağını söyledi ve görüşmeler bu şekilde sona erdi.⁶⁶⁰

Kahire Konferansı'ndan sonra kısa bir tebliğ yayımlanmıştı. Bu tebliğ şöyleydi: "Türkiye Hariciye Vekili Bay Numan Menemencioğlu ve Birleşik Krallık Hariciye Nazırı Mr. Anthony Eden, 5 ve 6 Kasım 1943'te Kahire'de buluşmuşlardır. Umumi vaziyet hakkında Moskova Konferansı neticelerinin bilgisiyle aydınlanan bir fikir teatisinde bulunulmuş ve iki vekil arasındaki görüşmeler memleketlerini bağlayan dostluk ve ittifak zihniyeti içinde cereyan etmiştir."⁶⁶¹ Bu tebliğden sonra ise Türkiye'nin savaşa gireceği, en azından Müttefiklere bazı kolaylıklar sağlayacağı yönündeki İngiliz basınında yer alan haberler yerini, konferansın taraflar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla yapıldığına, bunun dışındaki görüşlerin ise kanıtlanamayacağına dair haberlere bırakmıştı.⁶⁶²

Türk basınına göre, Adana Konferansı gibi Kahire Konferansı da Türk-İngiliz dostluğunun yeni bir merhalesini oluşturmuştu. Nadi'ye göre, konferanstan sonra

⁶⁵⁸ Aydın, **a.g.e.**, s. 459, 460.

⁶⁵⁹ Weisband, **a.g.e.**, s. 183; Deringil, **a.g.e.**, s. 218.

⁶⁶⁰ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 180.

⁶⁶¹ **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1943; **Ulus**, 8 Kasım 1943; **Akşam**, 8 Kasım 1943; **Tanin**, 8 Kasım 1943; **Vatan**, 8 Kasım 1943.

⁶⁶² **Ulus**, 9 Kasım 1943.

yayınlanan tebliğ incelendiğinde, Eden'in Menemencioğlu'ndan Türkiye'nin savaşa girmesini istediği yönündeki haberlerin tamamen yanlış olduğu görülüyordu. Nitekim Türkiye'den savaşa girmesi istenmiş olsaydı, tebliğ şimdiki gibi olmaz, üstü kapalı da olsa bu istek tebliğ de yer alırdı.⁶⁶³ Ayrıca tebliğin bu kadar kısa olması da Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkilerde bir sorun olmadığını⁶⁶⁴ ve tarafların sadece Moskova Konferansı'nın sonuçlarıyla ilgili fikir alışverişinde bulunduğunu kanıtlıyordu.⁶⁶⁵ Ancak Hüseyin Cahid Yalçın'a göre Kahire'deki konferansta, Türkiye'nin savaşa girmesi konusunun görüşülmüş olma ihtimali yüksekti. Yalçın, Türkiye'nin 1939 Üçlü İttifak Antlaşması'na bağlı olduğunu ve bu antlaşma dâhilinde şartlar oluştuğunda savaşa girmek zorunda kalacağını yazmıştı. Kahire'de bu konunun görüşülmüş olma ihtimalinden bahseden Yalçın, Türkiye'nin sadece saldırıya uğraması halinde savaşa gireceği yönünde yapılan yorumların yanlış olduğunu belirtmişti.⁶⁶⁶ Dolayısıyla Yalçın, Menemencioğlu-Eden görüşmelerinin içeriği dikkate alındığında, Kahire Konferansı ile ilgili meslektaşlarına göre daha doğru bir yorum yapmış oluyordu.

Anthony Eden, İngiltere'ye döndükten sonra, 11 Kasım'da Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, Kahire'de Menemencioğlu ile Moskova Konferansı'nın sonuçları doğrultusunda, genel meseleler hakkında görüş alışverişinde bulunulduğunu söyledi.⁶⁶⁷ İngiliz basını ise görüşmelerin dostluk havası içinde geçtiğini ve Türkiye'nin savaşa katılmadan da Müttefik davasına yardımcı olabileceğini yazmıştı.⁶⁶⁸

Harp ve İşçi Sınıfı Dergisi'nde de Türkiye'nin savaşa girmesi gerektiği yönünde yazılar yer almıştı. Dergiye göre, Türkiye gibi tarafsız ülkelerin savaşa girerek Mihver devletlere karşı Müttefiklere doğrudan yardım etmesi savaşın kısılmasında çok önemli neticeler doğurabilirdi.⁶⁶⁹

---

⁶⁶³ Nadir Nadi, "Kahire Tebliği", **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1943.

⁶⁶⁴ Hüseyin Cahid Yalçın, "Kahire Görüşmelerinden Sonra", **Tanin**, 9 Kasım 1943.

⁶⁶⁵ **Vatan**, 9 Kasım 1943.

⁶⁶⁶ Hüseyin Cahid Yalçın, "Türkiye'nin Durumunda Değişen Bir Şey Var mı?", **Tanin**, 26 Kasım 1943.

⁶⁶⁷ **Ulus**, 12 Kasım 1943; **Akşam**, 12 Kasım 1943; **Tan**, 12 Kasım 1943; **Vatan**, 12 Kasım 1943.

⁶⁶⁸ **Akşam**, 8 Kasım 1943.

⁶⁶⁹ **Akşam**, 9 Kasım 1943.

Bu dönemde Türkiye üzerindeki baskılar oldukça artmıştı. Müttefik devletlerin her biri Türkiye'nin savaşa girmesini istiyordu ancak bu devletlerin beklentileri birbirinden farklıydı. İngiltere, Balkanlar'da cephe açılması konusunda ABD ve Sovyetler Birliği'nin desteğini yitirdiği için şansını son bir kez Türkiye üzerinden denemek istiyordu. Bu yüzden Kahire'de Sovyet baskısını da kullanarak bu amacına ulaşmaya çalışmıştı. Aslında İngiltere'nin amacı Türkiye'deki üsleri kullanmaktı. Böylece Türkiye kendi isteğiyle savaşa girmek zorunda kalırsa İngiltere, askerî yardımda bulunma yükümlülüğünden de kurtulmayı planlıyordu.⁶⁷⁰ Ayrıca İngiltere, Ege ve Akdeniz'i Alman kuvvetlerinden temizleyerek imparatorluk ulaşım yollarının açılmasını da istiyordu. Sovyetler Birliği'nin amacı ise Türkiye'nin bir an önce savaşa girmesiyle üzerindeki Alman baskısının bir kısmından kurtulmaktı. Böylece 1944 yılının ortalarına kadar Fransa'da ikinci cephenin açılmasını beklemek zorunda kalmayacaktı. Ayrıca Balkanlar'a İngiliz kuvvetlerinin gönderilmesini de engellemek istiyordu.⁶⁷¹ Çünkü Sovyetler Birliği, İngiltere'nin Balkanlar'a yönelik planlarından haberdardı ve Türkiye'nin savaşa girmesini taktiksel bir hamle olarak gündeme getiriyordu.⁶⁷² ABD ise diğer devletlere göre daha yumuşak bir tutum sergilemişti. Çünkü ABD, Müttefiklerin bütün güçlerini İtalya ve Normandiya'daki harekâtların başarılı olması için kullanması gerektiğini düşünüyordu. Dolayısıyla Türkiye'nin baskılara ısrarla direnmesi ABD politikalarıyla da örtüşüyordu. Bu durum, Türkiye'nin savaş dışı durumunu sürdürmesine dolaylı olarak yardım etmişti.⁶⁷³

Özel bir uçakla 9 Kasım'da Kahire'den Adana'ya,⁶⁷⁴ bir gün sonra da özel bir trenle Ankara'ya dönen Menemencioğlu, aynı gün İsmet İnönü tarafından kabul edildi. Daha sonra ise Menemencioğlu, Şükrü Saraçoğlu başkanlığında toplanan ve 3,5 saat süren⁶⁷⁵ Bakanlar Kurulu toplantısında Kahire'deki görüşmelerle ilgili bilgi verdi.⁶⁷⁶ Bundan bir gün sonra, bu sefer Anthony Eden, Avam Kamarası'nda yaptığı

---

⁶⁷⁰ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 183, 184.

⁶⁷¹ Aydın, **a.g.e.**, s. 459.

⁶⁷² Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 184.

⁶⁷³ Aydın, **a.g.e.**, s. 459.

⁶⁷⁴ **Akşam**, 10 Kasım 1943.

⁶⁷⁵ **Tanin**, 11 Kasım 1943.

⁶⁷⁶ **Akşam**, 11 Kasım 1943.

konuşmada, Moskova Konferansı sonuçları doğrultusunda Kahire’de Menemencioğlu ile savaşın genel durumuyla ilgili görüşüğünü söyledi.⁶⁷⁷

13 Kasım’da ise Menemencioğlu Büyükelçi Steinhardt ile görüşerek, İngiltere’nin taleplerini reddetmelerinde, savaşın Almanya’nın aleyhine geliştiği bu dönemde bile Ege’de, yani Türkiye’nin hemen yanında Alman ordusunun başarılı olmasının etkili olduğunu söyledi.⁶⁷⁸ Bundan sonra ise Eden ile neden anlaşamadıklarını açıkladı. İlk olarak, havaalanlarının Müttefik kullanımına açılmasının Türkiye’yi savaşa sürükleyeceğini belirten Menemencioğlu, bunun yerine doğrudan savaşa katılma konusunu tartışmayı tercih ettiğini söyledi. İkinci olarak, Eden Türkiye’nin savaşa girmesini istiyordu ama yapılacak yardımlar konusunda açık konuşmamıştı. Üçüncü olarak, Türk ordusu saldırı için hazırlıklı değildi. Bu durumda savaşa katılırsa İstanbul ve İzmir yıkıma uğrayabilir, ulaşım sistemi büyük zarar görebilir ve buna bağlı olarak Türk halkı büyük bir sıkıntıyla karşılaşabilirdi. Dördüncü olarak, İngiltere’nin Ege adalarına yaptığı harekâta yeteri kadar kuvvet bulundurmaması, Türkiye’nin savaşa hazırlanmasında olumsuz bir etki yaratmıştı. Beşinci olarak, Müttefiklerin kuvvetli bir hava gücünü Türkiye’ye göndermesi halinde Mihver devletler buna şiddetli tepki gösterebilirdi. Altıncı olarak, Eden 3 Aralık’a kadar Türkiye’nin havaalanlarını açmasını ya da savaşa girmesini istemişti. Ancak Türkiye’nin gerekli hazırlıkları yapması için bu süre yeterli değildi. Yedinci olarak, Müttefiklerin Ortadoğu ve Balkanlar ile ilgili olarak kısmi bir açıklamada bile bulunmadan Türkiye’den üs istemesi mantıklı bir davranış değildi. Son olarak İngiltere ve ABD kuvvetlerinin Balkanlar’a çıkması durumunda, bu Türkiye için yeterli desteği sağlayacağından, Türk Hükümeti savaşa katılmakta en küçük bir duraksama göstermeyecekti.⁶⁷⁹ Büyükelçi Steinhardt Türkiye’nin bu görüşlerini önce kendi hükümetine, sonra da Sovyetler Birliği’nin Ankara Büyükelçisi Vinogradov’a bildirdi. Daha sonra Cevat Açıkalın, Vinogradov’u Dışişleri Bakanlığı’na çağırarak Türkiye’nin savaşa girmesiyle ilgili görüştü. Sovyetler Birliği’nin, Türkiye’nin savaşa girmesini isteyip istemediğini sorduğunda “Evet” cevabını alan Açıkalın, Türkiye’nin de bunu istediğini ancak Sovyetler

---

⁶⁷⁷ Tanin, 12 Kasım 1943.

⁶⁷⁸ Koçak, *Milli Şef Dönemi*, s. 181.

⁶⁷⁹ Weisband, *a.g.e.*, s. 186, 187.

Birliği, İngiltere ve ABD'nin de Bulgaristan'da Türkiye ile birlikte savaşması gerektiğini belirtti. Bunu büyük bir memnuniyetle karşılayan Vinogradov durumu kendi hükümetine bildirdi ve bir hafta sonra Açıkalin ile tekrar görüşmeye geldi. Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan ile tek başına savaşabileceğini, Türkiye'nin sadece Yunanistan'da savaşmasının yeterli olacağını ve bunun İngiltere'ye de yardımcı olacağını söyledi. Buna karşılık olarak Almanya'nın Türkiye'yi işgal etmesi durumunda ne olacağını soran Açıkalin'ın aldığı cevap, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden duyduğu endişeyi doğrular nitelikteydi. Kendi devletinin Türkiye'yi kurtaracağını söyleyen Vinogradov'a Açıkalin cevabı ise şu oldu: "İşte biz de asıl bunu istemiyoruz."⁶⁸⁰

15 Kasım'da Türk Hükümeti toplanarak Numan Menemencioğlu'nun Kahire'deki tutumunu onayladı.⁶⁸¹ 16 Kasım'da ise Menemencioğlu, dokuz saat süren CHP Meclis Grubu toplantısında Kahire Konferansı ile ilgili bilgi verdi;⁶⁸² bundan sonra Mihver devletlere savaş açma yetkisi aldı. Ancak bunun için Türkiye'ye iki aylık süre tanınmalı ve yeterli silah yardımı da yapılmalıydı. Ayrıca Türk-Müttefik kuvvetlerin Balkanlar'da yapacakları işbirliğinin niteliği belirlenmeliydi.⁶⁸³ Türkiye bu şekilde, savaş boyunca askerî rolünün ne olacağının belirlenmesini ve savaştan sonra ise ülke bütünlüğün garanti altına alınmasını amaçlıyordu. Çünkü Türkiye'nin, her ne kadar İngiltere ile arasında bir antlaşma olsa da, ABD ve Sovyetler Birliği ile arasında bir antlaşma yoktu. Bu yüzden elde edeceği politik garantiler Türkiye'nin savaşa girme kararı verip vermemesinde önemli rol oynayacaktı.⁶⁸⁴

17 Kasım'da, alınan kararlar İngiliz Büyükelçi Hugessen'e iletildi. İngiltere'nin havaalanlarını kullanma talebi Türkiye'yi savaşa sürükleyeceği için kabul edilmiyor, savaşa girme konusunda ise istenen fedakârlık Türkiye'nin maddi imkânlarının üstünde olduğu için savaşa girmenin tüm taraflara zarar vereceği belirtiliyordu.⁶⁸⁵ Türkiye ilke olarak savaşa girmeyi kabul ediyordu ancak önce

⁶⁸⁰ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 225, 226.

⁶⁸¹ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 181.

⁶⁸² **Akşam**, 17 Kasım 1943; **Vatan**, 17 Kasım 1943.

⁶⁸³ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 295.

⁶⁸⁴ Aydın, **a.g.e.**, s. 459.

⁶⁸⁵ **a.g.e.**, s. 458.

ortaya koyduğu şartların karşılanması gerekiyordu.⁶⁸⁶ Aksi takdirde Türkiye bir oldubittiyle savaşa girerse, olası Alman saldırısının yaratacağı maliyeti halkına anlatamazdı. Bu yüzden savaşa yönelik stratejik ve askerî plan ile hedeflenen amaç açıkça belirlenmeliydi.⁶⁸⁷

Aynı gün kamuoyunun da olası bir savaşa hazırlanması için çalışmalarına başlandı. İsmet İnönü, Falih Rıfkı Atay, Necmettin Sadak, Asım Us ve CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal ile bir toplantı yaparak Türkiye'nin her an savaşa girebileceğini, şehirlerin harap olacağını ve halkın buna hazırlıklı olması gerektiğini söyledi. Ancak halkın tepkisini önlemek için kanun çıkartılarak özel yıkımların savaştan sonra devlet tarafından karşılanacağını belirtti. Ayrıca Sovyetler Birliği'ne karşı yazı yazılmamasını ve iki ülke arasındaki kuşkuların giderilmeye çalışılmasını istedi. Böylece basın yoluyla halkın savaşa hazırlanması amaçlanmıştı.⁶⁸⁸

Kahire Konferansı ile birlikte Türkiye'nin savaş stratejisi değişmiş oldu. Her ne kadar savaşa girmemek için elinden geleni yapacak ve daha geç savaşa girmek için zaman kazandırıcı görüşmeler yapmaya çalışacak olsa da, Türkiye savaşa girmeyi ilke olarak kabul etti. Nitekim Kahire dönüşü Büyükelçi Steinhardt ile yapılan görüşme de bu doğrultuydu.⁶⁸⁹ Yine aynı görüşmede, Türkiye'nin Balkanlar'da bir harekâtı kabul edeceğinin ancak bunun İngiltere ve ABD'nin de bölgede olması koşuluyla gerçekleşeceğinin söylenmesi de aynı stratejinin bir parçasıydı. Çünkü hem ABD'nin, hem de Sovyetler Birliği'nin, farklı amaçlarla da olsa, Balkanlar'a yapılacak bir operasyona karşı olduğu Türk yöneticilerce gayet iyi biliniyordu. Bundan böyle Türkiye'nin savaşa girmemek için öne sürdüğü gerekçeler sadece askerî konularla ilgili olacak ve Türkiye, savaşla ilgili çekincelerini Sovyet tehdidine bağlamaktan vazgeçecekti.⁶⁹⁰

---

⁶⁸⁶ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 182.

⁶⁸⁷ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 463.

⁶⁸⁸ Avcıoğlu, **a.g.e.**, s. 1555.

⁶⁸⁹ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 464.

⁶⁹⁰ Deringil, **a.g.e.**, s. 219, 220.

2.9. Tahran Konferansı

2.9.1. Konferans Öncesi ve Churchill ve Roosevelt'in Kahire Toplantısı

Churchill ve Roosevelt, Stalin ile görüşmek için Tahran'a gitmeden önce 23-24 Kasım 1943 tarihlerinde Kahire'de, Mena House Oteli'nde⁶⁹¹ bir araya geldiler. Churchill burada da Türkiye'nin savaşa girmesinin Müttefikler için büyük faydaları olacağını söyleyerek, Tahran'da yapılacak toplantıdan sonra İsmet İnönü ile görüşmeyi önerdi. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin de aynı konuda ısrarcı olacağı düşünüldüğünden, Batı Avrupa'da ikinci cephenin açılmasını geciktirmemesi şartıyla iki lider, Sovyet teklifinin değerlendirilebileceğini kararlaştırdılar.⁶⁹²

Aslında Churchill'in bu buluşmayı organize etmesinin sebebi Tahran'dan önce Roosevelt ile baş başa görüşerek bir ön anlaşma yapmak istemesiydi. Ancak bunu istemeyen Roosevelt, Churchill'e haber vermeden Çan Kay Şek'i de Kahire'ye çağırmişti.⁶⁹³ Böylece bu tarihe kadar Müttefik devletler arasında yapılan toplantıların en kalabalığı olan Kahire'deki bu toplantı, Japonya'ya karşı savaşan devlet liderlerini ilk kez bir araya getirmişti.⁶⁹⁴ Ayrıca bu görüşmeler Çin için de bir dönüm noktası olmuştu. Çünkü görüşmelerde Avrupa'daki gelişmelere değinilmeyerek sadece Uzakdoğu'daki savaşla ilgili kararlar alındığı için bu toplantıya Çin Konferansı adı da verilmiş ve Çin ilk kez büyük bir konferansa diğer devletlerle eşit şartlar altında katılmıştı.⁶⁹⁵

Roosevelt bu toplantıya Sovyet temsilcilerinin de katılmasını istemiş ancak Stalin'in, Çin temsilcilerinin katıldığı bir toplantıya hiç kimseyi göndermeyeceğini açıklaması üzerine bu gerçekleşmemiştir.⁶⁹⁶ Çünkü Çin ile Japonya arasında savaş

---

⁶⁹¹ **Ulus**, 6 Aralık 1943. Ancak Yeni Sabah Gazetesi'nde çıkan habere göre, görüşmeler Mısır piramitleri yakınında bir çadırdaki gerçekleşmiş ve Kahire'nin dış dünyayla bağlantısı kesilmişti. **Yeni Sabah**, 1 Aralık 1943; Nadir Nadi de bu konferansa ayrıca ehlamlar, yani piramitler toplantısı demişti. Nadir Nadi, "Demokrasi Şeflerinin Kararları", **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1943.

⁶⁹² Aydın, **a.g.e.**, s. 460.

⁶⁹³ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 301. Konferansa ayrıca bir çok askerî ve siyasi isim katılmış, Çan Kay Şek'in eşi ise görüşmelerde Mareşal'e tercümanlık yapmıştı. **Ulus**, 3 Aralık 1943.

⁶⁹⁴ Konferansa Churchill, Roosevelt ve Çan Kay Şek ile beraber 200'ü İngiliz, 90'ı ABD'li ve 30'u Çinli olmak üzere 320 delege katılmıştı. **Ulus**, 3 Aralık 1943; **Akşam**, 2 Aralık 1943, **Tan**, 3 Aralık 1943. Mehmet Zekeriya Sertel ise bu sayının 1200'ü bulunduğunu yazmıştı. Mehmet Zekeriya Sertel, "Üç Büyükler Toplantısı", **Tan**, 3 Aralık 1943.

⁶⁹⁵ Ahmet Şükrü Esmer, "Çin Konferansı", **Ulus**, 3 Aralık 1943.

⁶⁹⁶ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 318.

devam etmesine rağmen, Sovyetler Birliği hâlâ bu savaşa katılmamıştı. Ayrıca Stalin, İran dışında yapılacak bir toplantıya katılmak da istemiyordu.⁶⁹⁷

Kahire’de yapılan görüşmelerde Japonya’ya karşı sürdürülen savaş üzerine görüşüldü. Konferanstan sonra yayınlanan tebliğde Japonya “haşin düşman” olarak nitelendirilmiş ve bu ülkeye karşı ileride yapılacak harekât hakkında mutabık kalınmıştı. Japonya kayıtsız şartsız teslim olana kadar karada, havada ve denizde sıkıştırılacaktı.⁶⁹⁸ Ayrıca Japonya’nın 1894 yılından itibaren Çin’den aldığı yerlerin geri verilmesi⁶⁹⁹ ile Kore’nin bağımsız olması kararlaştırıldı.⁷⁰⁰ Pasifik bölgesinde hava saldırıları arttırılarak hem havadan, hem de denizden Japonya’ya saldırılacaktı. Bu amaçla, savaş planlarının uyumlu olması için Müttefik genelkurmayları arasındaki iletişimin sürekli hale getirilmesi konusunda anlaşıldı. Ayrıca Japonya 1914 yılından beri ele geçirdiği topraklardan çıkarılacaktı.⁷⁰¹ Bu ise Kahire Konferansı’nın diğer konferanslardan farkını gösteriyordu. Çünkü şu ana kadar düzenlenen konferanslarda savaştan sonraki sınır meseleleri görüşülmezken, Kahire Konferansı’nda doğrudan sınırlarla ilgili karar alınmıştı.⁷⁰² Böylece “... Demokrat şefler, bir firavun ruhuna keyif verecek derecede katı ve bükülmez kararlara varmaktan çekinmemişlerdi.”⁷⁰³

Konferansın bir başka özelliği de Roosevelt’in Pasifik’teki savaşı unutmadığını ve Japonya’ya karşı verilen savaş en az Almanya’ya verilen savaş kadar önemseydiğini ABD halkına göstermesiydi. Böylece Roosevelt, Avrupa’daki savaş hakkında görüşüleceği Tahran’a gitmeden önce Kahire’ye gelerek, sonunda Japonya’ya karşı oldukça sert bir tebliğ yayınlanan konferans ile Pasifik davasına

⁶⁹⁷ Falih Rıfki Atay, “Kahire Buluşması Hakkında”, **Ulus**, 1 Aralık 1943; **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1943; **Akşam**, 2 Aralık 1943. Çan Kay Şek’in Tahran Konferansı’na katılmamasının sebebi de aynıydı. Mehmet Zekeriyâ Sertel, “Üç Büyükler Toplantısı”, **Tan**, 3 Aralık 1943.

⁶⁹⁸ **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1943; **Ulus**, 3 Aralık 1943; **Tanin**, 3 Aralık 1943. Japonya’ya karşı yapılacak harekâtın ileride gerçekleşeceğinin belirtilmesi, Almanya’ya karşı verilen savaşın bitirilmesine öncelik verildiği içindi. Nasıl ki Sovyetler Birliği Avrupa’daki savaşta asıl yükü çekiyordu, Uzakdoğu’da da Japonya’ya karşı verilen savaşta Çin belli bir süre daha asıl yükü sırtlanacaktı. Ayrıca Japonya’dan haşin düşman şeklinde bahsedilmesi, Almanya çabuk yenilse bile Japonya’nın hemen teslim olmayacağını düşünülmesinden kaynaklanıyordu. Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, “İki Tarihi Konferanstan Çıkan Neticeler”, **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1943.

⁶⁹⁹ Falih Rıfki Atay, “Japonya Hakkındaki Kararlar”, **Ulus**, 5 Aralık 1943; Tebliğde belirtildiğine göre bu yerler Mançuri, Formoza ve Peskador’dur. **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1943.

⁷⁰⁰ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 192.

⁷⁰¹ **Ulus**, 3 Aralık 1943.

⁷⁰² Ahmet Şükrü Esmer, “Japonya ve İmparatorluğu”, **Ulus**, 4 Aralık 1943.

⁷⁰³ Nadir Nadi, “Demokrasi Şeflerinin Kararları”, **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1943.

olan bağıllığını göstermişti.⁷⁰⁴ Ayrıca Kahire'deki buluşmanın Tahran Konferansı'ndan önce gerçekleşmesi, Roosevelt ve Churchill'in Quebec'te, önce Almanya'nın, sonra Japonya'nın yenilgiye uğratılması yönünde alınan karardaki sıranın değiştiği şeklinde de yorumlandı. Çünkü ABD halkının önceliği, Pearl Harbour saldırısından dolayı Pasifik'teki savaşı ve ABD Başkanlık seçimlerine yaklaşık on ay kalmıştı. Bu yüzden Kahire Konferansı, Roosevelt'in önce Japonya savaşına ağırlık verdiği şeklinde yorumlansa da aslında gerçek değişmemiş, Müttefikler savaşın başından beri Avrupa'daki savaşa daha fazla önem vermişti.⁷⁰⁵

Bu toplantıdan sonra Çan Kay Şek ülkesine döndü; Churchill ve Roosevelt Tahran'a gittiler.⁷⁰⁶ Stalin ise iki liderden bir gün önce Tahran'a gelmişti.⁷⁰⁷ Konferansın Tahran'da yapılmasının sebeplerinden biri, bu şehrin savaş döneminde Londra ile Moskova arasındaki hava yolunun ortasında bulunmasıydı.⁷⁰⁸ Ayrıca Stalin'in savaş boyunca Sovyetler Birliği işgali altında olmayan bir yere gitmek istememesi de buluşma yeri olarak Tahran'ın seçilmesinde etkili olmuştu.⁷⁰⁹ Stalin bu buluşmayla, Bolşevik Devrimi'nden sonra ilk kez Sovyet sınırları dışına çıkmış oluyordu.⁷¹⁰ Yaşanan bir başka ilk ise Roosevelt ile Stalin'in ilk kez bir araya gelmesiydi.⁷¹¹

Aslında Roosevelt, Stalin ile Churchill'in katılmadığı bir görüşme yapmak istiyordu. Bu görüşme, Roosevelt ile Stalin arasında fikir alışverişini sağlayacak gayriresmî ve basit bir toplantı niteliğinde olacaktı. Ayrıca Henry Kissenger'in "Roosevelt tercümanı ve stenografi olarak Harry Hopkins'i getirecek, foklar ve martılar tanıkları olacaktı." ifadelerine bakılırsa, bu görüşme gizli tutulacaktı.⁷¹² Ancak Stalin ülkesini terk etmek istemediği için Bering Boğazı'nda yapılması planlanan bu görüşme gerçekleşmedi. Roosevelt'in bu davranışının nedeni, savaştan

---

⁷⁰⁴ Necmeddin Sadak, "Dünya Harbinin Büyük ve Tarihi Toplantıları", **Akşam**, 3 Aralık 1943.

⁷⁰⁵ **Yeni Sabah**, 5 Aralık 1943.

⁷⁰⁶ **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1943; **Ulus**, 6 Aralık 1943.

⁷⁰⁷ Görüşmelerin ikinci gününde Churchill, İngiltere Kralı tarafından Stalingrad zaferi dolayısıyla hediye edilen kılıcı Stalin'e vermişti. **Ulus**, 8 Aralık 1943.

⁷⁰⁸ Davies, **a.g.e.**, s. 1102.

⁷⁰⁹ Uçarol, **a.g.e.**, s. 810.

⁷¹⁰ Falih Rıfık Atay, "Üçler Arasındaki Buluşma", **Ulus**, 2 Aralık 1943; **Ulus**, 5 Aralık 1943. Böylece "Stalin ilk defa olarak Rusya hudutlarından dışarı çıkmış ve bu suretle Kremlin protokolünün inatçı inziva geleneğinden ayrılmıştı." **Ulus**, 8 Aralık 1943.

⁷¹¹ **Ulus**, 5 Aralık 1943.

⁷¹² Kissenger, **a.g.e.**, s. 391.

sonra kurulacak düzeni kendisi ile Stalin'in belirleyeceğini düşünmesiydi. Nitekim bu amaçla Tahran'da bir toplantı yapılmasını da Roosevelt istemişti. Çünkü ABD Başkanı, savaş sonrası dünya şimdi planlanmazsa, Churchill'in imparatorluk anlayışından dolayı, savaştan sonra ortak bir karara varmanın daha zor olacağını düşünüyordu.⁷¹³

Roosevelt Tahran'a geldiğinde ABD Büyükelçiliğinde kalmayı planlıyordu. Ancak ABD Büyükelçiliği, Sovyet ve İngiliz Büyükelçiliklerinden uzak olduğu için ABD Başkanı'nın görüşmelere gidip gelirken bir suikasta uğramasından korkuluyordu.⁷¹⁴ Nitekim Alman ajan Otto Skorzeny'nin Roosevelt'i kaçıracağı yönünde alınan istihbarat da bu korkuları doğruluyordu. Ayrıca Alman ajanın, İtalya'da faşist düzen yıkıldıktan sonra tutuklanan Mussolini'yi de kaçırmış olması endişeleri arttırmıştı.⁷¹⁵ Bu yüzden Stalin güvenlik gerekçesiyle Roosevelt'i Sovyet Büyükelçiliğinde kalmaya davet etti. Bu davet Roosevelt tarafından kabul edildi. Böylece Roosevelt, Churchill olmadan Stalin ile görüşme imkânını yakalamış oluyordu.⁷¹⁶ Yan yana olan İngiliz ve Sovyet Büyükelçilikleri birleştirildi ve konferans boyunca üç lider aynı yerde kaldılar.⁷¹⁷

Üç liderin Tahran'da bir araya gelmesi taraflar arasında, hem savaş dönemi, hem de savaş sonrası dönem için anlaşma şartlarının gerçekleştiğini gösteriyordu. Aksi takdirde Tahran Konferansı'nın toplanması düşünülemezdi. Böylece Moskova Konferansı'nın başarısı kanıtlanmıştı. Bu defa taraflar görüş alışverişinde bulunmak için değil, kesin kararlara varmak için bir araya gelmişlerdi.⁷¹⁸

---

⁷¹³ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 300.

⁷¹⁴ Kissenger, **a.g.e.**, s. 392.

⁷¹⁵ Valentin Berojkov, **Tahran 1943**, Çev. Hasan Âli Yediz, Bilgi Yayınları, Ankara, 1970, s. 30.

⁷¹⁶ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 301.

⁷¹⁷ **Ulus**, 8 Aralık 1943. Ayrıca İngiltere'de yer alan haberlere göre, konferansın yapılacağı elçilik binalarının bulunduğu cadde ABD'li, İngiliz ve Sovyet askerleri tarafından sıkı bir şekilde korunmasına rağmen, Almanya konferansı engellemek için Tahran'a paraşütle asker indirerek bölgede isyan çıkarmak istemişti. Ancak bu girişimin engellenmesi için Alman askerlerinin İran'daki ortakları tutuklanmıştı. **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1943.

⁷¹⁸ Falih Rıfkı Atay, "*Kahire Buluşması Hakkında*", **Ulus**, 1 Aralık 1943.

2.9.2. Tahran Konferansı'nda Görüşülen Konular

2.9.2.1. İkinci Cephe Meselesi ve Türkiye

Eureka kod adıyla şifrelenen Tahran Konferansı 28 Kasım-1 Aralık 1943 tarihleri arasında yapıldı.⁷¹⁹ En genç hükümet başkanı olduğu için açılış konuşmasını kendisinin yapmak istediğini söyleyen Roosevelt, Tahran'da savaşı mümkün olduğu kadar çabuk kazanma amacıyla toplandıklarını belirtti.⁷²⁰ Çünkü taraflar Almanya'nın kendisini çok kısa sürede toparlayabileceğinden endişeleniyorlardı. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Versailles Anlaşması ile kontrol altına alınmaya çalışılan Almanya bunu başarmıştı ve aynı şeyi tekrar yapabiliyordu. Dolayısıyla Alman milliyetçiliğinin tekrar güçlenerek dünyayı tehdit etmesi önlenmeliydi.⁷²¹

Konferansın asıl konusu, savaşı mümkün olduğunca kısaltarak Müttefik zaferinin bir an önce gerçekleşmesi için çareler aramaktı.⁷²² Bu sebeple konferansın en önemli gündem maddelerinden biri olan ikinci cephenin açılması ve buna bağlı olarak Türkiye'nin savaşa girmesi konusu ele alındı. Bu konuda taraflar arasında görüş ayrılıkları bir kez daha ortaya çıkmıştı. Çünkü Churchill ısrarla Türkiye'nin savaşa sokulmasını ve bunun 1944 Şubatından önce gerçekleşmesini istiyordu. Ayrıca bu hem Balkanlar'da bir cephe açılması konusunda, hem de Ege adaları ile Rodos'a gerçekleştirilecek operasyon konusunda Churchill'in son şansıydı.⁷²³ Churchill'e göre Türkiye'nin savaşa katılmaması, Ege'de Alman egemenliğinin devam etmesine sebep oluyordu. Dolayısıyla Türkiye savaşa sokulabilirse Anadolu'daki havaalanları kullanılarak Rodos Adası kurtarılabilir ve böylece bütün Ege, Mihver kuvvetlerinden temizlenebilirdi. Bu durumda Mısır'daki Müttefik kuvvetleri de Kuzey Afrika'nın savunması yerine Avrupa'da yapılacak bir saldırı için kullanılabilirdi. Bu sebeple Türkiye'nin savaşa girmesi savaşın seyri açısından

⁷¹⁹ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 464.

⁷²⁰ Yazar yok, **Tahran, Yalta ve Potsdam Konferansları Gizli Belgeler**, Çev. Fahri Yazıcı, Sinan Yayınları, İstanbul, 1972, s. 7.

⁷²¹ Churchill, **a.g.e.**, Volume V, s. 317, 318.

⁷²² Necmeddin Sadak, "*Kahire Konferansı Türkiye Dış Siyasetinin Yeni ve Parlak Bir Zaferidir*", **Akşam**, 11 Aralık 1943.

⁷²³ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 186.

önemliydi.⁷²⁴ Bunun dışında Türkiye'nin savaşa girmesi, Normandiya'ya yapılacak çıkarma için de faydalı olacaktı. İtalya'daki operasyonların da devam ettirilmesiyle birlikte, hem Balkanlar'da bir cephe açılması, hem de Ege adalarında Almanlara yapılacak bir saldırı, Almanya'nın Fransa'daki birliklerini bu bölgelere aktarmasını sağlayacaktı.⁷²⁵ Ayrıca Normandiya'da yapılacak çıkarmaya daha altı ay vardı ve Churchill bu süreyi Akdeniz'deki operasyonlarla değerlendirmek gerekiyordu. Bu, Overlord Operasyonu'nu engellemez, en kötü ihtimalle biraz geciktirirdi.⁷²⁶ Churchill'e göre, Türkiye'nin savaşa girmesiyle Boğazlar üzerinden Sovyetler Birliği'ne yardım götürmek de kolaylaşacaktı.⁷²⁷

ABD'nin ise Türkiye'nin savaşa girmesi ile ilgili endişeleri hâlâ devam etmekteydi. Bir kere Türkiye, Rodos'a yapılacak bir hava saldırısını destekleyecek kadar hava gücüne sahip değildi.⁷²⁸ Ancak bundan daha önemlisi, Roosevelt'e göre Balkanlar'da ve Ege'de yapılacak bir harekât hem İtalya'daki askerî operasyonları, hem de Kuzey Fransa'ya yapılacak çıkarmayı geciktirecekti.⁷²⁹ Nitekim kendisinin Türkiye Cumhurbaşkanı olsa, Overlord Operasyonu'nu mümkün olduğunca erteletecek miktarda silah yardımı isteyeceğini söyleyerek, ABD'nin bu operasyonla ilgili hassasiyetini bilen Türkiye'nin, Müttefiklerce kabul edilemeyecek taleplerde bulunarak savaşa girmekten kaçınacağına işaret etmişti.⁷³⁰ Ayrıca ABD Genelkurmayı savaşı en kısa sürede bitirmenin en etkili yolunun Batı Avrupa üzerinden Almanya'ya saldırmak olacağına Roosevelt'i ikna etmişti. Bu doğrultuda batıdan Müttefikler, doğudan ise Sovyetler Birliği bütün imkânlarını kullanırlarsa Almanya'yı yenmek mümkün olabilirdi. Bu düşüncede olan Roosevelt, Churchill'in Balkan politikasına karşı çıkıyor ve oğlu Elliott Roosevelt ile yaptığı özel görüşmede “İngiliz menfaatlerini korumak amacıyla Amerikan askerlerinin hayatlarını tehlikeye atmak için hiçbir sebep görmüyorum.” diyordu.⁷³¹ Roosevelt'e göre savaşın bir an önce sona erdirilmesi için en kesin yol, Sovyetler Birliği'nin doğudan, ABD ve

⁷²⁴ Churchill, **a.g.e.**, Volume V, s. 328.

⁷²⁵ Yazıcı (Çev.), **a.g.e.**, s. 39, 40.

⁷²⁶ Berojkov, **a.g.e.**, s. 71.

⁷²⁷ Barış Ertem, “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 3/11, Ankara, Spring 2010, s. 261.

⁷²⁸ Deringil, **a.g.e.**, s. 221.

⁷²⁹ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 186, 187.

⁷³⁰ Deringil, **a.g.e.**, s. 223.

⁷³¹ Roosevelt, **a.g.e.**, s. 117, 118.

İngiltere'nin ise batıdan ve güneyden eş zamanlı olarak Almanya'ya saldırmasıydı. Böylece 1944 yılı sona ermeden Almanya bozguna uğratılabilirdi.⁷³²

Churchill'in bu önerisi Stalin tarafından da kabul edilmemişti. Türkiye'nin savaşa gireceğinden artık ümidini kestiğini söyleyen Stalin, İtalya içlerine ilerleyerek Roma'yı almak yerine Kuzey Fransa'da açılacak ikinci cephenin bütün harekâtın esası olarak düşünülmesi gerektiğini belirtti. Çünkü Stalin, Almanya'nın en zayıf noktası olarak Kuzey Fransa'yı görüyordu. Ayrıca Güney Fransa'dan yapılacak bir çıkarmayla bu harekâtın desteklenmesi ve Fransa içlerinde bu iki kuvvetin birleşmesiyle Almanya çok daha kolay yenilgiye uğratılabilirdi. Bu yüzden Roma'nın alınması bir yana bırakılmalıydı. Aksi takdirde Alp Dağları, önlerinde büyük bir engel teşkil edecek ve İtalya'dan Almanya'ya doğru ilerlemek mümkün olmayacaktı. Ancak Stalin'e göre, Fransa'dan yapılacak harekâta böyle bir güçlük bulunmamaktaydı.⁷³³ Sovyetler Birliği'nin bu tutumunda, giderek Almanya karşısında daha üstün duruma gelmesi de etkili olmuştu. Artık Sovyetler Birliği, Türkiye'nin savaşa girmesi yerine savaş dışı kalmasını, buna bağlı olarak savaştan sonra Türkiye'ye karşı elinde bir koz bulunmasını istiyordu.⁷³⁴ Ayrıca Stalin Türkiye'nin savaşa gireceğine de inanmıyordu. Hatta Churchill'in, İsmet İnönü'yü Kahire'ye davet ederek konferansta alınan kararları kendisine aktarabileceğini söylemesi üzerine Stalin, "İnönü hastalanabilir." diyerek alaycı bir tavırla cevap vermişti.⁷³⁵ Ancak Stalin, savaşa girmeyeceğini düşünmesine rağmen, Türkiye'nin bunu açıkça dile getirmesini ve bu sayede İngiltere ve ABD ile arasının bozulmasını tasarlıyordu. Böylece Türkiye, Sovyetler Birliği'nin karşısında yalnız kalacaktı.⁷³⁶ Bunların dışında, Churchill'in Balkanlar ile ilgili planları artık herkes tarafından biliniyordu. Yine Roosevelt bunu şu sözlerle ifade ediyordu: "Başbakan Balkanlar'da bir saldırı gerektiği konusunu ne zaman tartışmaya koysa, odada bulunanların hepsi bu saldırının amacının ne olduğunu derhal anlıyorlar. Churchill, Kızıl Ordu'yu

---

⁷³² a.g.e., s. 123.

⁷³³ Yazıcı (Çev.), a.g.e., s. 11-16.

⁷³⁴ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 465.

⁷³⁵ Tuncer, a.g.e., s. 139.

⁷³⁶ Aydın, a.g.e., s. 461.

Avusturya ve Romanya'nın dışında tutmak, hatta mümkünse bu gruba Macaristan'ı da katabilmek için Avrupa'yı doğudan kesmek işinden asabiyetle bahsediyor.⁷³⁷

Doğal olarak bundan Stalin de haberdardı. Stalin, İngiltere'nin Balkanlar'da nüfuz sahibi olmasını istemediği için Türkiye'nin savaşa girmesine karşı çıkıyordu. Buna rağmen konuyla ilgili bir kere daha Türkiye'ye baskı yapılmasını da kabul etmişti.⁷³⁸ Churchill, her ne kadar Avrupa'da açılacak cepheyle ilgili çalışmaları erteleyeceği gerekçesiyle karşı çıkıyor olsa da Roosevelt'i, İngiltere'nin Türkiye'deki havaalanlarını kullanmaya hayati derecede ihtiyacı olduğu ve bunun için Türkiye'nin savaşa girmesi gerektiği konusunda ikna etti.⁷³⁹ Böylece Churchill, Türkiye'ye ortak bir ultimatom verilmesi için Stalin ve Roosevelt'i ikna edememişti ama üç lider İnönü'nün Kahire'ye davet edilmesi konusunda anlaşmışlardı.⁷⁴⁰

Aslında Türkiye'nin savaşa girmesinin Müttefik devletlere çeşitli faydaları olabilirdi. Nitekim Türkiye'nin konferansın her gününde gündeme gelmesi de bu yüzdendi. İlk olarak, Boğazlar üzerinden Sovyetler Birliği'ne ulaşım daha kolay olacak ve bu ülkeye daha kolay yardım edilebilecekti. İkinci olarak, Türkiye'deki havaalanları kullanılarak Almanya'ya hava saldırısı düzenlenebilecek, özellikle Romanya'daki petrol bölgeleri bombalanabilecekti. Ancak hem ABD'nin, hem de Sovyetler Birliği'nin kendi çıkarları doğrultusunda buna karşı çıkması Churchill'i yalnız bırakmıştı.⁷⁴¹ Churchill yine de meseleyi bırakmadı ve sanki öylesine söylüyormuş gibi bir tavır takınarak, savaşa katılmadığı takdirde bunun Boğazlar üzerindeki egemenlik haklarını tehlikeye sokacağını Türkiye'ye söyleyebileceğini belirtti. Yani Churchill gerekirse Türkiye'yi Boğazlar ile tehdit edecekti. Böylece Churchill, Stalin'in desteğini sağlamayı umuyordu. Bunun üzerine Stalin, Türkiye'nin savaşa girmesinden çok Kuzey Fransa'da ikinci cephenin açılmasını Sovyet öncelikleri arasına almış olmasına rağmen, Churchill'in açtığı yoldan giderek Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesini önerdi.⁷⁴² Fakat bu

⁷³⁷ Roosevelt, **a.g.e.**, s. 116.

⁷³⁸ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 186.

⁷³⁹ Çağrı Erhan, "*Türkiye-ABD İlişkilerine Genel Bir Bakış (1919-2002)*", **Türkler**, Cilt 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 213.

⁷⁴⁰ Weisband, **a.g.e.**, s. 200, 201; Tuncer, **a.g.e.**, s. 139.

⁷⁴¹ Aydın, **a.g.e.**, s. 460.

⁷⁴² Jonathan Haslam, "*Soviet War-Aims*", **The Rise and the Fall of the Grand Alliance, 1941-45**, Eds. Ann Lane, Howard Temperley, Macmillan, London, 1995, s. 33.

başka bir meseleydi ve Churchill bunun için zamanlamanın doğru olmadığını söyledi. Roosevelt ise Boğazlar'ın dünya ticaretine açık olması gerektiğini belirtince konu kapandı. Bundan sonra Türkiye'nin savaşa girmesinin, İngiltere ve ABD'den alacağı yardımlara bağlı olduğu kabul edildi. Bu noktada da Churchill sadece 17 hava filosu verebileceğini söyledi ve bunun dışında yapılacak yardımlarla ilgili bir karar alınmadı. Ayrıca taraflar Türkiye'ye asker göndermeyi de düşünmüyordu. Tüm bu tartışmaların sonunda Türkiye ile ilgili alınan kararlar şöyleydi: İlk olarak, yılsonundan önce Türkiye'nin, Müttefikler safında savaşa girmesinin arzu edilir olduğuna karar verildi. İkinci olarak, Türkiye Almanya ile savaş halindeyken Bulgaristan Türkiye'ye savaş açar ya da saldırırsa, Sovyetler Birliği de derhal Bulgaristan'a savaş açacaktı. Son olarak, Türkiye'nin şimdi savaşa girmesi savaştan sonra büyük devletlerle barış masasına oturması için son fırsattı.⁷⁴³

Bu tartışmalardan sonra ikinci cephenin 1 Mayıs 1944 tarihinde Batı Avrupa'da açılacağı kararlaştırıldı.⁷⁴⁴ Nitekim savaşın bütün yükünü çeken Sovyetler Birliği'nin bu isteğinin göz ardı edilmesi artık mümkün değildi. Zira ABD ve İngiltere, Sovyetler Birliği ile aralarındaki ilişkinin savaştan sonra da devam etmesini istediklerinden, ikinci cephenin açılması konusunda bu ülkeye borçlu olduklarının farkındaydı.⁷⁴⁵ Böylece doğuda Kızıl Ordu, Kuzey ve Güney Fransa'da ise ABD ve İngiliz askerleri eş zamanlı saldırılarla Alman ordusunu bozguna uğratacaklardı.⁷⁴⁶

Bu karar Türkiye açısından büyük önem arz ediyordu. Çünkü bu kararla Balkanlar'da cephe açılması konusu önemini kaybetmişti. Gerçi Churchill'in bu yöndeki umutları devam ediyordu. Ancak Roosevelt'in karşı çıkmasıyla ikinci cephenin Balkanlar'da açılması ihtimali ortadan kalkmıştı. Böylece Türkiye'nin savaşa girmesi de artık anlamsız hale geliyordu. Ancak son bir kez savaşa girmesi yönünde çağrı yapılacağından, Türkiye'nin bunu reddetmesi halinde Müttefik devletlerle arasındaki ilişkilerin kopma noktasına gelme ihtimali de vardı.⁷⁴⁷ Buna rağmen Roosevelt ve Stalin'in, Churchill'in Balkanlar'da cephe açılması fikrini

---

⁷⁴³ Aydın, **a.g.e.**, s. 461.

⁷⁴⁴ Tuncer, **a.g.e.**, s. 137.

⁷⁴⁵ Falih Rıfki Atay, "*Üçler Arasındaki Buluşma*", **Ulus**, 2 Aralık 1943.

⁷⁴⁶ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 320.

⁷⁴⁷ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 187, 188.

kabul etmemeleri Türkiye'nin rahatlamasını sağlamıştı.⁷⁴⁸ Yine de İsmet İnönü'nün Kahire'ye davet edilerek Türkiye'nin savaşa girmesi yönünde son bir talepte bulunulacak olması, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden duyduğu endişenin ne kadar doğru olduğunu göstermişti.⁷⁴⁹

2.9.2.2. Polonya Meselesi

Konferansta görüşülen konulardan biri de Polonya'nın geleceği ile ilgiliydi. Eden ve Molotov'un bu konudaki tartışmaları o kadar sıkıcı olacak ki, Norman Davies bu sırada Roosevelt'in sandalyesinde uyuduğunu belirtiyor.⁷⁵⁰ Aslında Polonya sorununu tartışmaya açan kişi de Roosevelt'ti. Roosevelt'in bundaki amacı, Sovyetler Birliği'nin Londra'daki Polonya Hükümeti ile iyi ilişkiler kurmasını sağlamaktı.⁷⁵¹ Ancak bu öneri Stalin tarafından kabul edilmedi. Bunda Polonya Hükümeti'nin, savaştan sonra Almanya'nın dağılacağını, Sovyetler Birliği'nin ise çok yara almış olacağını ve buna bağlı olarak Polonya'nın güçlü bir devlet olarak ortaya çıkacağını söylemesi etkili olmuştu.⁷⁵² Ayrıca sürgündeki Polonya Hükümeti'nin, Hitler'in Sovyetler Birliği'ne attığı iftiralara katılmış olması da Stalin'in bu tavrında belirleyici olmuştu. Stalin'i düşündüren başka bir nokta tüm bunların basında yayınlanmış olmasıydı. Sovyet lider sürgündeki hükümetin aynı şeyi tekrar yapacağından şüpheleniyordu. Bu yüzden Stalin, sürgündeki hükümetin Polonya'daki partizanlara düşmanca davranmak yerine Almanya'ya karşı gerçekten savaşacağına dair güvence istiyordu.⁷⁵³ Ancak sürgün hükümetinin Polonya'daki ajanlarının Almanya ile yakın ilişkiler kurması, Stalin'in bu hükümetin Almanya'ya karşı savaşacağına inanmasını da engelliyordu. Stalin Polonya halkını Almanya'ya karşı savaşa çağıran bir hükümetle iyi ilişkiler kurmaya hazır olduğunu ama sürgündeki hükümetin bunu yapmayacağını söyledi. Ancak bu hükümetin Alman ajanları ile olan bağını kesmesi ve Polonya'daki partizanlarla işbirliği yapması halinde, kendisini desteklemeye hazır olduklarını da ekledi.⁷⁵⁴ İngiltere ve ABD ise Polonya'da bulunan güçlerin savaştan sonra hükümet kurarak Sovyetler Birliği ile

⁷⁴⁸ Avcioğlu, **a.g.e.**, s. 1556.

⁷⁴⁹ Weisband, **a.g.e.**, s. 201.

⁷⁵⁰ Davies, **a.g.e.**, s. 1102.

⁷⁵¹ Berojkov, **a.g.e.**, s. 150.

⁷⁵² Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 323.

⁷⁵³ Yazıcı (Çev.), **a.g.e.**, s. 54, 55.

⁷⁵⁴ Berojkov, **a.g.e.**, s. 151-153.

yakın ilişkiler kuracağından şüpheleniyordu. Ancak Stalin, Polonya'nın Sovyetler Birliği'nin komşusu olduğunu ve buna bağlı olarak Polonya üzerinde diğer devletlerden daha fazla çıkarı olduğunu söylüyordu. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin demokratik ve güçlü bir Polonya'nın yeniden kurulmasını istediğini ancak Polonya ile sürgündeki hükümeti birbirinden ayırdığını belirtti. Stalin'e göre Polonya'nın sınırları, bugüne kadar çatışmaların kaynağı olduğundan, yeni bir anlaşmazlığa yer vermeyecek ve Avrupa'daki barışı tehdit etmeyecek şekilde belirlenmeliydi.⁷⁵⁵

Bu noktada taraflar arasında Polonya'nın sınırının nasıl olacağı ile ilgili tartışmalar başladı. Stalin, Polonya ile Sovyetler Birliği arasındaki sınırın Curzon Hattı⁷⁵⁶ olarak da bilinen 1939 yılındaki sınırlarla aynı olmasını istiyordu. Ancak Eden buna itiraz etti ve Curzon Hattını gösteren bir harita çıkardı. Stalin kendilerindeki harita ile bu haritanın farklı olduğunu belirtti. Ayrıca Sovyetler Birliği bu konuda Lord Curzon'un da imzaladığı bir metin çıkarınca Sovyet tezleri sağlamlaşmış oldu. Bunun üzerine Churchill, Polonya'nın sınırlarının Prusya ve Oppeln eyaletini de kapsamak üzere, Curzon Hattı ile Oder Irmağı arasında kalan bölge olarak belirlendiğini ancak bunun kesin sınırlar olmadığını ve Polonya halkının yer değiştirme ihtimalinin de bulunduğunu söyledi ve taraflar bu konuda şimdilik anlaştilar.⁷⁵⁷

Roosevelt bu tartışmalar sırasında biraz pasif davranmıştı. Çünkü ABD'de 6 milyon Polonya asıllı ABD vatandaşı vardı ve bir yıl sonra yapılacak Başkanlık seçiminde Roosevelt, bu vatandaşların tepkisini çekmek istemiyordu. Dolayısıyla Polonya sınırları ile ilgili alınan kararlara katılmasının mümkün olmadığını belirtmekle birlikte, katılmadığını da söylemiyordu. Bu yüzden Roosevelt, seçim politikası gereği, bu konu hakkında kesin karara varılmasını kendi adına ileri bir tarihe ertelemişti. Ayrıca Roosevelt'in Polonya konusunda kesin bir tavır takınmamasının bir sebebi de bu konferansta savaştan sonra uluslararası bir örgütün kurulmasına Stalin'i ikna etmek istemesiydi. Hatta Stalin'i ikna etmek amacıyla onun

---

⁷⁵⁵ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 323, 324.

⁷⁵⁶ Curzon Hattı, 1919-1920 Sovyetler Birliği-Polonya Savaşı'nda, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon tarafından önerilen ateşkes hattıdır. Arıboğan, Ayman, Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 195.

⁷⁵⁷ Berojkov, **a.g.e.**, s. 153-156.

güvenini kazanmak isteyen Roosevelt, konferans sırasında Churchill ile arasına mesafe koymuştu.⁷⁵⁸

2.9.2.3. Almanya Meselesi

Tahran Konferansı'nda görüşülen önemli konulardan biri Almanya meselesiydi. Üç devlet de Almanya'nın yeni bir savaş başlatma ihtimalinden çekiniyor ve bunu önlemeyi amaçlıyordu. Özellikle Stalin, Almanya'nın on beş veya yirmi yıl içinde kendisini toparlayarak dünya barışını tekrar tehdit edeceğini düşünüyordu.⁷⁵⁹ Stalin'e göre, ne tedbir alınırsa alınsın Almanya bu tedbirleri aşacaktı. Nitekim konferans sırasında Roosevelt ile yaptığı ikili görüşmede Stalin, uçak fabrikaları kapatılsa bile Almanya'nın mobilya fabrikalarını çok kolay bir şekilde uçak fabrikalarına dönüştürebileceğini söylemişti. Bu yüzden Almanya'nın dünya barışını tekrar tehdit etmemesi için gerekli tedbirler dikkatli bir şekilde alınmalıydı.⁷⁶⁰

Roosevelt, Almanya'nın tekrar güçlenmesini engellemek için bu devletin beşe bölünmesini önerdi. Bu öneri Churchill tarafından desteklense de Stalin tarafından olumsuz karşılandı.⁷⁶¹ Çünkü Stalin'e göre bu durumda Almanya, tekrar birleşmek için daha şiddetli bir istek duyacaktı. Bu sebeple Almanya'nın stratejik noktalarının Müttefik devletlerin kontrolünde olacağı bir sistem kurulmalıydı.⁷⁶² Roosevelt ve Churchill bu fikre katılmakla birlikte, bunun Almanya'nın bölünmesiyle gerçekleştirilebileceğini düşünüyordu.⁷⁶³

Almaya meselesi ile ilgili taraflar arasındaki görüş ayrılığı ortak bir noktada buluşulmasını engelledi. Bu yüzden konunun görüşülmesi daha sonraya bırakıldı.⁷⁶⁴ Buna rağmen şu açıkça belliydi ki, Tahran ve Moskova Konferansları birlikte

---

⁷⁵⁸ Kissenger, **a.g.e.**, s. 392, 393.

⁷⁵⁹ Vojtech Mastny, "Soviet War Aims at the Moscow and Teheran Conferences of 1943", **The Journal of Modern History**, Vol. 47, No. 3, Sep., 1975, s. 498.

⁷⁶⁰ Berojkov, **a.g.e.**, s. 164.

⁷⁶¹ Yazıcı (Çev.), **a.g.e.**, s. 55-57; Berojkov, **a.g.e.**, s. 166-168.

⁷⁶² Mastny, **a.g.m.**, s. 498.

⁷⁶³ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 322.

⁷⁶⁴ Yazıcı (Çev.), **a.g.e.**, s. 57; Berojkov, **a.g.e.**, s. 168.

değerlendirildiğinde, Almanya'nın savaşı kazanma ihtimali tamamen ortadan kalkmıştı.⁷⁶⁵

2.9.2.4. Diğer Meseleler

Tahran'da savaştan sonra kurulacak bir uluslararası örgüt ile ilgili görüşmeler yapıldı ancak bu görüşmeler yüzeyseldi ve bunda Roosevelt öncü oldu. Roosevelt'e göre savaştan sonra barışı koruyacak bir örgüt kurulmalı ve bu örgüt Birleşmiş Milletler esaslarına dayanmalıydı. Ayrıca bu örgütün yaptırım yetkisi olmayacak ve uluslararası sorunlarla ilgili tavsiye niteliğinde kararlar verecekti. Stalin'in bu örgütün Avrupa örgütü mü olacağına dair sorusuna Roosevelt, dünya örgütü niteliğinde olacağı yönünde cevap verdi. Bu örgütün yürütme komitesinde ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği, Çin, iki Avrupa devleti, Çin dışında bir Asya devleti ve İngiliz dominyonlarından biri olacaktı. Stalin buna karşılık örgütte ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin bulunmasını, Uzakdoğu'da ise başka bir örgütün kurulmasını önerdi. Churchill de buna benzer bir teklifte bulunarak Amerika, Avrupa ve Asya kıtalarında üç ayrı örgüt kurulmasını istemiş ancak bu durumda ABD'nin Avrupa'dan uzak kalacağını düşünen Roosevelt tarafından teklif olumsuz karşılanmıştı. Ayrıca barışın korunması ve Almanya'nın tekrar saldırgan bir politika izlemesinin önüne geçilmesi için polis komitesi kurulacak ve bu komitede ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Çin yer alacaktı. Böylece Roosevelt birbirinden bağımsız üç ayrı örgüt kurulmasını planlamıştı: Dört devletin yer aldığı polis örgütü, on veya on bir devletten oluşan yürütme örgütü ve otuz beş devletten oluşan Birleşmiş Milletler Örgütü.⁷⁶⁶ Stalin, Çin'in katılmasını istemese de, savaştan sonra uluslararası örgüt kurulması yönünde bir karar alınmış oldu.⁷⁶⁷

Konferansta alınan bir başka karar, Mihver devletlerle ayrı ayrı barış yapılmayacağı ve Mihver kayıtsız şartsız teslim olana kadar savaşın devam edeceği yönündeydi. Savaşta teslim alınan ülkeler ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği denetimindeki bölgelere ayrılacaktı. Ayrıca Baltık Devletleri, Polonya, Romanya,

---

⁷⁶⁵ Falih Rıfki Atay, "Tahran Konferansı Hakkında", **Ulus**, 6 Aralık 1943.

⁷⁶⁶ Berojkov, **a.g.e.**, s. 172-179.

⁷⁶⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 393, 394.

Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Doğu Avrupa Devletleri Sovyetler Birliği nüfuzuna bırakılacaktı.⁷⁶⁸

Görüşmeler sona erdikten sonra, 1 Aralık'ta Churchill, Roosevelt ve Stalin'in imzasıyla iki tebliğ yayınlandı. Bunlardan biri İran ile ilgiliydi. Bu tebliğe göre, İran Başbakanı'na danıştıktan sonra üç devlet, İran ile kurulacak ilişkiler konusunda anlaşmışlar ve bu devletin savaşta, özellikle deniz aşırı ülkelerden, Sovyetler Birliği'ne malzeme taşınmasını kolaylaştırdığını kabul etmişlerdi. Üç devlet, savaşın İran ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini göz önünde tutacak ve İran'a ekonomik yardım yapacaktı. Savaş sona erdikten sonra ise İran'ın karşılaştığı ekonomik sorunlar Birleşmiş Milletler'de ya da kurulacak diğer uluslararası örgütlerde önemle ele alınacaktı. ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği, İran'ın bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunacağına dair güvence vermişler ve savaşın sona ermesiyle İran'ın diğer barışsever milletlerle birlikte, Atlantik Bildirisi'ndeki ilkeler doğrultusunda dünya barış ve güvenliğini sağlama çabalarına katılmasını beklediklerini belirtmişlerdi.⁷⁶⁹

Diğer tebliğ ise konferansta Almanya'ya yönelik alınan kararlarla ilgiliydi ve şu şekildeydi:

“Biz, ABD Başkanı, İngiltere Başbakanı ve Sovyetler Birliği Başkanı, müttefikimiz İran'ın başkentinde geçen dört gün içinde toplandık ve ortak siyasetimizi şekillendirip saptadık. Milletlerimizin savaşta ve ardından gelecek barışta birlikte çalışmaları konusundaki azmimizi bildiririz.

“Savaş hususunda kurmaylarımız yuvarlak masa konuşmalarımıza katıldılar ve Alman kuvvetlerinin yok edilmesi için planlarımızı birlikte düzenledik. Doğudan, batıdan ve güneyden girişilecek harekâtın alanları ve zamanlarında tam bir anlaşmaya vardık. Burada eriştiğimiz ortak anlayış, zaferi bizim kazanacağımızın garantisidir.

“Barış hususunda ise ittifakımızın bu barışı sürekli hale getireceğine güveniyoruz. Dünya halklarının büyük kütlelerinin iyi niyetini yöneltecek, birçok

⁷⁶⁸ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 303.

⁷⁶⁹ Yazıcı (Çev.), **a.g.e.**, s. 60, 61. Roosevelt ve Churchill Tahran'dan ayrılmadan önce misafirperverliği için İran Şahı'na mektup yazarak teşekkür etmişti. **Ulus**, 7 Aralık 1943; **Cumhuriyet**, 7 Aralık 1943; **Tanin**, 7 Aralık 1943.

kuşaklar için savaşın dehşet ve işkencesini ortadan kaldıracak bir barış yapmak için bizim ve bütün Birleşmiş Milletler'in omuzlarındaki büyük sorumluluğu iyice biliyoruz.

“Diplomatik danışmanlarımızla geleceğin sorunlarını inceledik. İstibdadın ve köleliğin, baskının ve hoşgörüsüzlüğün yok edilmesine bizim halklarımız gibi kendilerini akılları ve yürekleriyle adanmış büyük küçük bütün milletlerin faal ortaklığını ve işbirliğini isteyeceğiz. Bize gelmeyi seçerlerse onları dünya demokratik milletler ailesine seve seve kabul edeceğiz.

“Alman ordularını karada, denizaltılarını denizde, silah fabrikalarını havadan yok etmemize yeryüzünde hiçbir kuvvet engel olamaz. Saldırımız amansız olacak ve gittikçe artacaktır.

“Bu samimi konferanstan çıkarak, bütün dünya halklarının özgürce, zulme uğramadan, değişik isteklerine ve kendi vicdanlarına göre yaşayacakları güne güvenle bakıyoruz.

“Buraya azim ve umutla geldik. Buradan düşüncede ve amaçta gerçek dostlar olarak ayrılıyoruz.”⁷⁷⁰

Bu tebliğ gösteriyordu ki, üç devlet hem savaşa, hem de savaş sonrasına yönelik oluşturulacak politikalarda beraber hareket edecekti. Tahran Konferansı'nın başarıyla sona erdiğinin en büyük kanıtı buydu.⁷⁷¹ Ayrıca bu tebliğ, Müttefiklerin Almanya'ya son ve kesin darbeyi vurabilecek güçte olduklarının da bir ifadesiydi.⁷⁷²

Stalin, Roosevelt ve Churchill savaşın kazanılması, barışın tesisi ve devamı konusu üzerinde durmuş ve anlaştıkları noktaları kesin bir dille bildirmişti.⁷⁷³ Özellikle Almanya'ya karşı düzenlenecek harekâtın üç farklı yönden yapılacağıının bildirilmesi, konferanstan sonra yayınlanan metni basit bir tebliğ olmaktan ziyade bir taahhüt niteliğine sokuyordu.⁷⁷⁴ Taraflar savaşta ve barışta beraber olduklarını ilk kez

⁷⁷⁰ Yazıcı (Çev.), a.g.e., s. 59, 60; **Ulus**, 7 Aralık 1943; **Cumhuriyet**, 7 Aralık 1943; **Tanin**, 7 Aralık 1943; **Tan**, 7 Aralık 1943; **Vatan**, 7 Aralık 1943; **Akşam**, 7 Aralık 1943.

⁷⁷¹ Nadir Nadi, “Üç Şefin Tahrandaki Kararları”, **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1943.

⁷⁷² **Yeni Sabah**, 6 Aralık 1943.

⁷⁷³ Ahmet Şükrü Esmer, “Tahran Tebliği”, **Ulus**, 8 Aralık 1943.

⁷⁷⁴ Necmeddin Sadak, “Kahire Konferansı Türkiye Dış Siyasetinin Yeni ve Parlak Bir Zaferidir”, **Akşam**, 11 Aralık 1943.

önemle vurgulayarak dost olduklarını belirtmişlerdi. Ayrıca taraflar arasındaki ikinci cephe meselesi de çözüme kavuşmuştu. Artık Almanya'nın yapabileceği tek şey ise kayıtsız şartsız teslim olmaktı. İran'ın toprak bütünlüğüne saygı gösterileceğinin sözünün verilmesi ise Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştı.⁷⁷⁵ Yine tebliğ hakkında Türk basınındaki ortak düşünce, dilinin çok candan ve samimi olduğuydu.⁷⁷⁶ Moskova Deklarasyonu'ndaki diplomatik dil, Tahran Tebliğlerinde yerini "insanca ve dostça" bir dile bırakmıştı.⁷⁷⁷

Tebliğ hakkında farklı bir değerlendirme, üç devlet tarafından büyük ya da küçük bütün devletlerin⁷⁷⁸ ortak işbirliğinin istenmesiyle ilgiliydi. Bu ifade demokrasi cephesinin güçlenmesi amacıyla diğer devletlerin savaşa dâhil edilmesi olarak yorumlanmıştı. Böylece Almanya'ya yapılan kapsamlı saldırı Japonya'ya da yapılacaktı. Özellikle Sovyetler Birliği ile Japonya arasındaki saldırmazlık, ABD ve İngiltere'nin Sovyet üslerini kullanarak Japonya'ya güçlü bir saldırı yapmasını engelliyordu. Bu bu zorluğun üstesinden gelmek için ABD ve İngiltere, Sovyetler Birliği ile anlaşarak diğer devletleri de kendilerine ortak etmeyi amaçlamışlardı.⁷⁷⁹ Ancak bu yorum kendi mantığı içinde tutarlı olmakla beraber, aynı zamanda abartılıdır. Çünkü tebliğde, "istibdadın, baskının, köleliğin ve hoşgörüsüzlüğün" dünyadan silinmesi için büyük ya da küçük bütün devletlerin işbirliği istenmektedir. Dolayısıyla amaç Almanya ve Japonya'nın yenilgiye uğratılmasını kapsamakla beraber, bundan da öte, tebliğde de belirtildiği gibi geleceğe yönelik sorunlara da çözüm bulmaktır. Bu sebeple tebliğin bahsi geçen dördüncü paragrafını bir önceki paragrafla birlikte ele almak ve bunu, özellikle Roosevelt'in kalıcı barışın tesisi ve dünya güvenliğinin sağlanması amacıyla uluslararası bir örgüt kurma isteğinin bir yansıması olarak yorumlamak daha doğru olacaktır. Ancak belirtmek gerekir ki bu yorum, tebliğde iyi niyet kendisini hissettirmesine rağmen, bizzat tebliğin altına imza

---

⁷⁷⁵ Falih Rıfki Atay, "Tahran'da Çıkan İki Tebliğ", **Ulus**, 8 Aralık 1943.

⁷⁷⁶ Nadir Nadi, "Üç Şefin Tahrandaki Kararları", **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1943; Ahmet Emin Yalman, "Tahran Konferansı'na Ait Beyannameler", **Vatan**, 8 Aralık 1943; Ahmet Şükrü Esmer, "Tahran Tebliği", **Ulus**, 8 Aralık 1943; Falih Rıfki Atay, "Tahran'da Çıkan İki Tebliğ", **Ulus**, 8 Aralık 1943.

⁷⁷⁷ Ahmet Emin Yalman, "Tahran Konferansı'na Ait Beyannameler", **Vatan**, 8 Aralık 1943.

⁷⁷⁸ Sertel'e göre bu devletler İsveç, İsviçre ve Türkiye'di. Çünkü bu üç devlet savaşa girmemesine rağmen demokrasilerin yanında yer almıştı. Mehmet Zekeriyâ Sertel, "Tahran Konferansında Verilen Kararlar Hakkında", **Tan**, 8 Aralık 1943.

⁷⁷⁹ Ömer Rıza Doğrul, "Tahran Tebliğinden Anlaşılan En Mühim Nokta", **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1943.

atan devletlerin ilerleyen dönemlerde dünya üzerinde tahakküm kurma çabalarını yok saymamaktadır. Tebliğin çok sıcak ve samimi olduğu yönünde yapılan yorumlar da bu şekilde değerlendirilmelidir. Bu yüzden, ilerleyen dönemde birbirine rakip olacak ABD ve Sovyetler Birliği'nin, ortak bir metinde asıl amaçlarını saklayarak güler yüzlerini göstermeleri de gayet doğaldır. Bu devletlerin daha sonra kendi ulusal çıkarları için dünyayı hegemonyaları altına almaya çalışacakları malumdur. Nitekim Hüseyin Cahid Yalçın da köşesinde aynı konuya değinmiştir. Konun önemi bakımından Yalçın'ın satırlarını aynen aktarmak doğru olacaktır.

“Resmî beyanata göre, endişeye hiç mahal olmamak lâzım gelir. Çünkü kalpleri tatmin edebilecek teminatın hepsi verilmiştir. ...Bunların hepsi iyi olmakla beraber, daha el ile tutulabilir, maddi ve manevi müşahhas neticeler meydana çıkmadan kalblere tam bir itimat ve sükûnun dolması biraz zordur. Çünkü şimdiye kadar tarih bize bütün bütün başka dersler ve tecrübeler vermiştir. ...Nazi muharebeleri neticesinde dünya milli hâkimiyet taraftarı ellerde kalacaktır ve bunlar yine kudsî bir ittifak ederek yeni bir Avrupa nizamı kuracaklardır. Fakat, büyük devletlerin hodgamlıktan, menfaatperestlikten uzaklaşarak, ellerinde fırsat ve imkân varken cihana hâkim kesilmekten vazgeçip de büyük küçük bütün devletlere hükümranlık hakkında müsavat tanımaları ve yeni bir nizam tesis etmeğe riza göstermeleri mümkün müdür? Bu, diplomasi dünyasında o kadar köklü bir değişikliktir ki akılların kolay kolay almayacağı kadar büyük bir ahlâk telâkkisine ihtiyaç gösterir. Dünyanın düzelmesi ve milletlerin sulh ve sükûna kavuşması için o kadar çok şarta gerek yoktur, sanırız. Büyüklerin kendilerini tahakküm hırsına kaptırmamaları kâfidir. Ondan ötesi mutlaka temin edilebilir. Devlet şefleri arasında yakında vukua gelecek toplantıda bir daha sulhun bozulmaması için tedbir düşünülecek ise, -Alman tehlikesi ortadan kalktığına göre- ancak Rus, İngiliz ve Amerikan tehlikelerine karşı çare düşünmek lâzımdır. Tarihin bugünkü dönüm noktasında dünyayı tehdit edebilecek kuvvetler ancak yakında toplanacak büyük Dev'lerdir. Onlar bizleri yemek istemesinler, onlar bizlere hâkim olmaktan vazgeçsinler dünya başka bir şey istemez.”⁷⁸⁰ Yalçın, Tahran Tebliği yayımlandıktan sonra ise yine eleştirisini sürdürmüştü. Yalçın'a göre tebliğ, dünya barışı ile ilgili konuya satır aralarında yer veriyor ve asıl olarak Almanya'ya yapılacak askerî

⁷⁸⁰ Hüseyin Cahid Yalçın, “*Üç Büyük Devler*”, **Tanin**, 25 Kasım 1943.

saldırlara odaklanıyordu. Dünya barışının güvenliği için söylenenler ise bir ilk değildi. Liderlerin bu konuda geçmişte söylediği şeyler de bulunmakla beraber, eksik olan bunların fiiliyata taşınmasıydı.⁷⁸¹

2.10. İkinci Kahire Konferansı

Kahire Konferansı'ndan önce İngiltere Dışişleri Bakanlığı, İsmet İnönü'nün savaşa girmekle ilgili ne düşündüğü araştırmaya başlamıştı. İngilizlere göre İnönü savaşa girmek istiyor ama kamuoyu ve muhalefet tarafından engelleniyordu. Özellikle İnönü'nün bir konuşmasında, Türkiye'nin beklenen fedakârlıklardan kaçınmayacağını söylemesi İngiltere'ye göre çok memnuniyet vericiydi. İngiliz Büyükelçi Hugessen de İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na benzer şeyleri iletmışti. Hugessen'e göre, Türkiye'nin savaşa girmesi için İngiltere'nin en büyük umudu İnönü'ydü. Ancak İnönü, İngiltere fikirlerine paralel bir noktaya çekilirken acele edilmemeliydi. Fakat bu yorumlar yanlışti. İnönü savaşa girmek istemiyor, sadece muhalefeti kullanıp İngiliz baskısını hafifleterek zaman kazanmaya çabalıyordu.⁷⁸² Ayrıca hem kamuoyunda, hem de Meclis'te ülkeye bir saldırı olmadan Türkiye'nin savaşa girmesine karşı çıkılıyordu. Hatta CHP, İnönü'nün Kahire'ye gitmesini bile istemiyordu. Bu yüzden İnönü, Kahire'ye giderek ciddi bir risk almış oluyordu.⁷⁸³

Kahire Konferansı'na Stalin katılmadı, onu temsil edecek Sovyet Dışişleri Bakanı Yardımcısı Andrei Vyshinski ulaşım zorlukları nedeniyle Kahire'ye gelmedi.⁷⁸⁴ Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçisi Vinogradov ise Kahire'ye gelmesine rağmen görüşmelere katılmadı. Çünkü savaşın lehine dönmesiyle birlikte Stalin'in Türkiye politikası değişmişti. Stalin doğu cephesinde Almanları tek başına yenebileceğini düşünmeye başlamışti ve hiçbir bahaneyle Balkanlar'da Müttefik askeri görmek istemiyordu. Ayrıca savaşa girmesi için Müttefiklerin Türkiye'ye yapacağı yardımlara da taraf olmak istemiyor ve savaş sonu düzenlemeleri yapılırken kendisini bağlayacak sözler vermekten kaçınarak Türkiye ile yeni şartların

⁷⁸¹ Hüseyin Cahid Yalçın, “Tahran Konferansı Hakkındaki Tebliğ”, **Tanin**, 8 Aralık 1943.

⁷⁸² Deringil, **a.g.e.**, s. 225, 226.

⁷⁸³ Aydın, **a.g.e.**, s. 462.

⁷⁸⁴ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 305.

gerektirdiği şekilde görüşmeyi tasarlıyordu.⁷⁸⁵ Böylece Kahire’de Türkiye, liderler düzeyinde Sovyetler Birliği ile Churchill aracılığıyla görüşecekti.⁷⁸⁶

Tahran’da yapılan görüşmelerden sonra Stalin Moskova’ya döndü, Churchill ve Roosevelt ise Kahire’ye geldi. Konferansta alınan karar gereğince iki lider İsmet İnönü’yü Kahire’ye çağırdı. İsmet İnönü, Tahran’da alınan kararların kendisine tebliğ edilmesi için değil, eşit taraflar arasında müzakere edilmesi şartıyla bu daveti kabul etti. Bunun üzerine Roosevelt, İnönü’nün şartlarının kabul edildiğini Büyükelçi Steinhardt aracılığı ile kendisine bildirdi. Buna göre dost ve eşit devletler arasında fikir alışverişi yapılacaktı.⁷⁸⁷

İnönü 4 Aralık’ta, beraberinde Numan Menemencioğlu’nun da bulunduğu 16 kişilik bir heyetle Kahire’ye gitti. İnönü’ye ayrıca İngiliz Büyükelçi Hugessen ile ABD’li Büyükelçi Steinhardt da eşlik etmişti.⁷⁸⁸ İnönü ve maiyeti 3 Aralık’ta, saat 16.00’da Ankara’dan hareket etmiş ve bir gün sonra saat 09.00’da Adana’ya gelmişti.⁷⁸⁹ Türk heyetini Adana’da bir ABD ve bir İngiliz uçağı karşıladı; İnönü ABD uçağına, Menemencioğlu ise İngiliz uçağına binerek yola çıktılar⁷⁹⁰ ve saat 11.00’de Kahire’ye vardılar.⁷⁹¹ Hem Roosevelt’in, hem de Churchill’in ayrı ayrı uçak göndermesi, İnönü’nün ABD ile İngiltere arasında görüş ayrılığı olduğu yönündeki düşüncelerini kanıtlar nitelikteydi.⁷⁹² Ancak İnönü, İngiltere ve ABD’nin Sovyetler Birliği ile Türkiye’yi feda edecek bir anlaşma yapmış olmasından da çekiniyordu.⁷⁹³

Tahran Konferansı sonunda üç devletin, diğer devletlere işbirliği çağrısında bulunması, Kahire’deki görüşmelerin de bu amaçla yapıldığı yönünde bir izlenim uyandırmıştı. Nitekim İtalya’nın savaşa girmesiyle 1939 Üçlü İttifak Antlaşması’na göre Türkiye’nin de savaşa girme şartı gerçekleşmiş ancak Türkiye, Sovyet çekincesi

---

⁷⁸⁵ Aydın, **a.g.e.**, s. 463, 464.

⁷⁸⁶ Avcıoğlu, **a.g.e.**, s. 1560.

⁷⁸⁷ Weisband, **a.g.e.**, s. 202.

⁷⁸⁸ **Ulus**, 9 Aralık 1943.

⁷⁸⁹ **Ulus**, 12 Aralık 1943.

⁷⁹⁰ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 241. ABD uçağının pilotluğunu Roosevelt’in damadı, İngiliz uçağının pilotluğunu ise Churchill’in oğlu yapıyordu. Weisband, **a.g.e.**, s. 203, 204. Bu seyahat, Cumhurbaşkanlığı döneminde İsmet İnönü’nün ilk kez yurt dışına çıktığı seyahat olmuştu. Falih Rıfki Atay, “Kahire’deki Buluşma”, **Ulus**, 9 Aralık 1943. Ayrıca İnönü, Mısır’a en son 1910 yılında gitmişti. **Ulus**, 9 Aralık 1943.

⁷⁹¹ **Tan**, 6 Aralık 1943.

⁷⁹² Deringil, **a.g.e.**, s. 227.

⁷⁹³ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 242.

nedeniyle savaşa girmemişti. Daha sonra Sovyetler Birliği'nin İngiltere ve ABD ile aynı safta yer alması bu çekinceyi geçersiz hale getirmiş olmasına rağmen, tarafsızlığı Müttefik çıkarları ile örtüştüğünden, Türkiye savaşın dışında kalmayı başarabilmişti. Ancak şimdi Akdeniz'in Alman ordusundan tamamen temizlenebilmesi için Türkiye'nin tarafsızlık siyasetini terk etmesi gerekiyordu. Ayrıca Türkiye'nin sadece İngiltere ile bir ittifak antlaşması olmasına rağmen Kahire Konferansı'nın düzenlenmesinde ABD ve Sovyetler Birliği'nin de payının olduğu ve Roosevelt'in görüşmelere bizzat katılması dikkate alındığında, konferansta Türkiye'den savaşa girmesinin isteneceği düşüncesi ihtimal dâhilindeydi.⁷⁹⁴ Nitekim öyle de oldu. 4 Aralık'ta başlayan görüşmelerde Churchill, Mihver devletlere savaş ilan etmiş 35 devletten sonra sıranın Türkiye'de olduğunu ve Türk-İngiliz ittifakı gereğince Türkiye'nin savaşa katılması gerektiğini söyledi. Ayrıca Almanya'nın artık Türkiye'ye saldıracak gücü bulunmadığından bu ülkeden çekinmeye gerek yoktu.⁷⁹⁵ Bunun dışında şimdi savaşa girmesi Türkiye'nin de çıkarıydı. Çünkü Türkiye'nin üzerindeki tehditlerden biri ortadan kalkmıştı. Nitekim Türkiye savaşın başından beri Alman ve İtalyan tehlikesini hissediyordu ve İtalya'nın savaştan çekilmesiyle Almanya Avrupa'da yalnız kalmıştı.⁷⁹⁶ Bu doğrultuda Churchill, 15 Şubat 1944'te İngiliz-ABD hava filosunun Türkiye'ye geleceğini, eğer bu kabule dilmezse Müttefiklerin Türkiye ile işbirliği umudunu tamamen yitireceğini belirtti. Ancak İnönü'ye göre bu, Almanya'nın Boğazlar'ı ve İstanbul'u işgal etmesi anlamına geliyordu.⁷⁹⁷ İnönü bunun, şu ana kadar önleyici savaş yapan Almanların saldırısına yol açacağını söylüyordu. Bu durumda Türkiye aylarca Alman ordusu karşısında yalnız kalabilirdi.⁷⁹⁸ Nitekim İnönü endişelerinde haklıydı. Çünkü von Papen, Türk havaalanlarının Müttefik hava kuvvetlerince kullanılmasının Almanya tarafından savaş ilanı olarak kabul edileceğini belirtmişti.⁷⁹⁹ Ayrıca Müttefiklerin havaalanlarını kullanma teklifi kabul edilirse aynı şeyi Sovyetler Birliği'nin de isteyeceğinden korkuluyordu. Bunun dışında, Almanya Boğazlar'ı işgal edebilir, Sovyetler

---

⁷⁹⁴ Mehmet Zekeriya Sertel, "*Kahire Buluşması Münasebetile Aydınlanan Meseleler I*", **Tan**, 12 Aralık 1943.

⁷⁹⁵ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 189.

⁷⁹⁶ Churchill, **a.g.e.**, Volume V, s. 367.

⁷⁹⁷ Avcıoğlu, **a.g.e.**, s. 1561, 1562.

⁷⁹⁸ Aydın, **a.g.e.**, s. 462.

⁷⁹⁹ Deringil, **a.g.e.**, s. 231.

Birliği'nin yardımı gerekebilirdi.⁸⁰⁰ Churchill'in buna karşı verdiği güvenceye göre, Almanya'nın Türkiye'ye savaş açması halinde Sovyetler Birliği de Bulgaristan'a savaş açacaktı ve bu konu Stalin tarafından da kabul edilmişti. Ancak İnönü'ye göre, Müttefiklerle aynı safta yer alan bir ülke, savaşa girmedi diye tehlikeye maruz bırakılamazdı.⁸⁰¹ Churchill'in buna cevabı, Türkiye'nin ancak savaşa girmesi durumunda Sovyetler Birliği ile arasını düzeltebileceği ve savaştan sonra galipler arasında yer alabileceği yönünde oldu. Aksi takdirde Türkiye savaştan sonra yalnız kalacak ve "hâkimler arasında değil, seyirci olarak koridorlarda dolaşacaktı."⁸⁰²

Türkiye ilke olarak savaşa girmeyi kabul etmişti. Hatta İnönü Kahire'ye gitmeden önce hem hükümet, hem de parti tarafından savaşa girmek için karar almaya ve açıklamaya tam yetkili kılınmıştı.⁸⁰³ Ancak İnönü'nün iki koşulu vardı. Bunlardan birincisi, Türkiye ile birlikte hazırlanacak ve Türkiye'nin yalnızca bir piyon olarak kullanılmasını engelleyecek ortak askerî plan yapılması, ikincisi ise bölgenin siyasal geleceği hakkında Türkiye'den bilgi saklanmamasıydı.⁸⁰⁴ Böylece Türkiye, savaşa girdiği takdirde rolünün ne olacağını açıkça bilmek ve bu şekilde önünü görmek istiyordu. Ayrıca Türk ordusunun yeterli donanıma sahip olması için askerî malzeme yardımı da yapılmalıydı. Nitekim İnönü, Kahire'ye giderken Müttefiklerden azami miktarda yardım almayı ve Türkiye savaşa girecekse bile, bunun mümkün olduğunca geç gerçekleşmesi için elinden geleni yapmayı planlamıştı.⁸⁰⁵ Hatta İnönü'ye göre bu yardım Normandiya çıkarmasını aksatacak olsa bile yapılmalıydı. Türk ordusu Alman saldırısına karşı koyacak donanıma sahip olana kadar Türkiye'nin tarafsızlıktan ayrılması mümkün değildi.⁸⁰⁶ Aynı zamanda İnönü'nün bunda ısrar etmesi, Türkiye'nin savaşa girmesini ertelemek için kullandığı bir stratejiydi. Çünkü Türkiye'deki yetersiz ulaşım imkânları ile İngiltere'den talep edilen askerî malzemenin gelmesi, yapılan hesaplara göre üç yıl sürecekti.⁸⁰⁷

---

⁸⁰⁰ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 195.

⁸⁰¹ Tekeli, **İlkin, a.g.e.**, s. 306.

⁸⁰² Aydın, **a.g.e.**, s. 462.

⁸⁰³ Tekeli, **İlkin, a.g.e.**, s. 305.

⁸⁰⁴ Gürel, **a.g.e.**, s. 535.

⁸⁰⁵ Weisband, **a.g.e.**, s. 205 ve 208.

⁸⁰⁶ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 242, 243.

⁸⁰⁷ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 195, 196.

İnönü'nün ortak askerî plandan kastı ise Balkanlar'da yapılacak bir harekât için İngiltere ve ABD'nin, hazırlayacakları plana Türkiye'yi de dâhil etmeleriydi. İnönü, Türkiye'nin sadece bu şartlarda savaşa katılacağını ancak Türkiye'den önce savaşa girmesi, sonra harekât planı yapılması isteniyorsa Türkiye'nin bunu kesinlikle kabul etmeyeceğini belirtti. Bunun üzerine Churchill harekât planını hemen hazırlamak istediysede Roosevelt buna karşı çıktı.⁸⁰⁸

Kahire'deki ikinci gün, görüşmeler Roosevelt ile İnönü arasında başladı. İnönü, Churchill'in savaş planından anladığının sadece Türk havaalanlarını kullanmak olduğunu ama hazırlığın daha geniş kapsamda ele alınması gerektiğini, Adana'da vaat edilen yardımların da sadece yüzde onunun yapıldığını söyledi ki, Churchill toplantıya katıldığında Adana Listesi'ndeki yardımların yapılmamasının sebebi olarak İtalya'da cephe açılmasını gösterecekti. İnönü'nün kastettiği hazırlık planına göre ilk olarak, Türkiye'ye gönderilecek askerî malzemelerin planlaması beraber yapılmalıydı. İkinci olarak, Balkan harekâtı için ortak bir strateji hazırlanmalı ve olası harekâta Türk ordusunun ne gibi sorumluluklar üstleneceği açıkça belirlenmeliydi. Üçüncü olarak, siyasi sorunlar üzerinde uzlaşma sağlanmalıydı. Son olarak, savaş ilanından 24 saat önce İngiliz uçakları Türkiye'ye gelmeliydi. Dolayısıyla Churchill'in, en geç 15 Şubat 1944 tarihinde Türkiye'nin savaşa girmesi yönünde baskı yapması yanlıştı. Roosevelt de Türkiye'nin savaşa girişinin takvime değil, plana bağlanması gerektiğini söyledi. Bundan sonra toplantıya Churchill de dâhil oldu. Roosevelt'in de İnönü gibi düşünmesiyle Churchill'in fikirlerini savunması zorlaştı.⁸⁰⁹

Konferans dağılmadan önce Roosevelt, İnönü ile vedalaşmak istediğini söyledi ve bu sırada İnönü'den, Türkiye'nin derhal savaş hazırlığına başlamasını ancak bunu, kendisini savaşa girmek zorunda hissetmeden yapmasını istedi. 7 Aralık'ta Roosevelt Kahire'den ayrıldı. Bir gün daha Kahire'de kalan Churchill ve İnönü ise 4-5 gün içinde kesin cevabın verilmesi konusunda anlaştilar.⁸¹⁰

İnönü ve yanındakiler 8 Aralık'ta, saat 11.00'de Türkiye'ye geldiler ve aralarında Başbakan Şükrü Saraçoğlu, İçişleri Bakanı Hilmi Uran, Genelkurmay

⁸⁰⁸ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 306.

⁸⁰⁹ **a.g.e.**, s. 307, 308.

⁸¹⁰ Aydın, **a.g.e.**, s. 463.

Başkanı Fevzi Çakmak ve Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'ın bulunduğu bir grup tarafından karşılandılar. Ayrıca sayısı binleri bulan vatandaşlar da Ankara Garı'na gelerek İnönü'yü karşılamıştı.⁸¹¹ Daha sonra İnönü, Çankaya Köşkü'nde Bakanlar Kurulu'nu toplayarak Kahire'deki görüşmelerde, Tahran'da Türkiye'nin Müttefikler yanında savaşa katılacağına Stalin'e vaat edildiğini belirtmişti. İnönü ise Müttefik teklifini hükümete bildireceğini söylemekten başka bir yükümlülüğe girmemişti.⁸¹² Dolayısıyla Türkiye'nin savaş dışı durumunun hâlâ devam ediyordu. Ardından Mareşal Fevzi Çakmak ordunun durumunu anlatması için çağrıldı: ordu yetersizdi. Alman hava kuvvetleri 24 saat içinde İstanbul ve İzmir'i yok edebilirdi. Ayrıca Fevzi Çakmak'ın bir endişesi de yabancı komutanların Türk birliklerini idare edeceği yönündeydi.⁸¹³

Konferanstan sonra yayınlanan tebliğde görüşmelerle ilgili detaylar yer almamıştı. Bu doğal olmakla birlikte, taraflar arasında tam bir anlaşma varmış gibi bir intiba uyandırılmıştı. 7 Aralık'ta yayınlanan tebliğin tam metni şu şekildeydi:

“ABD Başkanı Mr. Roosevelt, Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve İngiltere Başbakanı Mr. Winston Churchill, 4, 5 ve 6 Aralık 1943'te Kahire'de buluşmuşlardır. Görüşmelerine İngiltere Dışişleri Bakanı Mr. Anthony Eden, Türkiye Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ve Mr. Harry Hopkins iştirak etmiştir.

“Türkiye Cumhurbaşkanı'nın bu konferansa iştiraki İngiltere ve Türkiye'yi birbirine bağlayan ittifakın ve Türkiye ile ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki sağlam dostluk ilişkilerinin bariz bir tezahürü olmuştur.

“Başkan Roosevelt, Cumhurbaşkanı İnönü ve Başbakan Churchill genel siyasi durumu gözden geçirmişler ve bu siyasi durumun üç memleketin her birinin kendine ait ve karşılıklı menfaatleriyle olan alakası üzerinde dikkatle durmuşlardır. Anlayış ve samimi bağlılık zihniyeti içinde tetkik edilmiş olan bütün meseleler Birleşik Amerika, Türkiye ve İngiltere arasında dünya vaziyetinin görüşü üzerinde çok sıkı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bu suretle Kahire görüşmeleri alakadar dört devletin aralarındaki münasebetlerin ilerisi için çok faydalı olmuştur. ABD ve

---

⁸¹¹ **Ulus**, 9 Aralık 1943.

⁸¹² Uran, **a.g.e.**, s. 333.

⁸¹³ Deringil, **a.g.e.**, s. 232, 233.

İngiltere demokrasilerinin Sovyetler Birliği ile mevcut olan menfaat ve görüş birliği ve Türkiye ile adı geçen devletler arasındaki geleneksel dostluk Kahire Konferansı'nın bütün seyri esnasında bir kere daha teyit edilmiştir.”⁸¹⁴

Tebliğin yayınlamasıyla birlikte Türkiye’de, Kahire’deki görüşmelerle ilgili olumlu yorumlar yapılmıştı. Nadir Nadi liderler arasındaki samimiyete değinerek üç devlet arasındaki ilişkilerin daha da sağlamlaştığını yazmıştı.⁸¹⁵ Falih Rıfki Atay da Kahire Konferansı ile birlikte ABD ve Türk halkının birbirine daha da yaklaştığını belirtmişti.⁸¹⁶ Görüşmeler sonunda Türk-İngiliz ittifakı güçlendiği gibi, Türkiye’nin ABD ve Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinde de samimiyet artmıştı. Bundan sonra Türkiye’nin dikkat etmesi gereken konu, endişeye kapılmadan ya da kendisine aşırı şekilde güvenmeden karar vermektir.⁸¹⁷ Necmeddin Sadak bu konferansla birlikte Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişerek iki devlet arasında samimi bir dostluk havası oluştuğunu yazmıştı.⁸¹⁸ Tarafların savaş hakkında birbirlerinin fikirlerini öğrendiğini belirten Sadak, bu konferansta her şeyin açık yüreklilik ve dürüstlikle konuşulduğunu ve bu sayede Müttefiklerle Türkiye arasında var olabilecek tereddütlerin ortadan kaldırıldığını belirtmişti.⁸¹⁹ Zekeriya Sertel de bu konuya değinerek, Sovyetler Birliği’nin Türk Boğazları’nda gözü olduğu yönündeki Alman propagandasının asılsız olduğunu ortaya çıktığını ve Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki dostluğun kuvvetlendiğini belirtmişti.⁸²⁰ Hüseyin Cahid Yalçın ise Kahire

---

⁸¹⁴ **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1943; **Ulus**, 8 Aralık 1943; **Tanin**, 8 Aralık 1943; **Tan**, 8 Aralık 1943; **Vatan**, 8 Aralık 1943.

⁸¹⁵ Nadir Nadi, “*Kahireden Dönüş*”, **Cumhuriyet**, 12 Aralık 1943. Ayrıca Nadi bu yazısının başında görüşmelerden Türkiye için iyi sonuç çıkacağından herkesin emin olduğunu belirtmiş, buna sebep olarak da hem savaş alanlarında, hem de barış masalarında büyük başarılar kazanmış olan İsmet İnönü’nün toplantılara bizzat katılmış olmasını göstermişti. Falih Rıfki Atay da benzer bir yorumda bulunarak Türkiye’nin çıkarlarının İnönü’nün şahsında ifade bulmuş olduğunu yazmıştı. Falih Rıfki Atay, “*Kahire’deki Buluşma*”, **Ulus**, 9 Aralık 1943. Yalçın, benzer şekilde, İnönü’nün, Türkiye’nin selameti için en iyi yolu seçtiğini belirtmişti. Hüseyin Cahid Yalçın, “*Son Kahire Mülakatı*”, **Tanin**, 12 Aralık 1943. Sadak ise Türk milletinin, ne yaparsa vatanın ve milletin iyiliği için yapacağına dair Milli Şef’e olan güveninin sınırsız olduğunu yazmıştı. Bu buluşmayla Churchill ile dost olan İnönü, Roosevelt üzerinde de derin etkiler bırakacaktı. Necmeddin Sadak, “*Kahire Konferansı Türkiye Dış Siyasetinin Yeni ve Parlak Bir Zaferidir*”, **Akşam**, 11 Aralık 1943.

⁸¹⁶ Falih Rıfki Atay, “*Kahire’deki Buluşma*”, **Ulus**, 9 Aralık 1943.

⁸¹⁷ Falih Rıfki Atay, “*Mâneviyat Kemiren İki Kurt*”, **Ulus**, 12 Aralık 1943.

⁸¹⁸ Necmeddin Sadak, “*Kahire Konferansı ve Türkiye-Sovyet Münasebetleri*”, **Akşam**, 12 Aralık 1943.

⁸¹⁹ Necmeddin Sadak, “*Kahire Konferansı Türkiye Dış Siyasetinin Yeni ve Parlak Bir Zaferidir*”, **Akşam**, 11 Aralık 1943.

⁸²⁰ Mehmet Zekeriya Sertel, “*Kahire Buluşması ile Aydınlanmış Olan Meseleler III*”, **Tan**, 14 Aralık 1943.

Konferansı'nın, Türkiye'nin çıkarları bakımından oldukça başarılı geçtiğini yazmıştı.⁸²¹

Alman basınında sadece konferans tebliğinin yayınlanmasıyla yetinilmiş ve her hangi bir yorum yapılmamıştı. Müttefik basını ise Türk basını gibi, konferansın faydalı olduğunu belirtmiş ve buna ek olarak Türkiye'nin savaşa gireceğini yazmıştı.⁸²² İngiltere'de hemen hemen bütün gazetelerde konferans baş sayfalarda yer almış ve Türkiye'nin artık savaşa girmeye çok yakın olduğuna dair haberler yapılmaya başlanmıştı. İngiliz basını Türkiye'nin savaş ilan etmesi ihtimalinin yüksek olduğunu belirterek, bu sayede Türkiye'nin, Almanya'nın yenilmesinde oynayacağı rolün büyüklüğüne göre, barış dönemindeki öneminin artacağını yazmıştı. Ayrıca Boğazlar'ın önemine vurgu yapılarak Türkiye'nin savaşa girmesinin çok faydalı olacağı üzerinde de durulmuştu.⁸²³ Özellikle İnönü'nün, Kahire'den döner dönmez Bakanlar Kurulu'nu toplaması İngiltere'de, Türkiye'nin savaş kararı alacağı şeklinde yorumlanmıştı. Nitekim İngiliz basınına göre savaşın başından beri yapılan yardımlarla Türk ordusu güçlenmiş ve Moskova ve Tahran'da yapılan konferanslarla Müttefikler arasında sıkı bir işbirliği olduğu kanıtlanmıştı. Bu yüzden, bugüne kadar tarafsız kalması anlaşılacakla birlikte, artık Türkiye'nin çıkarı savaşa girmek yönündeydi.⁸²⁴ Çünkü İngiliz basınına göre Türkiye, Müttefik davasına bağlı bir ülkeydi ve özgürlük yanlısı ülkelerin birleşmesi için Tahran'dan gönderilen mesaja uyarak, kendi çıkarı için de en uygun yolu seçmiş olacaktı.⁸²⁵ Ayrıca İngiliz basınına göre Türkiye'nin, Sovyetler Birliği'nin emperyalist bir politika izleyeceği yönündeki kaygıları da bu konferansla ortadan kalmıştı.⁸²⁶ ABD basınına göre ise Kahire Konferansı, Birleşmiş Milletler'in kazandığı siyasi bir zaferdi.⁸²⁷ Çünkü konferans Türkiye'nin hem ABD ve İngiltere ile, hem de Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini sağlamlaştırmıştı.⁸²⁸ Bu görüşmelerden sonra Türkiye savaşa girebilir, bu olmadığı takdirde ise ülkesindeki üslerin kullanılmasına izin verebilirdi.⁸²⁹ Ancak

---

⁸²¹ Hüseyin Cahid Yalçın, "Son Kahire Mülakatı", **Tanin**, 12 Aralık 1943.

⁸²² **Ulus**, 9 Aralık 1943.

⁸²³ **Cumhuriyet**, 12 Aralık 1943.

⁸²⁴ **Ulus**, 9 Aralık 1943.

⁸²⁵ **Tanin**, 12 Aralık 1943.

⁸²⁶ **Vatan**, 14 Aralık 1943.

⁸²⁷ **Tan**, 12 Aralık 1943.

⁸²⁸ **Cumhuriyet**, 12 Aralık 1943.

⁸²⁹ **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1943.

bugüne kadar tarafsızlık siyasetinden ayrılmayan Türkiye'nin bundan sonra da savaşa girmeme ihtimali bulunduğunu göz ardı etmemek gerekiyordu.⁸³⁰

Numan Menemencioğlu 8 Aralık'ta, saat 20.30'da Müttefik ve Türk gazetecilerle bir araya gelerek, Türkiye'nin Mihver devletlerle ve özellikle Almanya ile olan ilişkilerinde bir değişiklik olmadığı gibi, izlenen dış politikada da bir değişiklik meydana gelmediğini söylemişti. Menemencioğlu, Kahire'deki görüşmelerin çok samimi olduğunu ve her şeyden bahsedildiğini, sonunda ise Türk-İngiliz ittifakını güçlendirdiğini de ifade etmişti. Ayrıca ABD ve Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler de en az İngiltere ile olan ilişkiler kadar iyiydi. Kahire'deki görüşmeler sonucunda Müttefik devletler ve Türkiye, birbirlerinin çıkar ve imkânlarını daha iyi öğrenmişti. Görüşmelerde Sovyet temsilcisinin olmadığına da değinen Menemencioğlu, aslında Dışişleri Bakanı Yardımcısı Vyshinski'nin konferansa katılmayı planladığını ancak ulaşım güçlükleri nedeniyle Kahire'ye 8 Aralık'ta⁸³¹ gelebildiğini söyledi. Fakat Menemencioğlu'na göre, Türkiye'nin Kahire'ye davet edilmesi ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin ortak kararı olduğundan, temsilcisi olmasa bile Sovyetler Birliği konferansa katılmış sayılmalıydı.⁸³² Anthony Eden de 14 Aralık'ta Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada hemen hemen aynı konulara değinerek, Menemencioğlu'nun yukarıdaki açıklamalarının konferansın ne kadar verimli olduğunu gösterdiğini söylemişti.⁸³³ Yine bu tarihte Menemencioğlu, CHP grup toplantısında Kahire'deki görüşmeler hakkında açıklama yapmıştı. Toplantıda genel olarak konferansın Türkiye için faydalı olduğu yönünde konuşmalar yapılmıştı. En son konuşmayı ise Başbakan Şükrü Saraçoğlu yaparak izlenen dış politika hakkında bilgi vermişti.⁸³⁴

İngiliz taleplerine 12 Aralık'ta yazılı olarak cevap verildi. Bu cevap, İnönü'nün Kahire'deki toplantıda savunduğu görüşleri içeriyordu. Buna göre ilk olarak Türk ordusunun donanımı tamamlanmalıydı. Daha sonra Balkanlar'da gerçekleştirilecek harekâta dair askerî işbirliği planı yapılmalıydı. Sonra sıra, siyasi konular üzerinde anlaşma sağlanmasına gelecekti. Kısaca Alman saldırısına karşı

⁸³⁰ **Ulus**, 10 Aralık 1943.

⁸³¹ Vyshinski, Kahire Konferansı başladığı sırada İtalya'da bulunuyordu. **Ulus**, 15 Aralık 1943.

⁸³² **Cumhuriyet**, 12 Aralık 1943; **Ulus**, 9 Aralık 1943; **Tanin**, 12 Aralık 1943.

⁸³³ **Ulus**, 15 Aralık 1943; **Tanin**, 15 Aralık 1943; **Tan**, 15 Aralık 1943; **Vatan**, 15 Aralık 1943.

⁸³⁴ **Tan**, 15 Aralık 1943; **Vatan**, 15 Aralık 1943.

ordu hazırlanmadıkça ve yeteri kadar askerî önlem alınmadıkça Türkiye'nin 15 Şubat'ta savaşa girmesi kabul edilemezdi. Bunun üzerine 18 Aralık'ta İngiltere, Ortadoğu kara, hava ve deniz komutanlarının Türkiye'ye gelmesini önerdi. Türkiye cevap olarak İngiltere'nin her fırsatta Türkiye'nin savaşa girmesini istediğini, bu yüzden komutanların Türkiye'ye gelmesine gerek olmadığını söyledi. Türkiye'nin bu teklifi kabul etmemesi üzerine Hugessen 22 Aralık'ta bir komutanın gelmesini istediyse de Türkiye bunu da reddetti. Çünkü Türkiye, İngiltere ile arasındaki derin görüş farkının bilincindeydi. Ayrıca İngiltere'nin bu tavrı Almanları kışkırtabilirdi. Ancak daha sonra Almanya'nın bilgisi dışında iki İngiliz generalin gelebileceği kabul edilmekle birlikte, herhangi bir emrivaki yapılması durumunda Türkiye'nin tepkisinin sert olacağı da belirtildi.⁸³⁵

Bu görüşmelerden sonra Alman Büyükelçi von Papen ile Numan Menemencioğlu arasında 18 Aralık ve 30 Aralık tarihlerinde iki görüşme meydana geldi. Bu görüşmelerde Menemencioğlu, Müttefiklerin bütün baskılarına rağmen Türkiye'nin tarafsız olduğunu yineledi ve Türk havaalanlarının Müttefikler tarafından işgal edilmesi ihtimaline karşı da her türlü önlemin alındığını söyledi.⁸³⁶

Kahire Konferansı Türkiye'ye, arasında ittifak anlaşması bulunmayan ABD ile ilişkilerini geliştirerek bu doğrultuda bir adım atılmasının önünü açabilirdi. Üçlü İttifak Antlaşması'na benzer bir antlaşmayla ABD ile ittifak ilişkisi kurulması, savaş sonrası dönemde daha aktif olması için Türkiye'ye imkân sağlayabilirdi. Menemencioğlu'nun konferanstan sonra gazetecilerle yaptığı toplantıda söyledikleri de bu şekilde yorumlanmalıydı. Yani Türkiye şimdilik savaşa girmese bile daha aktif bir siyaset izleyerek kendisini gelecek dönemin kurucuları arasına sokmaya çalışmalıydı.⁸³⁷ Ayrıca Türkiye'nin bu şekilde bir yol izlemesi ilerisi için faydalı olabilirdi. Çünkü şartlar değiştiği takdirde Türkiye'nin savaşa girmesi icap edebilirdi. Bu ihtimali göz önünde tutarak gerekli hazırlıkların yapılması Türkiye'yi

---

⁸³⁵ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 196, 197.

⁸³⁶ Tuncer, **a.g.e.**, s. 144.

⁸³⁷ Mehmet Zekeriya Sertel, "*Kahire Buluşması ile Aydınlanmış Olan Meseleler II*", **Tan**, 13 Aralık 1943.

güçlendireceği gibi, ilerleyen zamanda savaşa girmeye gerek kalmazsa bu sırada kazandıkları yanına kâr kalacaktı.⁸³⁸

Kahire Konferansı'nın önemi, İngiltere, ABD, Sovyetler Birliği ve Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren konuların liderler seviyesinde ele alınmasını sağlamış olmasıydı.⁸³⁹ Böylece Türkiye, istediği zaman savaşa katılabilecek güçte olmadığını, bunun için gerekli hazırlıkların titizlikle yapılması gerektiğini ABD ve İngiltere'ye izah etme fırsatı bulmuştu. Nitekim Türkiye'nin savaşa girerek bulunacağı büyük fedakârlık, savaştan sonra elde edeceği kazanımlarla doğru orantılı olmalıydı.⁸⁴⁰ Çünkü Türkiye, her ne kadar savaşa girmek istemese de İngiltere ile görüşmelerin devamını istiyordu. Türkiye'nin amacı siyasal konularda anlaşma sağlayıp ordusunun hazırlanmasını sağlamaktı. Bu yüzden Türkiye, kendisini beklemediği bir senaryonun içinde bulmamak için Kahire'de yükümlülük altına girmemişti.⁸⁴¹ Dolayısıyla Operation Saturn, yani Türkiye'yi savaşa sokma planı yine işe yaramamıştı.⁸⁴² Aslında Türkiye savaşa girmekten çok savaş sırasında ve sonrasında alacağı rolün belirlenmesini istiyordu. Yani her şey açıkça ortaya koyulduğu takdirde Türkiye savaşa girmeyi kabul edebilirdi. Türkiye'nin bu tavrı İngiltere'yi zora soktu. Çünkü Türkiye'nin rolünün açıkça belirlenebilmesi için Sovyetler Birliği'nin de plana dâhil edilmesi gerekiyordu ki, bu durumda ortaya dört devletin de mutabık olduğu bir anlaşma çıkarmak çok zor olacaktı.⁸⁴³

Kahire'de Türkiye'nin savaşa girme şartı olarak askerî malzeme yardımını ileri sürmesi, doğal olarak savaşa katılmasının ertelenmesi anlamına geliyordu. Türkiye'nin bu siyasetinin başarılı olması, Churchill ile Roosevelt arasındaki görüş ayrılığı sayesinde olmuştu; Türkiye'de bundan yararlanmayı çok iyi başarmıştı. Ayrıca Kahire'de yapılan görüşmeler Türkiye-ABD arasındaki ilk yakınlaşma belirtisiydi. Nitekim Kahire'den sonra Türkiye üzerindeki ABD baskısı savaşa girme üzerine değil, Almanya ile ticari ve diplomatik ilişkilerin kesilmesi üzerine olmuştu. Yani Türkiye'nin İngiltere baskısına direnişinin başarılı olmasında, ABD'nin

⁸³⁸ Ahmet Emin Yalman, "Yeni Kahire Mülakatı Neticeleri", **Vatan**, 12 Aralık 1943.

⁸³⁹ Nadir Nadi, "Kahireden Dönüş", **Cumhuriyet**, 12 Aralık 1943.

⁸⁴⁰ Ahmet Emin Yalman, "Yeni Kahire Mülakatı Neticeleri", **Vatan**, 12 Aralık 1943.

⁸⁴¹ Koçak, **Millî Şef Dönemi**, s. 194.

⁸⁴² Armaoğlu, **a.g.m.**, s. 171.

⁸⁴³ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 311.

Türkiye'nin savaşa girmesini istememesi çok etkili olmuştu.⁸⁴⁴ Gerçekten de Roosevelt görüşmelerde çok ılımlı davranmıştı. İnönü'nün savaşa girmemek için öne sürdüğü gerekçeleri mantıklı bulmuş ve Türk ordusunun savaşa hazırlanması için daha uzun süre gerektiğini kabul etmişti. Ayrıca Roosevelt'e göre Türkiye'nin, İngiltere'nin verdiğiinden daha fazla silah istemesi de normaldi. Çünkü Roosevelt Türk ordusunun yetersiz olduğunu düşünüyordu.⁸⁴⁵ Ancak Roosevelt'in böyle davranmasının en önemli sebebi Overlord Operasyonu'nu geciktirmemektir.⁸⁴⁶ Böylece Türkiye, 15 Şubat'ta müttefik hava kuvvetlerini kabul edip etmeme hakkını saklı tutmayı başardı.⁸⁴⁷

İngiltere'nin Türkiye'yi savaşa sokma konusunda ABD ve Sovyetler Birliği ile görüş birliğine varamamış olması, Türkiye'ye hareket serbestisi sağlamıştı. Böylece Türkiye, İngiltere'nin baskılarına karşı kendisine daha yakın olan ABD'yi kullanarak ve bu suretle denge politikasını sürdürerek savaş dışında kalmaya çalıştı.⁸⁴⁸ Ancak Türkiye üzerindeki İngiliz baskıları farklı değerlendirilmişti. Doğan Avcıoğlu'na göre aslında Türkiye'nin üzerinde çok baskı varmış gibi görünmesine rağmen böyle bir baskı yoktu. Çünkü İngiltere'nin tek tehdidi silah yardımını kesecek olmasıydı ve Churchill'in asıl ilgilendiği Türkiye'nin, savaşa girmesinden çok, Müttefiklerin Türk havaalanlarını kullanmasına izin vermesiydi.⁸⁴⁹ Ancak bu konferansla birlikte Türkiye üzerinde baskıların doruk noktasına ulaştığını söylemek daha doğru olacaktır.⁸⁵⁰ Çünkü Churchill'in Türk havaalanlarını kullanmayı istemesi doğru olmakla birlikte, asıl amacı Türkiye'yi savaşa sokmaktır.⁸⁵¹ Nitekim daha önce de belirtildiği gibi, Churchill Balkan politikasını hayata geçirebilmek için adeta son şansını oynuyordu. Ayrıca İnönü'nün dikkatli davranarak görüşmelerde Sovyetler Birliği ile ilgili endişelerine hiç değinmemesi, Churchill'in elinden Sovyetler kozunu kullanarak Türkiye üzerindeki baskıları artırma fırsatını almıştı.⁸⁵²

---

⁸⁴⁴ Avcıoğlu, **a.g.e.**, s. 1561.

⁸⁴⁵ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 190.

⁸⁴⁶ Deringil, **a.g.e.**, s. 230.

⁸⁴⁷ **a.g.e.**, s. 232.

⁸⁴⁸ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 195.

⁸⁴⁹ Avcıoğlu, **a.g.e.**, s. 1562.

⁸⁵⁰ Deringil, **a.g.e.**, s. 228.

⁸⁵¹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 305.

⁸⁵² Goloğlu, **a.g.e.**, s. 243.

Churchill'in Sovyet kozunu kullanamaması Türkiye üzerindeki baskıların son bulduğu anlamına gelmiyordu. İkinci Kahire Konferansı'nda Türkiye'nin kolay kolay savaşa girmeyeceği anlaşılınca Müttefik devletler bazı hamlelerde bulunarak Türkiye üzerindeki baskıyı arttırdılar. Bu hamlelerden birincisi 1944 yılının hemen başında gerçekleşti. Ocak 1944'te İngiliz askerî heyeti Türkiye'nin ihtiyacı olan askerî malzemenin tespiti için Türkiye'ye geldiğinde Churchill İngiliz Büyükelçi Knatchbull-Hugessen'den, İngiltere'nin karşılayamayacağı taleplerde bulunulması halinde, Türkiye'ye yapılan yardımın hemen kesileceğini ve savaştan sonra Türkiye'nin yalnız kalacağını açıkça belirtmesini istedi. Churchill'in tahminleri doğru çıkmıştı. Nitekim Türkiye'nin sahip olduğu ulaşım imkânları düşünüldüğünde İngiltere'den istenilen yardımların verilmesi savaş sonunu bulabilirdi ve bu durumda Türkiye, Churchill'in isteğinin aksine, savaş dışı durumunu sürdürmüş olurdu.⁸⁵³ Tarafların anlaşamaması üzerine İngiliz askerî heyeti 3 Şubat'ta, teknik heyeti ise 28 Şubat'ta Türkiye'yi terk etti. ABD de İngiltere ile aynı tavrı sergiledi ve bu iki devlet, diplomatlarına Türk yetkililerle görüşmeme talimatı verdi. Bunun sonucunda ise 2 Mart'ta İngiltere, 1 Nisan'da ise ABD, Türkiye'ye yaptıkları yardıma son verdiler.⁸⁵⁴

Müttefiklerin ikinci hamlesi, Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı krom ihracatının durdurulmasını istemeleri oldu. Çünkü yukarıda bahsedilen gelişmeden sonra Türkiye'nin Almanya'ya sattığı krom miktarında artış olmuştu. Bu durum Türkiye ile Almanya'nın yakınlaşması ihtimalini ortaya çıkardığından Müttefikler bundan rahatsızlık duydu. Bunun üzerine ABD buna tepki gösterdi ve 19 Nisan'da İngiltere ile birlikte Türkiye'ye, Almanya'ya yaptığı krom ihracatını durdurması için bir nota verdi. Türkiye bu notaya karşılık olarak krom satışını yüzde kırk beş azaltacağını belirtti; beş gün sonra da ihracatı tamamen durdurdu. 26 Mayıs'ta ise Türkiye, İngiltere ve ABD'ye Almanya'ya yaptığı krom satışının durdurulmasına dair bir anlaşma taslağı sundu. Bu taslak ABD ve İngiltere'nin yaptığı bazı

---

⁸⁵³ Tuncer, **a.g.e.**, s. 148.

⁸⁵⁴ Uçarol, **a.g.e.**, s. 845.

değişiklerle kabul edildi.⁸⁵⁵ Bu durumdan en çok memnuniyet duyan ise Churchill olmuştu. Çünkü bu, Türkiye'nin savaşa girmek yönünde attığı bir adımdı.⁸⁵⁶

Bu sırada, savaştan sonra Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinin nasıl şekilleneceği konusunda endişeleri olan Türkiye, bu ülke ile yakınlaşma çabalarına girişmişti. 22 Mayıs'ta Menemencioğlu, Sovyet Büyükelçi Vinogradov ile görüşerek Balkanlar'da çıkabilecek sorunlarda iki ülkenin birbirine danışmasını esas alan bir anlaşma yapılması teklifinde bulunmuştu. 5 Haziran'da gelen cevap ise Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkilerini kesmediği ve savaşa girmediği sürece böyle bir anlaşmanın mümkün olmadığı yönünde oldu.⁸⁵⁷

Türkiye'nin yavaş yavaş savaşa çekilmesi yönündeki üçüncü Müttefik hamlesi Boğazlar'dan geçen Alman gemileriyle ilgili oldu. ABD ve İngiltere Boğazlar'dan geçen Alman gemilerinin ticaret gemisi görünümünde silahlı gemiler olduğunu ve Türkiye'nin bu gemilerin geçişine izin vermemesini istediler.⁸⁵⁸ 1944 Haziranında bununla ilgili gelen ihbar üzerine Menemencioğlu'nun, von Papan'ın gemilerin ticaret gemisi olduğuna dair verdiği kişisel garantiye güvenerek Alman gemilerinin Boğazlar'dan geçmesine izin vermesi, Menemencioğlu ile İnönü ve Saraçoğlu arasında anlaşmazlığa neden oldu. Bu anlaşmazlık üzerine Saraçoğlu, Menemencioğlu'ndan istifasını istedi.⁸⁵⁹ Bunun üzerine 15 Haziran'daki Bakanlar

---

⁸⁵⁵ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 336. Türkiye'nin bu kararı almasında, Hugessen ve Steinhardt'ın kendi hükümetlerine, krom ihracatını engellemek için Meriç Nehri üzerinde bulunan iki köprü'nün bombalama veya sabotaj yoluyla yıkılmasını tavsiye ettiklerine dair edindiği istihbarat da etkili olmuştu. Aydın, **a.g.e.**, s. 466.

⁸⁵⁶ Esmer, Sander, **a.g.e.**, s. 183. İngiltere'nin Almanya'ya yapılan krom satışının durdurulmasını bu kadar çok istemesinin sebebi, Türkiye'nin diğer tarafsız ülkelere emsal teşkil etmesinden çekinmesiydi. Bu dönemde İspanya ile Türkiye arasında yapılan bir toplantıda Türkiye'nin Almanya'ya nasıl krom sattığı görüşülmüş ve Churchill, Hugessen aracılığı ile bunun haberini almıştı. İspanya'nın bu toplantıyı yapmak istemesinin sebebi ise Almanya'ya wolfram satmayı planlamasıydı. Bu gelişme Churchill tarafından endişeyle karşılanmıştı. Çünkü İngiltere'nin müttefiki olan Türkiye, Almanya'ya krom satabiliyorsa İngiltere ile müttefiklik ilişkisi içinde olmayan İspanya da bunu yapabiliirdi. Churchill ise Almanya'nın stratejik öneme sahip cevherlere sahip olmasını istemiyordu. Hatta Türkiye'nin krom satışını engellemek için ablukaya alınması bile düşünülmüş ancak bunun Türkiye'yi Almanya'ya daha bağımlı hale getirebileceğinden çekinilmişti. Deringil, **a.g.e.**, s. 240, 241.

⁸⁵⁷ Aydın, **a.g.e.**, s. 468.

⁸⁵⁸ Anthony Eden 14 Haziran'da Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, Boğazlar'dan geçen Alman gemilerinin Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne aykırılık teşkil ettiğini söylemişti. Türkiye'nin bu gemilerin ticaret gemisi olduğunu söylemesi üzerine Eden, Büyükelçi Hugessen'in konuyu İnönü'ye aktardığını ifade etmişti. **Ulus**, 15 Haziran 1944.

⁸⁵⁹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 336, 337. Menemencioğlu'nun istifasının istenmesi, Müttefik devletlere yakınlaşmanın bir göstergesiydi. Hükümetin yaptığı açıklamaya göre, Dışişleri Bakanının son günlerde takip ettiği politikayı Türk Hükümeti onaylamıyordu. Fakat Menemencioğlu'nun izlediği politikanın hükümet politikasından ayrı olması elbette ki düşünülemezdi. Buna rağmen izlenen dış

Kurulu toplantısında Menemencioğlu, hükümetin kendisinin izlediği dış politikayı tasvip etmemesi nedeniyle istifasını sundu.⁸⁶⁰ Böylece Alman yanlısı olarak bilinen Numan Menemencioğlu, 15 Haziran'da Dışişleri Bakanlığı görevinden ayrılmış oldu.⁸⁶¹ Aynı gün Saraçoğlu, Müttefik gazetecilerle yaptığı bir toplantıda konuyla ilgili olarak, Türkiye'nin sahip olduğu hakların hiçbir zaman İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği aleyhine kullanılmayacağını söyledi.⁸⁶² Yine bu dönemde, savaşın tamamen Almanya aleyhine dönmesinin de etkisiyle, Boğazlar'dan geçen ve büyük olasılıkla askerî malzeme taşıdığı düşünülen Alman ticaret gemileri sıkı bir denetime tabi tutulmaya başlandı.⁸⁶³

Müttefiklerin dördüncü hamlesi, Türkiye'nin Mihver devletlerle siyasi ve ekonomik ilişkilerini kesmesini istemeleri yönünde oldu. 15 Haziran'da İngiltere, Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkilerini kesmesi için resmî başvuruda bulunmuştu. Büyükelçi Steinhardt ise bunun, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e girebilmesi için son şansı olduğunu belirtti. Bunun üzerine Bakanlar Kurulu 3 Temmuz'da toplanarak, Türkiye'nin barış konferansında tam bir müttefik gibi muamele görmesi koşuluyla bu öneriyi kabul etti.⁸⁶⁴ Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu sırada

---

politika, sanki Menemencioğlu'nun şahsi politikasıymış gibi gösterilmişti. Menemencioğlu'nun istifası ile Dışişleri Bakanlığı görevini Saraçoğlu vekâleten üstlenmiş ve 13 Eylül 1944 tarihinde Hasan Saka yeni Dışişleri Bakanı olana kadar bu görevi yürütmüştü. Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 250, 251. Ayrıca Şükrü Saraçoğlu'nun Dışişleri Bakanlığı görevini vekaleten yürüteceğine dair Cumhurbaşkanlığı Tezkeresi için bkz. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 7, Cilt 11, s. 69, 16.06.1944.

⁸⁶⁰ **Tan**, 16 Haziran 1944; **Vatan**, 16 Haziran 1944; **Tanin**, 16 Haziran 1944; **Akşam**, 16 Haziran 1944; **Ulus**, 16 Haziran 1944. Aslında hükümetin bu hamlesinin sebebi, Müttefiklerin savaşta açık üstünlüğüyle beraber, Türkiye'nin mevcut politikasını devam ettirmesinin mümkün olmaması ve dış politikada kesinlikle bir değişim gerekmesiydi. Hüseyin Cahid Yalçın, "*Türkiyenin İttifak Politikasında Yeni Bir İnkişaf*", **Tanin**, 17 Haziran 1944. Türkiye bu değişimi göstermek için böyle bir yol seçmişti ki, bu durum Cemil Koçak'a göre "aslında tamamen durumu kurtarmaya çalışan Türk dış politikasının zaaflarını" da ortaya koyuyordu. Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s. 251.

⁸⁶¹ Sina Akşin, "*Turkey's Declaration of War On Germany at the End of World War II*", **The Turkish Yearbook of International Relations**, Volume 33, A.Ü. Basımevi, Ankara, 2002, s. 289.

⁸⁶² **Tan**, 16 Haziran 1944; **Vatan**, 16 Haziran 1944; **Tanin**, 16 Haziran 1944; **Akşam**, 16 Haziran 1944; **Ulus**, 16 Haziran 1944.

⁸⁶³ Akşin, **a.g.m.**, s. 289. Aslında Menemencioğlu, Montreux Anlaşması'nın dar bir yoruma tabi tutulmasından yanaydı. Bu yüzden Boğazlar'dan geçen sivil görünümü gemilerin kontrol edilmesinde çok dikkatli davranılmalıydı. Ayrıca Montreux'nün herhangi bir ülke lehine esnetilmesi halinde ileride bunu Sovyetler Birliği de kendi lehine isteyebilirdi. Bu sebeple Boğazlar'dan geçen gemilerin denetlenmesinde siyasi konjonktüre göre değil, uluslararası hukuk kurallarına göre davranılmalıydı. Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 472; Ahmet Emin Yalman, "*İstifa Hâdisesinin Tahlili*", **Vatan**, 17 Haziran 1944.

⁸⁶⁴ Tuncer, **a.g.e.**, s. 153.

tatilde olması nedeniyle konu 2 Ağustos'ta görüşüldü.⁸⁶⁵ Saraçoğlu TBMM'de yaptığı konuşmada, Müttefikler devletlerin talebi doğrultusunda ve Türkiye'nin İngiltere ve ABD ile olan ittifak ilişkisi gereği, hükümetin Almaya ile ilişkilerin kesilmesi yönünde karar aldığını ancak bunun bir savaş kararı olmadığını söyleyerek bu kararı TBMM onayına sundu. Meclis'te hazır bulunan 411 milletvekilinin oybirliği ile aldığı kararla Almanya ile olan diplomatik ve ticari ilişkiler “2 Ağustos 1944 Çarşamba gününü 3 Ağustos 1944 Perşembe gününe bağlayan gece yarısından” itibaren kesilmiş oldu.⁸⁶⁶

Türkiye bu kararı alarak kendi geleceği açısından da en doğru yolu seçmişti. Nitekim tarafsız olsa da Müttefikler lehine bir politika izleyen Türkiye'nin başka bir yol seçmesi, Müttefik devletlerle arasını açarak, fiilen savaşa katılmamış olsa bile yaklaşık beş yıldır taşıdığı yükün boşuna olması anlamına gelebilirdi.⁸⁶⁷ Ayrıca Türkiye şunu çok net bir şekilde biliyordu: Hem dünyanın, hem de kendisinin kurtuluşu faşizm ile demokrasi arasındaki savaşın demokrasi tarafından kazanılmasındaydı.⁸⁶⁸

Bu kararla, Almanya'ya krom satışı dolayısıyla bozulan Türk-İngiliz ilişkileri de hızlı bir şekilde düzelmişti. Nitekim İngiltere Türkiye'den, Almanya ile ilişkilerini kesmesini isterken Üçlü İttifak Antlaşması'nı gerekçe olarak göstermişti ki, bu davranışında hukuki olarak haklı sayılabılırdi. Türkiye'nin bu isteğe olumlu cevap vermesi ise Yalçın'a göre, tarafların söz konusu antlaşmaya dürüstlikle bağlı olduklarını gösteriyordu.⁸⁶⁹ Böylelikle taraflar ahde vefa⁸⁷⁰ ilkesine bağlı olduklarını kanıtlamışlardı. Dolayısıyla Türkiye'nin bu kararı, Almanya'ya karşı alınmış

⁸⁶⁵ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 338.

⁸⁶⁶ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 7, Cilt 13, s. 3-6, 12, 02.08.1944; **T.C. Resmî Gazete**, 3 Ağustos 1944; **Akşam**, 2 Ağustos 1944; **Tan**, 3 Ağustos 1944; **Tanin**, 3 Ağustos 1944; **Ulus**, 3 Ağustos 1944; **Vatan**, 3 Ağustos 1944; **B.C.A.**, 30..1.0.0/11.63..8., 02.08.1944.

⁸⁶⁷ Necmeddin Sadak, “*Türkiyenin Yeni Kararı Karşısında*”, **Akşam**, 4 Ağustos 1944; Mehmet Zekeriya Sertel, “*Türkiyenin Karar Verme Zamanı Gelmiştir*”, **Tan**, 2 Ağustos 1944.

⁸⁶⁸ Falih Rıfkı Atay, “*Büyük Meclisin Dünkü Kararı*”, **Ulus**, 3 Ağustos 1944.

⁸⁶⁹ Hüseyin Cahid Yalçın, “*Almanya ile Siyasî ve İktisadî Münasebetlerin Kesilmesi*”, **Tanin**, 3 Ağustos 1944; Falih Rıfkı Atay, “*Büyük Meclisin Dünkü Kararı*”, **Ulus**, 3 Ağustos 1944.

⁸⁷⁰ Ahde vefa ilkesi (pacta sunt servanda), 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ile evrensel ilke olarak kabul edilmiş bir genel hukuk ilkesidir. Bu ilke, antlaşmaların hukuksal etki doğurmaları için tarafların buna saygı göstermeleri ve iyi niyetli olmaları gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim 1969 Sözleşmesinin 26. Maddesi “Yürürlükteki her antlaşma tarafları bağlar ve onlarca iyi niyetle uygulanmak zorundadır.” demektedir. Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, Cilt 1, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004, s. 176.

düşmanca bir karar değildi.⁸⁷¹ Bu noktada akla gelen ilk düşünce, Almanya'nın bu karar karşısında vereceği tepkiydi. Ancak Türkiye'nin bu kararı Almanya'ya karşı savaş ilanı olmadığı gibi, Almanya'nın da bu karara misilleme olarak Türkiye'ye savaş ilan etmesi mümkün değildi. Çünkü böyle bir durumda Almanya, Balkanlar'da yeni bir cephe açmak zorunda kalacaktı ki, savaşın bu aşamasında Almanya'nın böyle bir gücü yoktu.⁸⁷²

Bu gelişmelerden sonra Büyükelçi Steinhardt Müttefiklerin Türkiye'nin Japonya'yla da ilişkilerini kesmesini istediğini söylemiş, Hasan Saka da bu konuda, gönülsüzce de olsa, Türkiye'nin Müttefikler ile aynı fikirde olduğunu belirtmişti. Çünkü meseleye ulusal çıkarlar açısından bakan Hasan Saka'ya göre Japonya ile ilişkilerin kesilmesinde Türkiye'nin bir çıkarı yoktu. Ancak Müttefikler, Türkiye'nin Japonya ile ilişkilerini kesmesini kendileri için yararlı görüyorsa, Türkiye bu isteği yerine getirecekti. Nitekim 3 Ocak 1945 tarihine gelindiğinde Türkiye, Japonya ile diplomatik ve ticari ilişkilerini kesti. Ancak Almanya ile ilişkilerin kesilmesinde olduğu gibi, Japonya ile ilişkilerin kesilmesi de Türkiye'nin savaşa katılması anlamına gelmiyordu.⁸⁷³ Konuyla ilgili TBMM'de yaptığı konuşmada Hasan Saka, 2 Ağustos 1944'te Almanya ile olan ilişkilerin kesilmesini örnek olarak gösterdi ve iki olay arasındaki benzerlikleri ortaya koyarak hükümetin Japonya ile ilişkilerin kesilmesi yönündeki kararını TBMM'ye sundu. Yapılan oylamada Meclis'te hazır bulunan 309 milletvekilinin tamamı evet oyu vermişler ve söz konusu teklif oybirliği ile kabul edilmişti.⁸⁷⁴

Bu karar da Türk-İngiliz ittifakının ve ABD ile olan dostluğun bir gereğiymi ve Almanya ile ilişkilerin kesilmesi kararının devamı niteliğindedir.⁸⁷⁵ Artık

⁸⁷¹ Ahmet Emin Yalman, "Tarihî Bir Sahnenin İntıbaları", **Vatan**, 3 Ağustos 1943.

⁸⁷² Mehmet Zekeriyâ Sertel, "Almanya ile Münasebatın Kesilmesi", **Tan**, 3 Ağustos 1944.

⁸⁷³ Rona Aybay, "Turkey's Declaration of War on Japan at the End of the Second World War", **The Turkish Yearbook of International Relations**, Volume 33, A.Ü. Basımevi, Ankara, 2002, s. 295. Burada belirtmek gerekir ki, Rona Aybay makalesinde Japonya ile ilişkilerin 3 Ocak 1945'te kesildiğini belirtmesine rağmen, TBMM Kararı "Japonya ile iktisadi münasebetlerin 6 Ocak 1945 Cumartesi Pazara bağlayan gecenin yarısından itibaren kesilmesine" dairdir. Yani bu karar 3 Ocak'taki TBMM toplantısında alınmış ve 6 Ocak gece yarısından itibaren yürürlüğe girmişti. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 7, Cilt 15, s. 15, 03.01.1945; **T.C. Resmî Gazete**, 5 Ocak 1945.

⁸⁷⁴ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 7, Cilt 15, s. 8, 9 ve 15, 03.01.1945; **T.C. Resmî Gazete**, 5 Ocak 1945; **Akşam**, 4 Ocak 1945; **Tanin**, 4 Ocak 1945; **Ulus**, 4 Ocak 1945; **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1943.

⁸⁷⁵ Falih Rıfkı Atay, "Japonya ile Münasebetlerimizi Kestik", **Ulus**, 4 Ocak 1945; Abidin Daver, "Kararımızın Mucib Sebepleri", **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1945.

Türkiye, Müttefik zaferine desteğini açıkça göstermişti. Ömer Rıza Doğrul'a göre Türkiye'nin Japonya ile ilişkilerini kesme kararı, Müttefik devletlerin Almanya'yı hızla mağlup etmesini kolaylaştıracak nitelikteydi.⁸⁷⁶ Ayrıca bu kararla Türkiye, dış politikasının barışçıl temeller üzerine kurulduğunu ve bozulmasında hiçbir etkisinin olmadığı dünya barışının yeniden tesis edilmesinde, üzerine düşen her türlü görevi yerine getireceğini de kanıtlamış oluyordu. Ayrıca bu karar Türkiye'nin, ABD'nin davasına verdiği desteği göstermesi bakımından da önemliydi. Nitekim Pearl Harbour'a yapılan Japon baskınından sonra ABD'nin hem hükümeti, hem de halkıyla Pasifik savaşına verdiği önem bilinmekteydi. Bu yüzden Japonya ile ilişkilerin kesilmesi kararının, Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerine olumlu bir etki yapacağı aşikârdı. Japonya ile ilişkilerin kesilmesinden kısa süre önce İsmet İnönü'nün TBMM'de yaptığı konuşmada iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişeceğini vurgulaması⁸⁷⁷ da bunu doğruluyordu.⁸⁷⁸

Aslında Japonya ile ilişkilerin kesilmesi siyasi bir hareketti. Çünkü Türkiye ile Japonya arasında zaten iktisadi bir ilişki olmadığı gibi, siyasi ilişkiler de sadece bir şekilden ibaretti. Dolayısıyla bu ülke ile ilişkilerin kesilmesi Türkiye'ye herhangi bir fedakârlık yüklemeyecekti. Ayrıca Japonya'nın Çin'e saldırısı düşünüldüğünde, her türlü tecavüze karşı duran Türkiye'nin bu ülke ile ilişkilerini kesmesi doğru bir hareket olarak değerlendirilebilirdi.⁸⁷⁹ Nitekim özgürlüğü için savaşırken takdir toplayan Japonya, "Avrupa'nın harb ve sanayi tekniğini kabul ettikten sonra doymak bilmez bir emperyalist devlet olmuştu." Bu sebeple Türkiye sadece müttefiklerine karşı değil, aynı zamanda bütün dünyaya karşı olan vazifesini de yerine getirmişti.⁸⁸⁰

⁸⁷⁶ Ömer Rıza Doğrul, "Kararımızın Akisleri", **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1945.

⁸⁷⁷ İsmet İnönü, TBMM'nin yedinci dönem ikinci yılı açış konuşmasında, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerin dostça olduğunu belirttikten sonra ABD ile olan ilişkilere değinerek, "Birleşik Amerika ile münasebetlerimiz ikinci cihan harbi esnasında daha artmış ve daha dostane olmuştur. İki memleket arasındaki münasebetlerin gelecekte daha geniş ve daha yakın olacağını ümit ediyorum." demişti. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 7, Cilt 14, s. 8, 01.11.1944. Ayrıca bkz. Hasan Yılmaz (Ed.), **a.g.e.**, s. 118; Ali Rıza Cihan (Ed.), **a.g.e.**, s. 51, 52.

⁸⁷⁸ Yavuz Abadan, "Dünkü Tarihi Karar", **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1945.

⁸⁷⁹ Necmeddin Sadak, "Türkiye Siyasetinde Ahlâk ve Fazilet Örneği", **Aksam**, 6 Ocak 1945.

⁸⁸⁰ Abidin Daver, "Kararımızın Mucib Sebepleri", **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1945. Ancak bu noktada, Almanya Polonya'ya saldırdığında Türkiye'nin niye bu ülke ile ilişkilerini kesmediği sorusu akla gelmektedir. Burada belirleyici olanın özellikle ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler olduğunu belirtmek gerekir. Bilindiği gibi Türkiye'nin Almanya ile siyasi ilişkilerinin yanında ticari ilişkileri de vardı. Bu yüzden bir ülkeyle ilişkilerin kesilmesinde o ülkenin saldırgan tavırlar izlemesinden ziyade, iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin niteliğinin belirleyici olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

Türkiye'nin Mihver devletler ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini kesmesi ABD ve İngiltere tarafından memnuniyetle karşılanırsa da Sovyetler Birliği bundan tatmin olmamıştı. Çünkü Sovyetler Birliği Türkiye'nin herhangi bir koşul öne sürmeden savaşa katılmasını istiyor, aksi takdirde Türkiye'nin yalnız bırakılmasını öneriyordu.⁸⁸¹ Ayrıca Sovyetler Birliği, savaşı kazanmayı büyük ölçüde garantilediği için, Türkiye'nin savaşa girmesini isteyen taraf olmaktan çıkarak yükümlülük altına girmekten kaçınmaya çalışmıştı.⁸⁸²

Türkiye Müttefik baskıları karşısında gerçekçi bir politika uygulamıştı. Nitekim savaşın seyri de bu dönemde tamamen Müttefik devletler lehine değişmişti. Bu dönemde Roma, Müttefik kuvvetlerince Mihver işgalinden kurtarılmıştı.⁸⁸³ Ancak bundan daha önemlisi, Haziran 1944'teki Overlord Operasyonu olarak anılan Normandiya çıkarmasının başarılı olması, savaşın galibini adeta göstermişti. Bu dönemde, Sovyetler Birliği'nin doğudaki askerî başarıları karşısında Hitler'in, batı cephesindeki birlikleri doğu cephesine kaydırmak zorunda kalması ve Avrupa'nın diğer bölgelerinde ise halkların kurtuluş hareketleri, Overlord Operasyonu'nun uygulamaya konulması için elverişli koşullar yaratmıştı. Ancak Churchill'e göre, Doğu Avrupa'nın Kızıl Ordu tarafından kurtarılması, bölgenin Sovyetler Birliği'nin kalıcı nüfuzuna girmesine sebep olabilirdi. Bu yüzden Churchill, Güney Fransa'ya yapılacak ve Anvil Operasyonu adı verilen çıkarma planı için kullanılacak askerî birliklerin, en azından operasyondan sonra, İtalya ve Balkanlar'da kullanılmasını istemeye başlamıştı. Ancak Roosevelt, bu operasyonların kararı Tahran'da üç lider tarafından alındığı için bu karara aykırı bir şey yapmanın Sovyetler Birliği'nin tepkisine neden olacağını düşünüyordu. Bu yüzden Churchill bu isteğini de kabul ettirememiş oldu. Bu gelişmeler sonucunda ise 6 Haziran 1944'te Müttefik askerî Normandiya'ya çıkartılarak Overlord Operasyonu başlatıldı. Almanya Müttefiklerden böyle bir hamle beklemekle birlikte, çıkartma yeri ve zamanının farklı olacağını düşünüyordu. Çünkü Almanya, Normandiya bölgesinde 5-6 Haziran

---

⁸⁸¹ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 275.

⁸⁸² Sovyetler Birliği'nin bu tavrı, Kızıl Ordu'nun Romanya ve Bulgaristan'ı işgal etmesiyle birleştiğinde, Türkiye'nin endişelerini daha da artmıştı. Bu dönemde Türkiye'yi rahatlatan gelişme ise İngiltere'nin Yunanistan'a asker çıkarması olmuştu. Çünkü Türkiye, İngiltere'nin bu şekilde Balkanlar'da Sovyetler Birliği'ne karşı denge sağlayacağını düşünüyordu. Bu yüzden Yunanistan'la da yakın ilişkiler kurmayı amaçlayan Türkiye, Kasım 1944'te On İki Adalar üzerinde hiçbir talebi olmadığını da açıklamıştı. Aydın, **a.g.e.**, s. 470.

⁸⁸³ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 364, 365.

tarihlerinde başlayıp birkaç gün sürecek bir fırtına⁸⁸⁴ bekliyordu. Böylece Alman birlikleri beklemedikleri bir anda saldırıya uğramış oldu. Sovyetler Birliği'nin de doğudan eş zamanlı saldırıya geçmesiyle Almanya iki cephe arasında kaldı. Hem Müttefiklerin beklenmedik bir anda saldırması, hem de Fransa'daki halk direnişinin ABD ve İngiltere askerlerine yardımcı olmasıyla çıkartma başarıyla sonuçlandı. 25 Ağustos'ta Paris, 3 Eylül'de Brüksel kurtarıldı; 1944 yılı sonunda ise Müttefik askerleri Almanya'nın batı sınırına dayanmıştı.⁸⁸⁵ Overlord Operasyonu batıda bu şekilde başarıyla gerçekleştirilirken Kızıl Ordu da doğuda başarılı bir şekilde ilerliyordu. Haziran 1944'te başlattığı taarruzla Sovyetler Birliği, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Yugoslavya'yı kontrolü altına aldı. İngiltere ise Eylül ayında Yunanistan'a asker çıkardı ve 12 Ekim'de Atina'yı Alman ordusundan kurtardı.⁸⁸⁶

2.11. İkinci Quebec Konferansı

İkinci Quebec Konferansı 11-16 Eylül 1944 tarihleri arasında Churchill ve Roosevelt arasında düzenlenmişti. Bu dönemde Almanya köşeye sıkışmış, Romanya, Bulgaristan ve Finlandiya ise fiilen savaştan çekilmişti. Buna bağlı olarak genelde askerî konuların görüşüldüğü bu konferansta Kuzeybatı Avrupa, İtalya ve Balkanlar'daki askerî harekâtlar tartışılmıştı.⁸⁸⁷

Quebec'teki ikinci toplantıda, ABD Hazine Bakanı'nın adıyla anılan Morgenthau Planı kabul edildi. Sonradan uygulanmayacak olan bu plana göre Almanya, bütün endüstri gücü yok edilerek bir tarım ülkesine dönüştürülmeliydi.⁸⁸⁸ Çünkü Roosevelt ve Morgenthau, askerî gücün büyük oranda bir ülkenin sanayisinin gelişmişliğine bağlı olduğunu düşünüyordu. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sanayisini güçlendirerek kendi kendine yeten Almanya'nın ne kadar kolay bir şekilde silahlandığı ve komşuları başta olmak üzere diğer devletleri nasıl tehdit ettiği

---

⁸⁸⁴ Böylece çıkarma yaklaşık iki ay erken başlamış ancak Müttefik askerleri önce fırtına yüzünden "serseme dönmüş", daha sonra ise Alman savunması karşısında epeyce kayıp vermişti. İlber Ortaylı, "Normandiya Çıkarması", **Milliyet**, 15 Haziran 2014.

⁸⁸⁵ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 383-388.

⁸⁸⁶ Uçarol, **a.g.e.**, s. 800, 801.

⁸⁸⁷ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 398.

⁸⁸⁸ Wolfgang Schlauch, "American Policy Towards Germany, 1945", **Journal of Contemporary History**, Vol. 5, No. 4, 1970, s. 115.

ortadaydı. Churchill hatıralarında bu plana şiddetle karşı çıktığını belirtse de Roosevelt ve Morgenthau'nun ısrarları karşısında geri adım atmıştı.⁸⁸⁹

Bu görüşmelerde Uzakdoğu'daki savaş da gündeme gelmiş ve Japonya'nın yenilgiye uğratılması için daha zaman gerektiği düşünülmüştü.⁸⁹⁰ Buna rağmen Churchill Japonya'nın, ABD'nin ne kadar düşmanıysa İngiltere'nin de o kadar düşmanı olduğunu kabul etmişti. Bu yüzden Japonya'ya karşı gerçekleştirilecek bütün operasyonlara İngiltere, ABD askerî komutası altında ve bütün gücüyle katılacaktı.⁸⁹¹ Churchill, savaşın sonunda buradaki düzenlemelerle ilgili ABD ile eşit haklara sahip olmak istediğinden, bölgeye önemli sayıda deniz ve hava kuvveti gönderilmesini önermiş ve bu öneri Roosevelt tarafından kabul edilmişti.⁸⁹² Nitekim bu konferanstan hemen sonra, Ekim 1944'te Japon donanmasının hemen hemen tümü ortadan kaldırılmıştı.⁸⁹³

---

⁸⁸⁹ Churchill, **a.g.e.**, Volume VI, s. 138, 139.

⁸⁹⁰ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 398, 399.

⁸⁹¹ Churchill, **a.g.e.**, Volume VI, s. 134.

⁸⁹² Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 398, 399.

⁸⁹³ Uçarol, **a.g.e.**, s. 802, 803.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞ SONRASI DÜZENE YÖNELİK YAPILAN KONFERANSLAR VE TÜRKİYE

3.1. Dumbarton Oaks Konferansı

14 Ağustos 1941’de yayınlanan Atlantik Bildirisi ve 1 Ocak 1942’de imzalanan Birleşmiş Milletler Deklarasyonu’ndan sonra, gelecekte savaşları engellemek ve kalıcı barışı sağlamak amacıyla Müttefikler, 21 Ağustos-7 Ekim 1944 tarihleri arasında Washington’da Dumbarton Oaks Konferansı’nı düzenledi. Bu konferansın ilk toplantısında ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği temsilcileri yer alırken, ikinci toplantıya Sovyetler Birliği değil, Çin katılmıştı. Çünkü Sovyetler Birliği henüz savaş ilan etmediği Japonya’ya karşı savaşan Çin ile aynı toplantıda bulunmak istememişti.⁸⁹⁴

Bu konferansın toplanma amacı Birleşmiş Milletler Anayasası üzerinde görüş birliği sağlamaktı. Bu konferansa kadar birçok konuda taraflar anlaşmış olsa da Güvenlik Konseyi’nde üyelerin sahip olacağı oy hakkı konusunda bir anlaşma sağlanamamıştı.⁸⁹⁵ Aslında sorun veto hakkının kullanılmasıyla ilgiliydi. Sovyetler Birliği, Güvenlik Konseyi’nde alınacak kararlarda her daimi üyenin veto hakkının olması ve kararların oybirliği ile alınmasını istiyordu. Ancak ABD, Konsey gündemindeki anlaşmazlığın Konsey üyesi devletlerden biriyle ilgisi olması halinde, o devletin oy sahibi olmaması gerektiğini düşünüyordu. Nitekim bir devletin kendi aleyhine oy kullanması düşünülemezdi. Sonunda alınan karara göre, anlaşmazlık konusu üzerinde barışçı bir çözüm yolu kabul edilecekse oy birliği aranmayacak ancak anlaşmazlığın çözülmesi için kuvvet kullanılması gerekiyorsa daimi üyeler veto hakkı kullanılabilecekti.⁸⁹⁶

3.2. 9 Ekim 1944 Churchill-Stalin Görüşmesi ve Yüzdeler Anlaşması

Türkiye’nin savaşa girmesinin savaşın kaderi üzerinde herhangi bir değişiklik meydana getirmeyeceğini düşünen Churchill, savaştan sonraki Avrupa düzeninin

⁸⁹⁴ a.g.e., s. 811.

⁸⁹⁵ Sander, a.g.e., Cilt 2, s. 193.

⁸⁹⁶ Edward Weisband, “2. Dünya Savaşında İnönü’nün Dış Politikası”, Çev. M. Ali Kayabal, *Milliyet*, 23 Ocak 1974.

nasıl olacağıyla daha çok ilgileniyordu. Ayrıca Stalin'den Boğazlar'ın statüsünün değiştirilmesi yönünde bir talep de bekliyor ve bu konuda Stalin'i desteklemeyi düşünüyordu. Bu sebeple Churchill, 9 Ekim 1944'te Dışişleri Bakanı Eden ile birlikte Moskova'ya giderek Stalin ve Molotov'la görüştü. Bu ziyaret, Türkiye'nin 1939 yılında yapılan Üçlü İttifak'a ve İngiltere'ye olan güvencesini de boşa çıkartıyordu.⁸⁹⁷

Bu görüşmeyle İngiltere, Polonya'nın tamamını Sovyetler Birliği'nin nüfuzuna bırakıyordu. Ayrıca Sovyet nüfuzu Romanya'da yüzde 90, Bulgaristan'da yüzde 75, Yugoslavya ve Macaristan'da ise yüzde 50 olarak kabul edildi. Buna karşılık Yunanistan'ın yüzde 90'ı ve Akdeniz'in tamamı İngiliz nüfuz bölgesine bırakılıyordu.⁸⁹⁸ Bu görüşmede açıkça Türkiye'den bahsedilmemişti. Ancak Churchill'in bütün Akdeniz'den bahsederken bu alanın içinde Türkiye'nin de bulunduğunu kastettiği açıktı.⁸⁹⁹

Görüşmede Churchill, önerileri Stalin'e tercüme edilirken bir kâğıda paylaşım oranlarını yazmıştı. Stalin bu kâğıda bir onay işareti koyup kendisine uzattıktan sonra Churchill bu kâğıdı yakmayı önermiş, Stalin ise kâğıdı Churchill'in saklamasını istemişti.⁹⁰⁰ Churchill bu kâğıdı devlet arşivlerine vermek yerine Başbakanlık arşivine teslim etmiş ve Tolstoy koduyla dosyalatmıştı.⁹⁰¹

Churchill, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'da ilerlemesinden rahatsız olmuş ve bölgede kendi nüfuzunun da olmasını sağlamak için Moskova'ya gitmiş ve bölgenin Sovyetler Birliği ile İngiltere arasında paylaşılmasını sağlayarak bu amacını da gerçekleştirmişti. Ancak bu gelişme, savaştan sonra dünyanın birbirleriyle farklı ideolojilere sahip bloklara bölünmesine yol açacak ilk adım olmuştu.⁹⁰²

---

⁸⁹⁷ Aydın, **a.g.e.**, s. 470, 471.

⁸⁹⁸ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 353, 354.

⁸⁹⁹ Avcıoğlu, **a.g.e.**, s. 1569.

⁹⁰⁰ Aydın, **a.g.e.**, s. 471.

⁹⁰¹ Avcıoğlu, **a.g.e.**, s. 1568.

⁹⁰² E. Weisband, "2. Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası", Çev. M. Ali Kayabal, **Milliyet**, 22 Ocak 1974.

3.3. Yalta Konferansı

3.3.1. Konferans Öncesi ve Churchill ve Roosevelt'in Malta Toplantısı

Almanya'nın mağlubiyetinin oldukça yakın bir gelecekte gerçekleşeceğini artık açıkça görülmesiyle beraber, savaştan sonraki barış çalışmalarının ne yönde olacağı ve siyasal sorunların nasıl çözüleceği ile ilgili bir toplantı yapmak zaruri hale gelmişti. Bu konudaki öneri Roosevelt'ten geldi. 19 Haziran 1944'te Stalin'e gönderdiği telgrafta Roosevelt, olayların çok hızlı ve başarıyla geliştiğini belirterek ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında bir toplantı yapılmasını önerdi. Churchill'in de katıldığı bu fikre göre üç devlet Eylül ayında Kuzey İskoçya'da buluşabilirdi. Ancak 2 Ağustos'ta verdiği cevapta Stalin, kendi cephelerindeki askerî harekâtlar sebebiyle bunun mümkün olmadığını belirtti. Bundan sonra liderler arasındaki telgraf trafiği devam etti. Stalin Kasım ayında bir buluşma önerdiyse de bu kez Roosevelt, 20 Ocak 1945'te ülkesinde yapılacak Başkanlık seçimleri nedeniyle, görüşmelerin ileri bir tarihe ertelenmesini istedi ve bunun üzerine toplantının 1945 yılı başında yapılmasına karar verildi. Churchill'in önerisiyle bu toplantının kod adı Argonauts olarak belirlendi.⁹⁰³

Stalin, Roosevelt ve Churchill Yalta'da buluşmadan önce bu konferansın nerede yapılacağı sorun oluşturmuştu. Stalin, doktorlarının kendisine uzun yolculuğa çıkmasının sağlığı açısından tehlike yaratabileceği söylediğini belirterek, ülke sınırları dışına çıkamayacağını ima etti.⁹⁰⁴ Aslında aynı tehlike, belki daha fazlası, Roosevelt için de geçerliydi. Nitekim Yalta'ya gitmeden önce Malta'da Roosevelt ile buluşan Churchill, ABD Başkanı'nın sağlığının bu kadar kötü görünmesine çok şaşırılmıştı. Ancak Stalin konferansın Sovyet işgal bölgeleri dışında yapılmasını kabul etmiyordu. Her ne kadar Churchill buna karşı çıksa da Roosevelt'in Yalta'da buluşmayı kabul etmesiyle konferansın nerede yapılacağı sorunu çözülmüş oldu.⁹⁰⁵

Yalta'ya gitmeden önce Churchill, Roosevelt ile yalnız görüşmek istemiş ve iki lider Malta'da buluşmayı kararlaştırmıştı. Ancak Roosevelt toplantıyı kabul

⁹⁰³ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 417-419.

⁹⁰⁴ **a.g.e.**, s. 418.

⁹⁰⁵ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 354.

etmekle birlikte, Yalta'da görülecek konuları burada ele almayı kabul etmemiştir.⁹⁰⁶ Churchill'in 30 Ocak'ta, Roosevelt'in ise 2 Şubat'ta Malta'ya gelmesiyle görüşmeler başladı.⁹⁰⁷ 2 Şubat 1945'te gerçekleşen toplantıda Almanya ve Japonya'ya karşı verilen savaşın sonlandırılmasıyla ilgili görüşmeler yapıldı. Churchill Batı Avrupa'da Kızıl Ordu'yu görmek istemediğini belirtti. Görüşmelerin sonunda Almanya'ya asıl darbenin batı cephesinden vurulmasına karar verildi. Ayrıca Akdeniz'de bulunan askerî birliklerin diğer bölgelere sevki durdurulacaktı.⁹⁰⁸

Malta'daki görüşmeden sonra Roosevelt ve Churchill Yalta'ya gitti. 4 Şubat 1945'te Roosevelt, Churchill ve Stalin arasında Yalta'da bulunan Livadia Sarayı'nda başlayan ve Kırım Konferansı olarak da anılan bu toplantı 11 Şubat'a kadar devam etti.⁹⁰⁹ Dünya üç liderin buluştuğunu 6 Şubat'ta, Uluslararası Sendikalar Federasyonu Başkanı Walter Citrine'den kesin olarak öğrenmişti.⁹¹⁰ Ayrıca görüşmelere Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov, ABD Dışişleri Bakanı Stettinius, İngiltere Dışişleri Bakanı Eden ile onların yardımcıları ve Sovyetler Birliği'nin ABD Büyükelçisi Gromiko ile İngiltere Büyükelçisi Gusyev, ABD'nin Sovyet Büyükelçisi Harriman, İngiltere'nin Sovyet Büyükelçisi Kerr ve üç devletin askerî ve diplomatik temsilcileri de katılmıştı.⁹¹¹

İngiliz istihbaratının 7 Şubat'ta yaptığı açıklamaya göre Yalta Konferansı'nın amacı, düşmanı yenmek için planlar hazırlamak ve kalıcı barışın temellerini atmaktır.⁹¹² Bu açıklama, tarafların Yalta'da görülecek konular üzerinde anlaşmaya varacaklarından ümitli olduklarını gösteriyordu. Aksi takdirde görüşmeler devam ederken böyle bir açıklama yapılması beklenemezdi.⁹¹³ Konferansta savaş sonrası düzenin görülecek olması, Tahran'da Almanya'ya karşı yapılacak harekâtlarla ilgili kararların uygulanmasında başarı sağlandığını gösteriyordu. Ancak üzerinde anlaşmaya varılması zor olan konu kurulacak barış düzeniydi. Almanya'nın işgal

---

⁹⁰⁶ Aynı yer.

⁹⁰⁷ **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1945.

⁹⁰⁸ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 422.

⁹⁰⁹ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 319.

⁹¹⁰ Bu sırada toplanmakta olan uluslararası sendikalar konferansında Walter Citrine, Churchill'in bu toplantıda konuşma yapmasının planlandığını ancak Başbakan'ın Üçler Konferansı'na katılması sebebiyle bu konuşmanın gerçekleşmeyeceğini söylemişti. **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1945.

⁹¹¹ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 422.

⁹¹² **Ulus**, 8 Şubat 1945; **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1945; **Tanin**, 8 Şubat 1945.

⁹¹³ Necmeddin Sadak, "Üçler Konferansının İlk Tebliğinden Anladıklarımız", **Akşam**, 9 Şubat 1945.

edildikten sonra nasıl bir düzen kurulacağı, Avrupa'daki siyasi ve ekonomik sorunların nasıl çözüleceği ve kurulacak uluslararası örgütün barışın devamını nasıl sağlayacağı gibi gündemdeki konular siyasi nitelikteydi ve tarafların bunlar üzerinde bir anlaşma sağlaması zordu.⁹¹⁴ Nitekim savaşın sonucunun ne olacağını açıkça görülmesine bağlı olarak, tarafların savaştan sonra kurulacak düzenle ilgili görüş farklılıkları da ortaya çıkarmıştı. Roosevelt, tesis edilecek barış düzeninin devamını sağlamak için bir uluslararası örgütün kurulmasını amaçlamıştı. Çünkü Roosevelt, savaş sona ermesine rağmen ABD askerlerinin hâlâ Avrupa'da bulunmasını kendi kamuoyuna açıklayamayacağını düşündüğünden, Avrupa'dan çekilmeyi tasarlıyordu. Dolayısıyla ABD'nin yokluğunda Avrupa'daki meseleleri çözecek ve barışı koruyacak bir örgütün varlığı şarttı. Ayrıca Roosevelt'in bir başka amacı da Uzakdoğu'daki savaşa Sovyetler Birliği'nin katılmasını ve savaşın en kısa sürede bitmesini sağlamaktı.⁹¹⁵ Roosevelt bunun dışında İngiltere ile yakın ilişkiler kurulması gerektiğine inanmakla birlikte, İngiliz emperyalizmine kuşkuyla yaklaşıyor ve bu noktada ABD ile Sovyetler Birliği'nin çıkarlarının birbirine daha çok uyduğunu düşünüyordu.⁹¹⁶ Nitekim Stalin de buna olumlu yaklaşıyordu. Çünkü Stalin, Uzakdoğu ile ilgili sorunlar görüşülürken harcanacak zamanın, kendisini daha çok ilgilendiren ve Roosevelt ve Churchill ile kendisinin arasında görüş ayrılığı olduğunu tahmin ettiği Doğu Avrupa konusunun görüşülmesi için gerekli zamandan alınacağını düşünüyordu. Ayrıca Müttefiklerin zaferinin açıkça görüldüğü bu dönemde Uzakdoğu'daki planlara dâhil olmak ve bölgedeki zaferden pay almak istiyordu.⁹¹⁷ Böylece Sovyetler Birliği, 1904-1905 Rus-Japon savaşında kaybettiği itibarı geri kazanacak ve Uzakdoğu'daki nüfuzunu da arttıracaktı.⁹¹⁸ Stalin'in bir başka amacı da ülkesinin güvenliğini sağlamak için Doğu Avrupa'yı nüfuzu altına almaktı. Bunun için Almanya'nın bir başka saldırısına karşı gerekli önlemler alınmalı ve Doğu Avrupa'da halk demokrasileri kurulmalıydı. Ayrıca savaşta büyük kayıplar vermiş olan Sovyetler Birliği'nin ekonomik kalkınması sağlanmalıydı. Bunun için gerekli kaynak ise Stalin'in ABD'den almayı düşündüğü kredi ile Almanya'dan

⁹¹⁴ Ahmet Şükrü Esmer, "Karadeniz Konferansında", **Ulus**, 10 Şubat 1945.

⁹¹⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 399, 400.

⁹¹⁶ Foster Rhea Dulles, Gerald E. Ridinger, "The Anti-Colonial Policies of Franklin D. Roosevelt", **Political Science Quarterly**, Vol. 70, No. 1, Mar. 1955, s. 15.

⁹¹⁷ Kissenger, **a.g.e.**, s. 395.

⁹¹⁸ Herbert W. Briggs, "The Leaders' Agreement on Yalta", **The American Journal of International Law**, Vol. 40, No. 2, Apr. 1946, s. 379.

alacağı savaş tazminatıydı. Bu sebeple Stalin, Almanya'nın yenilmesinden doksan gün sonra Japonya'ya savaş ilan etmeyi kabul etti. Yalta'da tarafların tek anlaştığı konu Almanya'ya ne yapılacağıydı. Bu konuda da Sovyetler Birliği'nin açık bir üstünlüğü bulunuyordu. Çünkü Kızıl Ordu Berlin'e çok yakındı ve sayıca Müttefik ordusundan oldukça fazlaydı.⁹¹⁹ Churchill'e göre ise uluslararası bir örgüt kurmaktan daha önemli olan İngiltere'nin nüfuz alanlarını belirlemek ve Almanya'ya uygulanacak yaptırımları karara bağlamaktı.⁹²⁰ Churchill Balkanlar'da ve İran'da İngiltere'nin nüfuz sahibi olmasını istiyordu.⁹²¹ Ayrıca Polonya meselesi de çözümlenmeli ve burada özgür seçimler yapılmalıydı.⁹²² Ancak bütün bu görüş farklılıklarına rağmen herkesin kabul ettiği bir şey vardı ki, Sovyet askerî gücü olmadan Almanya'yı yenilgiye uğratmak mümkün değildi.⁹²³

3.3.2. Yalta Konferansı'nda Görüşülen Konular

3.3.2.1. Almanya Meselesi

Üç lider Almanya konusunda, bu devletin Avrupa barışını tekrar tehdit etmemesi için kesin yenilgiye uğratılması gerektiği üzerine bir kez daha görüş birliğine vardılar.⁹²⁴ Bu kararın alınmasında, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra olduğu gibi, Almanya'nın tekrar güçlenerek Avrupa'yı tehdit etmesinden çekinilmesi etkili olmuştu.⁹²⁵ Dolayısıyla Müttefiklerin amacı Alman militarizminin tamamen ortadan kaldırılmasıydı.⁹²⁶ Ancak belirtmek gerekir ki, İngiliz askerî yetkililer arasında gelecekte olası bir Sovyet tehdidine karşı Almanya'yı yavaş yavaş güçlendirerek bu ülkeyi müttefikleri haline dönüştürmeyi planlamanın daha akılcı olacağını düşünenler de vardı. Ancak tepki çekmemek için bunun ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği ittifakı maskesi altında ama Sovyetler Birliği'ne de fark ettirmeden, gizli bir şekilde yapılması gerekiyordu.⁹²⁷

⁹¹⁹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 354, 355.

⁹²⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 400.

⁹²¹ Uçarol, **a.g.e.**, s. 812.

⁹²² Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 354.

⁹²³ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 423, 424.

⁹²⁴ Robin Edmonds, "Yalta and Potsdam: Forty Years Afterwards", **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Vol. 62, No. 2, Spring 1986, s. 198.

⁹²⁵ Davies, **a.g.e.**, s. 1101.

⁹²⁶ **Ulus**, 15 Şubat 1945; **Akşam**, 14 Şubat 1945.

⁹²⁷ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 424.

Almanya yenilgiye uğratıldıktan sonra üç işgal bölgesine ayrılacak ve Berlin de ortak işgal altında bulunacaktı. Ayrıca ABD ve İngiltere kendi işgal bölgelerinden Fransa'ya da pay ayıracaklardı. Böylece hem Almanya'nın, hem de Berlin'in dört işgal bölgesine ayrılmasına karar verildi.⁹²⁸ Fransa'ya da işgal bölgesi verilmesi konusunda Churchill, Eden'in yardımıyla, hem Roosevelt'e, hem de Stalin'e baskı yapmış ve sonunda başarılı da olmuştu.⁹²⁹ Ayrıca Fransa'nın işgal edilmesinden sonra Churchill'in, Fransa'nın büyüklüğüne uygun olarak yeniden kurulacağına ve itibarını geri kazanacağına dair verdiği sözü tutma çabası, kendisine yapılan itirazlara üstün gelmişti.⁹³⁰ Böylece Churchill, Avrupa'da güç dengesinin sağlanması için Fransa'yı tekrar büyük devlet statüsüne sokma planını hayata geçirmişti.⁹³¹ Berlin'i işgal etme yetkisi ise Kızıl Ordu'ya verilmişti.⁹³²

Almanya ile ilgili görüşülen bir başka konu da savaş tazminatıydı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'dan alınan tazminatların çok ağır olması İkinci Dünya Savaşı'nın sebeplerinden biri olarak görüldüğü için, özellikle ABD ve İngiltere bu konuda çok dikkatli davranmaya çalışıyordu. Bu iki devletin asıl isteği, savaş tazminatının hiç gündeme gelmemesiydi.⁹³³ Ancak Sovyetler Birliği bu konuda sekiz maddelik bir plan hazırlamıştı. İlk olarak, Almanya'dan alınacak tazminat, bir önceki savaştan sonra yapılanın aksine, nakdî değil ayni olacaktı. İkinci olarak, alınacak tazminat ya savaştan hemen sonra Almanya'nın sahip olduğu fabrika, gemi, demiryolu ve diğer ülkelerdeki yatırımlarının bütün olarak aktarılması, ya da yıllık mal teslimatı yapılması şeklinde olacaktı. Üçüncü olarak, Almanya iktisadi olarak da etkisiz hale getirilmeliydi. Aksi takdirde Avrupa'daki güvenliğin gelecek dönemlerde de tehlikeye girmesinin önüne geçilemezdi. Bu sebeple Alman ağır sanayisinin yüzde sekseninin, hava araçları ve askerî altyapısının ise tamamının Almanya'dan alınması gerekiyordu. Dördüncü olarak, tazminat süresi on yıl olmakla birlikte, ikinci

---

⁹²⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 401. Almanya'nın işgal edilmesi Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra alınan dersle ilgiliydi. Versailles Antlaşması ile Almanya silahsızlandırılmış ancak silah sanayisi denetlenmemişti. Bunun sonucunda ise Almanya tekrar silahlanarak eskisinden daha güçlü bir şekilde Avrupa sahnesine çıkmıştı. Şimdi ise Almanya silahtan tamamen arındırılacak ve Müttefik işgaliyle birlikte bunun denetimi de yapılabilirdi. Ahmet Şükrü Esmer, "*Almanya Mahkûmdur*", **Ulus**, 17 Şubat 1945.

⁹²⁹ Edmonds, **a.g.m.**, s. 201.

⁹³⁰ Tekeli, İlk, **a.g.e.**, s. 355, 356.

⁹³¹ Kissenger, **a.g.e.**, s. 396.

⁹³² Davies, **a.g.e.**, s. 1110.

⁹³³ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 196.

maddede belirtilen aktarmalar iki yıl içinde yapılmalıydı. Beşinci olarak, Almanya'nın savaş tazminatını ödemesini garanti altına almak amacıyla, Alman ekonomisi üzerinde Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD ortak denetim kurulmalıydı. Ayrıca bu denetim on yıllık tazminat ödeme süresinden sonra da devam edecekti. Buradaki amaç ise Almanya'nın güçlenerek tekrar Avrupa barışını tehdit etmesinin önüne geçmekti. Altıncı olarak, Almanya'dan alınacak tazminatın miktarı ne olursa olsun Sovyetler Birliği'nin zararının karşılanması mümkün değildi. Bu yüzden doğrudan maddi nitelikte olan kayıplar için tazminat alınacaktı. Ayrıca tazminat hakkı olan devletler, Almanya'nın yenilmesine ne kadar katkı yaptıkları ile ülkelerinin uğradığı doğrudan maddi nitelikteki kayıpların ölçüsüne göre sıraya girecekler ve bu sıraya göre tazminat haklarını kullanacaklardı. Yedinci olarak, Sovyetler Birliği maddi nitelikteki kayıpları için on milyar dolarlık bir değer hesaplamıştı. Son olarak ise Almanya'dan alınacak tazminatın yönetimi için Moskova'da Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD'nin temsilcilerinden oluşan bir tazminat komisyonu kurulmalıydı.⁹³⁴

Churchill, Sovyetler Birliği'nin bu planını olumlu karşılamakla beraber, Almanya'nın bu tazminatı ödeyebilecek gücü olduğuna inanmıyordu. Nitekim İngiltere de Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'dan tazminat alabileceğini düşünmüş ancak bunu başaramamıştı. Fakat Sovyetler Birliği, bunun sebebi olarak Almanya'da bulunan İngiliz yatırımlarını görüyordu. Çünkü Almanya, İngiltere'nin bu yatırımlarını tehlikeye atmayacağını tahmin ettiği için, kendisine fazla baskı yapamayacağını düşünmüş ve savaş tazminatını ödemekten kaçınmıştı. Ayrıca uzun vadeli bir ödeme planı yapıldığından, birinci savaştan sonra Almanya'ya yüklenen tazminat çok fazla da değildi. Asıl sorun bu tazminatın aynı olarak değil de nakdî olarak alınmak istenmesi ve buna bağlı olarak Alman parasının İngiliz, Fransız ya da ABD parasına çevrilmesinde yaşanan zorluklardı. Bunun dışında, ABD ve İngiltere'nin önceden yaptıkları gibi, Almanya'ya yardım etmemeleri gerekiyordu. Bu şartlar sağlandığında Almanya'dan tazminat alınmasında herhangi bir sorun yaşanmayacaktı. Ancak bir başka gerçek de İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı'nda büyük zarar gördüğüydü ve bu zararın karşılanması için tazminat alınmasının yeterli olacağı düşünülse, Churchill de tazminat konusunda ısrarcı olurdu. Nitekim hem

---

⁹³⁴ Yazıcı (Çev.), a.g.e., s. 87-90.

İngiltere'nin zararı tazminatla karşılanamayacak kadar büyüktü, hem de tazminatla karşılanabilecek olsa bile Almanya'dan bunun alınması imkânsızdı. Roosevelt de Churchill ile aynı fikirdeydi. Tazminatla sorunların çözülemeyeceğine inanıyor ve Almanlara hayatta kalabilmeleri için bir miktar sanayi tesisi bırakılmasını düşünüyordu. Ancak Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD'nin istenen tazminatın çok olduğu yönündeki düşüncelerini haksız bulmuştu. Çünkü on milyar dolar İngiltere'nin altı aylık savaş masrafının sadece iki buçuk katı, ABD'nin savaş dönemi bütçesinin yüzde onu ve savaştan önceki bütçesinin ise dörtte biriydi. İngiltere ve ABD'nin, Almanların yaşam koşullarıyla ilgili endişeleri de gereksizdi. Çünkü Sovyetler Birliği, yaptığı tazminat planıyla Alman halkına Avrupa hayat standartlarında yaşama şartlarını sağlamıştı. Tarafların bu konuda farklı düşüncelerde olması, tazminat sorunuyla ilgili görüş birliğine varılmasını engelledi ve ilerleyen dönemde tazminat komisyonu kurulmasına karar verildi.⁹³⁵ Böylece Müttefik devletler, düşmanın Nazizm ve Alman militarizmi olduğunu belirterek işgal sırasında Alman halkının mukavemetini engellemeyi amaçlamışlardı. Nitekim konferans sonunda yayınlanan tebliğde bu düşünce “Alman milletini mahvetmek niyetinde değiliz. Ancak Nazilik ve militaristlik kökünden sökölüp atıldıktan sonradır ki Alman milletinin şerefli bir hayat ümidi ve milletler komitesinde bir yeri olabilir.”⁹³⁶ ifadeleriyle açıklanmıştı.⁹³⁷ Ancak bu tartışmalar gösteriyordu ki, Almanya'ya değil ama Alman halkına, yaşamlarını sürdürebilecek asgari ihtiyaçtan fazlası verilmeyecekti.⁹³⁸

3.3.2.2. Polonya Meselesi

Polonya meselesinde Sovyetler Birliği ve İngiltere arasında anlaşmazlık vardı. Polonya'nın doğu sınırının Curzon Hattı olması kabul edilmekle birlikte, Sovyetler Birliği batıda sınırın Oder-Neisse Nehirlerine dayanmasını isterken İngiltere buna karşı çıktı. Çünkü İngiltere, Polonya'nın Almanya'dan toprak almasını

⁹³⁵ a.g.e., s. 90-97. Ancak Ahmet Şükrü Esmer bu ve bunun gibi anlaşmazlıkların taraflar arasındaki görüş ayrılığından değil, bu konuların oldukça karışık ve olgunlaşmamış olmasından kaynaklandığını yazmıştı. Ahmet Şükrü Esmer, “Yalta Konferansı”, **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1945; **Tanin**, 13 Şubat 1945; **Ulus**, 14 Şubat 1945.

⁹³⁶ Yalta Konferansı'ndan sonra yayınlanan tebliğin tam metni için bkz. **Ulus**, 14 Şubat 1945.

⁹³⁷ Falih Rıfkı Atay, “Üçler Konferansı Bitti”, **Ulus**, 14 Şubat 1945; **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1945.

⁹³⁸ Davies, a.g.e., s. 1109.

istemiyordu.⁹³⁹ Ayrıca İngiltere'nin Polonya'nın toprak bütünlüğünü korumak için savaşa girdiğini belirten Churchill, Polonya'nın sınırlarının çizilmesi konusunda söz sahibi olmak istiyordu.⁹⁴⁰ Ancak savaştan önce Polonya, Fransa'nın desteğini alarak sınırlarını Curzon Hattı'nın doğusuna doğru genişletmişti. Böylece Polonya, Sovyetler Birliği ile arasında tampon bölge olarak yer almasını isteyen Fransa'nın planladığının aksine, büyük bir devlet olmuştu. Fakat hem sınırlarının içine çok sayıda Ukraynalı ve Beyaz Rus'un girmesi, hem de doğusunda Sovyetler Birliği, batısında ise Almanya'nın yer almasından dolayı çok güçlenemeyen Polonya'nın bu istikrarsız durumu, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının sebeplerinden de biri olmuştu. Bu yüzden Stalin'in Polonya ile Sovyetler Birliği arasındaki sınırın tekrardan Curzon Hattı olarak belirlenmesi yönündeki isteği olumlu karşılandı. Polonya'nın doğuda terk ettiği topraklara karşılık olarak da kendisine Almanya'dan toprak verildi. Almanya-Polonya sınırı ise Oder-Neisse Nehrinden geçecekti.⁹⁴¹

Yalta'da sınırları bu şekilde belirlenen Polonya'nın, hükümetinin nasıl kurulacağı konusunda da tartışmalar olmuştu. Stalin Londra'da sürgünde bulunan hükümeti tanımıyor ve Sovyet işgal bölgesindeki Lublin'de kurulan komünist hükümetin Polonya'yı yönetmesini istiyordu.⁹⁴² Churchill ise sürgündeki hükümetin çıkarlarını korumaya çalışarak, savaştan sonra Polonya'da kurulacak yeni hükümetin kendi ülkesindeki Polonya Hükümeti'nin üyelerinden oluşmasını istiyordu.⁹⁴³ Bu yüzden Stalin ne kadar ısrar etse de bu isteğini kabul ettiremedi⁹⁴⁴ ve sonunda hem Londra'daki, hem de Lublin'deki hükümet üyelerinin yer alacağı geçici bir hükümet kurulmasına karar verildi.⁹⁴⁵ Bu hükümetin kurulmasından sonra ise en kısa zamanda gizli oy esasına dayanan serbest ve demokratik seçimlerin yapılması konusunda

---

⁹³⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 401.

⁹⁴⁰ Kissenger, **a.g.e.**, s. 396.

⁹⁴¹ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 196, 197.

⁹⁴² **a.g.e.**, s. 196.

⁹⁴³ Norman A. Graebner, "Yalta, Potsdam, and Beyond: The British and American Perspectives", **The Rise and Fall of the Grand Alliance, 1941-45**, Eds. Ann Lane and Howard Temperley, Macmillan, London, 1995, s. 227.

⁹⁴⁴ Ancak konuyla ilgili yapılan bir başka yorum da, Avrupa'nın Alman tehdidinden kurtulmasında en büyük pay Kızıl Ordu'ya ait olduğu için, Stalin'in önerilerinin dikkate alınarak Polonya'da karma hükümet kurulması kararı verildiği idi. Yani tartışma konusu, karma hükümetin kurulmasına kimin önerisi sonucu karar verildiğiyle ilgiliydi. Nadir Nadi, "Kırım Tebliği", **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1945. Tanin Gazetesi de konuyla ilgili Sovyet görüşünün kabul edildiğini yazmıştı. **Tanin**, 13 Şubat 1945.

⁹⁴⁵ Davies, **a.g.e.**, s. 1109.

anlaşıldı.⁹⁴⁶ Böylece ABD ve İngiltere, Polonya'nın sınırları konusunda Sovyet taleplerine ılımlı yaklaşmış ancak bu devletin rejimi konusunda, içinde sürgündeki hükümet üyelerinin de bulunacağı bir millî birlik hükümeti kurulması ve demokratik seçimlerin yapılması hususlarında ısrar ederek, kendi isteklerini kabul ettirmişlerdi.⁹⁴⁷

3.3.2.3. Ortadoğu ve Uzakdoğu Meseleleri

Konferansta İran konusu da görüşülmüş ancak taraflar bu konuda anlaşama sağlayamamıştı. Sovyetler Birliği, İran'ın kuzeyini işgal etmiş olmasından da faydalanarak, bu bölgedeki petrol kaynaklarını kontrol etmek istiyordu. Bu amaçla ayrılıkçı hareketleri destekleyerek bölgeyi İran'dan ayırmayı planlıyor, bu da doğal olarak İngiltere'yi rahatsız ediyordu. Taraflar anlaşamayınca bu sorunun konuşulması da sonraya bırakıldı.⁹⁴⁸

Yalta'da görüşülen konulardan biri de Uzakdoğu'daki savaşla ilgiliydi. Gizli bir protokolle Sovyetler Birliği'ne Kuril adalarını işgal etme yetkisi verildi.⁹⁴⁹ Ayrıca Port Arthur deniz üssü ile Güney Sakhalin Sovyetler Birliği'ne verilecek, bunun karşılığında ise Stalin Japonya'ya karşı savaşa katılmayı kabul edecekti. Bunun dışında Mançurya Çin'e bırakılacak ve Doğu Çin Demiryolları ile Güney Mançurya Demiryolları, Sovyetler Birliği ve Çin tarafından ortaklaşa işletilecekti. Dairen uluslararası liman olacak ama burada Sovyetler Birliği'nin üstün menfaatleri kabul edilecekti. Ayrıca Moğolistan'ın Sovyet nüfuzunda kalması da kabul edildi.⁹⁵⁰

3.3.2.4. Diğer Meseleler

Sovyetler Birliği'nin önerisiyle Yalta'da Yugoslavya sorunu da ele alındı. Sovyetler Birliği Yugoslavya'da tek hükümetin kurulması sürecini hızlandırmak istiyordu. Sonuçta Yugoslavya'daki Anti-Faşist Ulusal Kurtuluş Birliği'nin,

---

⁹⁴⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 401. Ancak bu konuda tarafların demokratik seçimlerden anladıkları ve demokrasiyi yorumlama şekilleri birbirinden farklıydı. Martin Kitchen, "*Winston Churchill and the Soviet Union during the Second World War*", **The Historical Journal**, Vol. 3, No: 2, June 1987, s. 433.

⁹⁴⁷ Hüseyin Cahid Yalçın, "*Üçler Konferansında Siyasî Meseleler*", **Tanin**, 14 Şubat 1945.

⁹⁴⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 401, 402.

⁹⁴⁹ Davies, **a.g.e.**, s. 1109.

⁹⁵⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 400.

Almanya ile işbirliği yapmamış olan Yugoslavya Parlamentosu üyelerini de içine alarak genişletilmesi ve geçici hükümet kurulması konusunda anlaşıldı.⁹⁵¹

Konferansta ayrıca Kuzey Avrupa Hakkında Demeç yayınlandı. Bu demeç üç devlet arasındaki dayanışma ve işbirliğinin tebliğde en net görüldüğü yer olarak değerlendirilmişti.⁹⁵² Demece göre Almanya'nın işgali altında bulunan ülkelerde demokratik rejimlerin kurulacaktı.⁹⁵³ ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği, Avrupa'daki sorunların demokratik yollarla çözülmesine yardımcı olacaktı. Ancak demokrasi kavramının tanımı açıkça yapılmadığı için taraflar bu kavramı kendi anladıkları biçimde yorumlamışlardı.⁹⁵⁴ Buna rağmen önemli bir nokta, bu devletlerin Almanya'ya yardım edip etmediğine bakılmaksızın, hepsinin Avrupa'da demokrasinin yükseltilmesi amacına dâhil edilmesiydi. Bu devletlerin yaşadığı ekonomik ve siyasi sorunların hepsi ortak bir plana göre çözülecekti.⁹⁵⁵

3.3.2.5. Boğazlar Meselesi, Birleşmiş Milletler ve Türkiye'nin Savaşa Girmesi

Yalta'da Türkiye'yi yakından ilgilendiren iki konu gündeme geldi. Bunlardan birincisi olan Boğazlar'ın statüsü, Stalin'in önerisiyle tartışılmaya başlandı. Stalin'e göre Montreux günün gerisinde kalmış ve oluşan yeni şartları karşılayamaz olmuştu. Aslında Stalin'in asıl amacı Boğazlar'dan serbest geçişi sağlamaktı. Çünkü Türkiye savaş tehlikesi altında dahi Boğazlar'dan geçişi engelleme hakkına sahipti. Bu yüzden Stalin, Türkiye'nin çıkarlarına da zarar vermeyen yeni bir düzenleme yapılmasını istiyordu.⁹⁵⁶ Stalin görüşmelerde Motreux Antlaşması'nın, Milletler Cemiyeti'nin herhangi bir etkinliğinin bulunmadığı ve Sovyetler Birliği ile İngiltere arasındaki ilişkilerin iyi olmadığı bir zamanda yapıldığını belirtti.⁹⁵⁷ Ayrıca Stalin'e göre Japon İmparatoru bile Boğazlar üzerinde daha fazla söz hakkına sahipti ve bunun değiştirilmesi gerekiyordu. Stalin'in Japonya'dan söz etmesinin nedeni, ABD ile İngiltere'nin bu ülke ile savaşmasından faydalanarak hem ABD'yi, hem de

⁹⁵¹ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 435, 436.

⁹⁵² Ahmet Şükrü Esmer, "Kurtarılan Avrupa Demeci", **Ulus**, 15 Şubat 1945.

⁹⁵³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 401.

⁹⁵⁴ Tuncer, **a.g.e.**, s. 158.

⁹⁵⁵ Nadir Nadi, "Kırım Tebliği", **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1945.

⁹⁵⁶ Aydın, **a.g.e.**, s. 472.

⁹⁵⁷ Kâmuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 137.

İngiltere'yi yanına çekmekti. Stalin her ne kadar Boğazlar'da üs ve egemenlik paylaşımı istese de bunu Yalta'da açıklamamış ve ABD ile İngiltere'nin zaman içinde daha kolay ikna edileceğini düşünmüştü. Bu yüzden sadece Montreux'nün düzenlenmesi gerektiği üzerinde durdu.⁹⁵⁸ Roosevelt de Montreux'nün o ana kadar ihtiyaçları karşıladığını kabul etmekle beraber, Boğazlar'ın ticaret gemilerinin serbest geçişine açık olması şartına dokunulmadan yapılacak iyileştirmeleri kabul etmişti.⁹⁵⁹ Churchill ise Stalin'in bu önerisini kabul etmiş ancak Türkiye'nin toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının garanti altına alınmasını şart koşmuştu.⁹⁶⁰ Böylece Montreux'nün değiştirilmesi amacıyla getirilecek önerilerin görüşülmesi için üç devletin dışişleri bakanları arasında Londra'da bir toplantı yapılmasına ve Türkiye'nin bundan haberdar edilmesine karar verildi.⁹⁶¹

Aslında Türkiye'nin konuyla ilgili endişeleri bu konferanstan önce başlamıştı. Sovyetler Birliği'nin 5 Eylül 1944'te Bulgaristan'ı işgal etmesiyle birlikte Kızıl Ordu neredeyse Türkiye'nin yanına kadar gelmişti. Savaş boyunca Sovyet tehdidini yakından hisseden Türkiye, bu gelişmeden sonra İngiltere ve ABD ile olan ilişkilerine daha fazla önem vermeye başladı.⁹⁶² Ayrıca Yalta'da Boğazlar konusunun gündeme gelmesi, konferanstan önce Montreux Antlaşması'nın değiştirilmesi için Churchill'in Stalin'i destekleyebileceğini düşünen Türkiye'nin endişelerinin yersiz olmadığını da göstermiş oldu.⁹⁶³

Birleşmiş Milletler ile ilgili yapılan görüşmeler, Türkiye'yi ilgilendiren konulardan ikincisiydi. Bu örgütün temel ilkeleri barışın sağlanması, saldırıların önlenmesi, ulusların güvenliğinin sağlanması, devletler arasındaki sorunların barışçıl yollarla çözülmesi ve devletler arasında dostluk, anlayış ve işbirliğinin gerçekleştirilmesiydi.⁹⁶⁴ Örgütün organları Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Uluslararası Mahkeme, Sekreterlik ve Genel Kurul'a bağlı Ekonomik ve Sosyal

---

⁹⁵⁸ İsmail Köse, "Yalta ve Potsdam Konferansları: Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Cilt 10, Sayı 19, 2015, s. 249.

⁹⁵⁹ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 477.

⁹⁶⁰ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 321, 322.

⁹⁶¹ Tuncer, **a.g.e.**, s. 158.

⁹⁶² Esmer, Sander, **a.g.e.**, s. 184.

⁹⁶³ Edward Weisband, "2. Dünya Savaşında İönü'nün Dış Politikası", Çev. M. Ali Kayabal, **Milliyet**, 23 Ocak 1974.

⁹⁶⁴ N. V. Yeliseyeva; A. Z. Manfred; **Yakın Çağlar Tarihi**, Çev. Özdemir İnce, Ergün Tuncalı, Konuk Yayınları, İstanbul, 1978, s. 522.

Konsey'den oluşacaktı. Barışın sürdürülmesi, Sovyetler Birliği, ABD, İngiltere, Çin ve Fransa'nın daimi üye sıfatıyla yer alacağı ve iki yıllığına seçilen altı devletin de bulunduğu geçici üyelere oluşan Güvenlik Konseyi'nin sorumluluğuna bırakılıyordu.⁹⁶⁵ Ancak burada asıl mesele örgüte üyelik ve veto hakkıydı. Yapılan tartışmalardan sonra Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin veto hakkının bulunmasına karar verildi.⁹⁶⁶ Burada ilginç olan ise veto konusunda ısrar eden devletler ABD ve İngiltere olmasına rağmen, ilerleyen zamanlarda bu hakkın en çok Sovyetler Birliği tarafından kullanılacak olmasıydı.⁹⁶⁷

Genel Kurul üyelerinin kimlerden oluşacağı ile ilgili yapılan görüşmelerde ise Stalin, Sovyetler Birliği'nin on altı devletten oluştuğunu, Sovyet Anayasası gereği bu devletlerin bağımsız olduğunu ve birliğe kendi istekleriyle katılmış oldukları gibi, istedikleri zaman da birlikten ayrılacaklarını; buna bağlı olarak on altı devletin de Genel Kurul'da temsil edilmesi gerektiğini söyledi. Ancak Roosevelt buna karşı çıktı ve ABD'nin kırk sekiz devletten oluştuğunu, Stalin'in önerisinin kabul edilmesi halinde bu devletlerin hepsine Genel Kurul üyeliği verilmesi gerektiğini belirtti. Bunun üzerine Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın da Genel Kurulda oy hakkına sahip olmasına karar verildi ve böylece Sovyetler Birliği örgütte üç oy hakkı elde etti. Nitekim Sovyetler Birliği dağılana kadar üç devletin de aynı yönde oy kullanması bunu kanıtlamıştı.⁹⁶⁸

Üyelik konusunda yapılan tartışmalar bununla sona ermemişti. Çünkü taraflar kendileriyle savaş boyunca iyi ilişkiler kurmuş olan devletlerin örgüte katılmasını istemişler, bu da aralarında görüş ayrılığına sebep olmuştu. Roosevelt, ABD'nin etki alanındaki Güney Amerika devletlerinin örgüte üye olmasını istedi. Bu devletler Mihver devletlere savaş ilan etmemişler, sadece diplomatik ilişkilerini kesmişlerdi. Ancak bu devletlerin mihver ile diplomatik ilişkilerini kesmekle yetinmeleri ABD'nin tavsiyesiydi. Stalin ise ilk önce bu öneriye karşı çıktı. Çünkü Stalin'e göre bu devletlerin örgüte üye olması halinde, savaşa katılarak bunun yükünü gerçekten hisseden devletler bu durumdan rahatsız olacaktı. Ayrıca Stalin, savaşa katılmama

---

⁹⁶⁵ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 430.

⁹⁶⁶ Tuncer, **a.g.e.**, s. 157.

⁹⁶⁷ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 195.

⁹⁶⁸ Aynı yer.

çabası içinde olan ve savaşın taraflarıyla ilişkilerini günün şartlarına göre şekillendiren devletleri dürüst bulmuyordu. Ancak Roosevelt Güney Amerika devletlerinin örgüte üyeliği konusunda ısrar etti.⁹⁶⁹ Aslında Stalin burada Güney Amerika devletlerinden ziyade Türkiye'ye gönderme yapmış ve Türkiye'nin politikasının savaş boyunca tarafların durumuna göre değiştiğini ve hangi taraf üstünse onun yanında yer aldığını belirterek bundan rahatsızlığı dile getirmişti.⁹⁷⁰ Churchill ise İngiltere ile Türkiye arasında daha savaş başlamadan önce kurulmuş bir ittifak olduğunu ve Türkiye'nin savaşa girmemesinin sebebinin, ordusunun son derece yetersiz olmasından kaynaklandığını belirtti. Hatta Türkiye İngiltere'ye yardımda bulunmayı bile önermişti ancak bunu Churchill kabul etmemişti. Bu sebeple Türkiye'ye son bir şans verilmeli ve örgüte üyeliği kabul edilmeliydi. Bunun üzerine Stalin, Türkiye de dâhil olmak üzere, 1 Mart 1945'ten önce Mihver devletlere savaş ilan eden devletlerin örgüte üye olmasını kabul etti.⁹⁷¹ Bundan sonra ise Birleşmiş Milletlerin kurulması için 25 Nisan'da San Francisco'da bir konferans toplanmasına karar verildi.⁹⁷² Bu noktada Churchill'in, Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere üye olması konusundaki ısrarı şaşkıncıdır. Çünkü Churchill savaş boyunca Türkiye'ye, savaşa katılmaması halinde savaştan sonra kurulacak Birleşmiş Milletler'e üyeliğinin kabul edilmeyeceğini söylemekteydi. Yalta'da Churchill'in bu şekilde davranmasının sebebinin ise örgüte üyelik şartının savaşa katılmak olarak açıkça belirlendikten sonra, Türkiye'nin savaşa girmeyi kabul edeceğini tahmin etmesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Nitekim bu aşamadan sonra Türkiye'nin savaşa girmeyi kabul etmesi de bunu doğrular niteliktedir.

20 Şubat'ta İngiltere Büyükelçisi Maurice Peterson, Dışişleri Bakanı Hasan Saka'ya, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e üye olabilmesi için Yalta'da alınan kararlar gereğince, 1 Mart 1945 tarihinden önce Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi gerektiğini bildirdi.⁹⁷³ Bunun üzerine TBMM 23 Şubat'ta saat 17.00'de toplandı. İlk konuşmayı Hasan Saka yaparak İngiliz Büyükelçi Peterson'un üç gün önce kendisiyle görüşerek Yalta'da alınan karar gereğince, 1 Mart'tan önce Mihver

⁹⁶⁹ Avcıoğlu, **a.g.e.**, s. 1567, 1568.

⁹⁷⁰ Edward Weisband, "2. Dünya Savaşında İnnü'nün Dış Politikası", Çev. M. Ali Kayabal, **Milliyet**, 23 Ocak 1974.

⁹⁷¹ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 321.

⁹⁷² Tuncer, **a.g.e.**, s. 156.

⁹⁷³ Deringil, **a.g.e.**, s. 258.

devletlere savaş ilan eden devletlerin, Birleşmiş Milletler'in kurulması amacıyla 25 Nisan'da San Francisco'da toplanacak konferansa davet edileceğini ve bu devletlerden birinin Türkiye olduğunu kendisine bildirdiğini söyledi. Bütün devletlerin barış içinde birbirleri ile dostça ilişkiler içinde olmasını amaç edinmiş Türkiye'nin, savaşın başından beri bu amaca uygun bir dış politika izlediğini ve buna uygun olarak kurduğu ittifaklar gereğince 2 Ağustos 1944'te Almanya ve 3 Ocak 1945'te ise Japonya ile olan diplomatik ilişkilerini kestiğini ifade eden Saka sözlerine şöyle devam etti: "Müttefiklerin Kırım Konferansı'nda vermiş oldukları kararlar çerçevesi içinde İngiltere Devleti tarafından Cumhuriyet Hükümetine yapılan bu son telkin, şimdi memleket ve milletimize Müttefikleri davasına kesin yeni bir yardımda bulunmak imkân ve fırsatını vermektedir. Bu telkini esaslı bir surette inceleyen Hükümetimiz bunun kabulünü gerek ittifakımıza, gerek öteden beri göttüğümüz ve nice delil ve tezahürlerini gösterdiğimiz devamlı politikamızın mülhem olduğu yüksek menfaatlere tamamıyla uygun bulunduğuna kanaat getirmiş ve Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya harp ilanını ve Birleşmiş Milletler Beyannamesine iltihakını yüksek Meclisinizin tasvibine arz edeceğini Müttefikimiz İngiltere'nin Büyükelçisine bildirmiş bulunmaktadır." Hasan Saka'dan sonra bazı milletvekilleri de söz almış ve sonra kürsüye Başbakan Şükrü Saraçoğlu çıkarak, Mihver devletlere savaş açılması kararın TBMM'ye sunulmasıyla ilgili son konuşmayı yapmıştı. Saraçoğlu birtakım insanların üstün ırk gibi akıl dışı sözlerle bütün adalet kurallarını çiğneyerek masum milletleri boyunduruk altına almaya başladıklarını söyledi. Bunlara karşı insanlığı, medeniyeti, hürriyeti ve demokrasiyi kurtarmaya çalışan devletlerin sırayla silaha sarıldığını ve büyük fedakârlıklar sayesinde dünyaya yeniden yaşama ümidi verdiklerini ifade etti. Saraçoğlu Türkiye'nin savaşın ilk anından itibaren demokrat ülkelerin yanında olduğunu, artık insanlığı kurtarmak ve suçluları cezalandırmak için, Türkiye'nin savaş ortakları içinde fiilen bulunduğu yeri şimdi resmen doldurmak gerektiğini belirterek, Türkiye'nin milli menfaatlerinin gerektirdiği şekilde hükümet olarak Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etme kararında olduklarını ve bu kararı Meclis'in onayına sunduklarını söyledi. Meclis'te hazır bulunan 401 milletvekilinin oybirliği ile kabul edilen savaşa katılma kararından sonra Saraçoğlu bir kez daha söz alarak Meclis'e teşekkür etti.⁹⁷⁴

⁹⁷⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem 7, Cilt 15, s. 126-131, 23.02.1945; T.C. Resmî Gazete, 24

Meclis'te alınan bu karar basında da geniş yer bulmuş ve takdirle karşılanmıştı. Necmettin Sadak bu kararın, Türkiye'nin savaşın başından beri izlediği politikanın doğal sonucu olduğunu belirtmişti. Çünkü Sadak'a göre Türkiye daha savaş başladığında, zamanı geldiğinde bu savaşa katılma kararını zaten vermiş bulunuyordu. Türkiye'nin bugüne kadar beklemesinin sebebi ise daha erken bir tarihte savaşa katılmasının hem kendisine, hem de Müttefiklere zarar verecek olmasıydı. Türkiye doğru zamanda savaşa girerek Birleşmiş Milletler üyelerinin sahip olduğu bütün hak ve yetkileri de elinde bulunduracaktı. Savaşa girme kararı ile Müttefikler, savaşın ilk gününden beri Türkiye'nin kendilerinin yanında olduğunu anlamışlardı. Savaş boyunca Müttefiklerin yanında olan ve bu ülkelere büyük faydası dokunan Türkiye'nin, yeni dönemde söz sahibi olması beklenen bir gelişmeydi. Böylece Türkiye bütün fedakârlıkları göze alarak altı yıldır sürdürdüğü tutumuna resmî bir şekil vererek kendisi için en doğru kararı vermişti.⁹⁷⁵

Falih Rıfki Atay da benzer görüşlere sahipti. Atay'a göre Türkiye, kurulduğu ilk günden beri her türlü tecavüze karşı durmuş ve milli hürriyetlerin korunmasına çalışmış, dış politikasını da bunun üzerine inşa etmişti. Bu doğrultuda Birleşmiş Milletler'in iki şartı olan savaşa katılan devletlere yardım etmek ve doğrudan savaşa katılmak, Türkiye tarafından yerine getirilmiş bulunuluyordu. Ayrıca Falih Rıfki Atay, Türk halkının alınan bu kararın arkasında olduğunu da belirtmişti.⁹⁷⁶ Yine Ulus Gazetesi'nden Ahmet Şükrü Esmer, Türkiye'nin dış politikasının Mayıs 1939'da İngiltere ile imzalanan ortak beyannameden beri hiç şaşmadan aynı yolda ilerlediğini ve Mihver devletlere savaş ilanının da bu yol üzerinde atılan bir adım olduğunu yazmıştı. Böylece Türkiye, müttefiki İngiltere ve ABD ile komşusu ve dostu Sovyetler Birliği'ne faydalı olacak bir hamle yapmıştı.⁹⁷⁷

Şubat 1945; **Ulus**, 24 Şubat 1945; **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1945; **Akşam**, 24 Şubat 1945. Bu konuşmalardaki benzer hususlar, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenalı'nın 14 Mart 1945'te CHP İl ve İlçe İdare Kurulu Başkanlıklarına gönderdiği bir yazıda da yer almıştı. Türkiye'nin savaşa girmesi münasebetiyle yazılan yazıda, Türkiye'nin en büyük amacının bağımsızlığını korumak olduğu ve savaş boyunca yaşanan gelişmelere bu amaç doğrultusunda yaklaştığı, şimdi ise Mihver devletlere savaş ilan edilerek milli çıkarlar bakımından alınabilecek en doğru kararın alındığı bildiriliyordu. **B.C.A.**, 490..1.0.0/5.26..7., 14.03.1945.

⁹⁷⁵ Necmettin Sadak, "*Türkiye Birleşmiş Milletler Arasında*", **Akşam**, 24 Şubat 1945.

⁹⁷⁶ Falih Rıfki Atay, "*Dünkü Tarihi Karar*", **Ulus**, 24 Şubat 1945.

⁹⁷⁷ Ahmet Şükrü Esmer, "*Tuttuğumuz Yol Üzerinde*", **Ulus**, 24 Şubat 1945.

Türkiye'nin önce Almanya'yla, sonra da Japonya'yla ilişkilerini kesmesi ve en sonunda da bu iki ülkeye savaş ilan etmesi birbirini tamamlayan kararlardı. Savaş başladığı günden beri demokrasilerin yanında olduğunu her fırsatta dile getiren Türkiye, Mihver devletlere karşı savaşa katılmakla bunu bir kez daha kanıtlamıştı. Böylece Nadir Nadi de Türk dış politikasının sürekliliğinden bahsederek Esmer ile aynı noktada buluşmuştu.⁹⁷⁸ Hüseyin Cahid Yalçın da bu konuya değinmiş ve Türk-İngiliz ittifakıyla başlayan süreçte Türkiye'nin hiç tereddüt etmeden üzerine düşen görevi yaptığını ve yolundan şaşmadığını yazmıştı. Türkiye'nin bu güne kadar savaşa girmemesi ise ülkenin ve dünyanın içinde bulunduğu şartlara ayak uydurma zorunluluğundan ve zamansız muharip sıfatı kazanmanın hem Türkiye'ye, hem de Müttefiklere zarar vereceğini görmüş olmasından kaynaklanıyordu.⁹⁷⁹

Türkiye Mihver devletlere savaş ilan etmekle, 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Beyannamesine katılmış oluyordu.⁹⁸⁰ Ancak hemen belirtmek gerekir ki bu karar, Türkiye'nin San Francisco'da yapılacak konferansa katılabilmek için yerine getirmesi gereken bir formaliteden ibaretti. Türkiye Mihver devletlere savaş ilan etmesinin sonucu olarak 5 Mart'ta Birleşmiş Milletler'in kurulacağı konferansa davet edildi ve bu örgütün kurucu üyeleri arasında yer aldı.⁹⁸¹ Bu gelişme Churchill tarafından da memnuniyetle karşılanmış ve 27 Şubat'ta Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada İngiltere Başbakanı, Türk dostluğunu överek Türkiye'yi Birleşmiş Milletler safında selamlamıştı. Bundan bir gün sonra ise Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Orhan Eralp, Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ne katılma belgesini Türkiye adına imzaladı.⁹⁸²

Yalta'da üç devlet savaşla ilgili konulardan ziyade savaştan sonra yenilen devletlerle yapılacak barış şartları ve Avrupa'da düzenin nasıl tesis edileceği konuları üzerine görüştüler.⁹⁸³ Roosevelt konferanstan memnun ayrıldı. Birleşmiş Milletler konusunda Stalin'den istediğini almıştı. Konferanstan sonra yaptığı bir konuşmada Roosevelt, Yalta'da alınan kararlarla birlikte bugüne kadar çatışmaları

⁹⁷⁸ Nadir Nadi, "*Tarihî Karar*", **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1945.

⁹⁷⁹ Hüseyin Cahid Yalçın, "*Türkiyenin Son Kararı*", **Tanin**, 24 Şubat 1945.

⁹⁸⁰ **Ulus**, 24 Şubat 1945; **Akşam**, 24 Şubat 1945

⁹⁸¹ Esmer, Sander, **a.g.e.**, s. 184-185.

⁹⁸² Goloğlu, **a.g.e.**, s. 328.

⁹⁸³ Tuncer, **a.g.e.**, s. 157.

engelleyecek bütün çabaların sonuçsuz kaldığını ancak Birleşmiş Milletler ile birlikte kalıcı barışın sağlanacağını söyledi. Sovyetler Birliği ise bu noktada iyi bir ortaklı. Ancak Roosevelt için memnuniyet verici olan bu gelişmeler Churchill için aynı şeyi ifade etmiyordu. Aslında Churchill hem Fransa'yı planlara dâhil etmiş, hem de Stalin'in savaş tazminatı taleplerine dur demişti. Bu sebeple konferanstan memnun ayrılması gerekiyordu. Ancak Churchill fiilen bunların bir anlam ifade etmediğini biliyordu. Çünkü Kızıl Ordu'nun ilerlemesi, Doğu Avrupa'da İngiliz çıkarlarını hayata geçirmeyi engelliyordu.⁹⁸⁴ Ayrıca Churchill Sovyetler Birliği'ne gereğinden fazla ödün verildiğini düşünüyordu.⁹⁸⁵ Aslında Uzakdoğu'da Sovyetler Birliği'ne bu ödünlere verilmesinin sebebi, bölgedeki savaşın yaklaşık bir buçuk yıl daha süreceğinin ve bu sebeple Sovyet askerî gücüne ihtiyaç duyulacağı tahmin edilmesiydi. Ancak Japonya'ya atılan iki atom bombası ile bu devletin kolay bir şekilde savaş dışı bırakıldığı düşünülürken, Churchill'in haklı oluğu ortaya çıkacaktı.⁹⁸⁶

Taraflar arasındaki bu görüş ayrılığı sebebiyle, Yalta Konferansı ile beraber Müttefik devletler arasındaki işbirliği sona erme sürecine giriyor ve üç devlet arasındaki ittifak bozuluyordu. Ancak henüz savaş bitmediği için bu üç devlet bir süre daha birlikte hareket edeceklerdi.⁹⁸⁷ Dolayısıyla bu durumun, Müttefikler arasındaki geleceğe yönelik işbirliğini etkilemeyeceği düşünülüyordu.⁹⁸⁸

Bunlara rağmen Yalta Konferansı'nın en önemli sonucu ve başarısı, Almanya'ya hiçbir taviz verilmemesi konusunda anlaşarak bu devlete sadece kayıtsız şartsız teslim seçeneğinin sunulmasının karara bağlanmış olmasıydı. Artık Almanya ya yok olacak ya da teslim olacaktı.⁹⁸⁹ Müttefiklerin Almanya karşısındaki bu katı ve kararlı duruşu, hem konferansın başarılı olduğunun, hem de işbirliğinin gelecekte de devam edeceğinin kanıtı olarak görüldü.⁹⁹⁰ Dolayısıyla Müttefik

---

⁹⁸⁴ Kissinger, **a.g.e.**, s. 396, 397.

⁹⁸⁵ Uçarol, **a.g.e.**, s. 813.

⁹⁸⁶ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 199.

⁹⁸⁷ Uçarol, **a.g.e.**, s. 814.

⁹⁸⁸ Hüseyin Cahid Yalçın, "Üçler Konferansında Siyasî Meseleler", **Tanin**, 14 Şubat 1945.

⁹⁸⁹ Ahmet Şükrü Esmer, "Yalta Konferansı", **Ulus**, 14 Şubat 1945.

⁹⁹⁰ Falih Rıfkı Atay, "Üçler Konferansı Bitti", **Ulus**, 14 Şubat 1945.

devletler, aralarındaki sorunları hallederek kurulacak barışın ana ilkelerini oluşturmuşlardı; konferansın en önemli sonucu da buydu.⁹⁹¹

Yalta Konferansı, savaş ve barışa dair bütün meseleler görüşüldüğü ve bunlara bir çözüm bulunduğu için tarihin en önemli konferansı olarak değerlendirilmişti. 1941 yılında yayınlanan Atlantik Bildirisi'nin üç devlet tarafından ilk kez benimsendiği düşünüldüğünde ise konferansın önemi daha da artmaktaydı.⁹⁹²

Yalta'daki konferans savaş döneminin son konferansıydı; bundan sonra düzenlenecek konferanslar askerî değil, sadece siyasi nitelikte olacaktı. Nitekim liderler Yalta'da bunun çalışmalarına başlayarak barış düzeninin önce kurulması, sonra da korunması için gerekli görüşmeleri yapmıştı.⁹⁹³ Ayrıca konferans, görüşülen meselelerin karışıklığı dikkate alındığında, kısa sürmüştü. Buna rağmen taraflar bu meselelerin hepsini esaslı bir çözüme kavuşturmuşlardı. Bunda en büyük etken ise sorunların Almanya'nın ne zaman yenilgiye uğratılacağından bağımsız bir şekilde ele alınmasıydı.⁹⁹⁴

Dünya barışı yolunda ilk somut adım olan Yalta Konferansı'nın başarılı olmasının bir başka sebebi de ulusal çıkarlarla insanlığın çıkarları arasında uyum sağlanmasıydı. Böylece üç lider Avrupa sorunlarının hepsinin çözümünde demokrasiyi ölçü aldıklarını göstermiş oluyordu. Üç büyük devlet diğer devletlerin egemenliklerine saygı gösterecek ve devletlerin eşitliği prensibine riayet edeceklerdi.⁹⁹⁵ Ancak bu aşamadan sonraki asıl sorun üç devletin bu sözlerine sadık kalıp kalmayacağıydı ki, Ahmet Şükrü Esmer'e göre üç devletin iyi niyetinden şüphelenmek için ortada bir sebep yoktu. Yani üç devlet yeni dünya düzenini diğer devletlere zorla değil güzellikle kabul ettirecekti.⁹⁹⁶

---

⁹⁹¹ **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1945; **Akşam**, 14 Şubat 1945; **Tanin**, 14 Şubat 1945; **Ulus**, 15 Şubat 1945.

⁹⁹² Necmeddin Sadak, "*Kırım Konferansı Bu Harbin En Büyük Siyasî Zaferidir*", **Akşam**, 14 Şubat 1945.

⁹⁹³ Yavuz Abadan, "*Dünya Barışının Temelleri*", **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1945.

⁹⁹⁴ Nadir Nadi, "*Kırım Tebliği*", **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1945.

⁹⁹⁵ Yavuz Abadan, "*Kırım Anlaşmasının Esasları*", **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1945. Necmeddin Sadak da konuyla ilgili aynı şeyleri düşündüğünü, taraflar arasındaki anlaşmanın çıkarlar etrafında değil, "insanca prensipler" etrafında sağlandığını yazarak belirtmişti. Necmeddin Sadak, "*Kırım Konferansı Bu Harbin En Büyük Siyasî Zaferidir*", **Akşam**, 14 Şubat 1945.

⁹⁹⁶ Ahmet Şükrü Esmer, "*Kurtarılan Avrupa Demeci*", **Ulus**, 15 Şubat 1945.

3.4. San Francisco Konferansı

Bu tarihe kadar düzenlenmiş en büyük konferans⁹⁹⁷ olan San Francisco Konferansı 25 Nisan-26 Haziran 1945 tarihleri arasında yapıldı. 45 devletin katıldığı bu konferansa daha sonra Danimarka, Arjantin, Ukrayna, Beyaz Rusya, Lübnan ve Suriye'nin de çağrılmasıyla Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı 51 ülke imzaladı. Ancak 26 Haziran'da imzalanan antlaşma her ülkenin meclisinden geçmesi gerektiği için Birleşmiş Milletler 24 Ekim 1945'te kurulmuş oldu.⁹⁹⁸ Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı ilk imzalayan Çin olmuştu. Daha sonra Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden sırasıyla Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa antlaşmayı imzalamış, ABD ise ev sahibi olması dolayısıyla son imzayı atmıştı.⁹⁹⁹ Örgütün amaçları uluslararası barış ve güvenliğin korunması, her türlü saldırıya önlem almak ve ulusların kendi geleceklerini kendilerinin belirleme hakkına saygı duyarak dünyada işbirliği arttırmaktı.¹⁰⁰⁰ Bu özellikler dikkate alındığında, Sertel'e göre konferans bir barış konferansı değildi. Nitekim San Francisco'da sınır meseleleri ya da siyasi çekişmeler görüşülmeyecek, barışın sürekli olması için gerekli tedbirler alınacaktı.¹⁰⁰¹

Konferans ABD Dışişleri Bakanı Stettinius tarafından açılmış, Başkan Harry Truman¹⁰⁰² ise Washington'da bulunması sebebiyle radyodan yaptığı konuşma San Francisco'dan dinlenmişti. Truman bu konuşmasında, konferansın tarih boyunca yapılan en önemli konferans olduğunu söylemiş ve amacının adaletli bir barış düzeni kurmak olduğunu belirtmişti.¹⁰⁰³ Truman sözlerine şöyle devam etmişti: "Toplanmasını Roosevelt'e borçlu olduğumuz bu toplantıda, savaşta beraber ölmek istemiyorsak barışta beraber yaşama kararı almalıyız."¹⁰⁰⁴ Nitekim 1815'ten 1914'e

⁹⁹⁷ Konferansa toplam 1200 temsilci katılmıştı. **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1945.

⁹⁹⁸ Tekeli, İlkın, **a.g.e.**, s. 383, 384; **B.C.A.**, 30..10.0.0/222.499..9., 26.11.1945.

⁹⁹⁹ **Vatan**, 27 Haziran 1945.

¹⁰⁰⁰ Uçarol, **a.g.e.**, s. 816.

¹⁰⁰¹ Mehmet Zekeriya Sertel, "*San-Francisco Konferansı Ne Yapacak?*", **Tan**, 25 Nisan 1945.

¹⁰⁰² Roosevelt'in 12 Nisan'da ölmesi üzerine yardımcısı Harry Truman ABD Başkanı olmuştu. Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 198; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 404.

¹⁰⁰³ **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1945.

¹⁰⁰⁴ **Ulus**, 26 Nisan 1945.

kadar Avrupa’da barışı koruyan Viyana Kongresi’nden daha kapsamlı ve nitelikli olduğu dikkate alındığında, konferansın bu amacına ulaşması mümkündür.¹⁰⁰⁵

Konferansa Türkiye’yi temsilen Dışişleri Bakanı Hasan Saka,¹⁰⁰⁶ ABD Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur, Feridun Cemal Erkin, Nihat Erim, Ahmet Şükrü Esmer ve Falih Rıfkı Atay’ın da bulunduğu bir heyet katıldı.¹⁰⁰⁷ Türkiye’ye göre Birleşmiş Milletler Antlaşması eksik ve kusurluydu ve uygulanabilmesi büyük devletlerin anlaşmazlıklar üzerinde görüş birliğinde olmasına ve iyi niyetine bağlıydı. Bu yüzden Birleşmiş Milletler güçsüz devletlerin egemenliğinin korunması konusunda yetersiz kalacaktı.¹⁰⁰⁸ Nitekim Hasan Saka’nın 5 Mayıs’ta Londra Radyosu aracılığı ile Türkiye’ye seslendiğinde, devletler iki dünya savaşından gerekli dersleri almadıysa sadece konferansın değil, insanlığın akıbetinden bile emin olunamayacağını söylemesi, Türk heyetindeki bu rahatsızlığı gösteriyordu.¹⁰⁰⁹

Türk tezine göre Birleşmiş Milletler’in başarılı olabilmesi için antlaşmada bazı düzenlemeler yapmak gerekiyordu. Türkiye büyük devletlerin biraz daha fazla yetkiye sahip olmasını kabul etmekle birlikte, bunun Genel Kurul tarafından denetlenmesini istiyordu. Ayrıca Güvenlik Konseyi’ndeki geçici üye sayısı arttırılmalıydı. Anlaşmazlıklar ise uluslararası yargılama yolu ile çözülmeli ve hukuka uyan devletler Birleşmiş Milletler tarafından korunmalıydı.¹⁰¹⁰ Aksi takdirde anlaşmazlıklarla ilgili alınacak tedbirlerin küçük devletlerin aleyhine olması kaçınılmazdı.¹⁰¹¹ Türkiye’nin savunduğu bir başka görüş de bölgesel antlaşmaların ortak güvenliği tesis eden unsurlar olarak görülmesi ve Birleşmiş Milletler Antlaşması’nda meşru müdafaa konusunda açık bir hüküm bulunması gerektiği idi.¹⁰¹²

---

¹⁰⁰⁵ Nadir Nadi, “*Dün ve Bugün*”, **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1945.

¹⁰⁰⁶ Dışişleri Bakanı Hasan Saka’nın San Francisco’da bulunduğu süre zarfında kendisine Maliye Bakanı Nurullah Esat Sümer vekillik etmiştir. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem 7, Cilt 16, s. 12, 06.04.1945; **B.C.A.**, 30..10.0.0/13.76..16., 07.04.1945; **T.C. Resmî Gazete**, 7 Nisan 1945.

¹⁰⁰⁷ Heyette Hasan Saka baş delege, Hüseyin Ragıp Baydur ikinci delege ve Feridun Cemal Erkin üçüncü delege olarak görevlendirilmiş, aynı zamanda bu üç kişiye imza yetkisi verilmişti. **B.C.A.**, 30..18.1.2/107.106..9., 22.03.1945.

¹⁰⁰⁸ Tuncer, **a.g.e.**, s. 163.

¹⁰⁰⁹ **Ulus**, 6 Mayıs 1945.

¹⁰¹⁰ Esat Tekeli, “*Konferansta Türk Tezi*”, **Ulus**, 6 Mayıs 1945.

¹⁰¹¹ Esat Tekeli, “*Türk Tezi Üzerinde Açıklamalar*”, **Ulus**, 15 Mayıs 1945.

¹⁰¹² **Tan**, 3 Mayıs 1945.

Bunun dışında Türkiye'yi rahatsız eden bir konu daha vardı. Antlaşmada yer alan İnsan Hakları Bildirgesi'ne ve Birleşmiş Milletler Anayasası'na göre örgüte katılmanın şartlarından biri demokratik bir rejime sahip olmaktı. Ancak Türkiye'de seçim yapılmakla birlikte tek parti iktidarı, dolayısıyla eksik bir demokrasi vardı. Bu nedenle Türkiye, ABD ve İngiltere'ye çok partili hayata geçileceğinin garantisini verdi.¹⁰¹³

Konferansın Türkiye açısından bir başka önemi, savaş boyunca daha çok İngiltere ile iyi ya da kötü ilişkileri olan Türkiye'nin artık yönünü ABD'ye çevirmesiydi. Çünkü Türkiye dünyanın geleceğinde söz sahibi olacak devletlerin sanayisi güçlü devletler olduğunun farkına varmıştı. Bu yüzden altı yıl sürmüş olan savaşta büyük zararlar gören ve kendisinin yardım eden değil, yardıma muhtaç ülkeler arasında bulunduğu İngiltere yerine ABD ile ilişkilerin geliştirilmesi, Türkiye'nin güvenliği açısından çok daha önemliydi.¹⁰¹⁴

San Francisco Konferansı taraflar arasında anlaşmazlıkların yaşandığı bir toplantı olmuştu. Aralarında Fransa'nın da katılımıyla sayıları beşe çıkan büyük devletler örgüt üzerinde ağırlıklarını koymak istemişler ancak küçük devletler buna karşı çıkmıştı. Tartışmalar sonunda devletlerin eşitliği ilkesinin kabul edilmesine rağmen, ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği, Fransa ve Çin, Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olacak ve veto hakkı da sadece bu devletlere tanınacaktı. Ayrıca konferansta Polonya'nın temsili konusunda da sıkıntı yaşanmıştı. Bunun üzerine Truman, Molotov'a konferansın Sovyetler Birliği'nin ABD yardımına ihtiyacı olup olmadığını göstereceğini ve Roosevelt'in Sovyetler Birliği'ni yatıştırma politikasının artık son bulduğunu belirtmişti.¹⁰¹⁵ Bir başka tartışma da Uluslararası Adalet Divanı'nın kararlarının bağlayıcılığı konusunda olmuş, sonunda bu kararların bağlayıcı olmayacağı kararlaştırılmıştı.¹⁰¹⁶

Konferansta Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın kabul edilmesiyle ilgili olarak ilginç bir nokta, Müttefik devletlerin antlaşma metnine, gerektiğinde Mihver

¹⁰¹³ Necdet Ekinci, "İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları", **Türkler**, Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 723.

¹⁰¹⁴ Ayşen Şatıroğlu, "San Francisco Konferansı Sonrası Dünyada Türkiye'nin Yer Arayışı", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi**, Cilt 3, Sayı 12, 2006, s. 28, 29.

¹⁰¹⁵ Uçarol, **a.g.e.**, s. 815, 816.

¹⁰¹⁶ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 383.

devletlere karşı tekrar kuvvet kullanma yetkisinin kendilerine tanınmasına yönelik bir madde koymak istemeleri idi. Bilindiği üzere Birleşmiş Milletler Antlaşması kuvvet kullanmayı yasaklıyordu. Ancak San Francisco Konferansı devam ederken Almanya teslim olmasına rağmen Japonya hâlâ savaşmaya devam ediyordu. Bu sebeple antlaşmanın geçici hükümlerle ilgili kısmına, kuvvet kullanmak için Güvenlik Konseyi'nin izninin alınması şartının, Mihvere karşı uygulanmayacağına dair bir hüküm konulmuştu.¹⁰¹⁷

Konferans, her ne kadar tartışmalar yaşanmış olsa da, dünya barışına doğru atılan en büyük adımlardan birini oluşturmuştu. Nitekim 51 ülke sonunda ortak bir metin¹⁰¹⁸ etrafında buluşmayı başaramıştı. ABD'nin de bu konferansa ve Birleşmiş Milletler'e dâhil olması ise barış düzeninin gelecekte de korunabilme imkânını arttırıyordu.¹⁰¹⁹ Milletler Cemiyeti tecrübesinden ders alan dünya devletlerinin iyi niyetli olması halinde Birleşmiş Milletler'in başarılı olmaması için her hangi bir sebep kalmıyordu.¹⁰²⁰ Savaş boyunca hemen herkesin bu günü bekleyerek birçok sıkıntıya katlanıp fedakârlıkta bulunması ise devletlerin iyi niyetle ortak bir noktada buluşmasını kolaylaştıran bir etken olmalıydı.¹⁰²¹

San Francisco Konferansı, İkinci Dünya Savaşı'nın büyük ölçüde sona erdiği bir dönemde toplanmıştı. Bu dönemde İtalya Alman işgalinden kurtarılmış, 25 Nisan 1945'te, yani konferansın toplandığı gün Mussolini, Hitler'in İtalya'nın teslim edilmesine karar verdiğini öğrenmişti. Bunun üzerine Mussolini, 27 Nisan'da İspanya'ya kaçmaya çalışırken partizanlar tarafından yakalanmış ve 28 Nisan'da öldürülmüştü. Cesedi ise Milano'da bir elektrik direğine asılmıştı.¹⁰²²

---

¹⁰¹⁷ Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, Cilt 4, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000, s. 121.

¹⁰¹⁸ Birleşmiş Milletler Anayasası'nın tam metni için bkz. **Ulus**, 26 Haziran 1945; **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1945; http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf, Erişim Tarihi: 18.09.2016.

¹⁰¹⁹ Ömer Rıza Doğrul, "*San Francisco Konferansı ve Neticeleri*", **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1945.

¹⁰²⁰ Nadir Nadi, "*San Francisco Konferansı İşini Bitirirken*", **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1945.

¹⁰²¹ Kemal Turan, "*San Francisco Günü*", **Ulus**, 28 Nisan 1945.

¹⁰²² Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 364, 365. Churchill hatıralarında, Mussolini için İtalya'da her şey çok iyi giderken ve otoritesini güçlendirirken, faşist liderin Almanya'nın savaşın başındaki başarılarından etkilenerek Fransa ve İngiltere'ye savaş ilan etmesinin ölümcül bir hata olduğunu yazmıştı. Eğer Mussolini savaşa girmek yerine taraflara dengeli bir mesafede durabilseydi, bu İtalya için çok daha iyi olabilirdi. Ancak Mussolini İngiltere'nin deniz gücünü ve savaşa uzun süre dayanabilecek güçte olduğunu anlamamıştı. Winston S. Churchill, **The Second World War, Closing the Ring**, Volume V, Houghton Mifflin Company, New York, 1986, s. 48.

Almanya ise konferansın devam ettiği sırada teslim olmuştu. Özellikle Overlord Operasyonu'nun başarılı olmasının ardından Almanya için artık hiçbir umut kalmamıştı. Doğudan Kızıl Ordu, batıdan ise ABD ve İngiliz birlikleri adeta hiçbir dirençle karşılaşmadan Berlin'e doğru ilerliyordu. Ancak İngiltere doğrudan Berlin'e girmeyi hedeflerken, özellikle General Eisenhower'ın çok sayıda asker kaybına neden olacağı yönündeki uyarıları doğrultusunda ABD, bu işin Kızıl Ordu'ya bırakılmasını istiyordu. Sonunda ABD görüşü kabul edildi ve Kızıl Ordu önce 8 Nisan 1945'te Viyana'yı ele geçirdi; 16 Nisan 1945'te Berlin'e saldırmaya başladı. Bu sırada Hitler Başbakanlık binasının on beş metre altındaki sığınakta bulunuyordu. Hitler 29 Nisan'da Mussolini'nin öldürüldüğü haberini almıştı. Artık her şeyin bittiğini anlayan Hitler bir gün sonra intihar etti.¹⁰²³

Almanların Berlin'in işgalini önlemek için aldıkları tedbirler sonuçsuz kalmıştı. 25 Nisan'da kuşatılan Berlin 2 Mayıs'ta tamamen işgal edilmişti. 7 Mayıs'ta ise Almanya kayıtsız şartsız teslim oldu ve bu Alman radyosundan da ilan edildi. Bir gün sonra da Berlin banliyölerinden biri olan Karlshorst'ta Alman silahlı kuvvetlerinin kayıtsız şartsız teslim olduğuna dair belge imzalanmıştı.¹⁰²⁴

3.5. Potsdam Konferansı

Almanya'nın 7 Mayıs 1945'te teslim olması, üç liderin bir kez daha buluşmasını gerektirmişti. Özellikle Churchill bu konuda aceleci davranıyor ve görüşmelerin Haziran ayında yapılmasında ısrar ediyordu. Çünkü Churchill, ABD askerinin hâlâ Sovyet işgal bölgesinde olmasından yararlanmayı amaçlıyor, buradaki askerlerin Uzakdoğu'ya sevkinden önce, yani İngiltere-ABD gücü Avrupa'da zayıflamadan önce görüşmelerin yapılmasını istiyordu. Ayrıca Churchill, kazanacağından emin olsa da, Temmuz ayında İngiltere'de yapılacak seçimlerden önce üç liderin toplanmasını sağlayarak, kendi adına bu görüşmelerde yer almayı garantilemek istiyordu. Ancak Truman, Churchill ile aynı görüşte değildi. Çünkü Truman, ülkesinin atom bombası çalışmalarının sonuçlarını almadan toplantı yapılmasını istemiyordu. Truman'ın amacı görüşmelerde ABD'nin yeni silahını bir

¹⁰²³ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 367-373.

¹⁰²⁴ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 479.

koz olarak kullanabilmekti. Bu şartlarda Churchill istediğini kabul ettirememiş ve görüşmelerin Temmuz ayında yapılması kararlaştırılmıştı.¹⁰²⁵

Potsdam Konferansı 17 Temmuz-2 Ağustos tarihleri arasında Churchill,¹⁰²⁶ Truman ve Stalin arasında toplandı.¹⁰²⁷ Böylece üç devlet ilk kez savaşı nasıl sürdüreceklarını değil, barışı nasıl tesis edeceklerini görüşmek için bir araya gelmiş oluyordu.¹⁰²⁸ Churchill ve Stalin'in isteği üzerine konferansa Truman başkanlık etti.¹⁰²⁹ Aslında Terminal kod adlı bu konferans bir güç gösterisi olarak Berlin'de yapılacaktı ama bu şehrin tamamının harap olması nedeniyle, Berlin yakınlarında bulunan ve Prusya'nın kraliyet merkezi olan¹⁰³⁰ Potsdam'da toplandı. Böylece galip devletler gösterilerini yine de yapmış oldular.¹⁰³¹ Konferansın toplanma amacı, Almanya'nın geleceğinin, savaşın neden olduğu tahribatın nasıl giderileceğinin ve Yalta'da alınan kararların uygulamaya nasıl konulacağını belirlemesiydi.¹⁰³² Konferansta gizliliğe o kadar önem verilmişti ki, Potsdam şehrine hiçbir gazeteci alınmamıştı.¹⁰³³ Bu konferansta, daha önce yapılan konferanslardan farklı olarak, savaşın nasıl bitirileceği değil, barışın nasıl sağlanacağı ele alındı.¹⁰³⁴

---

¹⁰²⁵ **a.g.e.**, s. 506.

¹⁰²⁶ 5 Temmuz 1945'te İngiltere'de seçimler yapılmış ancak oyların sayılması konferans sırasında hâlâ devam ettiği için İngiltere'yi Churchill temsil etmişti. 26 Temmuz'da sayımın bitmesi ve İşçi Partisi'nin seçimi kazanıp Clement Attlee'min Başbakan olmasıyla, bu tarihten itibaren İngiltere'yi Attlee temsil etmişti. İngiltere'nin yeni Dışişleri Bakanı ise Ernest Bevin olmuştu. Ayrıca seçim sonucunun kesinleşmesi konferansın ortalarına denk geldiği için görüşmelere iki gün ara verilmişti. Goloğlu, **a.g.e.**, s. 414, 415; Tekeli, İlkın, **a.g.e.**, s. 375; Kissenger, **a.g.e.**, s. 415. Ancak Potsdam Konferansı'nın ilk bölümünde, yani İngiltere'deki seçim sonuçları daha belli olmadan Attlee, Churchill ile beraber görüşmelere katılmıştı. Böylece her ihtimale karşı Attlee'in görüşmeler hakkında bilgi sahibi olması amaçlanmıştı. Churchill ise iktidarı kaybettikten sonra Potsdam'a geri dönmeymişti. Mümtaz Faik Fenik, "*Üçler Konferansı Etrafında*", **Ulus**, 31 Temmuz 1945.

¹⁰²⁷ Sönmezoglu, **a.g.e.**, s. 482. Stalin kalp rahatsızlığı nedeniyle görüşmelere bir gün geç katılmıştı. Tekeli, İlkın, **a.g.e.**, s. 377.

¹⁰²⁸ Nadir Nadi, "*Üçler Toplanırken*", **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1945.

¹⁰²⁹ **Vatan**, 18 Temmuz 1945.

¹⁰³⁰ Çağrı Erhan, "*Avrupa'nın İntiharı' ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar*", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 51, Sayı 1, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1996, s. 260.

¹⁰³¹ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 506.

¹⁰³² Tekeli, İlkın, **a.g.e.**, s. 375-377.

¹⁰³³ Mümtaz Faik Fenik, "*Üçler Toplantısının Gizliliği*", **Ulus**, 19 Temmuz 1945.

¹⁰³⁴ Uçarol, **a.g.e.**, s. 818.

3.5.1. Potsdam Konferansı'nda Görüşülen Konular

3.5.1.1. Boğazlar Meselesi

Boğazlar konusu Churchill'in önerisiyle gündeme gelmişti. Churchill, Sovyetler Birliği'nin bir deniz gücü olmasını ve Sovyet gemilerini dünya okyanuslarında görmek istediğini ancak Sovyetler Birliği'nin Baltık Denizi ve Karadeniz'e sıkışmış olduğunu söyledi. Churchill bundan sonra konuyu Boğazlar meselesine getirdi.¹⁰³⁵ Bunun üzerine Molotov konuyla ilgili Sovyet görüşünü aktardı. Buna göre, 1921 yılında yapılan Moskova Antlaşması ile Sovyetler Birliği'nden alınan Kars ve Ardahan'ın geri verilmesi gerekiyordu. Çünkü bu anlaşma Sovyetler Birliği'nin güçsüz olduğu bir dönemde yapılmıştı. Ayrıca Montreux Antlaşması'nın günün şartlarına uydurulması gerekiyordu. Sovyet tasarısına göre, Boğazlar'dan geçiş rejimini belirleme ve güvenliği sağlama hakkı Sovyetler Birliği ve Türkiye'ye ait olmalıydı. Bunların dışında hem Sovyetler Birliği'nin, hem de Karadeniz'in güvenliğinin sağlanması için Türk üslerine ek olarak Boğazlar'da Sovyet üsleri de kurulmalıydı.¹⁰³⁶

Sovyetler Birliği Boğazlar konusunu sadece Türkiye ile görüşerek çözmek istiyor, ABD ve İngiltere'nin bu konuya müdahil olmasını engellemeye çalışıyordu. Ayrıca Sovyetler Birliği Boğazlar'da üs elde etmeyi amaçlıyordu ki, Sovyetler Birliği'nin bu talebi Yalta Konferansı'nda yer almamıştı. Bu sebeple Churchill bunu kabul etmemiş ve bu konuda İngiltere'nin Türkiye'yi zorlayamayacağını belirtmişti.¹⁰³⁷

Bu görüşmelerde anlaşma sağlanamayınca konu sonraki gün tekrar gündeme gelmiş ve benzer talepler Stalin tarafından da dile getirilmişti. Stalin Boğazlar'da olmasa bile en azından Dedeoğlu'da kendilerine bir üs verilmesini istemişti.¹⁰³⁸ Truman, Stalin ile aynı fikirde olduğunu söylemekle birlikte, arazi konusundaki anlaşmazlığın iki ülke arasında halledilmesi gereken bir konu olduğunu belirtti.

---

¹⁰³⁵ Winston S. Churchill, **The Second World War, Triumph and Tragedy**, Volume VI, Houghton Mifflin Company, New York, 1986, s. 549.

¹⁰³⁶ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 412.

¹⁰³⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 416.

¹⁰³⁸ Erel Tellal, "*SSCB'yle İlişkiler, 1945-1960*", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 503.

Ancak Truman'a göre Boğazlar hem ABD'yi, hem de bütün dünyayı ilgilendiriyordu. Churchill de bu konuda Truman ile aynı fikirde olduğunu belirtti. Taraflar yine anlaşamamışlar ancak Montreux Antlaşması'nın revize edilmesi ve bunun üç devlet tarafından ayrı ayrı Türkiye'ye bildirilmesi yönünde karar almışlardı.¹⁰³⁹ İngiltere'nin amacı, Türkiye ile Sovyetler Birliği'ni yalnız bırakmamak ve aradaki sorunu uluslararası alanda çözmektir. Ancak burada anlaşma metniyle ilgili bir anlaşmazlık bulunmaktaydı. Anlaşmanın Rusça metninde Boğazlar konusunda Türkiye ile üç devletin her biri ayrı ayrı görüşecekti. İngilizce metinde ise üç devlet konuyla ilgili görüşlerini ayrı ayrı Türkiye'ye bildirecekti.¹⁰⁴⁰

Aslında Boğazlar üzerindeki Sovyet istekleri konusunda üç devlet de hemfikirdi. Ancak Sovyetler Birliği'nin bu konunun sadece kendisini ve Türkiye'yi ilgilendirdiğini öne sürmesi ve deniz ve kara üsleri istemesi tartışmalara yol açmıştı. Hem Truman, hem de Churchill Montreux Antlaşması'nın değiştirilmesine sıcak bakıyordu ancak Sovyetler Birliği'nin Boğazlar'da üs istemesi ve sorunu Türkiye ile baş başa çözmeye çalışması, ABD ve İngiltere tarafını rahatsız etmişti. Çünkü Truman, ABD'nin de Boğazlar rejiminde söz sahibi olmasını istiyordu.¹⁰⁴¹ Ayrıca Truman, Boğazlar'dan serbest geçişin uluslararası garanti altına alınmasını istiyor ve bu rejime Ren ve Tuna Nehirlerinin de dâhil edilmesini öneriyordu.¹⁰⁴² Çünkü Truman konuya daha geniş açıdan bakıyor, tartışmaların sadece Boğazlar üzerine yoğunlaşmasından ziyade, uluslararası nitelikteki tüm ulusal suyollarının ele alınmasını ve bunların ulaşımına açık olmasını amaçlıyordu.¹⁰⁴³ Truman'ın bu politikası ise 29 Haziran 1945 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığının kendisine hazırladığı bir rapor sonucu oluşmuştu. Bu rapora göre ABD ve Türkiye arasındaki ilişkiler, ülkelerin iç siyasetlerini özgürce belirlemeleri, ticaret serbestliğinin olması, insan haklarına saygılı olmaları ve ABD vatandaşlarının haklarının korunması ilkeleri çerçevesinde dostane bir biçimde sürmüştü. Bu ilkeler doğrultusunda Türkiye bir Sovyet uydusu olmaktan korunmalıydı ve bunun için de ABD ve İngiltere'nin Türkiye'nin yanında yer alması gerekiyordu. Nitekim bu ABD'nin yaşamsal

---

¹⁰³⁹ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 483.

¹⁰⁴⁰ Esmer, Sander, **a.g.e.**, s. 195, 196.

¹⁰⁴¹ Tuncer, **a.g.e.**, s. 165-167.

¹⁰⁴² Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 378.

¹⁰⁴³ Yazıcı (Çev.), **a.g.e.**, s. 245.

çıkarlarının zarar görmemesi için gerekliydi ki, burada Boğazlar önemli bir yer teşkil ediyordu. Ayrıca konferanstan önce ABD Donanma Bakanlığı da buna bezer bir rapor hazırlamıştı. Buna rapora göre ise Boğazlar barış zamanı tüm devletlerin ticaret gemilerine ve Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerine açık olmalıydı. Karadeniz'e kıyısı olan devletlerden biri savaş halinde olduğunda ise Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemileri Boğazlar'ı kullanmamalıydı. Türkiye savaş halindeyse ya da savaş tehlikesi ile karşı karşıyaysa Boğazlar'ı istediği gibi kullanabilmeliydi. Ayrıca Çanakkale Boğazı'nda Türkiye'nin dışında hiçbir devletin üssü bulunmamalıydı.¹⁰⁴⁴ Ancak Truman, Balkanlar'daki Sovyet nüfuzu arttıkça Boğazlar'ın uluslararası su yolu statüsüne sokulması fikrini terk ederek tamamen Türkiye'nin egemenliğinde olması gerektiğini düşünmeye başlayacaktı. Truman'ın bu fikrinin değişmesinde Sovyetler Birliği'nin İran'a müdahale etmesi de etkili olmuştu. Çünkü bu müdahale ABD tarafından, Sovyetler Birliği'nin bundan böyle dünyanın her bölgesinde ABD çıkarlarına ters düşen davranışlarda bulunacağı şeklinde yorumlanmıştı.¹⁰⁴⁵

Potsdam'da Boğazlar konusunda Churchill ile Truman arasındaki fikir ayrılığı da ortaya çıkmıştı. Churchill, Sovyetler Birliği'nin Motreux Antlaşması'nı değiştirmesini onaylamakla birlikte ortaya bir şart koymuştu ki, bu da Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesiydi. Truman'ın ise Sovyetler Birliği'nin toprak talepleri karşısında takındığı tavır, bu konunun Türkiye ve Sovyetler Birliği'ni ilgilendirdiği ve iki ülkenin bu sorunu kendi aralarında çözmesi gerektiği yönünde olmuştu.¹⁰⁴⁶ ABD'nin isteği, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında verimli görüşmeler başlatmak yönündeydi. İngiltere ise Sovyetler Birliği'nin istekleri karşısında daha kesin bir duruş sergilemiş ve bu taleplerin Birleşmiş Milletler Antlaşması'na aykırı olduğunu belirtmişti.¹⁰⁴⁷

Boğazlar'ın Potsdam Konferansı'nda gündeme gelmesi Türkiye tarafından da yakından takip ediliyordu. ABD ve Sovyetler Birliği'nin Montreux'nün değiştirilmesi konusunda anlaşmalarına rağmen, bu değişikliğin hangi yönde olacağı

¹⁰⁴⁴ Çağrı Erhan, “ABD ve NATO'yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim yayımları, İstanbul, 2008, s. 522.

¹⁰⁴⁵ **a.g.e.**, s. 523, 524.

¹⁰⁴⁶ Tellal, “SSCB'yle İlişkiler, 1945-1960”, s. 503.

¹⁰⁴⁷ Deringil, **a.g.e.**, s. 262, 263.

konusunda anlaşamamalarını bir fırsat olarak gören Türkiye, 20 Ağustos 1945 tarihinde ABD ve İngiltere'ye birer nota göndererek geçiş serbestisi ve Boğazlar'da barışın korunmasının ABD güvencesi altına alınması, yapılacak düzenlemenin Türkiye'nin egemenliğine zarar vermemesi ve Sovyetler Birliği'nin taleplerinin önüne geçilmesi gerektiğini belirtti. Böylece Sovyet tehdidi karşısında ABD ve İngiltere'ye yaklaşan Türkiye, savaş sonrası dünyada yerini açıkça belli etmiş oluyordu. 2 Kasım'da ABD'nin Türkiye'ye yolladığı notada, ABD Donanma Bakanlığı'nın Başkan Truman'a sunduğu rapordaki ilkelerin yer alması üzerine, ABD'nin Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenlik haklarını ihlal edecek bir düşüncede olmadığı anlaşılmış ve Türkiye rahatlamıştı.¹⁰⁴⁸

3.5.1.2. Almanya Meselesi

Konferansta Almanya ile ilgili alınan en önemli karar, bu devletin daha önce belirlendiği gibi dört işgal bölgesine ayrılması ve bu bölgelerin kontrolünün ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Fransa tarafından sağlanmasıydı.¹⁰⁴⁹ Ancak Almanya dört işgal bölgesine bölünmüş olsa da, bu devlet siyasal ve ekonomik bir bütün olarak değerlendirilecek ve Alman halkıyla ilgili ortak politika izlenecekti.¹⁰⁵⁰ Bu noktada yapılması gereken en önemli şey, Almanya'nın Nazilikten arındırılarak tamamen silahsızlandırılmasıydı. Konferanstan sonra yayınlanan tebliğde "Naziliğin ve Alman savaççılığının kökü kazılacak" ifadesi yer almış ve Almanya'nın dünya barışını tehdit etmemesi için gerekli tedbirlerin gelecekte de alınacağı belirtilmişti. Ancak bu, tebliğe göre Müttefikler devletlerin Alman halkını yok etmek ya da tutsak etmek amacıyla olduğu anlamına gelmiyordu.¹⁰⁵¹ Ayrıca Almanya'da demokratik düzen¹⁰⁵² kurulacaktı. Bu kararlar birbirleriyle bağlantılıydı. Çünkü Nazizm'in ortadan kalkması Alman militarizminin de ortadan kalkmasını sağlayacaktı. Ancak bunun kalıcı olabilmesi için eğitim sisteminin değiştirilerek gelecek nesilleri

¹⁰⁴⁸ Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 523, 524.

¹⁰⁴⁹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 377.

¹⁰⁵⁰ Yeliseyeva, Manfred, **a.g.e.**, s. 526

¹⁰⁵¹ Yazıcı (Çev.), **a.g.e.**, s. 355, 356.

¹⁰⁵² Ancak tarafların demokratik düzenden anladıkları farklıydı. Batılı devletlerin işgali altında bulunan bölgede yerel özerkliğe sahip devletlerden oluşan bir federasyon kurulması planlanırken, Sovyet işgali altında bulunan bölgede merkeziyetçi ve komünist bir rejim kurulacaktı. Tuncer, **a.g.e.**, s. 164.

demokrasi fikrine aşına kılmak gerekiyordu. Bu da ancak Almanya'daki Müttefik işgalinin devam etmesiyle sağlanabilirdi.¹⁰⁵³

Almanya ile ilgili alınan bir başka önemli karar savaş tazminatı ile ilgiliydi. Bu konu, savaştaki en ağır yükü çektiği için daha çok Sovyetler Birliği'ni ilgilendiriyordu. Stalin'e göre Sovyetler Birliği'nin kaybettiği donanımın en azından yirmide biri telafi edilmeliydi.¹⁰⁵⁴ Her ne kadar görüşmeler sırasında ABD ve İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında tartışmalar yaşansa da sonunda Sovyet taleplerine uygun karar alındı. Sovyetler Birliği hem kendi işgal bölgesinden, hem de Batı işgal bölgelerinden belli oranlarda sanayi donanımını kendi ülkesine aktaracaktı.¹⁰⁵⁵ Böylece Almanya bir sanayi devleti değil, bir tarım devleti haline getirilecekti.¹⁰⁵⁶

Almanya ile ilgili alınan bir başka karar da 1937 yılından sonra Almanya'nın kontrolü altına giren yerlerin eski ülkelerine geri verilmesiydi. Bunların dışında Almanya, Oder-Neisse hattının batısına çekilerek yüzde yirmi beş küçültülecekti.¹⁰⁵⁷ Ayrıca Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan'daki Alman azınlık Almanya'ya götürülecekti.¹⁰⁵⁸

3.5.1.3. Polonya Meselesi

Potsdam'da yapılan görüşmeler sonucunda, Yalta Konferansı'nda kurulması planlanan Polonya Geçici Ulusal Birlik Hükümeti ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği tarafından tanınmış ve bu hükümetin varlığından duyulan memnuniyet dile getirilmişti.¹⁰⁵⁹ İngiltere ve ABD, Geçici Ulusal Birlik Hükümeti ile diplomatik ilişkiler kurarak, Londra'da sürgünde bulunan hükümeti tanımaktan vazgeçmişti. Ayrıca ABD ve İngiltere'de bulunan Polonya'ya ait mülklerin yeni hükümet lehine korunması ve bu mülklerin üçüncü kişilere geçmemesi için gerekli önlemlerin alınması kabul edilmişti. Bunun dışında Polonya'da en kısa zamanda genel ve gizli

¹⁰⁵³ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 215.

¹⁰⁵⁴ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 511.

¹⁰⁵⁵ Yazıcı (Çev.), **a.g.e.**, s. 363.

¹⁰⁵⁶ Mümtaz Faik Fenik, "Üçler Konferansı Demeci", **Ulus**, 4 Ağustos 1945.

¹⁰⁵⁷ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 377.

¹⁰⁵⁸ Uçarol, **a.g.e.**, s. 819.

¹⁰⁵⁹ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 514.

oy esasına dayanan ve Naziliğe karşı olan bütün partilerin katılabileceği serbest seçim yapılacaktı.¹⁰⁶⁰

Polonya'nın sınırlarıyla ilgili olarak ise kesin kararın alınması ileride düzenlenecek barış konferansına bırakılmakla birlikte, batı sınırının ilke olarak Baltık Denizi'nden başlayıp Oder-Neisse Nehirlerinden geçmesi kabul edildi. Ancak bu kararda Neisse Nehrinin iki kolu olduğu dikkate alınmamıştı. İngiltere bu nehrin doğudaki kolunu sınırın belirlenmesinde dikkate alırken, Sovyetler Birliği batıdaki kolunu dikkate alıyordu.¹⁰⁶¹ Ayrıca Doğu Prusya'nın bir kısmı ile Danzig bölgesi Polonya'ya verilecekti.¹⁰⁶²

3.5.1.4. Nükleer Silahlanma Meselesi

Potsdam'da gündemden farklı olarak bir konu daha görüşüldü. Bu dönemde ABD, New Mexico çölünde ilk nükleer denemeyi yapmak için büyük çaba gösteriyordu.¹⁰⁶³ Truman Potsdam'a geldikten kısa bir süre sonra bu çabaların başarıya ulaştığını öğrendi. Bu, Uzakdoğu'daki savaşı çok kısa bir sürede ve çok kolay bir şekilde sona erdirebilecek bir gelişmeydi. Aslında bu sırada Japonya Büyükelçisi, Japonya'nın yenilgiye çok yakın olmasından dolayı Stalin aracılığıyla Müttefik devletlerle Japonya arasında arabuluculuk faaliyetine girişilmesi için çabalıyordu¹⁰⁶⁴ ve hem Churchill, hem de Truman bunu biliyordu. Ancak bu durum, Truman'ın atom bombası kullanma konusundaki kararını etkilemedi.¹⁰⁶⁵

Truman ABD'nin atom bombasıyla ilgili çalışmalarından Stalin'e de bahsetmişti. Stalin ise bunu soğukkanlılıkla karşılamış ve Truman'a bundan memnun olduğunu ve bu silahın Japonya'ya karşı kullanılacağını umduğunu söylemişti.¹⁰⁶⁶ Stalin'in bu sakin tavrı karşısında Truman düş kırıklığına uğramıştı. Çünkü

¹⁰⁶⁰ Yazıcı (Çev.), **a.g.e.**, s. 368, 369.

¹⁰⁶¹ Kissenger, **a.g.e.**, s. 415.

¹⁰⁶² Uçarol, **a.g.e.**, s. 819.

¹⁰⁶³ Davies, **a.g.e.**, s. 1111.

¹⁰⁶⁴ **Vatan**, 18 Temmuz 1945; **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1945. Stalin, Japonya'nın arabuluculuk teklifini kesin bir dille reddetmişti. Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 523. Ayrıca Akşam Gazetesi'nin New York Radyosu'ndan aktardığına göre ABD Dışişleri Bakanlığı, Japonya'nın Stalin aracılığı ile barış teklifinde bulunduğu haberini resmen yalanlamıştı. **Akşam**, 19 Temmuz 1945.

¹⁰⁶⁵ Robert Cecil, "*Potsdam and Its Legends*", **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Vol.46, No. 3, 1970, s. 464.

¹⁰⁶⁶ Kissenger, **a.g.e.**, s. 416.

Truman'a göre ABD artık "tarihin ve uygarlığın akışını değiştirecek bir silaha sahipti." Daha sonra Sovyet yöneticiler konuyu kendi aralarında tartışmışlar ve Molotov ABD'nin pazarlık gücünü arttırmaya çalıştığını söylemişti. Ancak Stalin sakin tavrını yine bozmamış ve kendilerinin de çalışmalarını hızlandırmaları gerektiğini belirtmişti. Böylece Stalin'in, ABD'nin atom bombası çalışmalarını tamamladığını öğrendiğinde niye bu kadar sakin kaldığı da ortaya çıkmıştı.¹⁰⁶⁷

3.5.1.5. Diğer Meseleler

Potsdam'da barış antlaşmaları için gerekli hazırlıkları yapmak ve üyelerinin aralarında anlaşarak gündeme getireceği başka sorunları ele almak amacıyla ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği, Fransa ve Çin'in dışişleri bakanlarından oluşan Dışişleri Bakanları Konseyi¹⁰⁶⁸ kuruldu. Ancak kendilerini doğrudan ilgilendiren bir sorun görüşülürken diğer devletler de konseye çağırılabilirdi. Konsey'in merkezi Londra'da bulunacak ve ilk toplantı en geç 1 Eylül 1945 tarihine kadar yapılacaktı.¹⁰⁶⁹

Potsdam Konferansı'nda ayrıca savaş suçlarının Uluslararası Savaş Suçluları Mahkemesinde yargılanması¹⁰⁷⁰ ve Almanya ve Berlin için kabul edilen yönetim biçiminin Avusturya ve Viyana için de geçerli olması kabul edildi.¹⁰⁷¹ Konferans devam ettiği sırada, 26 Temmuz'da ise ABD ve İngiltere, kayıtsız şartsız teslim olması yönünde Japonya'ya bir deklarasyonda bulundu.¹⁰⁷²

Potsdam'da alınan kararların dünya barışına büyük bir katkı sağlayacağı ve üç devlet arasındaki işbirliğini arttıracığı düşünülmüştü.¹⁰⁷³ Ayrıca üç lider,

¹⁰⁶⁷ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 507.

¹⁰⁶⁸ Anlaşma ihtimalinin bulunmadığı ya da az olduğu konularda tartışmaların kurulacak bir konseye ya da komisyona bırakılması sıkça görülen bir usuldü. Böylece taraflar arasındaki tartışmaların uzaması ve görüşmelerin durma noktasına gelmesi de engellenmiş oluyordu. Bu usul, bütün dünyanın sabırsızlıkla barışı beklediği bir dönemde yapılan Potsdam Konferansı'nda da uygulanmıştı. Ancak burada eksik olan nokta, konseyin alacağı kararların ne zaman Birleşmiş Milletler'e sunulacağı ile ilgili bir tarihin belirlenmemiş olmasıydı. Necmeddin Sadak, "Berlin Kararlarında Eksiklik Görülen Noktalar ve Boğazlar Meselesi", **Akşam**, 5 Ağustos 1945.

¹⁰⁶⁹ Yazıcı (Çev.), **a.g.e.**, s. 353, 354.

¹⁰⁷⁰ Davies, **a.g.e.**, s. 1112.

¹⁰⁷¹ Tekeli, İlkın, **a.g.e.**, s. 377.

¹⁰⁷² Churchill, **a.g.e.**, Volume VI, s. 556. Sovyetler Birliği bu deklarasyona katılmamıştı. Çünkü böyle bir deklarasyon yayınlanacağı bilgisi kendisine verilmemişti. Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 523.

¹⁰⁷³ Yeliseyeva, Manfred, **a.g.e.**, s. 526.

görüşmelerin tıkanmasını engellemek için detaylara girmekten ziyade genel ilkeleri gündemlerine almıştı.¹⁰⁷⁴

Potsdam Konferansında, Avrupa'ya Müttefiklerin istekleri doğrultusunda şekil verilmeye çalışılmıştı. Bu yüzden alınan kararlar, Avrupa'nın siyasi, askerî ve demografik yapısı yönünden çok önemliydi. Bu kararlar aynı zamanda, yapılacak barışın ön şartlarını da oluşturuyordu. Buna rağmen Müttefikler arasındaki anlaşmazlık şiddetlenmiş ve bu, dünyanın iki bloğa ayrılmasında önemli bir etken olmuştu.¹⁰⁷⁵ Çünkü ABD ve İngiltere'ye göre Sovyetler Birliği, Avrupa'nın yeniden yapılandırılmasından ziyade kendisini güçlendirmeye çalışıyordu. Sovyetler Birliği'ne göre ise ABD ve İngiltere, Sovyet halkının ve sanayisinin uğradığı kayıpları gidermek yerine Almanya'nın siyasi ve ekonomik olarak kalkınmasını sağlamaya çalışıyordu.¹⁰⁷⁶ Böylece ABD ve İngiltere, gelecekte Almanya'yı müttefikleri yaparak Sovyetler Birliği'ne karşı kullanabilecekti.¹⁰⁷⁷

Potsdam Konferansı'nın dünyada bir nevi hayal kırıklığı yarattığına dair yorumlar da yapılmıştı. Çünkü bu konferansta bütün sorunların çözüleceği düşünülüyordu. Ancak konferanstan sonra yayınlanan tebliğe bakıldığında sadece Almanya'nın durumuyla ilgili kararlar alınmış olmakla beraber, bu kararlar oldukça detaylıydı. Buna rağmen barışın önündeki en büyük engelin Almanya olduğu düşünüldüğünde, üç devletin bu şekilde karar alması doğal görünüyordu.¹⁰⁷⁸

Potsdam Konferansı sona erdiğinde İkinci Dünya Savaşı da sona ermek üzereydi. ABD ve İngiltere'nin, Japonya'ya kayıtsız şartsız teslim olması yönünde yaptıkları teklif kabul edilmeyince ABD, 6 Ağustos 1945'te ilk atom bombasını Hiroşima'ya attı.¹⁰⁷⁹ Sadece iki bombardıman uçağı ve onlardan da sadece birinin attığı bir bombayla Hiroşima yerle bir olmuştu. Bundan bir gün sonra ABD Başkanı Harry Truman radyoda yaptığı konuşmada Japonya'ya teslim olma çağrısında bulundu; aksi takdirde ABD hâlâ Japonya'ya atılabilecek atom bombalarına sahipti ve bunları kullanacaktı. 8 Ağustos'ta Molotov, Japonya'nın Moskova Büyükelçisine

---

¹⁰⁷⁴ Kissenger, **a.g.e.**, s. 414.

¹⁰⁷⁵ Uçarol, **a.g.e.**, s. 820.

¹⁰⁷⁶ Sander, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 217.

¹⁰⁷⁷ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 510.

¹⁰⁷⁸ Mehmet Zekeriya Sertel, "Potsdam'da Verilen Kararlar", **Tan**, 5 Ağustos 1945.

¹⁰⁷⁹ Uçarol, **a.g.e.**, s. 802, 803.

aynı teklifi ilettiler ancak bu teklif kabul edilmeyince Sovyetler Birliği Japonya'ya savaş ilan ederek Kore'ye asker çıkarmaya başladı.¹⁰⁸⁰ 9 Ağustos'ta ise ABD ikinci atom bombasını Nagasaki'ye attı. Artık direnecek gücü kalmayan Japonya 14 Ağustos'ta kayıtsız şartsız teslim oldu. 2 Eylül'de ise Missouri zırhlısında silah bırakışması imzalandı. Böylece İkinici Dünya Savaşı tüm cephelerde bitmiş oluyordu.¹⁰⁸¹

---

¹⁰⁸⁰ Gromiko, Zemskov, Zorin, Semyonov, Harlamov (Yön.), **a.g.e.**, s. 546.

¹⁰⁸¹ Uçarol, **a.g.e.**, s. 803.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı, yeni kurulan Türkiye'nin dış politikası için önemli bir sınav olmuştur. Türkiye'yi bu sınava çeken sebep savaşın kendi topraklarına çok yakın olmasıdır. Ancak bundan daha önemlisi, sahip olduğu jeopolitik konum nedeniyle Türkiye, hem Mihver devletlerin, hem de Müttefik devletlerin yanına çekmek istediği bir ülkedir. Fakat 1943 yılı ile birlikte Müttefiklerin savaşta üstünlüğü belli olmaya başlayınca Türkiye, Mihver devletlerden çok Müttefik devletlerin ilgisini çekti. Bu sebeple Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sırasında yapılan konferansların hemen hepsinde gündeme gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında konferansların bir kısmında gizliliğe azami dikkat gösterilirken, bir kısmında ise buna fazla önem verilmemiştir. Bunun en güzel örneğini ise Adana Konferansı oluşturmaktaydı. Kazablanka Konferansı'ndan sonra Churchill'in adeta bir anda ortadan kaybolması dönemin gazetelerine de yansımış ve Churchill'in nerede olduğu merakları uyandırmıştı. Ancak bazı konferanslarda ise gizliliğe bu kadar dikkat edilmemiştir. Örneğin Moskova Konferansı daha toplanmadan gazetelerde bu konferansa yönelik haberler çıkmaya başlamış ve konferans sırasında da bu haberler devam etmiştir.

Müttefik devletlerin savaş sırasında düzenlediği konferansların görünürdeki amacı, savaşın bir an önce bitirilmesine ve savaştan sonra barış temelleri üzerine bir dünya kurmaya yöneliktir. Ancak asıl amaç, savaş sonrası dünyada hangi devletin söz sahibi olacağını belirlemesiydi. Her ne kadar taraflar, konferanslarda anlaşmazlık çıkarabilecek konuları erteleme yolunu seçseler de Alman tehdidi karşısında bundan başka bir yol seçilebilmesi de düşünülemezdi. Tarafların dünya üzerindeki nüfuz alanlarını mümkün olduğunca genişletme amacıyla olduklarını gösteren en önemli konu ise ikinci cephe meselesiydi. Özellikle İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin Balkanlar'daki çıkarları, bu konuda anlaşmayı engellemiş ve ikinci cephenin geç açılması savaşın uzamasına sebep olmuştur. Bu noktada, Müttefik devletlerin Kazablanka'da düzenlediği konferans da benzer özelliğe sahipti. Bu konferansta Mihver devletlerin kayıtsız şartsız teslimi kararı alınmış ve bu karar savaşın gidişatını derinden etkileyerek savaşın uzamasına neden olmuştur.

Kazablanka Konferansı, Türkiye açısından da önemliydi. Çünkü bu konferans Türkiye'yi savaşa yaklaştıran ilk konferans olmuştu ve Türkiye'nin savaşa girmesi için baskı yapılmasına dair İngiltere ile ABD anlaşmıştı. Churchill'in Adana'yı ziyareti de bu kararın bir ürünüydü.

Churchill Adana'da ılımlı davranarak Türkiye'den herhangi bir talepte bulunmamıştı. Böylece İnönü, Türkiye'nin savaşa yönelik politikası ve endişeleri ile ihtiyaçlarını açıkça ve bir bütün olarak ortaya koyabilmişti ki, bu Adana Konferansı'nın Türkiye açısından faydalı olmasını sağlamıştı. İngiltere'nin Türkiye'ye askerî yardım yapmayı kabul etmesi de bunu kanıtlıyordu. Bu yardımların yapılıp yapılmadığı bir yana, bunun sözünün alınması bile Türkiye açısından önemli bir başarıydı. En azından Türkiye'nin, bu yardımlar yapılmadan savaşa girmeyi kabul etmemesi artık meşru hale gelmişti. Dolayısıyla Adana Konferansı, geçici süreliğine de olsa Türkiye'nin rahat bir nefes almasını sağlamıştı.

Türkiye'nin üzerindeki baskılar, Birinci Quebec Konferansı'nda da azalmaya devam etmişti. Çünkü bu konferansta hem Türkiye'nin savaşa girmesinin ertelenmesine karar verilmiş, hem de Balkanlar'da cephe açılması fikrinden vazgeçilmişti. Böylece Türkiye'nin savaşa girmesi anlamsız hale gelmişti. Ancak Birinci Quebec Konferansı'nın asıl önemi, Batı Avrupa'da açılacak ikinci cephe konusunu görüşmek amacıyla düzenlenmiş olmasıydı. Bu konferans, ikinci cephenin açılmasını yaklaşık bir yıl sonrasına ertelediği için, Kazablanka Konferansı'ndan sonra savaşı uzatan ikinci konferans olma özelliği taşımıştı.

Türkiye, savaş içindeki görece rahat dönemini Moskova Konferansı ile kaybetmişti. Çünkü bu konferansla birlikte Türkiye'nin savaşa girmesine yönelik İngiliz ve Sovyet baskıları artmıştı. Ancak Moskova Konferansı aynı zamanda Türkiye'nin önemli bir koz elde ettiği konferans olmuştu. Bunun sebebi ise ABD'nin Türkiye'nin savaşa girmesine karşı çıkması ve buna bağlı olarak, Türkiye'nin savaşa girmekten kaçınmasında ABD'yi bir denge unsuru olarak kullanabilmesinin önünün açılmasıydı. Buna rağmen İngiltere, Moskova Konferansı'ndan hemen sonra düzenlenen Birinci Kahire Konferansı'nda Türkiye üzerindeki baskılarını devam ettirdi. Bu ise Türkiye'de, İngiltere'nin Sovyetler Birliği'ne Türkiye aleyhine taviz verdiği şeklinde yorumlandı. Ancak bu konferansın asıl önemi, Türkiye'nin ilke

olarak savaşa girmeyi kabul etmesiydi. Dolayısıyla Türkiye'nin bundan sonraki dış politikası, savaşa girmeyi mümkün olduğu kadar ertelemek olarak şekillendi. Bu yüzden Birinci Kahire Konferansı, Türk dış politikasının İkinci Dünya Savaşı'na yönelik politikasında bir kırılma noktası teşkil etmişti. Ancak Türkiye, Yalta Konferansı'nın sonuna kadar savaşa girmekten kaçınmayı başarmıştı. Böylece Türkiye hem savaşın yıkıcı etkisinin geçmesine kadar beklemiş, hem de Birleşmiş Milletler'in kurucu üyelerinden olmuştu.

Türkiye üzerindeki baskılara İngiltere ile ABD arasındaki görüş ayrılığından faydalanarak direnmeyi başarmıştı. Bu görüş ayrılığının Tahran Konferansı'nda da devam etmesi ise Türkiye'nin elini rahatlatmıştı. Ayrıca Sovyetler Birliği artık Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda eskisi kadar ısrarcı da değildi. Çünkü hem Almanya'nın savaşı kaybedeceği neredeyse kesinleşmiş, hem de ikinci cephenin Balkanlar yerine Batı Avrupa'da açılması, Sovyet çıkarlarıyla daha çok örtüşmeye başlamıştı.

İngiltere ile ABD arasındaki görüş ayrılığının Türkiye'ye yardımcı olduğu bir başka konferans ise Tahran Konferansı'nın sonucu olan İkinci Kahire Konferansı'ydı. Türkiye burada denge politikasını başarılı bir şekilde uygulayarak İngiliz isteklerine karşı durdu.

Müttefiklerin baskıları Türkiye'ye, İkinci Dünya Savaşı boyunca şu ikilemi yaşatmıştı: Savaşa girmez ve Almanya yenilirse güçlü bir Sovyetler Birliği ile karşı karşıya kalacaktı. Bu durumda Müttefiklerin “sözünü dinlemeyip” savaş dışı kaldığı için İngiltere ve ABD ile ilişkileri de bozulabilir ve bu ülkelerin desteğini alamayabilirdi. Nitekim bu Türkiye'nin en son istediği şeydi. Diğer taraftan Türkiye savaşa girerse Alman saldırısına uğrayabilirdi. Türk ordusunun yetersiz donanımı düşünüldüğünde bu saldırının neyle sonuçlanacağını tahmin etmek hiç de zor değildi. Bu durumda savaşın şartları da tamamen değişebilir ve Almanya rüzgârı arkasına alabilirdi. Bu ülkenin Ortadoğu petrollerine ulaşması halinde ise Müttefikler savaşı kaybedebilir ve Türkiye kalıcı bir Alman işgaline uğrayabilirdi. Bu, meselenin bir tarafıydı. Diğer tarafı ise eğer Almanya Türkiye'ye saldırır ancak bu saldırı Sovyet yardımıyla püskürtülürse, bu sefer de Kızıl Ordu'nun işgaliyle karşı karşıya kalınabilirdi. Doğal olarak bu da Türkiye'nin en son istediği şeydi. Türkiye düşman

işgalinin ne olduğunu çok iyi biliyordu. Millî Mücadele dönemini yaşayan isimler hâlâ hayattaydılar ve bazıları İkinci Dünya Savaşı sırasında devlet yönetimindeydiler. Dolayısıyla o kötü günlerin anıları tazeydi ve tekrar aynı durumla karşılaşılacak istenmiyordu.

Bu şartlar altında Türkiye, İkinci Dünya Savaşı boyunca başarılı bir politika izleyerek savaşın getirdiği yıkımdan uzak durmayı başardı; dış politikası Müttefik devletler lehine tarafsızlık politikası olarak şekillendi. Ancak dış politikanın oluşturulma süreci göstermişti ki, bu konuda sadece çekirdek bir kadronun, daha doğru bir ifadeyle sadece bir kişinin sözü geçiyordu. Bu noktada Türk dış politikasının iki aşamalı bir süreçten sonra oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Birinci aşama, İsmet İnönü, Şükrü Saraçoğlu ve Numan Menemencioğlu'nun gelişmeler karşısında yaptıkları istişareler sonucu izlenecek bir yol saptamalarıydı. İkinci aşama ise bu yolun bizzat İnönü tarafından onaylanmasıydı. Bu noktada, ilk aşamada alınan kararın bir geçerliliği yoktu; İnönü bunun tam tersinde bir karara varabilirdi ki, dönemin şartlarında bunun tartışılması da düşünülemezdi. Yani son söz kesinlikle İnönü'ye aitti. Dolayısıyla Saraçoğlu ve Menemencioğlu daha çok birer danışman rolündeydi.

Bu durum TBMM için de geçerliydi; hatta TBMM çok daha pasif bir role sahipti. Bu doğrultuda TBMM'nin tek işlevi, İnönü, Saraçoğlu ve Menemencioğlu tarafından saptanan ve İnönü tarafından onaylanan dış politika kararlarının yasallaşması sürecinde hukuki formaliteyi yerine getirmekten ibaretti. Nitekim TBMM'ye getirilen Üçlü İttifak Antlaşması, Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Paktı, Almanya ve Japonya ile ilişkilerin kesilmesi ve Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na katılması gibi önemli dış politika kararlarının çekimser ve ret oyu olmaksızın kabul edilmesi de bunu göstermekteydi.

Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşı boyunca izlediği dış politikanın başarılı olması, bu dış politikanın oluşturulma süreciyle yakından ilgiliydi. Çünkü dış politikanın yukarıda açıklandığı şekilde belirlenmesi, "çatlak sesler" in ortaya çıkmasını engellemişti. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sırasında yapılan konferansların çoğunda Türkiye'nin savaşa sokulması yönünde kararlar alınmış, Türkiye ise bu konferanslarda sadece Adana ve Kahire'de yapılanlarında söz hakkına sahip olmuştu.

Adana Konferansı'nda az olmakla birlikte, Kahire'de yapılan konferanslarda Türkiye, üzerindeki baskıyı yoğun bir şekilde hissetmişti. Bu şartlar altında, takip edilecek dış politikada muhalif görüşlerin ortaya çıkması, mevcut baskılara direnmeyi imkânsız hale getirecekti. Böylece Türkiye, bu baskılardan kurtulmak ve ülkenin savaşa sürüklenmesini önlemek için savaşı taraflar arasındaki güç dengesinden faydalanarak savaşa girmekten kaçınabilmişti.

Bu noktada Türkiye, izlediği dış politikada başarılı olmuştu. Bu başarıdaki en büyük pay, Saraçoğlu ve Menemencioglu başta olmak üzere dönemin yöneticilerinin hakkını teslim etmekle birlikte, İnönü'ye aitti. Hayatını başarılı bir komutan ve siyaset adamı olarak geçirmiş İnönü'nün izlediği gerçekçi politika, yeni kurulmuş Türkiye'nin belki de bağımsızlığını kaybetmesine neden olacak bir savaşa katılmasını engellemişti. Ayrıca hem Türkiye'nin, hem de savaşa taraf devletlerin ve özellikle de İngiltere'nin sahip oldukları tarihsel deneyim hâlâ hatırlardaydı. Özellikle Çanakkale Savaşı ve Millî Mücadele deneyimi hem Türkiye'nin savaşa girmesini, hem de diğer devletlerin Türkiye'ye saldırmasını engellemişti. Türkiye, savaşa girmesi yönündeki talepleri karşılamamasına rağmen bu taleplerden fayda sağlamayı ve üzerindeki baskıları kendi lehine çevirmeyi başarmıştı. Böylece Türk dış politikası, İkinci Dünya Savaşı'nda girdiği sınavdan başarıyla çıkmıştı.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

RESMÎ YAYINLAR

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi

T.C. Resmî Gazete

KİTAPLAR

Arcayürek, Cüneyt; **İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephede Türkiye**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010.

Armaoğlu, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2: 1914-1995)**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007.

Ataöv, Türkkaya; **İkinci Dünya Savaşı**, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985.

Aydemir, Şevket Süreyya; **Tek Adam (1922-1938)**, Cilt 3, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.

_____; **İkinci Adam (1938-1950)**, Cilt 2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.

Aydın, Mustafa; *“İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, 1939-1945”*, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Avcıoğlu, Doğan; **Millî Kurtuluş Tarihi**, Cilt 4, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2000.

Bakruşin, S.; Efimov, A.; Kosminski, E; Mitz, I.; Naroçnitski, A.; Pankratova, A.; Sergenyevev, V.; Sakazin, S.; Kvostov, V.; Koltchanovsky, N.; Tarlé, E.; **Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)**, Yön. Vladimir Potyemkin, Cilt 3, Çev. Attila Tokatlı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2009.

_____; **Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)**, Yön. Vladimir Potyemkin, Cilt 4, Çev. Attila Tokatlı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2009.

Barker, Elisabeth; **British Policy in South-East Europe in the Second World War**, Macmillan, London, 1976.

Berojkov, Valentin; **Tahran 1943**, Çev. Hasan Âli Yediz, Bilgi Yayınları, Ankara, 1970.

- Best, Antony; Hanhimäki, Jussi M.; Maiolo, Joseph A.; Schulze, Kirsten E.; **International History of the Twentieth Century and Beyond**, Routledge, New York, 2008.
- Boog, Horst; Rahn, Werner; Stumpf, Reinhard; Wegner, Bernd; **Germany and the Second World War**, Volume IV, Clarendon Press, Oxford, 2001.
- Carr, Edward Hallet; **International Relations Between the Two World Wars, 1919-1939**, Macmillan, London, 1990.
- Churchill, Winston S.; **The Second World War, The Grand Alliance**, Volume III, Houghton Mifflin Company, New York, 1986.
- _____; **The Second World War, The Hinge of Fate**, Volume IV, Houghton Mifflin Company, New York, 1986.
- _____; **The Second World War, Closing the Ring**, Volume V, Houghton Mifflin Company, New York, 1986.
- _____; **The Second World War, Triumph and Tragedy**, Volume VI, Houghton Mifflin Company, New York, 1986.
- Cleveland, William L.; Bunton, Martin; **A History of the Modern Middle East**, Westview Press, Colorado, 2009.
- Çambel, Hasan Cemil; **Makaleler Hâtıralar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.
- Dallin, David J.; **Soviet Russia's Foreign Policy 1939-1942**, Translated by Leon Dennen, Yale University Press, New Haven, 1944.
- Davies, Norman; **Avrupa Tarihi**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 2011.
- Deringil, Selim; **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.
- Ekinci, Necdet; *"İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları"*, **Türkler**, Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Erhan, Çağrı; *"Türkiye-ABD İlişkilerine Genel Bir Bakış (1919-2002)"*, **Türkler**, Cilt 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- _____; *"ABD ve NATO'yla İlişkiler"*, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Erkin, Feridun Cemal; **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Başnur Matbaası, Ankara, 1968.
- _____; **Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar**, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

- Ertan, Temuçin Faik; Aysal, Necdet; Bakacak, Alper; Dinçer, Hasan; Unat, Kadri; **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ed. Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011.
- Esmer, Ahmet Şükrü; Sander, Oral; *“İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası”*, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014.
- Fırat, Melek; *“Yunanistan’la İlişkiler, 1923-1939”*, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Gilbert, Martin; **Churchill A Life**, Pimlico, London, 2000.
- Goloğlu, Mahmut; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-III Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- Gönlübol, Mehmet; Sar, Cem; *“1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası”*, **Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014.
- Gönlübol, Mehmet; **Milletlerarası Siyasî Teşkilâtlanma**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgileri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1964.
- _____; **Uluslararası Politika**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000.
- Graebner, Norman A.; *“Yalta, Potsdam, and Beyond: The British and American Perspectives”*, **The Rise and Fall of the Grand Alliance, 1941-45**, Eds. Ann Lane, Howard Temperley, Macmillan, London, 1995.
- Gonionsky, S. A.; Zemskov, I. E.; Israelyan, V.L.; Koblyakov, I. K.; Kozirev, S. P.; Kostyunin, N. I.; Kutakov, L. N.; Milogradov, P. V.; Ratiani, G. M.; Ryabova, K. D.; Sevastyabov, P. P.; Truhanovskiy, V.G.; **Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)**, Yön. A. A. Gromiko, İ. N. Zemskov, V. A. Zorin, V. S. Semyonov, M. A. Harlamov, Cilt 5, Çev. Ali Rıza Dırık, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013.
- Gürel, Şükrü S.; *“Türk Dış Politikası (1919-1945)”*, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, basım tarihi yok.
- Gürün, Kâmuran; **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan günümüze kadar)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983.
- _____; **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010.
- Hasgüler, Mehmet; Uludağ, Mehmet B.; **Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslar arası Örgütler**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005.
- Haslam, Jonathan; *“Soviet War-Aims”*, **The Rise and the Fall of the Grand Alliance, 1941-45**, Eds. Ann lane, Howard Temperley, Macmillan, London, 1995.

- Hobsbawm, Eric; **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1915 Aşırıliklar Çağı**, Çev. Yavuz Alogan, Everest Yayınları, İstanbul, 2008.
- İnönü, İsmet; **Hatıralar**, Haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014.
- Kennedy, Paul; **The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict From 1500 to 2000**, Vintage Books, New York, 1989.
- Kershaw, Ian; **Hitler 1936-1945: Nemesis**, Çev. Yavuz Alogan, İthaki Yayınları, İstanbul, 2009.
- Kissinger, Henry; **Diplomasi**, Çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.
- Koçak, Cemil; **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- _____; **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.
- Lee, Stephen J.; **Aspects of European History 1789-1980**, Routledge, London, 2007.
- Lewis, Bernard; **The Emergence of Modern Turkey**, Oxford University Press, London, 1968.
- Mendel, Ernest; **The Meaning of the Second World War**, Verso, London, 2011.
- Oran, Baskın; **“Dönemin Bilançosu, 1923-1939”**, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- _____; **“Dönemin Bilançosu, 1939-1945”**, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Özersay, Kudret; **“Montreux Boğazlar Sözleşmesi”**, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Pazarıcı, Hüseyin; **Uluslararası Hukuk Dersleri**, Cilt 1, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004.
- _____; **Uluslararası Hukuk Dersleri**, Cilt 4, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000.
- Roosevelt, Elliott; **İfşa Ediyorum!**, Çev. Semih Yazıcıoğlu, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1958.
- Sander, Oral; **Türkiye’nin Dış Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
- _____; **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e**, Cilt 1, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

- _____ ; **Siyasi Tarih 1918-1994**, Cilt 2, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.
- Sertel, Sabiha; **II. Dünya Savaşı Tarihi**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999.
- Shirer, William L.; **Nazi İmparatorluğu Doğuşu, Yükselişi ve Çöküşü**, Çev. Rasih Güran, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1970.
- Sönmezoğlu, Faruk; **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945**, DER Yayınları, İstanbul, 2015.
- Tekeli, İlhan; İlkin, Selim; **Dış Siyaseti ve Askerî Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Tellal, Erel; **"SSCB'yle İlişkiler, 1923-1939", Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- _____ ; **"SSCB'yle İlişkiler, 1945-1960", Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Tuncer, Hüner; **İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.
- Uçarol, Rifat; **Siyasi Tarih (1789-2001)**, DER Yayınları, İstanbul, 2008.
- Uran, Hilmi; **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- Us, Asım; **Hatıra Notları**, Haz. İsmail Dervişoğlu, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012.
- Uzgel, İlhan; **"Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye", Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Uzgel, İlhan; Kürkçüoğlu, Ömer; **"İngiltere'yle İlişkiler, 1923-1939", Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Von Papen, Franz; **Memoirs**, Translated by Brian Connell, Andre Deutsch, London, 1952.
- Weisband, Edward; **Turkish Foreign Policy 1493-1945: Small State Diplomacy and Great Power Politics**, Princeton University Press, New Jersey, 1973.
- Yazar yok; **Tahran Yalta ve Potsdam Konferansları Gizli Belgeler**, Çev. Fahri Yazıcı, Sinan Yayınları, İstanbul, 1972.
- Yazar yok; **Tarihe Düşülen Notlar, Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları-1 (1 Mart 1924-14 Aralık 1987)**, Ed. Hasan Yılmaz, Cilt 1, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011.

Yazar yok; **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973**, Der. Ali Rıza Cihan, Cilt 2, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları Ankara, 1993.

Yeliseyeva, N. V.; Manfred, A. Z.; **Yakın Çağlar Tarihi**, Çev. Özdemir İnce, Ergün Tuncalı, Konuk Yayınları, İstanbul, 1978.

Zürcher, Erik Jan; **Turkey A Modern History**, I. B. Tauris, London, 2004.

MAKALELER

Abadan, Nermin; *“Kayıtsız Şartsız Teslim”*, **Ankara Üniversitesi Siyalar Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1951.

Abadan, Yavuz; *“Dünkü Tarihi Karar”*, **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1945.

_____ ; *“Dünya Barışının Temelleri”*, **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1945.

_____ ; *“Kırım Anlaşmasının Esasları”*, **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1945.

Akşin, Sina; *“Turkey's Declaration of War on Germany at the End of World War II”*, **The Turkish Yearbook of International Relations**, Volume 33, A.Ü. Basımevi, Ankara, 2002.

Ataöv, Türkkaya; *“Turkish Foreign Policy: 1923-1938”*, **The Turkish Yearbook of International Relations**, Volume 2, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1961.

Atay, Falih Rıfki; *“Grup Tebliği Münasebetiyle”*, **Ulus**, 18 Ekim 1939.

_____ ; *“Büyük Bir Sulh ve Emniyet Eseri”*, **Ulus**, 20 Ekim 1939.

_____ ; *“Çörçil ve Ruzvelt Gene Görüştiler”*, **Ulus**, 13 Mayıs 1943.

_____ ; *“Churchill'in Nutku”*, **Ulus**, 22 Mayıs 1943.

_____ ; *“İki Lider Arasında Yeni Buluşma”*, **Ulus**, 13 Ağustos 1943.

_____ ; *“Kebek Toplantıları”*, **Ulus**, 22 Ağustos 1943.

_____ ; *“Harbe Nasıl Girmedi?”*, **Ulus**, 24 Ağustos 1943.

_____ ; *“Üçler Konferansına Doğru”*, **Ulus**, 10 Ekim 1943.

_____ ; *“Moskova Toplantısı”*, **Ulus**, 16 Ekim 1943.

_____ ; *“Moskova'da Görüşmeler”*, **Ulus**, 21 Ekim 1943.

_____ ; *“Üçlü Moskova Konferansından Yeni Haberler”*, **Ulus**, 26 Ekim 1943.

_____ ; *“Moskova Konferansı Bitti”*, **Ulus**, 3 Kasım 1943.

- _____ ; “Moskova Konferansı ve Amerika”, **Ulus**, 16 Kasım 1943.
- _____ ; “Kahire Buluşması Hakkında”, **Ulus**, 1 Aralık 1943.
- _____ ; “Üçler Arasındaki Buluşma”, **Ulus**, 2 Aralık 1943.
- _____ ; “Japonya Hakkındaki Kararlar”, **Ulus**, 5 Aralık 1943.
- _____ ; “Tahran Konferansı Hakkında”, **Ulus**, 6 Aralık 1943.
- _____ ; “Tahran’da Çıkan İki Tebliğ”, **Ulus**, 8 Aralık 1943.
- _____ ; “Tahran Tebliği”, **Ulus**, 8 Aralık 1943.
- _____ ; “Kahire’deki Buluşma”, **Ulus**, 9 Aralık 1943.
- _____ ; “Mâneviyat Kemiren İki Kurt”, **Ulus**, 12 Aralık 1943.
- _____ ; “Büyük Meclisin Dünkü Kararı”, **Ulus**, 3 Ağustos 1944.
- _____ ; “Japonya ile Münasebetlerimizi Kestik”, **Ulus**, 4 Ocak 1945.
- _____ ; “Üçler Konferansı Bitti”, **Ulus**, 14 Şubat 1945.
- _____ ; “Dünkü Tarihî Karar”, **Ulus**, 24 Şubat 1945.
- Aybay, Rona; “Turkey’s Declaration of War on Japan at the End of the Second World War”, **The Turkish Yearbook of International Relations**, Volume 33, A.Ü. Basımevi, Ankara, 2002.
- Armaoğlu, Fahir; “İkinci Dünya Harbinde Türkiye”, **Ankara Üniversitesi Siyalar Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 13, Sayı 2, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1958.
- Belge, Burhan; “Üçler Konferansı”, **Tanin**, 11 Ekim 1943.
- Boran, İhsan; “Çörçilin Nutku ve Harp”, **Vatan**, 21 Mayıs 1943.
- _____ ; “Vaşington Görüşmeleri ve Harp”, **Vatan**, 30 Mayıs 1943.
- _____ ; “Doğu Cephesi ve Cörçilin Nutku”, **Vatan**, 2 Eylül 1943.
- _____ ; “Moskova Konferansından Sonra”, **Vatan**, 5 Kasım 1943.
- Briggs, Herbert W.; “The Leaders Agreement of Yalta”, **The American Journal of International Law**, Vol. 40, No. 2, Apr. 1946.
- Cecil, Robert; “Potsdam and Its Legends”, **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944 -)**, Vol. 46, No. 3, Jul. 1970.
- Çınar, Burak; “İkinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın İki Cepheli Savaş Sorunu”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl 10, Sayı 20, İstanbul, Ekim 2014.
- Daver, Abidin; “Mr. Churchill ve Türkiye”, **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1943.

- _____; “*Kararımızın Mucib Sebepleri*”, **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1945.
- Davison, Roderic H.; “*Peaceful Foreign Relations: An Achievement of Atatürk*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 36, Sayı 1, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1981.
- Deutsch, Harold C.; “*Garip Bir Devre: 1939-1941 Arasında Nazi-Sovyet Münasebetleri*”, Çev. Fahir Armaoğlu, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 9, Sayı 2, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1954.
- Doğrul, Ömer Rıza; “*Kazablanka Konferansı*”, **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1943.
- _____; “*Anglo-Saksonların Kendilerini Tenkidleri*”, **Cumhuriyet**, 29 Ocak 1943.
- _____; “*Tarihî Bir Konferans*”, **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1943.
- _____; “*Churchill’in Nutku Dolayısıyla*”, **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1943.
- _____; “*Roosevelt ve Churchill Görüşmelerinin En Mühim Meselesi*”, **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1943.
- _____; “*Moskovanın Alman Morali Üzerindeki Tesiri*”, **Cumhuriyet**, 29 Ekim 1943.
- _____; “*Moskova Konferansının Vardığı ve Varamadığı Neticeler*”, **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1943.
- _____; “*Tahran Tebliğinden Anlaşılan En Mühim Nokta*”, **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1943.
- _____; “*Kararımızın Akisleri*”, **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1945.
- _____; “*San Francisco Konferansı ve Neticeleri*”, **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1945.
- Dulles, Foster Rhea; Ridinger, Gerald E.; “*The Anti-Colonial Policies of Franklin D. Roosevelt*”, **Political Science Quarterly**, Vol. 70, No. 1, Mar. 1955.
- Edmonds, Robert; “*Yalta and Potsdam: Forty Years Afterwards*”, **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944 -)**, Vol. 62, No. 2, Spring 1986.
- Erhan, Çağrı; “*‘Avrupa’nın İntiharı’ ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 51, Sayı 1, A. Ü. Basımevi, Ankara, 1996.
- Erkilet, Hüseyin Hüsnü Emir; “*Kazablanka Konferansı*”, **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1943.

_____ ; “İki Tarihî Konferanstan Çıkan Neticeler”, **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1943.

Erol, Mehmet Seyfettin; Ozan, Emre; “Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim”, **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, Cilt 4, Sayı 8, 2011.

Ertem, Barış; “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 3/11, Spring 2010.

_____ ; “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri ve Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile Yakınlaşmasına Etkileri”, **Turkish Studies**, Volume 8/7, Ankara, Summer 2013.

Esmer, Ahmet Şükrü; “Müttefiklerin Sinir Harbi”, **Ulus**, 9 Şubat 1943.

_____ ; “Amerika Harbe Nasıl Girdi?”, **Ulus**, 12 Ocak 1943.

_____ ; “Adana ve Sonrası”, **Ulus**, 13 Şubat 1943.

_____ ; “Çörçil Anlatıyor”, **Ulus**, 14 Şubat 1943.

_____ ; “Roosevelt Anlatıyor”, **Ulus**, 15 Şubat 1943.

_____ ; “Vaşington Görüşmeleri”, **Ulus**, 15 Mayıs 1943.

_____ ; “Çörçil’i Dinlerken”, **Ulus**, 22 Mayıs 1943.

_____ ; “Kebek Konferansı ve Japonya”, **Ulus**, 24 Ağustos 1943.

_____ ; “Moskova Konferansına Doğru”, **Ulus**, 10 Ekim 1943.

_____ ; “İkinci Cephe Meselesi”, **Ulus**, 20 Ekim 1943.

_____ ; “Moskova Konferansının Sonu”, **Ulus**, 1 Kasım 1943.

_____ ; “Moskova Tebliği”, **Ulus**, 4 Kasım 1943.

_____ ; “Çin Konferansı”, **Ulus**, 3 Aralık 1943.

_____ ; “Japonya ve İmparatorluğu”, **Ulus**, 4 Aralık 1943.

_____ ; “Karadeniz Konferansında”, **Ulus**, 10 Şubat 1945.

_____ ; “Yalta Konferansı”, **Ulus**, 14 Şubat 1945.

_____ ; “Kurtarılan Avrupa Demeci”, **Ulus**, 15 Şubat 1945.

_____ ; “Almanya Mahkûmdur”, **Ulus**, 17 Şubat 1945.

_____ ; “Tuttuğumuz Yol Üzerinde”, **Ulus**, 24 Şubat 1945.

Fenik, Mümtaz Faik; “Üçler Toplantısının Gizliliği”, **Ulus**, 19 Temmuz 1945.

_____ ; “Üçler Konferansı Etrafında”, **Ulus**, 31 Temmuz 1945.

_____; “Üçler Konferansı Demeci”, **Ulus**, 4 Ağustos 1945.

Giz, Hasan Adnan; “M. Churchill’in Türkiye’ye Yaptığı İlk Seyahat”, **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1943.

Göl, Ayla; “A Short Summary of Turkish Foreign Policy: 1923-1939”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 48, Sayı 1, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1993.

İlyas, Ahmet; Turan, Orhan; “İnönü Dönemi Türk Dış politikası”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Erzurum, 2012.

İleri, İlay; “Türkiye’nin Dış Politikası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 35-36, A.Ü. Basımevi, Ankara, Mayıs-Kasım 2005.

Kitchen, Martin; “Winston Churchill and the Soviet Union during the Second World War”, **The Historical Journal**, Vol. 3, No. 2, June 1987.

Köse, İsmail; “Yalta ve Potsdam Konferansları Sovyetler Birliği’nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Cilt 10, Sayı 19, 2015.

Kürkçüoğlu, Ömer; “‘Dış Politika’ Nedir? Türkiye’deki Dünü ve Bugünü”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 35, Sayı 1, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1980.

Mastny, Vojtech; “Soviet War Aims at the Moscow and Teheran Conferences of 1943”, **The Journal of Modern History**, Vol. 47, No. 3, Sep., 1975.

Metö, Raif; “İngiliz Sefirinin Sözleri”, **Tan**, 3 Şubat 1943.

Nadi, Nadir; “Üçüncü Washington Buluşması”, **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1943.

_____; “Churchill Ne Dedi?”, **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1943.

_____; “Washington Görüşmeleri”, **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1943.

_____; “Moskova Gene Gitmedi”, **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1943.

_____; “Moskova Konferansı ve Şark Cephesi”, **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1943.

_____; “Moskova İçtimaları”, **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1943.

_____; “Moskova Tebliği”, **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1943.

_____; “Moskovada Varılan Neticeler”, **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1943.

_____; “Kahire Konferansı Etrafında”, **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1943.

_____; “Kahire Tebliği”, **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1943.

- _____ ; “Demokrasi Şeflerinin Kararları”, **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1943.
- _____ ; “Üç Şefin Tahrandaki Verdiği Kararlar”, **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1943.
- _____ ; “Kahireden Dönüş”, **Cumhuriyet**, 12 Aralık 1943.
- _____ ; “Kırım Tebliği”, **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1945.
- _____ ; “Tarihî Karar”, **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1945.
- _____ ; “Dün ve Bugün”, **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1945.
- _____ ; “San Francisco Konferansı İşini Bitirirken”, **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1945.
- _____ ; “Üçler Toplanırken”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1945.
- Ortaylı, İlber; “Stalingrad ‘Kahraman Şehir’ Unvanını Hak Eden Bir Yerdî”, **Milliyet**, 6 Şubat 2010.
- _____ ; “Hitler-Stalin Saldırmazlık Paktı”, **Milliyet**, 25 Ağustos 2013.
- _____ ; “Normandiya Çıkarması”, **Milliyet**, 15 Haziran 2014.
- Özlu, Hüsnü; “İkinci Dünya Savaşı’nda, Adana Görüşmeleri Sonrası, İngiltere’den Sağlanan Askerî Yardımların, Türkiye’de Sevkiyat ve Lojistik Yapılanması”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 50, A.Ü. Basımevi, Ankara, Güz 2012.
- _____ ; “İkinci Dünya Savaşı’nda, Türkiye’ye Gelen İngiliz Heyetleri ile Yapılan Görüşmeler ve İngiltere’den Alınan Askerî Yardımların Sonuçları”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2013.
- Perin, Mehmet; “40 Yıl Sonra II. Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Gizli Tarihi”, **Tercüman**, 3 Ekim 1979.
- Sadak, Necmettin; “Türkiye, İngiltere, Fransa İttifakı”, **Akşam**, 20 Ekim 1939.
- _____ ; “Beşinci Buluşma Büyük Çapta Hazırlıklar ve Son Kararlar İçindir”, **Akşam**, 14 Mayıs 1943.
- _____ ; “İngiliz Başvekilinin Vaşington Nutku”, **Akşam**, 21 Mayıs 1943.
- _____ ; “Üstünde Durulmaya Değer, Çok Ehemmiyetli Bazı Noktalar”, **Akşam**, 22 Mayıs 1943.
- _____ ; “Müttefikler Sovyet Rusyayı Kanada Konferansına Niçin Davet Etmediler”, **Akşam**, 15 Ağustos 1943.

- _____; “Kanada Konferansından Başlıca İki Karar Çıkacağa Benziyor, Sovyetler Tatmin Edilemiyor”, **Akşam**, 23 Ağustos 1943.
- _____; “Kanada Konferansı ve Harb Sonu Birliği”, **Akşam**, 13 Eylül 1943.
- _____; “Moskova Konferansına Doğru”, **Akşam**, 12 Ekim 1943.
- _____; “Moskova Konferansında Hangi Düşünceler Hâkim Olacak?”, **Akşam**, 15 Ekim 1943.
- _____; “Sovyet Rusya ve Müttefikler Kaynaklarından Gelen Haberlere Göre Moskova Konferansı”, **Akşam**, 19 Ekim 1943.
- _____; “Şark Cephesinde Harbin Gelişimi ve Moskova Konferansı”, **Akşam**, 24 Ekim 1943.
- _____; “Moskova Konferansının konuşacağı Meseleler, Varabileceği Neticeler”, **Akşam**, 26 Ekim 1943.
- _____; “İkinci Cephe Meselesi ve Avrupada Yıkılması Gereken Hegemonya”, **Akşam**, 27 Ekim 1943.
- _____; “Moskova’da Çıkan ‘Harb ve İşçi Sınıfı’ Gazetesinin Tarafsızlık Siyasetimiz Hakkında Bize Verdiği Cevap ve Bir Söz”, **Akşam**, 30 Ekim 1943.
- _____; “Moskova Konferansının Bittiği Hakkında Amerika Cumhurreisinin İlk Müjdesi...”, **Akşam**, 1 Kasım 1943.
- _____; “Moskova Konferansının Neticeleri ve Hariciye Vekilimizin Kahire Seyahati”, **Akşam**, 3 Kasım 1943.
- _____; “Türkiye Hakkında Ortaya Atılan Haber ve İhtimallerin Hepsisi Asılsızdır”, **Akşam**, 6 Kasım 1943.
- _____; “Harbi Bir İki Ay Kısaltmak İçin”, **Akşam**, 7 Kasım 1943.
- _____; “Moskova Konferansından Sonra”, **Akşam**, 14 Kasım 1943.
- _____; “Alman Milleti Niçin ve Nasıl Harbe Devam Ediyor”, **Akşam**, 29 Kasım 1943.
- _____; “Dünya Harbinin Büyük ve Tarihi Toplantıları”, **Akşam**, 3 Aralık 1943.
- _____; “Kahire Konferansı Türkiye Dış Siyasetinin Yeni ve Parlak Bir Zaferidir”, **Akşam**, 11 Aralık 1943.
- _____; “Kahire Konferansı ve Türkiye-Sovyet Münasebetleri”, **Akşam**, 12 Aralık 1943.
- _____; “Türkiyenin Yeni Kararı Karşısında”, **Akşam**, 4 Ağustos 1944.

_____ ; “Türkiye Siyasetinde Ahlâk ve Fazilet Örneği”, **Akşam**, 6 Ocak 1945.

_____ ; “Üçler Konferansının İlk Tebliğinden Anladıklarımız”, **Akşam**, 9 Şubat 1945.

_____ ; “Kırım Konferansı Bu Harbin En Büyük Siyasî Zaferidir”, **Akşam**, 14 Şubat 1945.

_____ ; “Türkiye Birleşmiş Milletler Arasında”, **Akşam**, 24 Şubat 1945.

_____ ; “Berlin Kararlarında Eksiklik Görülen Noktalar ve Boğazlar Meselesi”, **Akşam**, 5 Ağustos 1945.

Schlauch, Wolfgang; “American Policy Towards Germany, 1945”, **Journal of Contemporary History**, Vol. 5, No. 4, 1970.

Sertel, Mehmet Zekeriya; “Moskova Müzakereleri Niçin Akim Kaldı?”, **Tan**, 19 Ekim 1939.

_____ ; “Şartsız Zafere Kadar Harbe Devam Toplantısı”, **Tan**, 28 Ocak 1943.

_____ ; “Kazablanka Buluşması Hakkında Bazı Tefsirler”, **Tan**, 29 Ocak 1943.

_____ ; “Adana Buluşması Münasebetile”, **Tan**, 4 Şubat 1943.

_____ ; “Mr. Churchill’in Türkiye Hakkındaki Beyanatı”, **Tan**, 13 Şubat 1943.

_____ ; “Vaşigtonda Neler Konuşuluyor”, **Tan**, 14 Mayıs 1943.

_____ ; “M. Churchill’in Kongredeki Nutku”, **Tan**, 21 Mayıs 1943.

_____ ; “M. Stalin Kanada’da Toplanan Konferansa Niçin Gitmemiştir?”, **Tan**, 18 Ağustos 1943.

_____ ; “Quebec Konferansında Konuşulan Meseleler ve Verilen Kararlar”, **Tan**, 26 Ağustos 1943.

_____ ; “Quebec Konferansında Perde Arkası”, **Tan**, 4 Ekim 1943.

_____ ; “Moskova Konferansı Toplanmak Üzeredir”, **Tan**, 10 Ekim 1943.

_____ ; “Moskova Konferansı İçin Yapılan Hazırlıklar”, **Tan**, 11 Ekim 1943.

_____ ; “Moskova Konferansında Türkiyenin Bitarafılığı”, **Tan**, 28 Ekim 1943.

_____ ; “Moskova Anlaşmasının Mânası”, **Tan**, 1 Kasım 1943.

_____ ; “Moskova Konferansı Yarınki Medeniyetin Temelini Atmıştır”, **Tan**, 4 Kasım 1943.

_____ ; “Kahire Mülakatı”, **Tan**, 6 Kasım 1943.

_____ ; “Üç Büyükler Toplantısı”, **Tan**, 3 Aralık 1943.

_____ ; “Tahran Konferansında Verilen Kararlar Hakkında”, **Tan**, 8 Aralık 1943.

_____ ; “Kahire Buluşması Münasebetile Aydınlanan Meseleler I”, **Tan**, 12 Aralık 1943.

_____ ; “Kahire Buluşması ile Aydınlanmış Olan Meseleler II”, **Tan**, 13 Aralık 1943.

_____ ; “Kahire Buluşması ile Aydınlanmış Olan Meseleler III”, **Tan**, 14 Aralık 1943.

_____ ; “Türkiyenin Karar Verme Zamanı Gelmiştir”, **Tan**, 2 Ağustos 1944.

_____ ; “Almanya ile Münasebatın Kesilmesi”, **Tan**, 3 Ağustos 1944.

_____ ; “San-Francisco Konferansı Ne Yapacak?”, **Tan**, 25 Nisan 1945.

_____ ; “Potsdam’da Verilen Kararlar”, **Tan**, 5 Ağustos 1945.

Sertel, Sabiha; “Müttefikler Kayıtsız ve Şartsız Sulhte Niçin Israr Ediyorlar?”, **Tan**, 13 Mayıs 1943.

Şatıroğlu, Ayşen; “San Francisco Konferansı Sonrası Dünyada Türkiye’nin Yer Arayışı”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi**, Cilt 3, Sayı 12, 2006.

Tekeli, Esat; “Konferansta Türk Tezi”, **Ulus**, 6 Mayıs 1945.

_____ ; “Türk Tezi Üzerinde Açıklamalar”, **Ulus**, 15 Mayıs 1945.

Turan, Kemal; “San Francisco Günü”, **Ulus**, 28 Nisan 1945.

Ülman, Halûk; “Alman Nasyonal Sosyalist Partisi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 4, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1957.

_____ ; “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) I”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 3, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1968.

Ülman, Halûk; Sander, Oral; “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) II”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 27, Sayı 1, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1972.

Weisband, Edward; “2. Dünya Savaşında İnönü’nün Dış Politikası”, **Milliyet**, 13 Ocak 1974.

_____ ; “2. Dünya Savaşında İnönü’nün Dış Politikası”, **Milliyet**, 14 Ocak 1974.

_____ ; “2. Dünya Savaşında İnönü’nün Dış Politikası”, **Milliyet**, 22 Ocak 1974.

_____ ; “2. Dünya Savaşında İnönü’nün Dış Politikası”, **Milliyet**, 23 Ocak 1974.

Yalçın, Hüseyin Cahid; “Mr. Churchill’in Türkiye’yi Ziyareti”, **Yeni Sabah**, 3 Şubat 1943.

_____ ; “Mr. Churchill’in Nutku Karşısında”, **Yeni Sabah**, 13 Şubat 1943.

_____ ; “Rusya ve Müttefikler”, **Vatan**, 15 Ağustos 1943.

_____ ; “Ruslar ve Anglosaksonlar”, **Tanin**, 31 Ağustos 1943.

_____ ; “Avrupa Kalesinde İlk Gedik”, **Tanin**, 5 Eylül 1943.

_____ ; “Mevcut Siyasi Mes’eleler”, **Tanin**, 8 Eylül 1943.

_____ ; “Siyasî Cephede Gedik”, **Tanin**, 10 Eylül 1943.

_____ ; “Türkiyenin Temel Politikası”, **Tanin**, 8 Ekim 1943.

_____ ; “Japonyanın Vücutte Getirmeğe Çalıştığı Anlaşma”, **Tanin**, 10 Ekim 1943.

_____ ; “Moskova Konferansı”, **Tanin**, 12 Ekim 1943.

_____ ; “Moskova Konferansı”, **Tanin**, 21 Ekim 1943.

_____ ; “Moskova Konferansında Türk Tarafsızlığı”, **Tanin**, 26 Ekim 1943.

_____ ; “Türk Tarafsızlığı Bir Mesele Mi Oluyor?”, **Tanin**, 27 Ekim 1943.

_____ ; “Moskova Mülâkatından Alınan Neticeler”, **Tanin**, 3 Kasım 1943.

_____ ; “Kahire Görüşmelerinden Sonra”, **Tanin**, 9 Kasım 1943.

_____ ; “Üç Büyük Devler”, **Tanin**, 25 Kasım 1943.

_____ ; “Türkiye’nin Durumunda Değişen Bir Şey Var mı?”, **Tanin**, 26 Kasım 1943.

_____ ; “Tahran Konferansı Hakkındaki Tebliğ”, **Tanin**, 8 Aralık 1943.

_____ ; “Son Kahire Mülâkatı”, **Tanin**, 12 Aralık 1943.

_____; “*Türkiyenin İttifak Politikasında Yeni Bir İnkişaf*”, **Tanin**, 17 Haziran 1944.

_____; “*Almanya ile Siyasî ve İktisadî Münasebetlerin Kesilmesi*”, **Tanin**, 3 Ağustos 1944.

_____; “*Üçler Konferansında Siyasî Meseleler*”, **Tanin**, 14 Şubat 1945.

_____; “*Türkiyenin Son Kararı*”, **Tanin**, 24 Şubat 1945.

Yalçın, Osman; “*İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 47, A.Ü. Basımevi, Ankara, Bahar 2011.

Yalman, Ahmet Emin; “*Demokrasi Gemisinin Karşılaştığı Tehlikeler*”, **Vatan**, 16 Ağustos 1943.

_____; “*Kebek Konferansından Neler Doğacak*”, **Vatan**, 26 Ağustos 1943.

_____; “*Buzlar Kırılırken*”, **Vatan**, 1 Kasım 1943.

_____; “*Moskova Konferansının Kurduğu Temel*”, **Vatan**, 3 Kasım 1943.

_____; “*Kahire Mülâkatı*”, **Vatan**, 6 Kasım 1943.

_____; “*Hariciye Vekilimizi Karşılarken*”, **Vatan**, 11 Kasım 1943.

_____; “*Tahran Konferansı'na Ait Beyannameler*”, **Vatan**, 8 Aralık 1943.

_____; “*Yeni Kahire Mülâkatı Neticeleri*”, **Vatan**, 12 Aralık 1943.

_____; “*İstifa Hâdisesinin Tahlili*”, **Vatan**, 17 Haziran 1944.

_____; “*Tarihî Bir Sahnenin İntibaları*”, **Vatan**, 3 Ağustos 1943.

Yazman, Mehmet Şevki; “*Moskova'da Halli En Güç Askerî Mesele: Uzak Şark Harbi*”, **Akşam**, 30 Ekim 1943.

SÜRELİ YAYINLAR

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Milliyet

Tan

Tanin

Tercüman

Ulus

Vatan

Yeni Sabah

SÖZLÜKLER

Dağ, Ahmet Emin; **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü**, Anka Yayınları, İstanbul, 2005.

Ülke Arıboğan, Gülden Ayman, Beril Dedeoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der. Faruk Sönmezoğlu, DER Yayınları, İstanbul, 2005.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.mfa.gov.tr/sayin_-selim-r_-sarper_in-ozgecmisi.tr.mfa, Erişim Tarihi: 03.07.2016.

<http://www.byegm.gov.tr/turkce/byegm-hakkinda#collapse4>, Erişim Tarihi: 03.07.2016.

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf, Erişim Tarihi: 18.09.2016.

<http://londra.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>, 18.09.2016.

EKLER

EK-1: B.C.A., 30..10.0.0/235.588..3., 13.02.1943-İngiliz başbakanı Churchill'in Casablanca Konferansı, Adana Seyahati ve Trablusgarp ziyareti hakkında söylediği nutuk.

T. C.
Hariciye Vekâleti
Umum Evrak Müdürlüğü

Geldiği yer : Londra
Yazıldığı tarih : 11.2.1943
Geldiği tarih : 13.2.1943
Numarası : 65

T. C.
BAŞBAKANLIK
MÜHÜRLEME BİRİMİ

AÇIK TEL

Hariciye
Ankara

Başvekil İr.Churchill bu gün öğle vakti başlayıp bir buçuk saat kadar devam eden Casablanca konferansı, adına seyyahati, avdetinde İngiliz Ordusunun Almanlardan kurtardığı ilk İtalyan şehri diye tarif ettiği Trablusgarp'ı ziyareti hakkındaki nutkunu söyledi.

Bu sırada İngiliz efkârı umumiyesini en ziyade meşgul eden Atlantik muharebesi ismini verdikleri ve Alman Tahtelbahirleri yüzünden uğradıkları nakliye gemileri ve hamuleleri kıymetli malzeme itibarile ağır zayıflatları olduğundan, söze buradan başlayarak bu tarzı harbin geçirdiği safahatı kılâsa ettikten sonra son iki ayda gemi zayıflatının evvelkilerine nazaran en az olduğunu, keza evvelkilere nisbeten Alman Tahtelbahir zayıflatının çok olduğunu, altı ay evvelkine nisbetle İngiltere'de ve Amerika'da gemi inşaatının çok ilerlemesinden bu gün bir buçuk milyon ton fazla gemiye malik olduklarını teharüz ettirdi.

Casablanca konferansında konuşulan başlıca iki meseleden birinin Tahtelbahirlere karşı daha müessir tedbir almak, diğerinin de, sonuna muvaffakiyetli darbeler indiren müttefikleri Rusların üzerinden yükü hafifletmek için müsterek düşmanla bir an evvel karşılaşılıp çarpışmayı temin edici tedbirler almak olduğunu, refakatlerinde bulunan askerî mütehassısların, politika tesiri altında kalmadan, on günden fazla geceli gündüzlü çalışarak bu maksad için önümüzdeki dokuz ay zarfında müessir olabilecek plân ve program hazırladıklarını söyledi.

Sivasi olarak da düşmanları bilâkaydıışart teslim -----

4- 030 10 235 588 3

T. C.
Hariciye Vekâleti
Umum Evrak Müdürlüğü

Geldiği yer .....
Yazıldığı tarih .....
Geldiği tarih .....
Numarası .....

-11-

AÇIK TEL

olmadıkca harbe nihayet vermek, ve Avrupa'da harb nihayet buldukdan sonra Amerikalıların yanbasında bütün kuvvetlerle Japonları aynı suretle teslim mecbur edinceye kadar harbe devam etmek kararı olduğu ilâve etti.

Pundan sonra Adana ziyaretinden bahsederek hava meydanına indiği zaman Hurricane Tayyarelerini meydana dizilmiş gördüğünü, Reisiümhur Hazretlerinin Trenini de karlarla örtülü dağlar içinden minalı tırtıl gibi çıkıp geldi ifadesile edibane tasvirinden sonra, maliyetlerinde getirdikleri Basvekil, Hariciye Vekili, Genelkurmay Başkanı ve Parti Umumi Kâtibi ile buluşup görüşüklerini, memleketimizin en müşkül zamanlarda takib ettiği devlet siyaset ve sağlam durumu ile kendi düşmanlarının Suriye ve Irak'ı istilâlarına, bil-hassa kendileri ve müttefikleri için hayat meselesi olan Irak ve İran petrollerini ele geçirmelerine mani olduğunu tebarüz ettirdi. Bu sözleri takdir sedaları ile karşılandı.

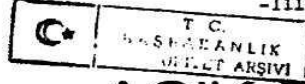
"Türk dost ve müttefiklerimizden bir şey istemedik, kendilerini tehlikeye atmak arzusunu göstermedik, çünkü Türkiye'nin tehlikeye düşmesi bizim tehlikeye düşmemiz olurdu. Türk Ordularını asrî esliha ve techizat ile takviye etmek imkânlarını aradık. Deniz ve kara yollarından taşıyabilecekleri kadar malzemeyi Amerikalılarla birlikte temin edebileceğimizi anlattık. Bu gün Ankara'da Türk ve İngilizlerden mürekkep müşterek bir heyet menzil yollarının ıslahına, nakliye vesaitinin ikmaline çalışmaktadır. Bu suretle Türkiye'yi muhtemel herhangi bir taarruza karşı daha kuvvetli bulundurmak mümkün olacaktır. Amerika ile birlikte Türkiye'ye nakledilip donatabilecekleri, istedikleri kadar esliha ve malzemeyi harbiye verebilecek vaziyetteyiz.

030 10 235 588 3 e.1.

T. C.
Hariciye Vekâleti
Umum Evrak Müdürlüğü

Geldiği yer .....
Yazıldığı tarih .....
Geldiği tarih .....
Numarası .....

-III-

AÇIK TEL

Bu babda neşretilen müşterek komünikede beyan edilen hususattan fazla bir şey yoktur. Tefsir suretile manâ çıkarmaya çalışmak doğru değildir. Türkiye'nin şimdiye kadar sebat ile mukavemet gösterdiği yakın tehlikeler bu gün daha azalmıştır. Çünkü cenubunda ve şarkındaki dostları düşmanlarına kalebe etmiş bir vaziyettedir." dedi ve Ruslarla Türklerin en sıkı dostluk idamesine tarafdar olduğunu ilâve etti.

Sözünü şimalî ve garbî Afrika'daki siyasî ve askerî vaziyete intikal ettirerek, bu darülharbde hâkim rolün Amerika'da olduğunu, kendisinin bu işde Reisiçümhur Roosevelt'in Muavinliğini memnuniyetle kabul ettiğini, her ikisinin de başlıca arzusu müttefik Orduların muzaffer olması için mahallî asayisin ve menzil yollarının mahfuz bulunması olduğunu tebarüz ettirerek diğer mesailin talî olarak kabul edildiğini söyledikten sonra İngiliz ve Amerikan siyasetçilerine, Avam Kamara azalarına, nihayet her iki memleket efkârı umumiyesine hitab ederek, yukardaki kanaate mugayir olarak Fransızların iç politikalarında bir Generali diğerine karşı koymakla veya birini diğerine tercih etmekle maksadı aslî olan zaferi temine yardım etmiş olmayacaklarını, aksine hizmet etmiş olacaklarını söyledi ve mesuliyeti müteahhid olanlara emniyet ederek işi onlara bırakmalarını ve zaferi nihaiden emin olmalarını istedi ve alkışlandı.

En sonra Irak'da şimalî ve garbî Afrika'da Eiwenhoover'in Başkumandanlıkta devam edeceğini, General Alexander'in onun muavinliğine tayin edildiğini, General Alepander'in yerine merkezi Kahire'de bulunan Ordu Başkumandanlığına da General Wilson'un nakledildiğini, bunun yerine de yeni bir Kumandan tayin edileceğini, Hava

030 10 235 588 3

T. C.
Hariciye Vekâleti
Umum Evrak Müdürlüğü

Geldiği yer .....
Yazıldığı tarih 42
Geldiği tarih 252
Numarası .....

-IV-

AÇIK TEL

Mareşali Teddern Müttefikler hava kuvvetleri Kumandanlığını yapacağını, Amiral Cunningham'ın Bahrişefid'in şarkında da müttefik deniz kuvvetleri Başkumandanlığına tayin edildiğini, merkezi İskenderiye olan Akdeniz Donanması Başkumandanının unvanının Kızıldeniz'i de ihtiva etmek üzere Şark Donanması Kumandanlığına tahvil edildiğini anlatarak, dinleyenlere emniyet ve itimad telkin eden sözlerine nihayet verdi ve alkışlandı.

Bizzat dinlediğim Başvekil'in, ajansların metnini vereceği nutkun bir an evvel yapabildiğim ana hatlarını gösteren hülâsası yukardadır, arz ederim.

Rauf Orbay

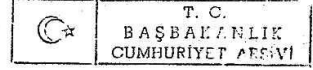
Rauf Orbay

030	10			235	588	3
-----	----	--	--	-----	-----	---

EK-2: B.C.A., 30..18.1.2/104.3..38., 13.12.1943-İngiltere Dışişleri bakanı ile görüşmek üzere Kahire'ye giden Dışişleri Bakanı Numan Menemencioglu ve beraberindekilere verilecek yevmiye ve diğer masraflar.

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı

Kararname

3
138

İngiltere Hariciye nazırına mülaki olmak üzere Kahireye gitmiş olan Hariciye Vekili Numan Menemencioglu ile refakatında bulunan Hariciye Vekâleti Umumî Kâtibi Büyük Elçi Cevat Açıkalin, Hususî Kalem Müdürü Şadi Kavur, Umumî Katiplik Hususî Kalem Müdürü Turgut Menemencioglu ve Vekâlet memurlarından Zeki Sirmen'e 2/8/938 tarihli ve 2/9390 sayılı kararname mucibince yevmiye verilmesi ve Reisin gündeliğine on Türk lirası zam yapılması ve Heyetin çalışması için bir daire kiralanması, muhabere, otomobil ve ziyafet masraflarının ödenmesi; Hariciye Vekilliginin 1/12/1943 tarihli ve 18233/364 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 13 Ocak 1944 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

[Handwritten signature]

Bş. V.

[Handwritten signature]

Ad. V.

[Handwritten signature]

M. M. V.

[Handwritten signature]

Da. V.

[Handwritten signature]

Ha. V.

[Handwritten signature]

Ma. V.

[Handwritten signature]

Mf. V.

[Handwritten signature]

Na. V.

[Handwritten signature]

İk. V.

[Handwritten signature]

S. İ. M. V.

[Handwritten signature]

G. İ. V.

[Handwritten signature]

Zr. V.

[Handwritten signature]

Mü. V.

[Handwritten signature]

Ti. V.

[Handwritten signature]

030 18 01 02 104 3 38

EK-3: B.C.A., 30..18.1.2/107.106..9., 22.03.1945-san Francisco'da 25.4.1945'de toplanacak olan Birleşmiş Milletler Dünya Emniyet Konferansı'na temsilci müşavir, heyet katıblığı ve diğer görevlerle katılacak olanlara 2/9390 sa. Karara göre gündelik verilmesi.

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü

Karar

Sayı : —

3

2316

San Fransisko'da 25/Nisan/1945 tarihinde toplanacak olan Birleşmiş Milletler Dünya Emniyet Konferansına Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına Baş Murahhas olarak Trabzon Milletvekili ve Hariciye Bakanı Hasan Saka, İkinci Murahhas Vaşington Büyük Elçisi Hüseyin Ragıp Baydur, Üçüncü Murahhas Hariciye Bakanlığı Kâtibi Umumî Birinci Muavini birinci sınıf Elçi Feridun Cemal Erkin ve Müşavir olarak Samsun Milletvekili Cemil Bilsel, İstanbul Milletvekili Ahmet Şükrü Esmer, Zonguldak Milletvekili Hazım Atif Kuyucak, Zonguldak Milletvekili Şinasi Devrim, Hariciye Bakanlığı Müşavirleri olarak Hukuk Müşaviri Nihat Erim, Birinci Daire Umum Müdürü Abdullah Zeki Polar, Bakanlık Müşavirlerinden Abdülhak Şinasi Hisar, Millî Müdafaa Bakanlığı Askeri Müşaviri olarak Kurmay Yarbay Hüseyin Ataman ve Kurmay Yarbay Tekin Arıburun, Basın ve Yayın İşleri için Gazeteci gurubu Başkanlığını yapmak üzere Bolu Milletvekili Falih Rifki Atay ve Heyetin Umumi Kâtibi olarak Cumhurbaşkanlığı Hususi Kalem Müdürü Süreyya Anderiman, bundan başka Hariciye Bakanlığı Hususi Kalem Müdürü Şadi Kavur ile Heyet Kâtipleri olarak Hariciye Bakanlığı Birinci Daire Umum Müdür Muavini Hasan Nurelgin, Ticaret Dairesi Umum Müdür Muavini Nizamettin Erenel, İstihbarat Dairesi Şub. Müdürlerinden Orhan Tahsin Günden, İngilizce Mütercimi Şinasi Siber' gönderilmeleri ve Başmurahhas Hasan Saka ile Murahhas Hüseyin Ragıp Baydur ve Feridun Cemal Erkin'e anlaşmaların imzası için yetki verilmesi ve heyet üyelerine 2/8/1938 tarihli ve 2/9390 sayılı karar gereğince gündelik verilmesi ve Başkanın gündeliğine 10 Türk lirası zam yapılması ve heyetin çalışması için bir daire kiralanması, muhabere, kırtasiye, otomobil ve ziyafet giderlerinin kabulü , icabında

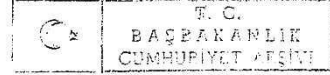
080 18 01 02 107 106 9

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

2376

Karar

- 2 -

mahallinde daktilo kullanılması; Hariciye Bakanlığının 21/3/1945 tarihli ve 5647/55 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 22/3/-1945 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

İsmet İnönü

Başb.

İ. Sarıca

Ad. B.

İ. T. Ünal

M. M. B.

A. B. Akın

Da. B.

Alihan Karan

Ha. B.

Y. Akay

Ma. B.

M. B. Akın

Mf. B.

Y. Günel

Na. B.

Y. S. S. S.

İk. B.

Y. S. S. S.

S. İ. M. B.

D. S. S. S.

G. İ. B.

S. S. S. S.

Zr. B.

İ. R. Hatipoğlu

Mü. B.

A. T. Celal

Ti. B.

S. S. S. S.

030 18 01 02 104 106 9

PORTATİF YAZI MAKİNELERİ CELMIŞTİR. ... Tel: Ankara Cad. No. 111 AİTTAP

Cumhuriyet

Merhaba en güzel edebi romanı Sen de Seveceksin! Yazar: Etem İzzet Benice. ... CEMAL 290 Kuratlar.

İSTANBUL - CAĞALOĞLU Tel: Ankara Cad. No. 111 AİTTAP. ... 19 uncu yıl sayı: 6625

Ticaret Vekilimiz Adana ve Mersinde tetkikler yapıyor

Dr. Behçet Uz, ithalatçı tüccara azami yardımın yapılacağını, mahsul vazyetinin çok müsâid olduğunu söyledi

Roosevelt - Churchill buluştular Kazablanka'da toplanan harb konseyi Mihverin kayıd ve şartsız teslimine kadar taarruza devam kararı verdi

General De Gaulle'e General Giraud aralarındaki bütün ihtilafları hallederek müşterek bir beyanname neşrettiler

Ticaret Vekili Dr. Behçet Uz

Mersin 20 (İstanbul muhabirmeni- den) - Ticaret Vekili Dr. Behçet Uz Mersin'in açıkladığı ihale 12 - hâli ve ihaleci ticaretçileri 6 - zâmi bir görüşme yapıyor...

Hesabla yarımlar 1932 yılında Mersin'de olduğu ve Fransız mülkiyetinde olan, Çanakkale'nin ticaret ve sanayi tesisleri...

Dr. Behçet Uz, ithalatçı tüccara azami yardımın yapılacağını, mahsul vazyetinin çok müsâid olduğunu söyledi

Roosevelt ve Churchill'in buluşması

General De Gaulle

General De Gaulle'e General Giraud aralarındaki bütün ihtilafları hallederek müşterek bir beyanname neşrettiler

Stalingraddaki Alman kuvvetleri imha edildi Ruslar diün birkaç kasaba daha aldılar. Stalin, Kızıldorda bir emri yevmi neşretti

Trablus batısında Mihverin en son deniz üssü Zuara limanı zaptedildi

Tunusta Mihverciler 4 bin esir, külliyyetli harb malzemesi ele geçirdiler

Batıda Trablus batısında Mihverin en son deniz üssü Zuara limanı zaptedildi

Alman harp taktiği Cephe hattı düzeltiliyor

Rusların tazyiki diün daha şiddetli olmuştur Diğmann birçok taarruzları kanlı muharebelerden sonra püskürtüldü

Askeri vaziyet Sark cephesinde Rus taarruzlarının hedefi

Yazan: Emekli General H. Emir Erkilet

Akdeniz harbi Müttefikler 1 milyon tonluk Alman ve İtalyan gemisi batırdılar

Londra 26 (A.S.) - Akdeniz bölgesindeki muharebeler devam ediyor...

Marsilyada fevkalade tedbirler

Sehride örfi idare ilan edilmiş; 250 den fazla kims kursuna dizilmiştir

Narivke baskını

Almanlar 7 İngiliz botunun başkını püskürtüklerini söylerler Londra da baskın tam bir muvaffakiyet neticelendiğini bildiriyor

Vergi vermeyenler Bu akşamki trenle Askaleye sevkediliyor

1932 yılında kazandı, hacceden eşyaları sattılar

Dava dosyası Müddeiumluge gönderildi

Almanlar bir Alman askerini öldürdü...

Almanlar bir Alman askerini öldürdü

Rehaf faciası

Dava dosyası Müddeiumluge gönderildi

Satıp serbest bırakılan maddeler

Almanlar bir Alman askerini öldürdü...

Yüksek vergi vermeyenler Bu akşamki trenle Askaleye sevkediliyor. ... 1932 yılında kazandı, hacceden eşyaları sattılar

Rehaf faciası. Dava dosyası Müddeiumluge gönderildi. ... Almanlar bir Alman askerini öldürdü...

İzhar ettiği arzu üzerine Türkiye'ye gelen İngiltere Başvekili

M. Churchill'i İnönü kabul ettiler

Adana'da 30 ve 31 sonkânun tarihlerinde

Türk ve Britanyalı devlet adamları ve müteahhisslar müteaddit görüşme yaptılar

Esaslı noktalar üzerinde görüş birliğine varıldı

Türk ve Britanyalı devlet adamları, cereyan etmiş olan görüşmeler hakkında tam bir memnuniyet ifade ettiler

Stalingrat müdafaası

Stalingrat müdafaası, hem ruhsal, hem de almanların tarihine atılan harflere geçektir. Ruslar, bu Volga şehri, alman istilasına karşı, bütün kuvvetleriyle ölümlerine kurbanlarını ve nihayet hep tarih kullandıkları düşüncesiyle karşılaştıkları alman müdafaası kadretinin kendilerinin kadar azimli olduğunu görmüşlerdir. Talihin ne garip bir tesellidir ki, bundan bir iki ay evvel, sovyet tebliğleri, Stalingrat müdafaasının, kahramanlığından bahsederken, şimdi alman tebliğleri gene aynı şekilde Stalingrat müdafaasının cesaret ve kahramanlığını övmektedir. Demek, ister sağ, ister sol olsun, tek parola vardır: vatan menfaatlerinin emrettiği yerde ölme...

Almanlar, Stalingrad'ı her ne pahasına olursa olsun ellerine geçirmek istediiler. Fakat almanlar, her ne pahasına olursa olsun, buraya elverişli koşullara sahiptiler. Sonunda rus müdafaası karşısında eridiler ve bittiler. Çünkü sovyet tebliği, baharında Mareşal Paulus olduğu halde 6 meci mühür ordusuyla 16 generalin birliğinde eridilerini bildirdi. İki aydan fazla devam eden Stalingrat savaşının nihai sonucu Adana Konferansı'ndan bir ordunun kayışıdır. Bu kararın anaında

(İki Sayfaya Devam)

Ankara, 1 a. a. — Tebliğ: İzhar ettiği arzu üzerine, Birleşik Krallık Hükümetinin temsil eden Başvekili Winston Churchill, Cumhuriyet Hükümetinin misafiri olarak Türkiye'ye gelmiştir. Varmasının müteakkip Başvekili, Adana'da bulunan Reislcumhur tarafından kabul edilmiştir. Bundan sonra İstanbul'da gerçekleşen Türk ve Britanyalı Devlet adamları ile müteahhisslar arasında müteaddit görüşmeler vukubulmuştur.

Türk heyeti:
Bay Şükrü Saracoğlu, Başvekili
Mareşal Fevzi Çakmak, Genelkurmay Başkanı
Bay Numan Menemencioğlu, Hariciye Vekili
Bay Feridun Erkin, Orta Elçi, Hariciye Vekâletii Kâtibi Umumi unvanlı
General Şefik Cakmak, Genelkurmay hava müşaviri
Albay Fahiş Kayabaşı, Genelkurmay harekât şubesi müdürü
Büyük Britanya heyeti:
M. Winston Churchill, Başvekili
Sir H. Knatchbull - Hugessen, Majeste İngiliz Kralının Büyük Elçisi
Sir A. Cadogan, Hariciye Nezareti daimi müstafası
General Sir Alan Brooke, İmparatorluk Genelkurmay Başkanı
General Sir Matland Wilson, İran ve Irak'la bağlanmış
General Sir Harold Alexander, Ortasek kuvvetleri başkumandanı
General Sir Wilfrid Lindell, Ortasek'te lezvam işleri ne memur
Hava mareşali R. M. Drummond, Ortasek hava başkumandanı
Deniz tuğbasi J. G. Dundas, Akdeniz donanması başkumandanı
Genelkurmay başkanı

(İki Sayfaya Devam)

Başvekil, Genelkurmay Reisi ve Hariciye Vekili dün Ankara'ya döndüler

Ankara, 1 a. a. — Başvekili Şükrü Saracoğlu ile Genelkurmay Başkan Mareşal Fevzi Cakmak, Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu bugün saat 19.30 da şehrinde döndüler. İstanbul'da Birleşik Milletler Meclisi Reisi Abdülhalik Renda ile, Vekiller, Menemencioğlu, Genelkurmay ve Vekâletleri İleri gelenleri ve Müstafaları Umumi Müdûrleri, verili, çeşitli sivaslar ve basın müessesileri tarafından karşılanılmışlardır. Başvekili ile Genelkurmay Başkan Mareşal ve Hariciye Vekilimizin döndükleri akabinde Mar. basın Umumi Müdûrlüğü Selim Sarper, biriktirici müteakkip müteakkip devreler basın müesseselerini ile Türk basın müesseselerini ve bunları takiben de misafir devletlerine mensup basın müesseselerini Mar. basın Umumi Müdûrlüğünde kabul ederek komandanin menfaatlerini kendilerine tevdi etmişlerdir.

Türk çiftçisinin muhtaç olduğu zaruri alet, ilaç, suni gübre gibi şeyleri temin üzere bir zirai donatım kurumu kuruldu

Ziraaat Fakültesine bağlanan kurumun sermayesi 10.000.000 Türk lirasıdır

İzmir Vekâletleri Heyeti, koordinasyon görevini yeni bir kurumla kabul etmiştir. Bu kurumun ziraaat Vekâletine bağlı ve bu vekâlet başkanınca kurulmuş bir kurumdur. Ankara'da kurulmuş olan bu kurumun sermayesi 10.000.000 Türk lirasıdır.

(İki Sayfaya Devam)

M. Winston Churchill İnönü'ye S. M. Kiral George'un dostane bir mesajını tevdi etti

Ankara, 1 a. a. — Anadolu Ajansının öğrendiğine göre, İngiltere Başvekili M. Winston Churchill, Reislcumhur İsmet İnönü tarafından kabul edildiği vakit Reislcumhurumuzun Kralı Majeste George'un dostane bir mesajını tevdi etmiştir. Reislcumhur İsmet İnönü, bu mesajı cevabında Majeste Kralın takdirine Londra Büyük Elçimiz memur buyurmuşlardır.

Cumhurreisimiz M. Winston Churchill delâletleriyle göndermiş olduğu selâm ve sempatiden dolayı M. Roosevelt'e teşekkür ve sempatilerini bildirdi

Ankara, 1 a. a. — Anadolu Ajansının öğrendiğine göre, Adana müdafiası esnasında, Reislcumhur İsmet İnönü, Amerika Birleşik Devletleri Reisi M. Roosevelt'e bir telgraf göndererek M. Winston Churchill delâletleriyle gönderdiği övgüsel ve sempatiden dolayı telgrafla Birleşik Devletler Reisine teşekkürlerini ve bilmeküle sempatilerini bildirmişlerdir.

Şehir Meclisinin güzel bir kararı Necati, Vasıf ve Reşit Galib'in kemikleri yeni mezarlığa nakledilecek

Ankara Belediye Meclisi dün Vali ve Belediye Reisi Nevat Tandoğan'ın reisliğinde şubat devresinde toplantısına başlamıştır. Encümenler seçimi yapıldıktan sonra reislik makamının bir teşekkülü olmuştur. Bu teşekkülde, mezarlar Maarif Vekâletlerinden Necati, Vasıf ve Reşit Galib'in eski mezarlarındaki kemiklerinin yeni mezarlığa nakline ve kendilerinin Türk inkılap tarihindeki yerleri mevkiilerine uygun birer mezar yaptırılmasına dair Maarif Vekâletinin verilmiş olan kararın bir kısmının bina edildiğinden sonra, yeni mezarlığa yer tahsis için reisliğe salâhiyet verilmesi isteniyordu. Belediye Meclisi, lakinâhen bu mezar evladının azat hüsnâlarına ibadileştirecek olan bu teşebbüsü büyük sempati ile karşılamış ve Maarif Vekâletinin dileğini yerde ve lûrum gördüğü teşebbüse yer tabii için reislik makamına ittifakla salâhiyet vermiştir. Belediye Meclisinin, emicilerde tekkik edilmekte bulunan isletin bitirilmesini beklemek ve gelecek pazartesi saat 17.30 da toplantısına üreer dünkü celseine son vermeyecektir.

MOSKVA'YA GÖRE

Svatovo ve Belokensko'ya zaptedildi

Stalingrat'taki durum hakkında hususi bir sovyet tebliği çıkarıldı

Sovyet Haberleri Bünyesi bildiriyor: Aşağı bir hüsnâ emsâlinde emsâl nereden büyük bir şehir ve emsâlinde 17.000 kişiyi kapsıyor.

BERLİN'E GÖRE

6ncı ordunun cenupteki grup ezildi

Aynı ordunun şimal grupu mevzilerini hâlâ tutmağa devam ediyor

Berlin, 1 a. a. — Alman orduların hüsnâ emsâlinde emsâl: Solingrat'ın şimalinde büyük bir şehir ve emsâlinde 17.000 kişiyi kapsıyor.

ULUS

2/2/1943

M. Churchill Cumhurbaşkanı ile görüşürken

Görüşmeden başka bir anstantone

M. Churchill Başbakan ile İngiltere Büyük Elçisiyle birlikte sofrada

M. Churchill Mareşal Çakmak'la görüşüyor

M. Churchill Başbakan ile beraber Adana havalimanından çıkarken

M. Churchill Adana hava meydanında tıyayeleri tetkif ediyor

Hariciye Vekilimiz M. Churchill'e "hoş geldiniz" diyor

İngiliz Başbakanı getiren tıyayerede, gittiği yerlerin işaretleri

M. Churchill'in tıyayesi hareket halinde

M. Churchill Türkiye'den ayrılırken İhtiram hatasını tetkif ediyor

M. Churchill sigarını içerken

M. Churchill Millî Mücadele seyahatine çıkmak üzere hava meydanına geliyor

General Alexander Başbakan ile vedalaşıyor

M. Churchill hava tıyayalarına vedalaşıyor

M. Churchill giderken İhtiram hatasını tetkif ediyor

İzhar ettiği arzu üzerine M. Çörçil'i İnönü kabul ettirir

Gen. İ. İnönü'nün Türkiye ile Birleşik Krallık arasında dostluk ve kardeşlik anlayışları, bu toplantılar sırasında cereyan eden çok yönlü konuşmalarla teyid edilmiş ve daha ziyade kuvvet bulmuştur.

Türk Devlet adamları son buhranlı zamanlar esnasında güdüler, Türk politikasının cereyan seyri ile ilişkiler ve Başbakan Churchill Mecliste Kral Hükümetinin bu politikayı sempati ve tam bir anlayışla takibetmiş kendilerine temin etmiştir.

Türk ve Britanyalı Devlet adamları Avrupa'da ve... bilhassa

Türkiye'nin doğrudan doğruya menfaati mevcut bulunan meselelerde vaziyeti birlikte incelemişler ve esaslı noktalar üzerinde görüş birliğine varmışlardır.

Büyük Britanya ile Birleşik Amerika Devletleri, Türkiye'nin umumî bakımından tedafül emniyetini kuvvetlendirmek için mutabakatla yapabilecekleri yardımları şekli itibarında temin edilecek ve bu mevzuat üzerinde bir taraflı müdahale hususları arasında görüşmeler vuku bulmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri Reisi ile son zamanlarda görüşülen, Amerika Birleşik Devletleri Churchill, bu müzakere projelerini hâzır rekte kararlaştırılan Reisi Roosevelt'in fikirleri hakkında tam bir vakıfla konuşmak imkânını bulmuştur. Harp zamanında müzakere edilecek olan meseleler de incelenmiş ve bu noktalar üzerinde de aynı görüş birliği mübahisede edilmiştir.

Türk ve Britanyalı Devlet adamları, Adana'da 30 ve 31 Ocak'tan itibaren 1943 te cereyan etmiş olan görüşmeler hakkında tam bir memnuniyet ifade etmişlerdir.

Amerikan uçakları İtalyan şehirlerine akınlar yapılır

Roma, İ.S.A. — Başbakanın özel bir akın, dört motorlu amerikan bombardıman uçakları ile İtalyan şehirlerine akınlar yapıldı. Akınlar bombalar, blokaj, bulaşıcı ilaçlar, havuzlara sebze ve meyveler, kitaplar ve diğer eşyaları taşıyan uçaklarla yapıldı. Akınlar, İtalyan şehirlerine akınlar yapıldı. Akınlar, İtalyan şehirlerine akınlar yapıldı.

M. Massigli M. Eden'le beraber yemek yedi

London, 1 Şubat. — M. Massigli, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri arasında bir anlaşma imzalamak üzere İngiltere'ye geldi. M. Massigli, İngiltere Başbakanı M. Eden ile beraber yemek yedi.

Birleşik Amerika'nın Avustralya elçisini tayini iptal edildi

Washington, 1 Şubat. — M. Roosevelt bir kaç gün önce Amerika'nın Avustralya Elçisi M. Thomas'ın tayini hakkında bir karar almıştı. Ancak şimdi bu karar iptal edildi. M. Roosevelt'in bir kaç gün önce Avustralya'ya tayin ettiği M. Thomas'ın tayini iptal edildi.

A. B. Nevruz
BARAGININ DEVEDİKENLERİ
 İhsan Savaşlı ve Yusuf Savaşlı'nın iki müddetlik noktasıyla seyraltı sayılarına bu hafta'nın en kuvvetli romanı atılmış bir cilt içinde çıktı. Para: 75 kurupur. Her kitabında bahadır. Teyaz için müberrakat: İstanbul P. K. 278

Cumhuriyet

İSTANBUL — CAGALOĞLU
 Telgraf ve mektup adresi: Cumhuriyet, İstanbul — Posta kutusu: İstanbul No. 240
 Telefon: Bosphor: 22368, Tahire: 6091 — İZMİR: İnce ve Mevlana: 2229-2230

19 uncu yıl sayı: 6633 Perşembe 4 Şubat 1943

ASKALE YOLCULARI
 Yazan: YUSUF ZİYA ORTAC
AKBABA
 Mecmuanın başlığı sayımda.

Adana'da İnönü - Churchill mülâkatından resimler: Solda, Cumhur Reisimiz İngiliz Başvekil'i ile sağda görüşmeleri anında. Sağda, İsmet İnönü Başvekil Churchill'e oeda ediyor

İngiliz Başvekil'i M. Churchill Adana'ya varışından sonra, İsmet İnönü ile beraber

Mebus seçimi

Esas defterler dün her tarafta asıldı

15 şubatta ikinci müntehiblerin seçilmesine başlanacaktır

Mebus seçimine ad esas defterler, dün şehir kanarlarındaki meclislerde asıldı. Her tarafın meclisleri, bugün defterleri inceleyeceklerdir. Defterler 7 şubat akşamına kadar asılı bulundukları halde, 15 şubat akşamına kadar her meclislerde defterler asılmaya başlanacaktır.

Millî Ortaklık Yürütme Heyetinde Başbakanlık Erişim Müdürü Reşit Çengel Altın Bekir ile görüşüyor

Ziyaretin akisleri

Adana girişimlerinde dün akşamki ziyaretler, İnönü'nün Adana'ya gelişinden itibaren, Adana'nın her tarafında büyük ilgiyle karşılandı. İnönü, Adana'ya gelişinden itibaren, Adana'nın her tarafında büyük ilgiyle karşılandı. İnönü, Adana'ya gelişinden itibaren, Adana'nın her tarafında büyük ilgiyle karşılandı.

Churchil Kahirede

İngiltere Başvekil'i dün Kral Farukla görüştü - Adana mülâkatının filmini seyretti

İngiliz Başvekil'i Winston Churchill, dün Kahire'de Kral Farukla görüştü. Başvekil, Kral'ın Adana mülâkatının filmini seyretti. Başvekil, Kral'ın Adana mülâkatının filmini seyretti.

Askeri vaziyet

Şark cephesinde son vaziyetlere bir bakış

Yazan: Emekli General H. Emir Erkilet

Şark cephesinde Ruzvelt'in beyanatı

Kazablanka'da Müttefikler arasında tam bir anlaşmaya varıldı

Almanlar Stalingradda imha edilen 6 ncı orduyu yeniden kuruyorlar

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Franklin D. Roosevelt

Finlandiya Cumhur Reisi

Harbin, harb dışı memleketlere de sınavı ihtimalinden bahsediyor

Alman resmi tebliği

Şark cephesinde son vaziyetlere bir bakış

Yazan: Emekli General H. Emir Erkilet

(Yazan 3 ümit bekliyor)

Şark cephesinde son vaziyetlere bir bakış. Almanlar Stalingradda imha edilen 6 ncı orduyu yeniden kuruyorlar. Ruzvelt'in beyanatı Kazablanka'da Müttefikler arasında tam bir anlaşmaya varıldı. Finlandiya Cumhur Reisi Harbin, harb dışı memleketlere de sınavı ihtimalinden bahsediyor.

Salomon adalarında

Mühim deniz, kara ve hava çarpışmaları

Wahington 3 Ocak — Deniz ve hava kuvvetleri arasında büyük çarpışmalar. Salomon adalarında mühim deniz, kara ve hava çarpışmaları.

Bu tarafta, müttefik kuvvetleri tarafından ele geçirilen bir bölge

TÜTÜN PİYASASI ACILDI

Ege bölgesinde dün üç milyon kilo tütün satıldı

Piyasa, 200-275 kuru arasında bulunuyor

Churchill Amerika'da Avrupa'nın İstilasına Ait Meseleler Görüşlüyor

Harpten Sonra İktisadi Tecavüze Nasıl Mâni Olunacak?

Amerika Harbiye Müsteşarının müfessirleri, Amerika'nın harp sonrası iktisadi tecavüze nasıl mâni olacağını görüşüyor. Harp sonrası iktisadi tecavüze nasıl mâni olacağını görüşüyor. Harp sonrası iktisadi tecavüze nasıl mâni olacağını görüşüyor.

M. Zehriya SERTEL İktisadi Tecavüz, Yeni Bir Tehdirdir, Bu Tehditin İlk Kurbanı Amerika Harbiye Nezareti Müsteşarı Mr. Sumner Welles'dir.

İktisadi tecavüzden maksat, büyük sanayi milletlerin kendilerine karşı iktisadi müdahale etmeleridir. İktisadi tecavüzden maksat, büyük sanayi milletlerin kendilerine karşı iktisadi müdahale etmeleridir.

Mr. Sumner Welles Harpten Sonra İktisadi Tecavüze Nasıl Mâni Olunacak?

Mr. Sumner Welles harpten sonra iktisadi tecavüze nasıl mâni olacağını görüşüyor. Harp sonrası iktisadi tecavüze nasıl mâni olacağını görüşüyor.

M. Churchill'in Avrupa Seferi İçin Hazırlanan Müttefikler Planını Tamamlamak Üzere Yakında Stalin ile de Görüşmesi İhtimali Var - Mr. Wavel'de Vaşingtonda

Roosevelt ve Churchill Paşifik konuşmaları sırasında

Balkanlarda Mihver Müdafası Mr. Rommel'e Veriliyor

Balkanlarda Mihver Müdafası Mr. Rommel'e Veriliyor. Balkanlarda Mihver Müdafası Mr. Rommel'e Veriliyor.

Afrika'da Harbenden İngiliz Tümenleri Orta Sırta Çekiliyor-Giritte Manevralar Yapıldı-Albany Knox Sicilyanın İlgallini Tavsiye Ediyor

Afrika'da Harbenden İngiliz Tümenleri Orta Sırta Çekiliyor-Giritte Manevralar Yapıldı-Albany Knox Sicilyanın İlgallini Tavsiye Ediyor.

Gıda Maddeleri Fiyatlarında Düşüklük Artıyor

Gıda Maddeleri Fiyatlarında Düşüklük Artıyor. Gıda Maddeleri Fiyatlarında Düşüklük Artıyor.

Trabzon'da Ekmeğin Satışları Serbest Bırakıldı-Piyasaya Fazla Miktarla Manifatura Eyaşısı Çıkarılması da Fiyatları Tesir Etti

Trabzon'da Ekmeğin Satışları Serbest Bırakıldı-Piyasaya Fazla Miktarla Manifatura Eyaşısı Çıkarılması da Fiyatları Tesir Etti.

19 Mayıs Bayrağı Erzincanda

19 Mayıs Bayrağı Erzincanda

Bon Burnu Yarım Adası da Tamar'en İşgal Edildi

İngiliz kuvvetleri İleri baretlerini devam eden bir İtalyan esir kafilesi de geriye sevk ediyor.

TÜRK İNGİLİZ İTTİFAKI

Bu İttifak Gittikçe Sağlanıyor 4 üncü Yılı Buldu. Bu İttifak Gittikçe Sağlanıyor 4 üncü Yılı Buldu.

Novorosisk Çemberi Yarıldı

Novorosisk Çemberi Yarıldı. Novorosisk Çemberi Yarıldı.

Bir Sovyet Denizaltı Filosu da Baltık Denizine Açıldı

Bir Sovyet Denizaltı Filosu da Baltık Denizine Açıldı. Bir Sovyet Denizaltı Filosu da Baltık Denizine Açıldı.

Sofyada Yeni Bazı Tevkiif Yapıldı

Sofyada Yeni Bazı Tevkiif Yapıldı. Sofyada Yeni Bazı Tevkiif Yapıldı.

25 Denizaltı Büyük Bir Kafilye Hücum Etti

25 Denizaltı Büyük Bir Kafilye Hücum Etti. 25 Denizaltı Büyük Bir Kafilye Hücum Etti.

Gl. Von Arnim Esir Oldu-Zagan'daki Son Mihver Mukavemeti de Kırılıyor

Gl. Von Arnim Esir Oldu-Zagan'daki Son Mihver Mukavemeti de Kırılıyor. Gl. Von Arnim Esir Oldu-Zagan'daki Son Mihver Mukavemeti de Kırılıyor.

Milli Şef Halkevini Şereflendirdi

Milli Şef Halkevini Şereflendirdi. Milli Şef Halkevini Şereflendirdi.

Günler Geçerken

Günler Geçerken. Günler Geçerken.

YATAN
 "DOĞRU DOĞRU - EĞRİYE EĞRİ"
 Fiyat: 8 Kuruş

KADIN ve ERKEK
 18 Aray olan
UNIVERSAL
 Saadeti gelsin. Satış yeri: Eminönü Meydanı
ARLON SAAT MAĞAZASI

Çarşamba 11
AĞUSTOS
 1943
 Yıl: 3 - Sayı: 967

İngiliz Başvekil Çörçil, Kanadada

Ruzvelt - Çörçil mülakatına büyük ehemmiyet veriliyor - Kanadada mühim görüşmeler yapılacak

Çörçile birçok müşavir refakat ediyor

Bu gün Ruzvelt'in görüşme muhtemel olan Çörçil

Newyork, 10 (Radio) — Keblete sah gitti geçen gün Kanada'nın İngiltere Başvekilini Mster Çörçil refakatinde bazı yüksek seviyelerde olduğu haber Kanadaya gelmiştir.

Başvekil burada yapılacak mühim mülakatlarına katılmaktadır. Kanada Başvekilini Mster King Mster Çörçil'i karşılamak ve kendisi Keblete haber refakat etmiştir.

Çörçil Kanada Başvekilinin muadiri olacaktır.

Newyork, 10 (Radio) — Sahi günü Kanada'ya gelen İngiltere başvekilinin yanında İtaliyane Ruzvelt'in görüşmelerini, görüşmelerde yapılacak görüşmelerde de hazır bulunacaktır. İtaliyane Ruzvelt'in bu akşam Vaşington'da bulunan müşavirleri ve beraberinde bazı diğer istisnalarla bulunacaktır.

Amerikan tazyikli petrol tesislerinin Romanya üzerinden çıkarılması. Petrol tesislerinin Romanya üzerinden çıkarılması. Petrol tesislerinin Romanya üzerinden çıkarılması.

Avrupa, Bolşeviklere satılmış mıdır?

Yazın: Hüseyn Cahid YALÇIN

Bu saati müstefliklerin hakikatini Avrupa Bolşeviklerine sattıklarının süphesiz olduğu için soruyoruz. Müşavir propagandası için alınmış olan ve olmayan bütün Avrupa milletlerini beyan eden Bolşeviklerin Avrupa'nın müsteflik olduğunu iddia etmek ve Avrupa'nın umumiyetini istismar etmek için ortaya koydukları bir takım iddiaların bir kısmı doğru, bir kısmı yanlış. Bir aralık dilimiz pek dolmuş olmaları bu iddiaları gündeme getiren kendileri takir etmekle ödediği için mesuliyet taşımaları hakikatidir. Bununla beraber...

İtalyan şehirleri hâlâ yanıyor

Müttefik uçakları Pirelli fabrikalarını bombalıyor

London, 10 (A.A.) — İtalyan şehirleri hâlâ yanıyor. Pirelli fabrikalarını bombalıyor. İtalyan şehirleri hâlâ yanıyor. Pirelli fabrikalarını bombalıyor.

Hess macerasına ait ilk ifşaat

Hess, Almanyadan kaçmamıştı. Hitlerin murahhası sıfatıyla barış müzakeresine gelmişti. Geleceği de iptidazın malımdı ve bekleniyordu

Bu saati müstefliklerin hakikatini Avrupa Bolşeviklerine sattıklarının süphesiz olduğu için soruyoruz. Müşavir propagandası için alınmış olan ve olmayan bütün Avrupa milletlerini beyan eden Bolşeviklerin Avrupa'nın müsteflik olduğunu iddia etmek ve Avrupa'nın umumiyetini istismar etmek için ortaya koydukları bir takım iddiaların bir kısmı doğru, bir kısmı yanlış. Bir aralık dilimiz pek dolmuş olmaları bu iddiaları gündeme getiren kendileri takir etmekle ödediği için mesuliyet taşımaları hakikatidir. Bununla beraber...

Randazzo önünde İngiliz Amerikan kuvvetleri birleştiler

Montgomery "Alman kuvvetlerinin Sicilyadaki günleri sayılıdır," diyor

London, 10 (A.A.) — Sicilyada İngiliz Amerikan kuvvetleri birleştiler. Montgomery "Alman kuvvetlerinin Sicilyadaki günleri sayılıdır," diyor.

Ruslar, Harkofa 6 Km. yaklaştılar

Almanlara göre Bielgorod bölgesinde şiddetli savaşlar oluyor

Newyork, 10 (Radio) — Sovyet kuvvetleri Harkofa 6 kilometre mesafede bulunmaktadır. Bielgorod bölgesinde şiddetli savaşlar oluyor.

Köyden notlar: 5 Köylü, mirasyediliği ne zaman yapmış?

Yazan: AHMET EMİN YALMAN

Bu saati müstefliklerin hakikatini Avrupa Bolşeviklerine sattıklarının süphesiz olduğu için soruyoruz. Müşavir propagandası için alınmış olan ve olmayan bütün Avrupa milletlerini beyan eden Bolşeviklerin Avrupa'nın müsteflik olduğunu iddia etmek ve Avrupa'nın umumiyetini istismar etmek için ortaya koydukları bir takım iddiaların bir kısmı doğru, bir kısmı yanlış. Bir aralık dilimiz pek dolmuş olmaları bu iddiaları gündeme getiren kendileri takir etmekle ödediği için mesuliyet taşımaları hakikatidir. Bununla beraber...

Romada 10 bin Alman askeri toplandı

Badoglio, mütefiklere ilk mesajını göndermiş

Newyork, 10 (A.A.) — Romada 10 bin Alman askeri toplandı. Badoglio, mütefiklere ilk mesajını göndermiş.

Rudolf Hess

... (Continuation of various news items and commentary from the page)

20 BİRİNCİSİNİ 1943

ÇARŞAMBA

Altıncı Yıl No. 1944

Yeni Sabah

GÜNDELİK SİYASİ HALK GAZETESİ

İDARE YERİ

Muradpaşa No. 17

Telefon: 55735

Her Yerde 8 Kuruş

Kısa ve uzun Vadeli politika

İhtimal cephe genişlemesi, Avrupa'nın yitimi için olumsuzdur. Ancak çok ilimle düşünülürse, bu tehlikeyi önlemek için bazı tedbirler alınmalıdır. Her şeyden önce, Avrupa'nın birliğini sağlamak için büyük bir çaba gösterilmelidir. Bu çaba, sadece Avrupa devletleri arasında değil, aynı zamanda dünya devletleri arasında da sürdürülmelidir.

Müttefik devletlerin, Avrupa'nın birliğini sağlamak için büyük bir çaba göstermesi, bu tehlikeyi önlemek için büyük bir önem taşımaktadır. Bu çaba, sadece Avrupa devletleri arasında değil, aynı zamanda dünya devletleri arasında da sürdürülmelidir.

İhtimal cephe genişlemesi, Avrupa'nın yitimi için olumsuzdur. Ancak çok ilimle düşünülürse, bu tehlikeyi önlemek için bazı tedbirler alınmalıdır. Her şeyden önce, Avrupa'nın birliğini sağlamak için büyük bir çaba gösterilmelidir.

İhtimal cephe genişlemesi, Avrupa'nın yitimi için olumsuzdur. Ancak çok ilimle düşünülürse, bu tehlikeyi önlemek için bazı tedbirler alınmalıdır. Her şeyden önce, Avrupa'nın birliğini sağlamak için büyük bir çaba gösterilmelidir.

İhtimal cephe genişlemesi, Avrupa'nın yitimi için olumsuzdur. Ancak çok ilimle düşünülürse, bu tehlikeyi önlemek için bazı tedbirler alınmalıdır. Her şeyden önce, Avrupa'nın birliğini sağlamak için büyük bir çaba gösterilmelidir.

İhtimal cephe genişlemesi, Avrupa'nın yitimi için olumsuzdur. Ancak çok ilimle düşünülürse, bu tehlikeyi önlemek için bazı tedbirler alınmalıdır. Her şeyden önce, Avrupa'nın birliğini sağlamak için büyük bir çaba gösterilmelidir.

İhtimal cephe genişlemesi, Avrupa'nın yitimi için olumsuzdur. Ancak çok ilimle düşünülürse, bu tehlikeyi önlemek için bazı tedbirler alınmalıdır. Her şeyden önce, Avrupa'nın birliğini sağlamak için büyük bir çaba gösterilmelidir.

Üçler konferansı dün Moskova'da başladı

Konferans dostane bir hava içinde açıldı

Müzakerelerin ilk mevzuu 2 nci cephe

Molotov Hariciye Nazırları önündeki geçit resminden, bizler de askerler gibi ayak uydurarak yürüneliz, dedi

Moskova, 19 (A.A.) — Ruslar, Büyük Britanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya arasında üçler konferansı başlattılar. Her B. Eden, diğer B. Cordell Hall'i getiren diğer notaları ise derin şekilde Moskova ve askerî tavare meyhana komisyonunda, sonra kendilerini hariciye nazırları tarafından onaylatıldı bir gece önce yaptılar.

Eden ve B. Hall beraberlerinde birçok hariciye memurları ve misafiri getirdiler. B. Molotov bu misafiri karşılama üzere salama tavare meyhana gittiler.

Eden ve B. Hall beraberlerinde birçok hariciye memurları ve misafiri getirdiler. B. Molotov bu misafiri karşılama üzere salama tavare meyhana gittiler.

Eden ve B. Hall beraberlerinde birçok hariciye memurları ve misafiri getirdiler. B. Molotov bu misafiri karşılama üzere salama tavare meyhana gittiler.

Eden ve B. Hall beraberlerinde birçok hariciye memurları ve misafiri getirdiler. B. Molotov bu misafiri karşılama üzere salama tavare meyhana gittiler.

İtalya muharebeleri Yüksek tepeler üstünde çok şiddetli çarpışmalar oluyor

Volturno harbini Amerikalılar Kazandı

Londra, 19 (A.A.) — İtalya'daki savaşlar dikdiklik içinde, yüksek ve şiddetli kumulasyonlar. Gittikçe artan Müttefik takvimi Volturno nehri üzerindedir. Kapone ormanı bakım olan kayalık tepelerde 1-2 mil bir çarpışma yapılmıştır.

Ziraat Enstitüsü

Orman, Veteriner ve Ziraat Fakülterine kabul olunan talebeler

Ankara, 19 (A.A.) — Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Ziraat, Veteriner ve Orman Fakülterine kabul edilen talebelerin ad ve soyadları aşağıda bildirilmektedir.

Fakülter alanları 2.11.1943 tarihinde Ankara yüksek (Sıra No. 1. 2. 3. 4.)

Eski Hıdiv Abbas Hilmi Paşa

Hıdiv Bulgaristan memleketine geliyor

Sofya, 19 (A.A.) — Şimdi Hıdiv Bulgaristan memleketine geliyor. Hıdiv Abbas Hilmi Paşa, Türkiye'ye gelmek üzere partisini getiren Bulgaristan memleketine geliyor.

Millî Şef Hasanoğlu köy Enstitüsünde

İsmet İnönü'den ayrıca Tıp kongresi sergisini geçdiler

Ankara, 19 (A.A.) — Milli Şef İsmet İnönü, İstanbul Üniversitesi'nde bulunan Milli Şef Enstitüsünde, Tıp Kongresi sergisini geçtiler.

Mütekaif, yetim ve dulların ikramiyesi

Tevziat gün eri listesini neşrediyoruz

Memurların birer aylık ikramiyelerini neşrediyoruz. Bu ikramiyelerin dağıtılması için gerekli tedbirler alınmıştır.

Benim Görüşümle

Mısır çarşısı açılıyor ama tam değil!

Mısır çarşısı açılıyor ama tam değil! Çarşıdaki işler henüz başlamamıştır. Çarşının açılması için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Mısır çarşısı açılıyor ama tam değil! Çarşıdaki işler henüz başlamamıştır. Çarşının açılması için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Müttefikler bir yıldönümü TÜRK İNGİLİZ dostluk paktı

Dün Türkiye ile İngiltere arasında imzalanan İngiliz müttefiklik sözleşmesini...

İçerisindeki Müttefikler bir yıldönümü. Bu sözleşme, Türkiye ile İngiltere arasında imzalandı.

İçerisindeki Müttefikler bir yıldönümü. Bu sözleşme, Türkiye ile İngiltere arasında imzalandı.

İçerisindeki Müttefikler bir yıldönümü. Bu sözleşme, Türkiye ile İngiltere arasında imzalandı.

İçerisindeki Müttefikler bir yıldönümü. Bu sözleşme, Türkiye ile İngiltere arasında imzalandı.

İçerisindeki Müttefikler bir yıldönümü. Bu sözleşme, Türkiye ile İngiltere arasında imzalandı.

Soyret Hariciye Nazırları E. MOLTOV

Rusya'daki çetin savaşlar eksilmiyor

Almanlar Krenç'ün'da yapılan Rus tarruzunu durdurmak için durmadan takviyeler getiriyorlar

Sokolov, 19 (A.A.) — Britanya Rus ordularını destekleyen çetin savaşları durdurmak için durmadan takviyeler getiriyorlar.

Sokolov, 19 (A.A.) — Britanya Rus ordularını destekleyen çetin savaşları durdurmak için durmadan takviyeler getiriyorlar.

Sokolov, 19 (A.A.) — Britanya Rus ordularını destekleyen çetin savaşları durdurmak için durmadan takviyeler getiriyorlar.

İstanbul Şehirci Müdürü Sayın bakkım, mahallumuzda ki İstanbul saray avlusu...

Yeni teklifimiz Kara Kule

Muğla Fransız garibi mahalleri ve yeni polis birliği.

Rultabiy

İhtimal cephe genişlemesi, Avrupa'nın yitimi için olumsuzdur. Ancak çok ilimle düşünülürse, bu tehlikeyi önlemek için bazı tedbirler alınmalıdır.

BASKINLARININ Çarşamba 3 Kasım 1943 2nci Tesvir 1943

VATAN

Yıl 4 - Sayı 1049 DOĞRUYA DOĞRU - EGRIYE EGRI Fiyah 10 Kuruş

Altın Çekir. Maden Meskur... SAAT MAGAZASI

Hariciye Vekili Kahireye gitti

Numan Menemencioğlu Kahirede İngiliz Hariciye Nazırı B. Eden ile görüşecek

İngiliz Hariciye Nazırı B. Eden, bundan önce Ankara'ya gelmişti. İstasyonda kendisini karşılayan Numan...

Hariciye Vekili ile mülâkat

Menemencioğlu hareketinden evvel Başmuharririmizle görüştü

Ankara, 2 (A.A.) - İngiliz Hariciye Nazırı Mr. Eden tarafından yapılan davet üzerine Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu bugün mesurlarıyla mülki otak üzere Kahireye hareket etmiştir. İngilizlere Büyük Elçisi Sir Knatchbull Hughes bu seyahatte Hariciye Vakfına refakat etmektedir. Hariciye Vakfınınca bu seyahat için hazırlanan bütün masraflar Hariciye Vakfı tarafından karşılanacaktır. Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu ile Başmuharririmiz arasında görüşme yapılmıştır. Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu, İngiltere Hariciye Nazırı B. Eden ile görüşme için Kahireye gittiği anlaşılmıştır. Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu, İngiltere Hariciye Nazırı B. Eden ile görüşme için Kahireye gittiği anlaşılmıştır. Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu, İngiltere Hariciye Nazırı B. Eden ile görüşme için Kahireye gittiği anlaşılmıştır.

Moskova konferansının kurduğu temel

Ankara, 2 (A.A.) - Moskova konferansının kurduğu temel... Yazar: Ahmet Emin YALMAN

Cumhuriyetin 20nci yılı münasebetile

Raisicumhurumuzla yabancı devlet reisleri arasında tebrik, teşekkür telgrafları tebliği olundu

Ankara, 2 (A.A.) - Amerikan Birleşik Devletleri reisi Franklin Roosevelt ile Raisicumhurumuzun 20nci yıldönümü münasebetile tebrik, teşekkür telgrafları tebliği olundu.

Moskova konferansının akisleri

Deklârasyon, bütün dünyada memnuniyetle karşılandı

Eden'le C. Hull, beyanatta bulundular

İNKILÂP ve İHTİYAÇ ÖLÇÜLERİNE GÖRE

Yazar: Ahmet Emin YALMAN

Milli Şef'in nutku

Nutuk, Berlinde nasıl tefkir ediyor?

Kozluda bir kömür kuyusu açılıyor

Ankara, 2 (A.A.) - Kömür kuyusu açılıyor...

Ankara, 2 (A.A.) - Moskova konferansının akisleri... Deklârasyon, bütün dünyada memnuniyetle karşılandı... Eden'le C. Hull, beyanatta bulundular... Moskova konferansının akisleri... Deklârasyon, bütün dünyada memnuniyetle karşılandı... Eden'le C. Hull, beyanatta bulundular...

SALI 7 İLAKKANUN 1943 5 KURUS

ULUS ADIMIZ ANDIMIZDIR

ÇANKAYA HAFTALIK SIYASİ GAZETE

Tahran'da resmî bir tebliğ çıkarıldı

Amerika, İngiltere ve Sovyetler Birliği HARPE, SULTHE BERABER ÇALIŞMAK ALMİNDELER

Görüşmeler sona erdikten sonra İRAN HAKKINDA DA BİR TEBLİĞ NEŞROLUNDU

Tebliğde deniliyor ki: Doğuda, batıda ve cemapta girişilecek büyük küçük bütün milletlerin full birliğinin...

İtalya'da dağıtılan son Müttefik taarruzunda topçu kuvvetleri...

Birleşik Amerika, Sovyetler Birliği ve Birleşik Krallık Hükümetleri İran'ın istikbalini...

Mareşal Smuts'ın nutku

Churchill seyiyahatı olduğu için onun yerine İngiltere Harp Kabineleri...

Almanya'ya karşı taarruz amansız ve şiddetli olacak

Kahire, 6 a.s. — Konferansın sonuna yaklaşmış tebliğin niteliği...

Müttefik ordular Roma yolu üzerindeki bütün engelleri kırdılar Her iki ordu da ilerliyor

Macar Başvekilini bir nutuk verdi

Harap sonu devrinde gelince, Birleşik Amerika Devletleri, Sovyetler Birliği...

"Deprem bölgesinde gerekli tedbirler hemen alınmıştır"

Dahiliye Vekilimiz diyor ki: "Ağır yaralıları bile hastanelerde banyo bundan minnetle bahsettiler"

Valimizin dün yaptığı teklifler

Valimiz Van'dan dün 20 ve 21. maddeler...

Basın Umumi Kongresi bu ayın 13 ünde toplanıyor

Türk Basın Birliği Kuruldu: Türk Basın Birliği Kuruldu...

İngiliz denizaltıları Akdeniz'de faaliyette

İngiliz denizaltıları Akdeniz'de faaliyette: İngiliz denizaltıları...

100 Amerikan uçağı Marshall adalarındaki Japon uşlerini taarruzda bulundu

100 Amerikan uçağı Marshall adalarındaki Japon uşlerini taarruzda bulundu: 100 Amerikan uçağı...

İktisat Vekilimizin İstanbul'da teklifleri

İktisat Vekilimizin İstanbul'da teklifleri: İktisat Vekilimiz...

Cumhuriyet

20 nci yıl sayı: 6939

İSTANBUL - CAĞALOĞLU — Pazar 12 Birincikanun 1943

Telgraf ve telefon adresi Cumhuriyet İstanbul — Posta kutusu: 250

Telefon Numaraları: 22506, Tulufoğlu: 2628 Mısra ve Matbaa: 1470-1250

YERLİ — YERLİ İZLENİMLER
AŞK VE HÜRİYET ŞİİRLERİ
Büyük Mezar sahraları bu nefes kesici şemalenin okuyacağı en nefis kâğıtlarıdır.
— KURAN —
ARMED HALİD KİTAPÇI

Haricî Siyasetimizde Değişiklik Yok

İngiltere ile ittifakımız Kahire konferansından daha ziyade kuvvetlenmiş olarak çıkmıştır

Millî Şefin teşekkürleri

Ankara 11 (a.s.) — Riyaset-i Milliye Üçüncü Kurulunda, Reis-i Cumhurluğu İsmet İnönü yurdun her tarafından gelen Kurban Bayramı tebrik telgraf ve mektuplarına cevaplar yazarak, şükran ve minnetle, bu şükranın Allah'a ve milletimize olduğunu ifade etti.

Kahireden dönüş

Büyük Amerika, İngiltere ve Sovyet Rusya adına yapılan çok sayıda tebrik mektupları, Kahire konferansından dönüşte, Reis-i Cumhurluğu İsmet İnönü'nün eline ulaştırıldı. İsmet İnönü, bu tebrik mektuplarına cevaplar yazarak, şükran ve minnetle, bu şükranın Allah'a ve milletimize olduğunu ifade etti.

İsmet İnönü, Kahire konferansından dönüşte Ankara'da kendisine tebrik edenler arasında bir grup ile poz veriyor.

Kahire konferansında üç devlet Reisi ve Haricîye Nazırları bir arada.

Hariciye Vekilimiz diyor ki

“Kahire müzakerelerinde Halk Partisinin direktifleri esasında kaldık,,

“Mihver devletlerle münasebatımız değişmemiştir, İngiltere ile ittifakın kuvvetlenmesi, umumî haricî siyasetimizde hiç bir tahavvül ifade etmez,,

Amerika ve Sovyetler Birliği ile münasebetlerimiz de hemen hemen İngiltere ile olan münasebetlerimiz derecesinde samimidir

Müttefik ordular tarafından tahribat görmemiş Sofya şehri.

Sofyaya yeni bir hava akını yapıldı

Şehirde ve şimendifer garlarında hasar oldu. Birçok ölü ve yaralı var

London 11 (a.s.) — Sofya'da bir hafta önce başlayan düşman bombardımanları, bugün de şiddetli bir şekilde devam ediyor. Düşman uçakları, şehirde ve şimendifer garlarında büyük hasar yaptı. Birçok insan ölü ve yaralı olarak hayatını kaybetti.

Haricîye Vekilimiz Fehmi Bey

Haricîye Vekilimiz Fehmi Bey, Kahire konferansından dönüşte, Ankara'da basın toplantısı düzenledi. Bey, konferansın başarıyla sonuçlandığını ve ittifakımızın kuvvetlendiğini belirtti.

Haricîye Vekilimiz Fehmi Bey

Haricîye Vekilimiz Fehmi Bey, Kahire konferansından dönüşte, Ankara'da basın toplantısı düzenledi. Bey, konferansın başarıyla sonuçlandığını ve ittifakımızın kuvvetlendiğini belirtti.

Kahire konferansının uyandırdığı akisler

Bütün dünya matbuatı, üç devlet arasındaki samimi görüşmeleri çok müsbet şekilde tefsir ediyorlar.

Amerika ve Türkiye Cumhuriyeti Reisi, Kahire konferansında bir arada.

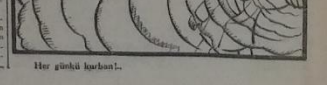
Kahire 8 (a.s.) — Reisi Ali Fehmi

Kahire 8 (a.s.) — Reisi Ali Fehmi, Kahire konferansından dönüşte, Ankara'da basın toplantısı düzenledi. Fehmi, konferansın başarıyla sonuçlandığını ve ittifakımızın kuvvetlendiğini belirtti.

Alman haricîye nazırı bir nutuk söyledi

Ribbentrop göre “Doğudaki Alman cephesi yerinde duracak ve düşman bunu yarmayacaktır”

Berlin 11 (a.s.) — Alman Haricîye Nazırı Ribbentrop, Berlin'de basın toplantısı düzenledi. Ribbentrop, doğudaki Alman cephesinin yerinde duracağını ve düşmanın bunu yarmayacağını belirtti.

Her günkü hurban..

Yerli sayınlar

CEMAL NADİR'in
Büyük harikeler — harikeler
JAPON SULARI..

Yerli sayınlar

CEMAL NADİR'in
Büyük harikeler — harikeler
JAPON SULARI..

Yerli sayınlar

CEMAL NADİR'in
Büyük harikeler — harikeler
JAPON SULARI..

Yerli sayınlar

CEMAL NADİR'in
Büyük harikeler — harikeler
JAPON SULARI..

Şimali İtalyadaki Almanlar, süratle şehirlere boşaltılmağa başladılar

AKŞAM

FAHRÜNNİSA ZEİD
RESİM SERGİSİ
29 Nisan'a kadar uzatılmıştır. Sergi saat 14 den 20 ye kadar herkeşe açıktır.
RALLİ Apartmanı - MAÇKA

Bens 27 - No. 9828 - Fiat her yerde 10 kuruyor.

PERŞEMBE 26 Nisan 1945

Sahibi: Necmeddin Sadak - Neşriyat: müdürü: Hikmet Feridun Es - AKŞAM Matbaası

Şimdi dünya nizam kuruluşu

46 devletin 850 delegesi ik toplantıyı yaptı

Sahnede 4 hürriyeti temsil eden 4 sütun,
46 milletin bayrakları bulunuyordu

Toplantıdan evvel Amerikan, İngiliz, Sovyetler
birliği, Çin Dış Bakanları 90 dakika görüştiler

San Francisco 26 (R) - San Francisco konferansı dün akşam saat on yedide (Türkiye saatle sabah üçte) açılmıştır. İki gün sürecek olan toplantı, buaklar, bilhassa Çerkez binasının önündeki meydan bilerele hali hali dönmüştür. Herkes 44 miltal temsil eden 850 delegenin selâmına merakla beklenmektedir.

San Francisco'dan bir görünüş

Konferansın toplantısı Opera binasının temali salonunda delegeler, gazeteciler için yerler hazırlanmıştır. Sahnede 46 milletin bayrakları dikilmiş ve 4 hürriyeti temsil eden altın yıldızlı 4 sütun inşa edilmiştir.

San Francisco 26 (R) - Konferansa bugün öğleden sonra toplanarak görüşmelerle başlayacaktır.

4 Dış Bakanının toplantısı

San Francisco 26 (R) - Konferansa başlamadan iki evvel Amerikan, İngiliz, Sovyetler Birliği ve Çin Dış Bakanları toplanarak 90 dakika görüşmüşlerdir. Çin Dış Bakanının başkanlığında Polonya için görüşmeler yapılmıştır.

M. Truman'ın nutku

«Hedefimiz adaletle dayanan bir dünya sulhu kurmaktır»
«Amerika harbe ayrı kalmadı, sulhde de ayrı kalmıyacaktır»

«Başka bir harbin önüne geçmelisiniz. Bunu yapmazsanız artan harb fenni medeniyeti ortadan silacaktır»

Mısır heyetinin 9 teklifi

San Francisco 26 (A.A.) - Restorajın başlamasına müteakiben bildirildiğine göre, Mısır heyeti başkanı Abdülhakim Bedevi, heyetin konferansa dokuz teklifi bulacağını söylemiştir.

Avustralya veto hakkına muvazir

San Francisco 26 (A.A.) - San Francisco konferansındaki Avustralya heyeti, müttefiklerin alışıldık alınacak hükümlerin yürürlüğe geçirilmesini ve maki olmasını istemesine, konferansın her büyük devleti üzerinde veto hakkı verilmesi teklifine muhalif bulunmuştur.

Belgrad büyük elçimizin gidiyor

Ankara 26 (Telefonla) - Yeni Yugoslav hükümeti teklifinde, hükümetimiz temsil edecek olan büyük elçi B. Terzić Krali, Belgrad'a girmek üzere istisnâla hareket etmiştir.

M. Truman

Konferansın açılışında bir süre konuşan M. Truman, dünya sulhünün kurulması için her büyük devletin sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Berlin'de çok kanlı muharebeler oluyor

Yalnız evlerde, damlarda değil yeraltı tünellerinde de çarpışılıyor

Şehir tamamen çevrildi. Sovyet kitaları Dresden'e Amerika'lılar Münih'e doğru ilerliyorlar

Londra 26 (B.B.C.) - Berlin şehri her tarafı çevrildi. Şimdi yalnız mahallelerde, kanlı muharebeler oluyor. Sovyet kitaları gırtlak doğu ve batıya doğru ilerliyorlar.

Şehir tamamen çevrildi. Sovyet kitaları Dresden'e Amerika'lılar Münih'e doğru ilerliyorlar

Şimdi İngiliz kuvvetleri Dresden şehrinin içine doğru ilerliyorlar. Şimdi şehrin merkezinde 4 kilometre mesafede bulunuyorlar.

Şimdi şehrin merkezinde 4 kilometre mesafede bulunuyorlar. Dresden'de 25 kilometre ilerletmiştir. Şimdi Avusturyaya 25 kilometre mesafededir.

Kanlı boğuşmalar

Moskova 26 (A.A.) - «Kırmızı Yıldız» gazetesinin muhabirleri tarafından bugün öğleden sonra Berlin'de gerçekleşen kanlı muharebeler hakkında haberler yayımlandı.

İleri hareketi

Londra 26 (B.B.C.) - Sovyet kitaları Leipzig'nin doğusuna, Amerika'lılar Münih'e doğru ilerliyorlar.

Petain bu akşam Paris'e varacak

Bir Fransız gazetesi Mareşalin teslim olmasını
Almanya'nın son uçur bombası sayıyor

Londra 26 (A.A.) - Mareşal Petain bu akşam Paris'e varacaktır. Mareşalın teslim olması bir evvelence bildirilmiştir.

Gestapounun devamlı tarasut ve nezaret altında kalması ve her hareketini, tabii memur Alman ajanları tarafından Berlin'e haber verilmesi beklenmektedir.

Pétain ne diyor?

Berne 26 (A.A.) - Mareşal Petain, Almanya'ya teslim olacağını söylemiştir.

Yüksek Sovyet sürası mizakereleri

Moskova 26 (A.A.) - Yüksek Sovyet sürası teklifi eden iki komite, San Francisco konferansında görüşmeler yapmaktadır.

Almanlar İtalyadan çekiliyorlar

Müttefik orduları 3 istikamete ilerliyor

Berne 26 (A.A.) - Güçlendirilmiş bir kaymakam görevine göre, Alman İtalyan birliklerini geri çekiliyorlar.

Arap birliği yasası yürürlüğe girdi

Kahire 26 (A.A.) - Birlik yasası, dün üye, Mısır, Suriye, Irak'ta yürürlüğe girmiştir.

Pazaritesi 16 TEMMUZ 1945 TANEVİ

TAN GÜNLÜK SİYASİ HALK GAZETESİ

DUNYA TICARET KONFERANSI

Üç Büyükler Potsdam'da Buluştu

Barış Konferansının Toplanacağı Yeri ve Tarihi De üç Büyükler Tesbit Edecek

Geçen Hafta, Londra'da Hasan Saka ile Görüşen Mister Eden, Boğazlar Hakkındaki Türk Nöktainazarını Potsdam Konferansındaki Görüşmelerde Açıklayacak

Bir İngiliz Gazetesi, Boğazlar Meselesinin de Yalta Konferansından Sonra Polonya Meselesinde Olduğu Gibi Dikenli ve Pürüzüzlü Bir Mesele Olarak Devamı Mümkündür, Diyor

Yunan - Yugoslav Gerginliği Artıyor

Elen Gazeteleri, Sınrlar Meselesinde Türk Dostluğuna Güvenileceğini Belirtiyorlar

Şimal Bölgesinin Muhafazasını İngiliz Kıtaları da Katıldı

Londra 15 (H.A.) — Yunan ve Yugoslav hükümetleri arasındaki gerginlik...

AVRUPA BİRLİĞİ

Londra 15 (A.A.) — Times gazetesinde bir makalede belirtilen...

Potsdam Üçlerin Son Konferansı Olacak

Londra 15 (A.A.) — Başbakan Churchill ile Başkan Truman...

Potsdam'da buluşan üç büyükler

Bir toplantı için beşerler Londra'da kararlaştırıldı...

Berlin 15 (Radio) — Başkan Truman bugün Greenwood...

Avrasya Bölgesindeki üç büyükler...

BULGARISTAN'DA VATAN CEPHESİ Programını Neşretti

Rusya ile Ebedi Dostluk ve Komşularla da İyi Münasebetler Tesis Edelecek

Londra 15 (A.A.) — Anadolu Ajansı'nın bir muhabiri bildiriyor...

Fransız - İngiliz Andlaşması

Fransız gazeteleri geçen hafta diyor...

İtalyan Donanması Pasifikte Savaşacak

Parri, İtalya'nın Kalkınması İçin Müttetik Şeffherinden Müzakereler Talebetti

Tito, Trieste Anlaşmasını Bozmuş

Şehre Brecek Siviller Gizlice Deliyorlar

GÖRÜŞLER

DOR'O ACABA TÜRKİYE'DE MİDİR? Sebibe SERTEL

SPOR Beşiktaş Olimpiykos'u Dün 4 - 0 Mağlup Etti, At Yarışlarının İkinci Haftası Sürprizli Oldu.

Dünya maçları bir anı ve Olimpiykos ile Beşiktaş takımları bir arada

ŞİMLİ TÜRK MATHANINDA DA AYRAN HARP ARIFİNDEKİ FRANSIZ HALLİ VAR

Memleketin siyasi konularına karşı...

ÖZGEÇMİŞ

Burak Sülün, 27 Mart 1988'de Bursa, Mustafakemalpaşa'da doğdu. İlk ve ortaöğretimini Mustafakemalpaşa'da tamamladı. 2006'da girdiği Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2011'de mezun oldu. 2014'te Posta ve Telgraf Teşkilatı A.Ş.'de işe başladı. 2013 yılında Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde başladığı yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

